Dmitri Sergheievici Merejkovski

Romanul lui Leonardo da Vinci

sau

Învierea zeilor

- Vol. II -

C a r t e a   a   z e c e a

VALURI LINE

I

Uşiţa ferecată de la picioarele turnului dinspre miazănoapte-apus, numit Roccheta, ducea în trezoreria ducelui, un beci ticsit cu lăzi grele de stejar. Deasupra uşii, în frescele neterminate de Leonardo, era înfăţişat zeul Mercur cu chip înfricoşător de Lucifer.

Afară se lăsase noaptea din ajunul lui 1 septembrie, anul de la Domnul 1499.

Încă de cu seară, marele vistiernic al curţii, Ambrogio da Ferrara, şi cămăraşul mînuitor al veniturilor ducale, Borgonzio Botto, se apucaseră laolaltă cu ajutoarele lor să scoată cu scafa din lăzi, precum grînele, monezi, mărgăritare şi giuvaeruri, turnîndu-le în saci de piele, care numaidecît se pecetluiau. Slugile duceau sacii în grădină şi-i încărcau pe catîri. Se umpluseră două sute de saci, treizeci de catîri stăteau gata, cu samarele în spinare, dar mucurile făcliilor tot mai luminau cu culoarea lor palidă grămezi de galbeni pe fundul lăzilor.

Lîngă uşă, la pupitrul încărcat de registre, şedea il Moro.

Nu lua în seamă la forfota din jur. Ochii săi priveau buimaci flacăra lumînării.

Se afla în starea asta de cînd i se adusese vestea că signor Galeazzo Sanseverino, comandantul oştilor sale, a dat bir cu fugiţii, lăsînd toate la voia întîmplării.

Şi tot atunci i se anunţase că francezii sînt la porţile Milanului.

Cînd galbenii şi giuvaericalele fură scoase din beci, marele vistiernic veni să pună întrebarea dacă alteţa-sa binevoieşte a lua cu dînsul şi vesela de aur şi argint, ori aceasta să rămînă unde se află.

Il Moro însă îl aţinti încruntat, ca şi cum se întreba ce vrea de la dînsul, apoi îi întoarse spatele cu lehamite, pironindu-şi ca mai înainte privirea nemişcată asupra făcliei. Iar cînd messer Ambrogio repetă întrebarea, ducele n-o mai auzi de fel. Aşa plecară cu toţii, fără să fi căpătat vreun răspuns.

Il Moro rămase singur.

Într-un tîrziu intră bătrînul cameriere, Mariolo Pusterlo, ca să anunţe sosirea noului comandant al cetăţii, Bernardino da Corte.

— Da, da, fireşte să poftească, se ridică il Moro, petrecîndu-şi palmele peste faţă.

Pentru că nu se încredea în vlăstarele unei viţe de soi, îi plăcea ducelui să

ridice în ranguri pe unii dintre cei mai umili, făcîndu-i pe cei dintîi ăi de pe urmă şi pe cei de pe urmă – ăi dintîi. Printre dregătorii săi se aflau odrasle de slugi, de grădinari, de bucătari sau mînuitori de catîri. Bernardino el însuşi purtase livrea în tinereţe şi era fiul unui lacheu ajuns apoi chelar. Il Moro îl ridicase la rangul unor înalte demnităţi de stat, iar astăzi îi făcea cinstea celei mai mari încrederi, însărcinîndu-l cu apărarea castelului milanez, care era ultima redută a puterii sale în Lombardia.

Ducele îl primi pe Bernardino cu multă bunăvoinţă şi, poftindu-l să şadă, despături înaintea lui planurile castelului şi-i explică pe larg semnele codului secret după care avea să comunice trupa asediată înăuntrul fortăreţei cu locuitorii oraşului. Nevoia urgentă de ajutor se traducea aici în timpul zilei, printr-o custură de grădinar suspendată, iar noaptea prin trei facle înfipte în turnul central. Trădarea trupei – printr-un cearşaf alb atîrnat în turnul Bonei de Savoia; lipsa de pulbere – un scaun coborît pe frînghie din ambruză; lipsa de vin – o fustă de femeie; cea de pîine – printr-o pereche de pantaloni din stofă neagră; a medicului – o ditamai oala de noapte.

Le născocise el însuşi şi acum se bucura ca un copil de o jucărie nouă, ca şi cum în asta ar fi stat toată nădejdea salvării lor.

— Ţine minte, Bernardino, încheie ducele. Pe toate le-am prevăzut, nu-ţi lipseşte nimic, ai de toate din belşug: bani, pulbere, merinde, arme de foc. Celor trei mii de mercenari li s-a plătit solda înainte. Ai la dispoziţie o fortăreaţă în care vei putea rezista unui asediu de trei ani. Eu însă-ţi cer să rezişti doar trei luni. Dacă în acest răstimp nu mă întorc cu ajutoare ca să te scot din impas, eşti liber să faci ce vei şti... Şi cu asta am terminat, mi se pare... Rămîi cu bine. Domnul să te aibă în pază, fiule!

Se îmbrăţişară.

După plecarea prefectului, il Moro porunci pajului să-i aducă patul de campanie. Se închină şi se întinse în el. Zadarnic însă, nu-i venea somnul. Se ridică şi aprinse iarăşi făclia, scoase din sacul de drum nişte hîrtii şi, răsfoindu-le, dădu peste proaspătul poem al lui Antonio Camelli da Pistoia, poetul de curte rival lui Bellincioni, care însă îl trădase între timp pe duce şi fugise la francezi. În el Antonio înfăţişa războiul lui il Moro cu Franţa ca o încăierare între balaurul înaripat din stema familiei Sforza cu străvechiul cocoş galic.

Văd lupta dintre Zmeul şi Cocoş,
Încăieraţi se dau avan de-a dura.
Cocoşul, iată, ochiul i l-a scos,
Cu pintenii tăioşi i-închise gura.
De atîta zbucium şi cumplit venin
Să zboare nu e-n stare. Pîn’ la urmă,
Se zvîrcoleşte monstru-n groaznic chin
Şi viaţa de năpîrcă i se curmă!
De cel ce mai presus de Dumnezeu şi sfinţii
Din cer se aşeza fără habar

Se va scîrbi şi corbul cel hoitar,
Nu numai oamenii cu judecata minţii,
Căci vine, oh, şi ziua de pe urmă!
O, mizerabil laş, în falnicu-ţi alai,
Ros de cumplite patimi fratricide,
Tu inimă de pară doar păreai.
Pentr-un pristol ce pe-altul aştepta
N-ai pregetat nepotul a-ţi ucide
Şi duşmani pe moşie a chema
Unde strămoşii sîngele vărsară.
Dar Cel-de-sus, ce toate le măsoară,
Răsplata-ţi pregăti ce moartea doar uşură.
Şi dacă-n mintea-ţi amintirea-i vie,
Nu-i risipită încă, atunci fie
Ca să cunoşti, o, Lodovico duce
Nemăsuratul chin al celor care
Exclamă astăzi cu înfiorare:
„O, unde sînteţi, zilelor ferice!...”

Inima lui il Moro se umplu de o dulce şi amară obidă. Nu trecuse mult de cînd acelaşi Antonio Camelli da Pistoia îi închina poeme de felul celui ce urmează:

Cel care vede pe il Moro-n slavă,
Ca înaintea chipului Meduzei,
Încremenind, el preaplecat exclamă:
„Tu care cumpănă ţii păcii în război,
Stăpîn peste văzduh, uscat şi ape,
O, duce, – un deget să ridici de voi
Tot Universul s-a şi dat de-a dura...
Tu cîrma ţii, alături de Cel Sfînt
A lumii-ntregi şi-nvîrţi roata Fortunei...

Trecuse de mult de miezul nopţii. Mucul abia mai licărea în bezna trezoreriei, iar ducele tot se mai preumbla încolo şi încoace prin sumbrul turn cu gîndul la cît suferise şi cîte nedreptăţi îi căşunase destinul şi oamenii care nu ştiau ce-i recunoştinţa.

„Oare ce rău le-am făcut? De ce mă urăsc? Pentru ei nu sînt decît ucigaş şi tîlhar. Dar atunci ce-i Romulus care şi-a ucis fratele, sau Cezar, sau Alexandru şi atîţia eroi ai antichităţii? Oare sînt şi ei doar nişte ucigaşi şi tîlhari?! Am vrut să le dăruiesc un nou veac de aur cum n-au mai văzut noroadele de pe vremea lui August, Traian şi Antoninus. Puţin a lipsit să înflorească sub sceptrul meu în Italia unită laurii antici ai lui Apolo şi măslinii Palladei, să se instaureze împărăţia păcii veşnice şi a divinelor muze. Cel dintîi dintre monarhi, am căutat să mă acopăr de slavă nu prin fapte de arme sîngeroase. ci prin roadele de aur ale păcii –

luminarea minţii. Bramante, Pacioli, Caradosso, Leonardo şi atîţia alţii! Strănepoţii nepoţilor celor de azi vor pomeni cu evlavie numele lor şi o dată cu ele şi cel al lui Sforza la ceasul cînd zăngănitul de arme va fi tăcut de mult şi stins-a cu el vremea. Dar cîte n-aş mai fi putut face şi în ce slavă aş fi ridicat eu cel de-al doilea Pericle, noua mea Atenă, de n-ar fi fost hoardele de barbari coborîţi din nord, care adastă la porţile Milanului!... Pentru ce, o, Doamne, Pentru ce?!"

Şi plecînd fruntea, repetă versurile lui Antonio da Pistoia:

Ca să cunoşti o, Lodovico duce,
Nemăsuratul chin al celor care
Exclamă astăzi cu înfiorare:
„0, unde sînteţi, zilelor ferice?!"

Dar tocmai în clipa aceea flăcăruia mucului pîlpîi o dată şi încă o dată, luminînd pentru ultima oară negrul bolţii şi chipul înfricoşat al lui Mercur de deasupra uşiţei, şi se stinse sfîrîind.

Înfiorat (căci era semn rău), ducele se dezbrăcă singur pe orbecăite, deoarece nu mai voia să-l scoale pe Riccardetto, se întinse în pat şi de data asta adormi numaidecît.

Visă că stă în genunchi înaintea madonei Beatrice, care, pentru că tocmai aflase despre întîlnirea de dragoste a soţului cu Lucrezia, îl ceartă şi-i dă palme peste obraji. Pe el îl doare, dar nu se simte umilit, ci, dimpotrivă, e bucuros c-o vede din nou teafără şi sănătoasă şi oferindu-i supus obrajii, încearcă să prindă mîinile ei mici şi oacheşe, să i le sărute, şi plînge de milă şi iubire. Deodată însă Beatrice dispare şi asupra lui se apleacă chipul înfricoşător de Lucifer al zeului Mercur, cel zugrăvit de Leonardo în fresca de deasupra uşii ferecate. Mercur îl înhaţă de păr şi-i strigă: „Idiotule! Ce mai speri? Ori îţi închipui că vicleniile tale te vor scăpa de pedeapsa Celui-de-sus? Asasinule!"

Cînd deschise ochii, dincolo de ferestre noaptea se îngîna cu ziua. Curteni, cavaleri şi oaste – mercenari nemţi care aveau să-l însoţească în Germania – în totul cam vreo trei mii de oameni înşiraţi pe aleea principală a parcului şi pe marele şleau ce ducea spre nord, în Alpi, îl aşteptau să coboare.

Il Moro încăleca şi porni spre Santa Maria delle Grazie, unde avea să se închine pentru ultima oară la mormîntul soţiei.

Odată cu primele raze ale soarelui ce se ivea la orizont, îndoliatul convoi se urni din loc.

II

Drept urmare a vremuielii de toamnă care stricase starea drumurilor, călătoria se prelungi la mai bine de două săptămîni.

În ziua de 18 septembrie, seara tîrziu, ducele, bolnav şi obosit, hotărî să înnopteze sus în munţi, într-o peşteră care slujea de sălaş unor păstori – era unul din ultimele popasuri. N-ar fi fost greu de găsit un adăpost mai confortabil şi mai liniştit, il Moro însă alesese anume acest loc sălbatic, pentru a întîlni acolo pe solul trimis în întîmpinarea sa de împăratul Maximilian.

Vîlvătaia rugului făcea să scînteieze stalactitele ce atîrnau din bolta scundă a peşterii. În frigare se perpelea un fazan pentru cină. Înfăşurat în pleduri şi cu buiota la picioare, ducele şedea pe un scăunel din împletitură de piele. Alături, madonna Lucrezia, senină şi liniştită ca totdeauna, pregătea cu aerul unei bune gospodine o clăteală pentru durerea de dinţi, leac de proprie invenţie, care nu era altceva decît un amestec de vin, piper, cuişoare şi alte mirodenii mult parfumate, căci pe duce îl dureau măselele.

— Aşa stau lucrurile, messer Odoardo, îi spunea el trimisului imperial, consolîndu-se nu fără o tainică trufie cu grandoarea propriilor nenorociri. Ai să-i poţi face cunoscut suveranului dumitale unde şi în ce împrejurări ai întîlnit pe legiuitul duce al Lombardiei!

Se afla într-o criză de limbuţie debordantă, cum i se întîmpla uneori, mai ales după stările de buimăceală şi tăceri prelungite.

— Vulpile au vizuini, paserile – cuibul lor, pe cînd eu nici măcar unde să-mi pun capul!...

— Notează, Corio, se întoarse el, adresîndu-se cronicarului curţii. Şi cînd vei alcătui hronicul, aminteşte şi de acest popas într-o cavernă de-a păstorilor, ultimul adăpost al marilor Sforza, neam din neamul eroului troian Anglus, tovarăşul lui Enea!

— Signore, nenorocirile alteţei-voastre sînt demne de pana unui nou Tacit! îi cînta în strună Odoardo.

Între timp Lucrezia îi aduse pe tipsie gargara. Ducele ridică ochii la ea şi rămase mut de admiraţie.

Ea îl privea pe sub sprîncene, niţeluş încruntată, cu tenul alb şi proaspăt în jocul reflexelor flăcării, părul de abanos pieptănat lins şi adus peste urechi şi cu firul subţire al ferronnierei cu briliant în mijloc petrecut peste frunte. Îl privea atent şi un zîmbet de duioşie maternă îi lumina ochii umezi şi severi, nevinovaţi ca de copil.

„O, draga mea! Iată cine n-o să mă vîndă, n-o să mă trădeze”, îşi zise în sinea lui ducele şi, sfîrşind de clătit gura, rosti:

— Notează, Corio: „În focul marilor suferinţe iese la iveală adevărata prietenie, deosebindu-se ca aurul de fier”.

— Cumetre, hei, cumetre! veni lîngă el piticul Ianachi, bufonul. Ce stai îmbufnat, de parcă ţi s-au înecat corăbiile? chicoti el aşezîndu-se la picioarele ducelui şi bătîndu-l familiar cu palma peste genunchi. Dă-o-ncolo, zău aşa! Orice năpastă aduce cu ea şi o geană de lumină în fereastră, că doar n-o fi dracul chiar beteag. Vorba ceea: numai moartea n-are leac. Şi decît împărat răposat, mai bine

măgar viu şi nevătămat... Şei! strigă el deodată, arătînd grămada de tacîmuri de pe jos. Ian priveşte, cumetre, şei de măgar!

— Nu pricep de ce te bucuri! se miră ducele.

— Fabula-i veche, il Moro! Nu strică să ţi-o amintesc.

— Fie, spune-mi-o!

Piticul săltă în loc, de-i zăngăniră toţi zurgălăii, scutură din sceptrul de nebun, în vîrful căruia se bălăbănea în duruit de mazăre uscată o băşică de porc, şi purcese la faptă:

— Fost-a odată ca niciodată la regele Alfonso al Neapolului un pictor pe nume Giotto. Şi într-o zi, îi porunci suveranul să zugrăvească pe zidul palatului tot regatul său. Giotto zugrăvi însă un măgar pe spinarea căruia trona o frumoasă şa cu stema regală – o coroană de aur şi un sceptru. Măgarul însă, purtînd frumoasa şa pe spinare, miroase o alta, mai nouă, la picioarele sale, purtînd aceeaşi stemă pe ea. „Ce vrea să însemna asta? " întrebă Alfonso. „Acesta e poporul vostru, sire, care-şi doreşte zi cu zi un alt monarh", răspunse pictorul. Şi ăsta fuse basmul meu, cumetre dragă. Oi fi eu nebun, dar gura-mi adevăr grăieşte: şaua franţuzească pe care o miros astăzi milanezii curînd o să le facă rosături pe spate. Aşa încît dă-i vreme măgăruşului să joace în noul lui tacîm pe săturate şi iarăşi şaua veche o să i se pară nouă, iar cea nouă – veche.

— *Stulti aliquando sapientes.* Iată înţelepciunea ieşind din gura prostului, constată cu un surîs melancolic ducele. Corio, notează...

Dar nu-i mai fu dat să rostească o sentinţă memorabilă. La intrarea în peşteră se auzi fornăit de cai, tropot de copite, glasuri înfundate şi năvăli cameriere Mariolo Pusterlo cu faţa răvăşită de spaimă, strecurîndu-i ceva la ureche secretarului general, Bartolomeo Calco.

— Ce s-a întîmplat? se interesă il Moro. Ceilalţi amuţiră cu toţii.

— Alteţă... murmură în cele din urmă secretarul.

Dar glasul i se frînse şi Calco îşi întoarse faţa de la duce.

— Signore, rosti Luigi Marliani apropiindu-se de duce, Cel-de-sus să vă aibă în pază! Fiţi tare. Vi se aduc veşti rele...

— Vorbiţi! Vorbiţi! exclamă il Moro pălind deodată. Văzuse la intrare, printre curteni şi soldaţi, un om cu cizme de piele înalte, stropite pînă sus cu noroi.

Curtenii se traseră în lături înaintea ducelui, iar acesta, împingîndu-l la o parte pe messer Luigi, se repezi către sol, îi smulse din mînă scrisoarea, o desfăcu tremurînd, cu mişcări febrile, o parcurse şi, scoţînd un ţipăt, căzu cu faţa în jos. Pusterlo şi Marliani abia apucară să-l sprijine.

În scrisoare, Borgonzio Botto îl vestea pe il Moro că în ziua de 17 septembrie, de sfîntul Satiro, trădătorul Bernardino da Corte predase lui Giangiacomo Trivulzio, mareşal al Franţei, castelul din Milano.

Il Moro preţuia leşinul şi era meşter în a-l simula cînd era cazul.

Uneori îl folosea ca pe un şiretlic diplomatic. De data asta leşinul nu era prefăcut.

N-au putut să-l aducă în simţiri multă vreme. În cele din urmă, ducele deschise ochii, respiră adînc, se ridică în capul oaselor şi îşi făcu semnul crucii cu evlavie.

— De la vînzarea lui Iuda şi pînă-n zilele noastre n-a mai fost trădător mai cumplit.

Şi cît a ţinut ziua n-a mai rostit alt cuvînt.

Nu mult după aceea se afla în oraşul Innsbruck, unde împăratul Maximilian îl primise cordial. Ceasul era tîrziu în noapte, şi ducele, asistat doar de secretarul său principal Bartolomeo Calco, alcătuia, preumblîndu-se într-unul din saloanele din palatul cezarului, epistolele confidenţiale pentru doi din solii pe care îi trimitea în taină, la Constantinopol, sultanului turc, în timp ce Bartolomeo, fără să scoată un cuvînt, le aşternea pe hîrtie.

Faţa gălbejită, ca de pergament, a secretarului exprima numai atenţie. Pana alerga supusă pe hîrtie, abia izbutind să se ţină după slova grăbită a ducelui.

„Rămînînd mereu fermi şi neschimbaţi în bunele noastre intenţii şi bunele sentimente înaintea Luminatei Voastre feţe cu atît mai mult astăzi, cînd nădăjduim întru mărinimosul vostru ajutor, mărite Sultan al Porţii Otomane, la redobîndirea statului nostru, hotărît-am a trimite trei curieri pe trei căi deosebite, ca cel puţin unul din ei să ne îndeplinească voia...”

Mai departe ducele i se plîngea sultanului de papa Alexandru al VI-lea:

„Papa fiind om perfid şi rău din fire...”

Condeiul impasibil al secretarului rămase o clipă suspendat în aer. Ridicînd din sprîncene şi încreţind pielea de pe frunte, Calco îl rugă să repete fraza. Credea că nu auzise bine.

— Papa?

— Ei, da, el. Scrie mai iute.

Secretarul plecă şi mai jos fruntea asupra hîrtiei şi pana lui prinse a scîrţîi din nou.

„Papa, fiind om perfid şi rău din fire, după cum ştie şi Luminăţia-Voastră, l-a îndemnat pe regele Franţei să pornească război împotriva Lombardiei...”

Urmau apoi descrierile victoriilor franceze:

„Primind aceste veşti, cuprinsu-ne-a teama – recunoscu il Moro – şi am socotit drept un noroc că am putut să ne retragem la împăratul Maximilian în aşteptarea ajutorului ce ni-l va acorda Măria-Voastră. Toţi ne-au trădat şi ne-au vîndut, dar mai cu seamă Bernardino...”

Şi glasul i se frînse rostind acest nume.

„Bernardino da Corte, şarpele pe care l-am încălzit la sînul nostru, un rob

acoperit de noi cu binefaceri, care ne-a vîndut întocmai ca Iuda Iscariotul...” Ba nu, stai, nu scrie despre Iuda, se dezmetici ducele amintindu-şi că se adresează unui păgîn.

Şi înfăţişîndu-şi mai departe nenorocirile, îl rugă pe sultan să atace Veneţia de pe uscat şi de pe mare, făgăduindu-i o victorie sigură şi nimicirea inveteratului duşman al Imperiului Otoman, luminata republică a lui San Marco.

„Aflaţi că în acest război, ca de altminteri în oricare altă întreprindere, încheia ducele, tot ce ne aparţine e şi al Măriei-Voastre, care teamă mi-e că nu va mai găsi în Europa alt aliat mai puternic şi mai devotat...”

Ducele se apropie de masă, parcă voind să mai adauge ceva, dar se răzgîndi şi se depărtă cu lehamite după care căzu într-un jeţ.

Bartolomeu presără nisip din nisiparniţă pe ultima fila încă umedă, iar cînd ridică ochii la suveranul său, acesta, cu faţa afundată în palme plîngea. Spatele şi umerii, bărbia dublă, puhavă, obrajii raşi, albăstrii, părul pieptănat lins *(zazzera)* – totul, totul se cutremura din pricina hohotelor.

— O, Doamne, pentru ce? Unde ţi-e dreptatea, Dumnezeule?

Şi întorcîndu-şi obrazul încreţit, de babă, îngăimă printre suspine:

— Bartolomeu, mă încred în cuvîntul tău. Spune-mi cinstit, cu mîna pe inimă, am sau n-am dreptate?

— Alteţa voastră se referă la solia către Poartă? se interesă secretarul principal.

Iar cînd il Moro dădu din cap afirmativ, bătrînul politician ridică, pe gînduri, din sprîncene şi, ţuguindu-şi buzele, încreţi pielea frunţii.

— Desigur, pe de o parte, trăind între lupi, nu-ţi rămîne decît să urli ca ei, dar pe de alta... Aş îndrăzni s-o sfătuiesc pe alteţa-voastră... ce-ar fi să mai aşteptăm?

— Pentru nimic în lume! strigă ducele. Am aşteptat destul. Am să le demonstrez că suveranul Milanului nu poate fi azvîrlit afară din joc ca un pion oarecare, căci, dacă loveşti în cel cu dreptatea, cine va cuteza să-l judece, dragul meu, dacă cere ajutor nu Marelui Otoman, dar şi lui Scaraoschi însuşi?

— Alteţă, murmură stăruitor secretarul, nu vă e teamă că o cotropire a Europei de către turci poate avea consecinţe neaşteptate... de pildă, pentru biserica creştină?

— O, Bartolomeo, ai putea să crezi că n-am prevăzut-o? Aş prefera de o mie de ori să fiu dat morţii decît să pricinuiesc un rău cît de mic sfintei noastre mame, bisericii. Ferit-a sfîntul... Tu nu cunoşti încă toate urzelile mele, adăugă apoi cu un surîs viclean şi prădalnic. Aşteaptă şi ai să vezi ce-am să pun la cale, ce capcane am să pun duşmanilor mei, că n-o să mai ştie cum şi pe unde să mai scape! Un lucru îţi spun: Marele Turc nu este decît o unealtă în mîinile mele. Va veni vremea şi îl vom nimici şi vom şterge de pe faţa pămîntului secta necurată a lui Mahomed. Şi vom elibera Mormîntul Domnului de păgîni!

La care Bartolomeo nu mai spuse nimic, ci doar îşi plecă ochii întristat.

„Stăm rău, foarte rău, îşi spunea în sinea lui. De urzeli ne arde nouă acum?”

Iar ducele, punîndu-şi nădejdea în Marele Otoman, pînă tîrziu în noapte se rugă cu adîncă evlavie înaintea icoanei celei mai dragi, ieşită de sub penelul lui Leonardo da Vinci, în care Maica Domnului se înfăţişa sub chipul contesinei Cecilia Bergamini, frumoasa amantă a lui il Moro.

III

Mareşalul Trivulzio intrase în Milano cu vreo zece zile înaintea căderii castelului milanez, ca într-un oraş cucerit, în aclamaţiile pline de entuziasm ale poporului: „Trăiască Franţa! Trăiască Franţa!” şi în dangăt spornic de clopote.

Sosirea regelui era fixată pentru 6 octombrie. Cetăţenii oraşului îi pregăteau o intrare triumfală.

Iar pentru procesiunea ce se punea la cale cu acest prilej, sindicii breslelor scoaseră din sacristia Domului pe cei doi îngeri care cu cincizeci de ani în urmă, pe vremea republicii ambrogiene, înfăţişaseră geniile libertăţilor poporului. Vechile arcuri care puneau în mişcare aripile se ruginiseră şi sindicii le dăduseră la reparat fostului meşter ducal, Leonardo da Vinci.

Tocmai pe atunci artistul trudea la maşina lui zburătoare.

Era într-o dimineaţă devreme, cînd zgurile nopţii nu-şi ridicaseră încă bine pologul. Leonardo şedea la masă, în faţa crochiurilor şi a calculelor matematice.

Scheletul aerian al unei aripi, alcătuit din trestie şi îmbrăcat în tafta ca într-o pieliţă străvezie, o făcea să semene nu cu o aripă de liliac, cum semănaseră celelalte de mai înainte, ci cu o uriaşă aripă de rîndunică.

Una din aripi era gata şi, aeriană, avîntată, de-o frumuseţe aproape neverosimilă, se ridica de la podele pînă la tavan, iar jos, forfotea la umbra ei Astro, reparînd arcurile rupte la cei doi îngeri de lemn ai Comunei din Milano.

De data aceasta Leonardo hotărîse să urmeze cît mai de-aproape alcătuirea trupului de zburătoare, căci în ea firea însăşi dăruia omului un model de maşină de zbor. Tot nu-şi pierduse nădejdea să descompună miracolul zborului în mişcări ce ţin de legile mecanicii. Parcă aflase tot ce se putea afla, şi totuşi zborul îşi păstra, se vede, taina care refuza să se supună vreuneia din legile mecanicii. Din nou, ca şi în alte dăţi, se lovea de zidul ce desparte creaţia naturii de o făptuire a mîinilor omeneşti, alcătuirea unui trup însufleţit, de o maşină fără viaţă. I se părea că tinde spre imposibil.

— Uf, slavă Domnului, am terminat! strigă Astro, întorcînd cu cheia arcurile.

Şi îngerii porniră să dea din aripile lor greoaie. Un suflu străbătu odaia şi aeriana aripă de uriaşă rîndunică prinse viaţă, foşni, gata parcă să-şi ia zborul. Fierarul o privi cu o duioşie de nedescris.

— Cîtă vreme am risipit cu aceste capete de lemn! bombănea el, arătînd cu capul spre îngeri. De-acu înainte, meştere, fie că vrei, fie că nu, da n-am să ies de aici din atelier pînă nu termin aripile. Fă bunătatea şi dă-mi desenul cozii.

— Nu-i gata, Astro. Mai adastă. Aici se cere mai multă chibzuială.

— Păi cum aşa, meştere? Alaltăieri făgăduiai...

— Ce să fac prietene... Doar ştii, coada paserii noastre este şi cîrma ei. Dacă se iveşte aici o cît de mică greşeală, totul se duce pe copcă.

— Mă rog, fie şi cum zici, că doar ştii mai bine decît mine. Am să aştept. Iar pînă atunci mă apuc de cea de-a doua aripă...

— Mai bine ai mai aştepta, Astro, îl opri învăţătorul. Mă tem că iarăşi vom avea cîte ceva de schimbat...

Fierarul nu răspunse. Ridica cu infinită grijă şi întorcea scheletul de trestie împletit cu o plasă de tendoane de vită prefăcute în curele. Apoi, înturnîndu-se brusc spre Leonardo, rosti cu glas surd, cutremurat:

— Nu te supăra, meştere, dar să ştii de la mine că dacă socotelile ce le faci îţi vor ieşi pe dos, arătînd că nici cu maşina asta nu-i chip de zburat, ei bine, eu tot voi zbura, în ciuda mecanicii tale... Da, da! Nu mai am putere să adast. Mi-am pierdut orice răbdare. Pentru că ştiu că dacă nici de data asta...

Şi lăsînd fraza să plutească în aer, neisprăvită, îşi mută ochii în altă parte.

Vreme de o clipă Leonardo îi studie cu atenţie chipul lătăreţ, obtuz şi încăpăţînat. Chipul acesta purta pecetea inexorabilului gînd unic, nebunesc şi atoatecopleşitor.

— Mai bine spune-mi drept, messere, murmură într-un tîrziu Astro, zburăm ori ba?

Şi atîta frică tăinuia în cuvintele lui, încît Leonardo nu avu curajul să-i spună adevărul.

— Desigur, spuse el plecîndu-şi ochii, nu se poate şti dinainte, pînă n-o supunem experimentărilor. Totuşi socot, dragul meu Astro, că vom putea zbura...

— Asta mi-i de-ajuns! sări în picioare fierarul. De ajuns. Cu desăvîrşire! Nici nu vreau să aud mai mult! Dacă o spui domnia-ta, meştere, vom zbura fără doar şi poate!

Şi neputînd să-şi stăpînească exaltarea, se porni pe un rîs în hohote ca un copil fericit.

— Ce te-a apucat? se minuna Leonardo.

— Să mă ierţi, messere. Am să te plictisesc... de data asta însă pentru ultima oară. Îţi promit că n-am să mai fac... Mă crezi? Cînd îmi aduc aminte de milanezi sau de franţuji, de ducele il Moro, de rege, mă apucă rîsul, nu alta, dar mi-e şi milă de ei. Forfotesc, bieţii oameni, se încaieră, se bat, gîndind şi ei doară că lasă în urmă fapte măreţe, ia, nişte viermi, nişte tîrîtoare, buburuze fără aripi! Nici unuia nu-i trece prin minte măcar ce miracol se făptuieşte sub ochii lor.

Închipuie-ţi numai, meştere, ce-au să se holbeze, ce-au să caşte gurile cînd vor vedea înaripaţii brăzdînd cerul. Că doar asta nu-i ca îngerii de lemn care dau din aripi spre bucuria gloatei! Şi chiar de-or vedea, n-au dreptul să creadă. Vor zice că sîntem făpturi cereşti. Adică, la drept vorbind, pe mine n-au cum să mă ia drept făptură cerească, ci mai degrabă drept diavol încarnat, dumneata însă, înaripat, vei fi curat făptură cerească. Sau poate au să zică: iată Anticristul! Şi înfricoşîndu-se, vor cădea cu faţa la pămînt înaintea dumitale. Şi ai să faci din ei ce-ai să vrei. Socot că atunci, învăţătorule, n-au să mai fie nici războaie, nici legi, nici stăpîni sau sclavi. Toate se vor schimba şi vor veni alte rînduieli noi şi atît de frumoase, că astăzi nici nu îndrăznim a le gîndi. Şi se vor uni popoarele şi, plutind pe aripi asemenea unor stoluri de îngeri or să intoneze osanale...O, messer Leonardo! Doamne, Dumnezeule, oare nu visez?!

„Bietul de el! Cîtă credinţă în puterile mele, se gîndea în sinea lui Leonardo. Doamne, să nu-şi piardă într-adevăr minţile. Ce să fac? Cum să-i spun adevărul?”

Dar tocmai atunci se auziră bătăi răsunătoare la uşa casei, apoi voci şi paşi omeneşti şi din nou aceleaşi bătăi în uşa zăvorită a atelierului.

— Pe cine o fi mînat necuratul pe uliţe la crucea nopţii! Nu-i mai ia dracu’ de zurbagii! bombănea fierarul. Cine-i acolo?... Nu, pe meşter nu-l puteţi vedea. E plecat din Milano.

— Eu sînt, Astro! Eu, Luca Pacioli. Deschide în numele Celui-de-sus! Dar grăbeşte-te!...

Fierarul se grăbi să descuie uşa şi-l lăsă pe monah să intre.

— Ce-i cu dumneata, fra Luca? se minună Leonardo privindu-i cu luare-aminte obrazul gălbejit de spaimă.

— Cu mine nu-i nimic, messer Leonardo... Ba mint, nici cu mine nu-i a bine, dar despre asta mai tîrziu, iar acum... O, messer Leonardo! *Colosul* dumitale... arbaletierii gasconi... Sosesc în clipa asta de la Castello şi am avut parte să văd cu ochii mei cum franţujii îţi nimicesc *Calul...* Să mergem... dar mai repede!

— Pentru ce? îl opri calm Leonardo. Numai chipul i se acoperise de paloare. Ce-am putea face?

— Cum aşa, o Doamne? Doar n-o să şedem aici cu mîinile în sîn în timp ce piere cea mai măreaţă din operele dumitale. Am eu o portiţă către monsignorul de La Trémoille. Trebuie să încercăm...

— Oricum, nu avem timp, dădu să-l tempereze artistul.

— Ba avem berechet! O luăm de-a dreptul prin grădini, sărim gardul... Te rog numai grăbeşte-te.

Astfel, zorit de monah, Leonardo ieşi din casă şi ei porniră aproape în goană spre castelul milanez.

Pe drum, fra Luca îi istorisi propriile sale necazuri. În noaptea din ajun, landsknechţii jefuiseră pivniţa de vinuri a canonicului de la San Simpliciano, unde şedea Pacioli. Au băut pînă şi-au băut şi minţile şi au început să-şi facă de cap,

aşa încît, găsind într-una din chilii modele de corpuri geometrice în cristal, le-au luat drept o născocire diavolească bună la practicat magia neagră, drept nişte „cristale de prezis viitorul” şi le-au zdrobit pînă la unul.

— Parcă ce rău le făcuseră nevinovatele mele cristale?

Cînd dădură în piaţeta castelului, un tînăr filfizon, franţuz, pesemne, înconjurat de suită numeroasă, trecea pe podul ridicător zis Battiponte, de la picioarele lui Torre del Filarete de lîngă Porţile de Sud.

— Maître Gill! exclamă fra Luca nu fără oarecare satisfacţie. După care îi explică lui Leonardo că acest maître Gill e păsărar, un aşa-zis „dascăl de găinuşe”, personalitate nu tocmai fără importanţă la curte, care învaţă scatiii, coţofenele, papagalii şi mierlele maiestăţii-sale catolice, regele Franţei, să cînte şi să vorbească şi cîte alte măiestrii. Umbla zvonul că în trilurile fluierului său în Franţa nu joacă numai coţofenele. Pacioli îşi făcuse de mult planul să-i ofere în dar operele sale de căpetenie, *De divina proportione* şi *Summa de Arithmetica,* în legături de preţ.

— Te rog, fra Luca, ocupă-te de maître Gill. Am să mă descurc şi singur.

— Ba nu, la dînsul am să mă duc după aceea, se ruşină Pacioli. Sau, ştii ceva? Dau fuga pentru o clipă să-l întreb încotro se îndreaptă şi mă întorc numaidecît. Iar mata între timp te duci de-a dreptul la monsignorul de la Trémoille...

Şi ridicîndu-şi poalele sutanei cafenii, descurcăreţul călugăr, nerăbdător să-l prindă din urmă pe maestrul coţofenelor regeşti, porni să scapere din călcîiele goale pe caldarîmul sonor.

În timp ce Leonardo, urcînd pe podul mobil Battiponte de la porţile principale, pătrunse în curtea interioară a castelului milanez, zisă şi Cîmpul lui Marte.

IV

Dimineaţa era ceţoasă. Focurile ardeau mocnit, gata să se stingă. Piaţa cu clădirile înconjurătoare, între care se îngrămădeau anapoda tunuri, obuze, bulendre de-ale oştenilor în campanie, saci cu ovăz, clăi de paie, grămezi de bălegar, se transformaseră cu toatele într-o uriaşă cazarmă, grajd şi cîrciumă în acelaşi timp. De jur împrejurul tarabelor şi al frigărilor, butoaielor şi putinilor, pline şi goale, aşezate cu fundul în sus ca să servească drept mese, se auzeau cîntări de beţivani, chiote, răcnete, hohote, blesteme, înjurături şi blasfemii în toate limbile pămîntului.

Uneori, cînd soseau comandanţii, larma se potolea: răsuna răpăit de tobe, cîntau goarnele de aramă ale landsknechţilor germani sau de pe Rhein, ori îşi înălţa trista melopee cornul alpin al mercenarilor din cantoanele libere Uri şi Unterwalden ale Svizzerei.

Făcîndu-şi loc cu greu prin această harababură, artistul se pomeni în mijlocul pieţei. *Colosul* său se ridica deasupra-i aproape neatins.

Marele duce Francesco Attendolo Sforza, cuceritorul Lombardiei, tot mai şedea pe calul său cabrat, zdrobind în copite oşteanul căzut, cu fruntea cheală lucindu-i ca o frunte de împărat roman şi chipul său exprimînd un amestec de forţă leonină şi vulpească viclenie.

În jurul statuii se îngrămădeau archebuzierii germani, sîneţarii de la Graubünden, prăştiarii din Picardia, arbaletierii din Gasconia, răcnind fiecare pe limba lui, completîndu-se cu gesturi, dînd din mîini, din cap, din picioare, pentru că nu izbuteau să se înţeleagă. Din gesturile lor Leonardo putu deduce că se pune la cale o întrecere între doi arbaletieri – un neamţ şi un francez. Ei urmau să tragă pe rînd, la cincizeci de paşi distanţă de ţintă, după ce vor fi băut patru cupe de vin vîrtos. Iar drept ţintă avea să servească aluniţa de pe obrazul *Colosului.*

Oştenii măsurară distanţa cu pasul şi aruncară sorţii pentru a vedea cine va trage mai întîi. Marchitana le turnă vinul în cupe. Şi neamţul după ce dădu de duşcă pe nerăsuflate cele patru cupe hotărîte, îşi luă poziţia şi trase, greşind ţinta. Săgeata doar zgîrie obrazul *Colosului* şi-i sparse lobul urechii stîngi, neatingînd însă aluniţa.

Francezul tocmai ducea la umăr arbaleta, cînd se stîrni deodată mişcare, oştenii se dădură la o parte înaintea unui şir de heralzi în veşminte pompoase ce însoţeau un cavaler. Dar cavalerul îşi văzu de drum fără să bage de seamă petrecerea arbaletierilor.

— Cine-i cavalerul? întrebă Leonardo pe prăştiarul de lîngă el.

— Monsignorul de La Trémoille...

„Aş mai avea timp să alerg să-l rog...” îşi zise artistul.

Dar rămase locului, nemişcat, pradă unei împietriri de neînvins, de parcă nu avea voinţă destulă ca să se mişte, incapabil de vreo acţiune. I se părea că de-ar fi fost vorba de salvarea propriei vieţi, n-ar fi mişcat în clipa aceea un deget. Frica, ruşinea, dezgustul îl copleşeau numai la gîndul că trebuie să-şi facă loc prin această mulţime de lachei şi grăjdari, ca să alerge asemenea lui Luca Pacioli după un senior.

Gasconul trase şi săgeata şuieră şi se înfipse în aluniţă.

— *Bigorre! Bigorre! Montjoie Saint-Denis!* strigau oştenii aruncînd în sus beretele. Franţa a ieşit victorioasă!

Arbaletierii înconjurară *Colosul,* continuîndu-şi jocul.

Leonardo vru să se retragă, dar încremenit locului, urmărea supus, ca într-un coşmar, cum i se distruge opera creată timp de şaisprezece ani, cei mai buni, ai săi, şi, poate, cea mai măreaţă creaţie de la Fidias şi Praxitele încoace.

Sub grindina de plumbi, săgeţi şi pietre, lutul se sfărîma şi curgea, prefăcut în pulbere cu grunjuri, dezvelind ca pe nişte oase scheletul izvodirii sale.

Soarele se ivise de după nori şi în spulberul lui strălucitor grămada informă

de lut ce mai rămăsese de pe urma *Colosului* nimicit apărea şi mai jalnică. Un trup decapitat, călare pe un cal rămas fără picioare, cu un ciot de sceptru regesc în mîna intactă, purtînd pe soclu inscripţia ce se mai desluşea „Ecce Deus!” – Acesta este Dumnezeu!

Şi tocmai atunci trecea prin piaţetă comandantul armatelor regelui Franţei, Giangiacomo Trivulzio.

Ridicînd ochii la *Colos,* bătrînul mareşal se opri locului nedumerit, se mai uită o dată cu luare-aminte, punînd palma streaşină la ochi, apoi se întoarse către cei ce-l însoţeau.

— Ce-i asta? întrebă cu uimire.

— Monsignore, se înclină servil unul din locotenenţii săi, le-a îngăduit-o căpitanul Georges Kokebourne cu de la sine putere arbaletierilor gasconi...

— Statuia lui Sforza, opera maestrului da Vinci ţintă a arbaletierilor gasconi?... exclamă deodată mareşalul.

Obrazul bătrînului ostaş se congestionase şi vinele i se umflau pe frunte.

Şi apropiindu-se de gloata oştenilor care, prinşi în jocul lor, nu văzuseră nimic, înhăţă de grumaji un prăştiar picardez şi, trîntindu-l la pămînt, izbucni într-o ploaie de ocări.

— Monsignore! gîngăvea oşteanul, tîrîndu-se în genunchi şi tremurînd din tot trupul. Monsignore, noi n-am ştiut că... Doar căpitanul Kokebourne...

— Las’ că v-arăt eu, ticăloşilor... urla Trivulzio, care-şi ieşise cu totul din fire, v-arăt eu şi vouă, şi căpitanului... Pe toţi vă spînzur cu capul în jos...

Strada sclipi în aer şi, desigur, lovitura s-ar fi abătut asupra nefericitului dacă Leonardo nu l-ar fi apucat de mînă pe mareşal cu mîna lui stîngă, ceva mai sus de încheietură, dar cu atîta putere încît mînecarul de aramă se turti.

Încercînd zadarnic să şi-o elibereze, mareşalul se întoarse spre el cu uimire.

— Cine eşti, omule? Cum de cutezi? dădu să strige cuprins de furie.

— Leonardo da Vinci, răspunse artistul fără sfială.

Şi bătrînul ostaş, întîmpinînd privirea lui calmă şi senină se linişti ca prin farmec.

— Va să zică, tu eşti Leonardo! rosti mareşalul într-un tîrziu, cercetîndu-i cu luare-aminte chipul. Dar dă-mi odată drumul la mînă. Nu vezi că mi-ai turtit mînecarul. Ce putere în mîini! De, frate dragă, n-aş putea zice că-ţi lipseşte curajul.

— Monsignore, vă implor, nu vă mîniaţi! Şi iertaţi-i! îl rugă artistul cu tot respectul cuvenit.

Trivulzio îl privi cu şi mai multă luare-aminte.

— Caraghiosule! zîmbi el cu blîndă ironie, clătinînd din cap. Ei ţi-au distrus opera cea mai de seamă, iar tu te rogi să-i iert?

— Ce mi-ar folosi mie sau operei mele dacă i-aţi spînzura, monsignore? Ei nu-şi dau seama ce fac!

Timp de o clipă, bătrînul rămase pe gînduri, apoi chipul i se lumină, iar în ochii mici se aprinse o scînteioară blîndă.

— Un lucru nu pot pricepe, messere Leonardo. Ascultă, cum de-ai putut şedea cu mîinile în sîn, privind liniştit la ce fac? De ce naiba nu mi te-ai plîns mie sau monsignorului de La Trémoille? Şi pentru că veni vorba, cred că a trecut pe-aici chiar adineauri...

Leonardo îşi plecă ochii, de parcă fusese prins asupra unei fapte ruşinoase.

— N-am apucat... Nu-l cunosc la faţă pe monsignorul de La Trémoille, murmură şovăielnic, cu obrazul în flăcări.

— Mare păcat, încheie bătrînul, întorcînd ochii spre grămada informă de lut care fusese o măiastră sculptură. Pentru *Colosul* ăsta al tău aş fi dat cu dragă inimă şi o sută din cei mai buni arcaşi de-ai mei...

La întoarcere, trecînd podul împodobit cu superba loggie a lui Bramante – acolo unde îl întîlnise pentru ultima oară pe il Moro – Leonardo văzu pajii şi grăjdarii francezi desfătîndu-se cu o veselă vînătoare a lebedelor domestice, favoritele ducelui de Milano. Poznaşii vînători se amuzau trăgînd în ele cu arcul. În şanţul strîmt, închis de jur împrejur de zidurile înalte, paserile se zbăteau cuprinse de spaimă. În norii de puf şi pene pluteau pe apa neagră cadavre însîngerate. O lebădă rănită îşi arcuise gîtul graţios şi cu un strigăt de deznădejde bătea din aripile ce-şi pierdeau treptat puterea, ca şi cum ar fi încercat să-şi ia zborul înainte de moarte.

Leonardo întoarse ochii cu jale şi trecu grăbit mai departe. I se părea că el e pasărea rănită.

V

Duminică, şase octombrie, regele Franţei Ludovic al XII-lea îşi făcu intrarea în Milano prin Porta Ticinese. În suita ce-l urma se afla şi ducele de Valentino, Cesare Borgia, fiul papei Alexandru al VI-lea.

Pe tot parcursul dintre piaţa Domului pînă la castel, îngerii Comunei din Milano îşi făcură conştiincios datoria, fluturînd cu siguranţă din aripi.

Din ziua distrugerii *Colosului,* Leonardo nu mai pusese mîna pe creion şi nici nu mai lucrase la aripile maşinii zburătoare. Astro termină de unul singur construcţia aparatului. Iar dascălul său nu găsea tăria necesară de a-i mărturisi că nici aceste aripi nu erau bune de nimic. Dar nici fierarul, parcă evitîndu-şi maestrul, nu mai aducea vorba despre zborul proiectat, şi doar la răstimpuri îi arunca cîte o privire de reproş din singuru-i ochi în care cînd şi cînd se distingeau scăpărări de deznădejde aproape demenţiale.

Într-o dimineaţă – era cam pe la douăzeci ale lui octombrie – Pacioli veni în goana mare ca să-i aducă vestea că regele îl pofteşte la palat.

Leonardo răspunse invitaţiei fără plăcere. Îngrijorat de ciudata dispariţie a aripilor din atelier, se temea pentru Astro. Fierarul îşi băgase în cap să zboare cu orice chip şi meşterului îi era teamă să nu se întîmple vreo nenorocire.

Cînd Leonardo pătrunse în binecunoscutele săli ale Rochettei, Ludovic al XII-lea tocmai primea în audientă pe sindicii şi căpeteniile de bresle din Milano.

Profitînd de aceste cîteva clipe de răgaz, artistul se opri locului să-l examineze pe viitorul său suveran şi rege al Franţei.

Înfăţişarea monarhului nu avea însă nimic regesc: trupul slăbănog şi pirpiriu, schilav, umerii înguşti, pieptul scobit, un obraz adînc brăzdat şi chinuit, dar neînnobilat de chin, banal, stupid, de-o nespusă platitudine, purtînd pecetea unor virtuţi făţarnice.

Alături de rege, pe treapta cea mai de sus, chiar la picioarele tronului, se oprise un tînăr de vreo douăzeci de ani, într-o haină simplă, neagră, fără podoabe, în afară de cîteva perle pe panglica beretei şi un lanţ de aur alcătuit din cochilii, însemnul ordinului Sf. Arhanghel Mihail, cu pletele bălaie curgîndu-i pe umeri şi-o ţăcălie neagră-castanie, despărţită uşurel în două. Pe acest chip de-o paloare egală se încrustau doi ochi negri ca noaptea ce priveau prietenos şi inteligent

— Spune-mi, fra Luca, cine-i acest tînăr, interpelă artistul pe însoţitorul său.

— Ducele de Valentino, Cesare Borgia, fiul papei, îl lămuri monahul.

Îi ajunse la ureche şi lui Leonardo zvonul despre crimele abominabile ale lui Cesare. Deşi nu existau probe materiale, nimeni nu se îndoia că, sătul să tot joace rolul mezinului în familie şi dorind să se descotorosească de purpurile de cardinal, ca să moştenească rangul de comandant al armatei şi gonfalonier al bisericii, el îşi ucisese fratele, pe Giovanni Borgia.

Circulau zvonuri şi mai de necrezut, şi anume că mobilul acestei crime demne de un nou Cain ar fi fost nu numai rivalitatea în graţiile părintelui lor, dar şi o patimă incestuoasă pentru propria lor soră, madonna Lucrezia.

„Să fie cu putinţă?” se întreba Leonardo cu îndoială, cercetînd cu de-amănuntul trăsăturile acestui chip împăcat cu sine, limpezimea acestor ochi ce priveau cu atîta candoare.

Simţindu-i pesemne privirea, Cesare întoarse ochii, apoi, aplecîndu-se la urechea bătrînului ce-i stătea alături în strai lung negru, probabil secretarul său, şopti ceva, arătînd cu capul în direcţia lui Leonardo. Iar cînd bătrînul îi răspunse, Cesare îl aţinti pe artist îndelung şi o umbră de zîmbet subţire ca un pumnal îi ridică colţurile gurii.

Şi văzîndu-l, Leonardo îşi spuse în sinea lui, simţind-o cu toată fiinţa:

„Ba nu, aici orice e cu putinţă. S-ar putea să fie în stare de lucruri mult mai rele decît cele ce se spun pe seama lui!”

Încheindu-şi plicticoasa lectură a cuvîntării aşternute pe hîrtie, căpetenia

sindicilor se apropie de tron şi, îngenunchind, întinse monarhului o plîngere, pe care Ludovic o scăpă pe jos din nebăgare de seamă. Omul dădu să o ridice, însă Cesare, luîndu-i-o înainte, ridică sulul cu o mişcare sprintenă şi dibace şi, înclinîndu-se, îl întinse regelui.

— Slugă neruşinată! ricană cineva în spatele lui Leonardo, în mulţimea curtenilor francezi. S-a bucurat de un prilej ca să-i intre în graţii!

— Aveţi perfectă dreptate, messere, îi ţinu şi altul isonul. Fiul papei excelează în meseria de lacheu. De-aţi vedea numai cu cîtă pricepere serveşte pe majestatea-sa, dimineaţa, la îmbrăcat, cum îi încălzeşte majestăţii-sale cămaşa... Şi cred că nu s-ar da în lături să-i cureţe şi grajdul.

Leonardo băgase de seamă şi el gestul servil al lui Cesare. Acesta i se păru însă mai degrabă înfricoşător decît mîrşav, asemenea alintărilor perfide ale unei fiare feroce.

În vremea asta Pacioli se agita din răsputeri şi-l împingea pe artist de la spate. Dîndu-şi seama că Leonardo ar fi fost în stare să şadă toată ziua în picioare în mijlocul mulţimii, fără a găsi un prilej să atragă asupra sa atenţia regelui, călugărul decise a lua măsuri hotărîte şi, apucîndu-l de mînă, încordat din tot trupul şi şuierînd ca o năpîrcă: *stupendissimo, prestantissimo, invicissimo* – îl duse mai mult cu de-a sila şi-l prezentă regelui.

Ludovic aduse vorba despre *Cina cea de taină,* lăudă felul cum a zugrăvit apostolii şi mai ales se arătă încîntat de perspectiva tavanului.

Din clipă-n clipă, fra Luca se aştepta să audă pe rege invitîndu-l pe artist în slujba sa. Dar tocmai atunci intră un paj aducînd pe tipsie o scrisoare abia sosită din Franţa.

Monarhul recunoscu pe plic scrisul preaiubitei lui soţii, Anne de Bretagne. Într-adevăr, scrisoarea aducea vestea că născuse.

Curtenii porniră a-l felicita şi astfel se făcu că mulţimea îi împinse la o parte pe Luca şi pe Leonardo. Regele îi mai zări o dată undeva departe, ba chiar îşi aduse aminte de ceva, vru să li se adreseze, dar numaidecît uită de ei şi porni să invite cu graţie doamnele să bea în sănătatea prinţesei nou-născute, apoi trecu într-o altă sală.

Înhăţîndu-l de mînă, Paciola îl trăgea după dînsul:

— Mai repede! Mai repede!

— Ei bine, asta nu, fra Luca! se împotrivi cu calm Leonardo. Îţi mulţumesc pentru grija ce mi-o porţi, dar n-am să plictisesc pe maiestatea-sa căci acum nu-i arde de mine.

Şi în scurtă vreme părăsi palatul.

Pe podul mobil Battiponte, la porţile de sud ale castelului milanez, îl ajunse din urmă messer Agapito, secretarul lui Cesare Borgia, propunîndu-i în numele ducelui postul de „constructor principal”, funcţia pe care Leonardo o îndeplinise şi la curtea lui il Moro.

Artistul făgădui să-i dea răspunsul în cîteva zile.

Cînd se apropie de casă, zări încă de departe o mulţime de oameni îngrămădindu-se la poartă şi grăbi pasul. Giovanni, Marco, Salaino, Cesare, neavînd o targă la îndemînă, îl aduceau pe una din aripile noii maşini de zbor, o aripă aidoma celei de rîndunică, acum ruptă şi mototolită, pe tovarăşul lor, Astro da Peretola, cu hainele sfîşiate şi pline de sînge şi obrajii de-o paloare cadaverică.

Se întîmplase lucrul de care se temuse atîta meşterul său: Fierarul, hotărînd să încerce maşina, îşi luase zborul şi după ce dăduse de cîteva ori din aripi, s-a prăbuşit de la înălţime. Căzătura i-ar fi fost desigur fatală dacă una din aripi nu s-ar fi agăţat de crengile unui copac din apropiere.

Leonardo dădu şi el o mînă de ajutor pentru ca Astro să fie dus în casă şi aşeză bolnavul cu mare grijă în pat. Cînd se aplecă asupra lui, ca să-i cerceteze rănile, fierarul îşi veni în fire şi, învăluindu-l într-o privire de infinită duioşie, murmură cu implorare în glas:

— Rogu-te, iartă-mă meştere!

VI

În primele zile ale lui noiembrie, după un şir de festivităţi de mare fast date în cinstea prinţesei nou-născute, după ce avu loc ceremonia depunerii jurămîntului de către cetăţenii Milanului faţă de rege, Ludovic al XII-lea, numindu-l pe mareşalul Trivulzio drept locţiitorul său în Lombardia, se înapoie în Franţa.

O slujbă de mulţumire Sfîntului Duh fu oficiată la Dom. În oraş se restabilise liniştea. Dar calmul era numai aparent. Poporul îl ura pe Trivulzio pentru perfidia şi cruzimea lui. Pe de altă parte, susţinătorii lui il Moro aţîţau păturile de jos, răspîndeau scrieri anonime. Pînă şi aceia care nu demult îl petrecuseră în exil cu batjocuri şi ocări îşi aminteau acum de el ca de cel mai îndrăgit suveran.

Pe la sfîrşitul lui ianuarie, la Porta Ticinese mulţimea mătură din cale tejghelele vameşilor francezi. Tot în aceeaşi zi la vila Lardirago de lîngă Pavia un soldat francez atentă la cinstea unei tinere ţărănci din Lombardia. Apărîndu-se, victima îl lovi cu mătura-n obraz. Soldatul puse mîna pe topor. La strigătele fetei sosi tatăl ei cu un ciomag. Soldatul îl omorî cu toporul pe bătrîn. Se adună mulţimea şi-l sfîşie pe soldat. Drept represalii, francezii îi atacară pe lombarzi, măcelărind o mulţime de lume şi pustiind localitatea. La Milano vestea crimei lor avu efectul unei scîntei într-un butoi cu pulbere. Străzile şi pieţele se umplură de mulţimea aţîţată, care striga cît o ţinea gura:

— Jos regele! Jos locţiitorul! Puneţi mîna pe ciomege, oameni buni. Trăiască il Moro!

Trivulzio avea prea puţini oameni pentru a se putea apăra împotriva populaţiei oraşului, care se ridica la trei sute de mii. După ce, la porunca sa, tunurile au fost ridicate în turnul care servea provizoriu de clopotniţă Domului şi

gurile lor îndreptate împotriva mulţimii, Trivulzio, dînd ordin să se tragă la primul său semn, în dorinţa de a face o ultimă încercare de pacificare a spiritelor, ieşi înaintea poporului. Nu lipsi mult ca gloata să-l ucidă. Îl mînară spre turnul Signorei şi aici ar fi pierit, desigur, de nu-i venea în ajutor un pîlc de mercenari elveţieni în frunte cu signorul Coursangenne.

După aceasta se dezlănţui un val de asasinate, incendii, atacuri tîlhăreşti, cazne şi execuţii de francezi căzuţi în mîna răsculaţilor, ba chiar şi cetăţeni milanezi bănuiţi că ar simpatiza cu cotropitorii.

În noaptea spre întîi februarie, Trivulzio părăsi în taină fortăreaţa, lăsînd-o sub comanda căpitanului d'Espis şi a lui Koudebaker. Tot în aceiaşi noapte il Moro, înapoiat din exil, era primit în triumf de locuitorii oraşului Como. Cetăţenii Milanului îl aşteptau cu nerăbdare, ca pe un eliberator.

În ultimele zile ale răzmeriţei, Leonardo, temîndu-se de ghiulelele tunurilor, care şi distruseseră cîteva case vecine, se mută în beciul casei, după ce construi cu obişnuita-i iscusinţă hornuri şi vetre, amenajînd mai ales iatacurile pentru locuit. Aici, ca într-o mică fortăreaţă, fură coborîte toate cîte erau de preţ în casa – tablouri, desene, manuscrise, cărţi sau aparate din laboratorul de experienţe.

Între timp, artistul luase hotărîrea definitivă să intre în slujba lui Cesare Borgia.

Dar înainte să plece în Romagna, unde, conform înţelegerii cu messer Agapito, trebuia să se prezinte cel tîrziu în lunile de vară ale anului 1500, Leonardo, cît timp mai dăinuia primejdia războiului şi puteau să mai aibă loc tulburări în rîndul populaţiei, îşi puse în gînd să-şi viziteze un prieten, pe Girolamo Melzi, făcînd un popas la singuratica vilă a acestuia, Vaprio, situată nu departe de Milano.

În dimineaţa de două februarie, de Bunavestire, veni însă fra Luca în mare goană, aducîndu-i vestea că la castel e inundaţie: milanezul Luigi da Porto, care fusese în slujba francezilor, trecînd de partea răsculaţilor, deschisese noaptea ecluzele canalelor care umpleau cu apă şanţul fortăreţei. Apa venise puhoi, înecase moara din parc, de pe lîngă zidul Rocchettei, pătrunsese în beciurile în care se păstrau praful de puşcă, grînele, vinul, untul şi alte alimente, aşa încît, chiar de ar fi salvat francezii o cantitate oarecare de alimente, oraşul tot i-ar fi silit să predea fortăreaţa – lucru pe care, de altminteri, şi contase messer Luigi. În timpul inundaţiei însă, canalele vecine cu fortăreaţa din mahalaua Porţilor Vercelline, cea mai joasă parte a oraşului, umplîndu-se pînă sus, apa se revărsă şi inundă şi mlaştina unde era situată mănăstirea Santa Maria delle Grazie.

Fra Luca îi mărturisi pictorului toată grija sa. Se temea ca nu cumva inundaţia să strice *Cina cea de Taină* şi-i propuse să se ducă amîndoi să vadă cum stau lucrurile.

Leonardo obiectă cu prefăcută indiferenţă că e ocupat. Cît priveşte *Cina cea de taină,* n-are de ce-i duce grija – tabloul se găseşte la o asemenea înălţime, că umezeala nu-i poate pricinui nici o stricăciune.

Îndată după plecarea lui Pacioli, Leonardo porni în grabă spre mănăstire.

Cînd, în sfîrşit, se văzu în trapeză, zări pe podeaua de cărămizi băltoace. Era o dovadă incontestabilă că inundaţia ajunsese pînă aici. Mirosea a umezeală.

Unul dintre călugări îi spuse că apa se ridicase de o palmă.

Leonardo se apropie de zidul pe care era zugrăvit tabloul. După cîte i se părea, culorile rămăseseră luminoase şi clare.

De-o gingaşă limpezime, acestea nu erau însă culori de apă, cum se obişnuia în pictura murală, ci de ulei, o invenţie de-a sa proprie. Pînă şi zidul îl preparase după un sistem al său: îi dăduse un grund de humă amestecată cu ulei de măsline şi lac de ienupăr, apoi mai aplicase încă unul deasupra – un amestec de mastic, smoală şi ipsos. Meşterii cu experienţă îi preziceau că au să se întunece culorile pe un perete umed zidit într-o regiune de mlaştini. Însă Leonardo, mînat şi acum de înclinaţia de totdeauna pentru experienţe noi şi căi neumblate în artă, se îndărătnicea în ale sale, neluînd în seamă sfaturile şi prevenirile.

Îi era silă de acuarele în pictura murală şi pentru că se cerea iuţeală şi hotărîre cînd lucrai pe varul proaspăt dat, încă umed, tocmai acele calităţi care-i erau streine.

„Ce poate să iasă din mîna artistului care nu ştie ce-i îndoiala?!”

Or, aceste căutări şi orbecăieli şi nesfîrşita încetineală în lucru erau tocmai pe potriva picturii în ulei.

Plecat asupra zidului, artistul cerceta cu lupa suprafaţa tabloului. Deodată, sub faţa ce acoperea masa la care şedeau apostolii, în colţul din stînga jos, la picioarele lui Bartolomeu, văzu o mică fisură, iar alături, un strat subţire şi albicios ca de catifea – mucegaiul care făcuse să se veştejească culorile.

Simţi că păleşte.

Dar îndată se stăpîni şi se apucă să cerceteze tabloul cu şi mai multă atenţie.

Din pricina umezelii, primul grund cu humă se scorojise şi se dezlipise de perete, ridicînd şi cel de-al doilea strat de ghips acoperit de pojghiţa subţire a culorilor şi brăzdînd-o cu fisuri infime, invizibile ochiului neavizat. Dar după ele se străvedeau bătrînele cărămizi poroase, acoperite cu o abureală de salpetru.

Soarta *Cinei celei de taină* era, aşadar, hotărîtă. Chiar dacă artistului nu-i va fi dat să vadă cu ochii lui descompunerea culorilor, care ar mai putea dura încă vreo patruzeci de ani, poate chiar cincizeci, cumplitul adevăr îşi arăta faţa în toată grozăvia lui neîndoielnică: cea mai măreaţă din operele sale era sortită pieirii.

Înainte de a părăsi trapeza, se mai uită o dată la chipul lui Crist şi zărindu-l poate numai pentru prima dată cu adevărat, înţelese cît de drag îi era acest tablou.

O dată cu distrugerea *Colosului* şi a *Cinei celei de taină* se rupeau ultimele fire care-l legaseră de oamenii vii, fie şi nu prea apropiaţi. Acum singurătatea lui era şi mai deplină şi fără nădejde.

Pulberi răsfirate în vînt ce înainte fuseseră *Colosul,* culori crăpate pe care mucegaiul se va îngriji să le şteargă aşternîndu-şi solzişorii catifelaţi acolo unde mîna lui zugrăvise chipul Domnului – toate cîte însemnaseră însăşi viaţa pentru el se vor topi ca umbra la soare.

Se întoarse acasă, coborî în beciul transformat în locuinţă şi, trecînd prin odaia în care zăcea Astro, se opri timp de o clipă la căpătîiul lui. Lîngă bolnav şedea Beltraffio şi-i punea comprese cu apă rece.

— Iar are febră? îl întrebă învăţătorul.

— Da, aiurează.

Aplecîndu-se asupra lui ca să cerceteze pansamentele, Leonardo stătu să-i asculte bolmojeala incoerentă şi pripită.

— Mai sus... mai sus! Uf, cît e de aproape soarele... oare n-o să-mi ia foc aripile? Ce-i cu tine, micuţule?... De unde?... Cum, cum te cheamă? A-a... Mecanica... aşa, va să zică... Cine a mai auzit de una ca asta... să-l cheme pe diavol Mecanica... Ce te rînjeşti? Dă-o păcatelor de treabă... Gluma-i glumă, da prea de tot. Aoleu, mă trage... mă trage... Cad... cad... Stai niţel să-mi trag sufletul... A-a-a... mi-a venit ceasul!...

Un răcnet de groază izbucni din pieptul lui Astro. I se părea că se prăbuşeşte, cade, cade fără sfîrşit.

După un timp începu iar să îngaime cu aceeaşi repeziciune.

— Nu, nu, vă rog nu rîdeţi de el! N-are nici o vină, credeţi-mă! Mi-a spus că nu sînt gata... Păi sigur... L-am făcut pe învăţătorul meu de rîs şi de ocară!... Îl auzi? Ce-o fi... A, da, drăcuşorul Mecanic, mic şi atît de greu...

O vreme tăcu, apoi începu din nou cu glas tărăgănat de dascăl:

— Şi-l duse diavolul pre el la Ierusalim şi-l aşeză pe aripa templului, spunînd: „Dacă tu eşti Fiul lui Dumnezeu, aruncă-te jos, căci scris este: Şi poruncit-am îngerilor mei să te păzească şi pe braţe să te poarte, ca nu cumva să ţi se izbească piciorul de vreo piatră...” Da aşa-i c-ai uitat ce i-a răspuns Isus demonului Mecanicii? Aşa-i că nu mai ţii minte, Giovanni?

Şi-l privi pe Beltraffio cu ochi perfect conştienţi. Acesta însă tăcea, crezînd că Astro tot mai delirează.

— Nu mai ţii minte, aşa-i? mai întrebă o dată mecanicul.

Ca să-l liniştească, Giovanni îi cită versetul al doisprezecelea din capitolul patru al Evangheliei lui Luca. Şi-i zise Isus drept răspuns: „Şi iarăşi scris este: Nu ispiti pre Domnul Dumnezeul tău!”

— „Nu ispiti pre Domnul Dumnezeul tău”, repetă cu nespusă jale fierarul rănit, dar numaidecît se cufundă iar în delir... O, cît e de albastru... şi nici un nor... Soare nu-i şi nici nu va fi... albastru sus, albastru jos, şi nu-i nevoie de aripi. De-ar şti învăţătorul cu cîtă desfătare cazi din adîncurile cerului fără fund!...

Leonardo îl privea, dus pe gînduri.

„Numai din pricina mea s-a întîmplat ce s-a întîmplat! Numai eu îs de vină! L-am ispitit pe el, cel slab în puteri, l-am deochiat ca şi pe Giovanni...”

Puse mîna pe fruntea lui fierbinte şi Astro se linişti puţin cîte puţin şi adormi.

Iar Leonardo coborî în chilia lui subpămînteană, aprinse lumînarea şi se cufundă în calcule.

Pentru a evita noi greşeli în construcţia aripilor, studia mecanica vîntului, a curenţilor văzduhului, aşa cum studia curenţii apei după cursul ei.

„Dacă arunci două pietre de mărime egală în apa liniştită, la oarecare distanţă una de alta, scria în jurnalul său, pe suprafaţa apei vor apărea două grupuri de cercuri concentrice. Întrebarea este: ce se va întîmpla dacă unul din cercuri, mărindu-se treptat în circumferinţă, se va întîlni cu cercul corespunzător din al doilea grup? Va intra în cel dintîi şi-l va despica sau loviturile valurilor se vor respinge în punctele de intersecţie sub unghiuri egale?”

Simplitatea cu care natura rezolva această problemă de mecanică îl fermeca într-atît, încît adăugase pe marginile caietului:

„Questo e bellissimo, questo e sottile!”

„Iată ce problemă încîntătoare şi subtilă!”

„Voi răspunde pe baza experienţei, urma el mai jos. Cercurile se vor intersecta, fără a se contopi şi a se amesteca, păstrîndu-şi fiecare neschimbate punctele centrale unde căzuseră pietrele.”

Şi făcînd calculul respectiv, se convinse că matematica, folosind legile necesităţii interioare a raţiunii, justifică necesitatea firească a mecanicii.

Orele se scurgeau una după alta, pe nesimţite. Afară coborîse seara.

Leonardo îşi luă cina şi se mai odihni stînd la sfat cu ucenicii săi, apoi se apucă iarăşi de lucru.

Judecind după ascuţimea şi limpezimea gîndirii sale, simţea că este în pragul unei mari descoperiri.

„Priveşte cum mînă vîntul valurile de grîne în cîmpie, cum unduiesc ele unul după altul, iar tulpinile cu spicul plecat rămîn nemişcate. Tot aşa unduiesc valurile pe apa nemişcată; iar vălurirea aceasta stîrnită de vînt sau de o piatră căzută ar trebui numita mai degrabă tremur al apei decît mişcare – lucru de care s-ar putea convinge oricine aruncă un pai acolo unde s-au stîrnit cercurile ce cresc şi se întind pe faţa apei, urmărindu-l cum se clatină fără să se mişte din loc.”

Experienţa cu paiul îi aminti de o alta asemenea ei pe care o făcuse studiind legile propagării sunetului. Întorcînd cîteva pagini din urmă, citi în jurnalul său:

„Unui dangăt de clopot îi răspunde printr-o uşoară vibraţie şi vuiet clopotul din vecini: coarda ce vibrează pe-o lăută face să vibreze acelaşi sunet pe lăuta de alături, şi dacă aşezi pe această coardă un pai, vei vedea cum vibrează.”

Cu nespusă tulburare presimţea existenţa unei legături între aceste fenomene atît de diferite – un întreg univers al cunoaşterii încă nedescoperit,

cuprins între cele două fire de paie în vibraţie – unul pe faţa încreţită a apei, altul tremurînd pe struna ce răspunde altei strune.

Şi deodată în mintea sa sclipi fără veste, ca un fulger, gîndul, ideea, raţionamentul orbitor că:

„O singură lege guvernează şi aici, şi acolo! întocmai ca cercurile pe apă, valurile de sunete cresc şi se răspîndesc în aer, intersectîndu-se, dar neamestecîndu-se, păstrînd intact punctul lor de origine...

Dar lumina? Aşa cum ecoul este sunetul reflectat, astfel reflexia luminii în oglindă este ecoul luminii. Legea mecanicii este unică în toate manifestările fenomenelor sale. Unică e voinţa şi dreptatea Ta, Prim Motor, unghiul de incidenţă este egal cu unghiul de reflexie!”

Chipul îi era palid, ochii ardeau ca doi tăciuni. Simţea că iarăşi priveşte în bezna ce nu s-a dezvăluit încă nici unui muritor pînă la dînsul, şi de data aceasta înfricoşător de aproape, ca niciodată... Ştia că e o descoperire pe care îşi va pune numele, cea mai mare descoperire în mecanică de la Arhimede încoace.

Cu două luni în urmă, primind de la messer Guido Berardi scrisoarea cu vestea abia sosită în Europa, despre călătoria lui Vasco da Gama, Leonardo îl invidiase. Călătorul străbătuse două oceane şi, înconjurînd capul cel mai de sud al Africii, descoperise noul drum spre Indii.

Şi iată, acum avea dreptul să spună că a făcut o descoperire mai mare decît cea a lui Columb şi cea a lui Vasco da Gamma – întrezărise depărtările cele mai tainice ale unui pămînt şi ale unui cer necunoscut.

De după zid, răzbi geamătul fierarului. Artistul plecă urechea şi dintr-o dată îşi aduse aminte de necazurile sale – distrugerea stupidă a *Colosului,* pieirea absurdă şi inevitabilă a *Cinei celei de taina,* căderea din înalt, prostească şi înspăimîntătoare, a lui Astro.

„Oare şi această descoperire, se întreba el, va pieri de asemenea fără urmă şi fără glorie ca tot ce-am făcut pînă acum? Oare nimeni, niciodată nu-mi va auzi glasul şi veşnic am să fiu singur, ca acum, ducînd cu mine visul unor aripi?”

Dar nici aceste gînduri sumbre n-au putut să-i stingă bucuria.

„Fie şi singur. Fie şi în beznă, şi-n tăcere, şi-n uitare. Şi fie ca nimeni, niciodată să nu afle despre ele. E de ajuns că ştiu eu!”

Şi un sentiment de triumf şi de forţă îi umplu pieptul, de parcă acele aripi pe care şi le dorise cu însetare toată viaţa le şi avea sub mînă şi ele îl ridicau în înalt.

Se simţea strîmtorat în bezna subpămînteană şi dori cerul şi necuprinsul lui.

Şi ieşind din casă, porni spre piaţa Domului.

VII

Afară era o noapte senină, cu lună. Deasupra acoperişurilor se aprindeau cînd şi cînd jarişti de purpură fumegîndă, ca de incendii. Cu cît se apropia de centrul oraşului şi de piaţa Broletto, cu atît mulţimea era mai deasă. Feţe schimonosite de furie apăreau, cînd în albastrele scînteieri ale lunii, cînd în reflexele roşii ale faclelor, se întrezărea albul imaculat al stindardelor Comunei milaneze cu cruci de flacără pe mijloc, prăjini cu felinare agăţate de ele, archebuze, muschete, sîneţe şi buzdugane, baltaguri şi suliţe, coase, furci şi pari. Oamenii mişunau peste tot ca furnicile, ajutau boii să tragă o ditamai bombardă făcută din doage de butoi legate în cercuri, clopotele de alarmă trimiteau pînă departe dangătul lor neliniştitor. Bubuiau tunuri.

Mercenarii francezi din cetatea asediată trimiteau ploaie de ghiulele pe străzile Milanului. Asediaţii se lăudau că pînă or să se predea, n-o să mai rămînă din Milano piatră pe piatră. Şi în dangătul clopotelor şi bubuitul gurilor de tun se împleteau urletele necontenite ale poporului milanez:

— Puneţi mîna pe franţuji! Jos regele! Trăiască il Moro!

Tot ce vedea Leonardo în jurul său aducea mai degrabă a coşmar absurd şi înfricoşător.

La Porţile Răsăritene, la Broletto, în Piaţa de Peşte, îl spînzurau pe toboşarul picardez căzut prizonier, un băieţaş de vreo şaisprezece ani ce sta acum pe scară cu spatele sprijinit de zid. Meşterul croitor Mascarello, un flecar veşnic pus pe şotii, îndeplinea rolul de călău. Punîndu-i de gît ştreangul şi pocnindu-l uşurel cu degetele în cap, el îndrugă cu aere solemne de nebun:

— Robul lui Dumnezeu pe nume Sări-Zaplaz, poreclit Burta N-are Geam, oştean francez din pihotă, este primit în Ordinul Colierului de Cînepă. În numele Tatălui, al Fiului şi al Sfîntului Duh!

— Amin! îi răspunse mulţimea.

Iar toboşarul, pesemne nu prea înţelegînd ce se petrece cu dînsul şi clipind repede şi mirat ca un copil gata să plîngă se ghemuia tot şi, sucindu-şi gîtul, potrivea mai bine ştreangul. Un surîs ciudat îi înflorea pe buze. Deodată, chiar în ultima clipă, dezmeticindu-se parcă din buimăceală, întoarse spre mulţime feţişoara lui frumoasă şi mirată ce pălise brusc, deschise gura să spună ceva, să roage, poate. Dar gloata prinse a urla bezmetică. Băieţaşul dădu uşurel din mînă, parcă a supunere, scoase din sîn o cruciuliţă de argint atîrnată de un şireţel albastru, darul mamei sau al surorii sale, şi sărutînd-o cu grabă, îşi făcu semnul crucii. Mascarello îl îmbrînci de pe scară şi strigă vesel:

— Ei, hai odată, cavaler al Ordinului Colierului de Cînepă, arată-ne cum ştiu franţujii să joace *gaillarde!*

În hohotele mulţimii, trupul băieţaşului, atîrnat de cîrligul de care se agaţă facla, prinse a se zvîrcoli în convulsiile dinaintea morţii, de parcă într-adevăr ar fi dansat.

La vreo cîţiva paşi mai încolo Leonardo văzu o bătrînă în zdrenţe care, stînd în faţa unei cocioabe nimicite de o ghiulea în mijlocul a tot soiul de bulendre,

văsăraie, perne şi perini, îşi frîngea mîinile costelive şi bocea în gura mare:

— Aoleu! Aoleu, oameni buni, ajutaţi-mă!

— Ce-ai păţit, mătuşico? o întrebă ciubotarul Corbolo.

— Mi-a strivit nepoţelul! Mi l-a strivit! Zăcea-n pătuţul lui... Şi s-a scufundat podeaua... Poate mai trăieşte... Aoleu, oameni buni, ajutaţi-mă...

Dar o ghiulea de fontă, sfîşiind aerul cu chiotul şi şuierul ei, veni să cadă atunci în acoperişul cocioabei aplecate într-o rînă, ridicînd un nor de praf. Acoperişul se prăbuşi şi femeia amuţi.

Leonardo se apropie de foişorul primăriei. Peste drum de Loggia Osia, lîngă Tîrgul Zarafilor, un şcolit, pesemne student al Universităţii din Pavia, urcat pe o bancă ce-i servea drept tribună, dezlegase băierile elocinţei, cuvîntînd despre măreţia poporului, despre egalitatea dintre bogaţi şi săraci şi nevoia de a-i răsturna pe tirani.

— Cetăţeni! striga tinerelul, ridicînd în sus pumnul înarmat cu o custură care în toate zilele îi slujea, în paşnicele-i îndeletniciri, la ascuţitul penelor, tăiatul salamului alb din măduvioară, zis *cervellatta,* ori la crestatul, în scoarţa răchitelor din crîngurile de prin preajma oraşului, a inimilor străpunse de săgeată, purtînd pe ele numele frumoaselor de pe la cîrciumi şi ospătarii, şi căreia îi zicea acum „pumnalul zeiţei Nemesis”.

— Cetăţeni, striga el de zor, să ne dăm viaţa pentru libertate! Să muiem pumnalul zeiţei Nemesis în sîngele tiranilor! Trăiască republica!

— Ce tot îndrugă acolo? se auziră glasuri în mulţime. Las’că ştim noi la ce libertate vă umblă capul, trădătorilor! Spioni de-ai franţujilor! La naiba cu republica! Trăiască ducele! Puneţi mîna pe trădător!

Iar cînd oratorul încercă să-şi lămurească ideea cu exemple din Cicero, Tacit, Liviu, fu tras de pe bancă, doborît jos şi o droaie de ciomege prinseră să-l piseze pe bietul nefericit.

— Iaca, na-ţi libertate, satură-te! Na-ţi republică! Aşa, aşa, fraţilor, daţi-i la ceafă, să se sature. Ehei, pe noi nu ne duci, izmenitule! Acu ai să ţii minte ce înseamnă să răzvrăteşti poporul împotriva ducelui său legiuit!

Ajungînd în piaţa Arengo, Leonardo văzu pădurea de turle şi săgeţi albe ale Domului scînteind, asemenea stalactitelor, într-o dublă iluminare, în albastrele raze ale lunii şi în jariştea sîngerie a incendiilor.

Din mulţimea dinaintea palatului episcopal, ce semăna cu o grămadă de cadavre, se auzeau ţipete.

— Ce-i asta? întrebă artistul pe un bătrîn meşteşugar cu chip blajin şi trist, acum schimonosit de spaimă.

— Cine-i mai înţelege? Nici ei nu ştiu pesemne. Cică au prins un spion vîndut franţujilor, vicarul de aici din piaţă, messer Jacopo Crotto. A hrănit, chipurile, poporul cu alimente otrăvite. Şi te pomeneşti că n-are nici o vină. Sfîşie pe oricine le cade în mînă. Ce lucru înfricoşător! O, Doamne Isuse Cristoase, miluieşte-ne pre

noi, păcătoşii!

Din grămada de oameni ţîşni Gorgoglio, meşterul sticlar, fluturînd în aer ca pe un trofeu o prăjină în vîrful căreia era înfipt un cap însîngerat.

Farfanicchio, copilul străzii, alerga în urma lui ţopăind şi chiuia şi răcnea cît îl ţinea gura, arătînd căpăţîna:

— Moarte trădătorilor! Cîinele a avut o moarte cîinească!

Bătrînul îşi făcu semnul crucii cu evlavie, murmurînd cuvinte de rugă:

— *A furore populi libera nos, Domine!* Izbăveşte-ne, o Doamne, de furia poporului!

Dinspre castel se auziră glasuri de goarnă, bătaie de tobă, trosnet de archebuze şi strigătele soldaţilor care porneau la atac. În aceeaşi clipă, de pe meterezele cetăţii se auzi o asemenea bubuitură, încît pămîntul se cutremură de ai fi zis că s-a năruit tot oraşul. Era bubuitura celebrei bombarde uriaşe, un monstru de aramă căruia francezii îi ziceau *Margot la Folle,* iar nemţii, *die Tolle Grete,* Margareta cea turbată.

Ghiuleaua ei căzu dincolo de Bora Nuova, într-o casă pe care o incendie. O coloană de foc ţîşni spre cerul noptatic, piaţa fu învăluită într-o lumină roşie şi molcoma lucoare a lunii se stinse.

Ca nişte umbre negre oamenii forfoteau, alergau, se zbuciumau cuprinşi de groază.

Leonardo privea aceste năluci omeneşti.

De cîte ori îşi amintea însă de a sa descoperire, în scăpărările de flăcări şi urletele mulţimii, în dangătul de clopot ce chema la răscoală şi bubuitul gurilor de tun, i se părea că vede valuri line de sunete şi lumină care, legănîndu-se lin ca nişte creţuri pe faţa apei la căderea pietrei, creşteau şi se răspîndeau în văzduh, intersectîndu-se, dar nu contopindu-se, şi păstrîndu-şi intact punctul de origine. Şi o mare bucurie îi umplu inima la gîndul că oamenii niciodată şi cu nici un chip nu vor putea distruge frumuseţea acestui joc fără ţel, această armonie a unor valuri nevăzute şi fără sfîrşit şi a legii mecanice care le guvernează pe toate, întocmai ca şi unica voinţă a Creatorului, o lege dreaptă care spune că unghiul de incidenţă este egal cu unghiul de reflexie.

Şi slovele pe care le înscrisese în jurnal, iar apoi de atîtea ori le repetase, răsunau iarăşi în sufletul lui:

— *O, mirabile giustizia di Te, Primo Motore!* O, divină e justiţia Ta, Primul Motor! Nici o forţă nu lipseşti Tu de ordine şi de calitatea acţiunilor inevitabile. O, divină necesitate. Tu sileşti toate efectele să decurgă din cauze pe cea mai scurtă cale.

Chiar şi în mijlocul unor mulţimi cuprinse de nebunie, veşnica linişte a contemplaţiei domnea în inima artistului, aşa cum domnea molcoma lucoare a lunii peste jariştile incendiilor.

În dimineaţa de 4 februarie, anul de graţie 1500, il Moro îşi făcu intrarea în

Milano prin Porta Nuova.

Dar încă din ajun Leonardo plecase din oraş, poposind la vila Vaprio a lui Melzi.

VIII

În trecut Girolamo Melzi slujise la curtea ducilor Sforza. De vreo zece ani însă, după ce s-a stins din viaţă tînăra lui soţie, el se retrăsese la această vilă singuratică, situată la poalele Alpilor, la cinci ceasuri de drum călare spre nord-est de Milano, unde ducea un trai de filozof, departe de toate lumeştile deşertăciuni, lucrîndu-şi cu braţele grădina şi dedicîndu-se cu nesaţ studiului ştiinţelor oculte şi muzicii, al cărei pasionat era. Unii spuneau că messer Girolamo s-ar ocupa de magie neagră, pentru a rechema din ceea lume umbra răposatei sale soţii.

Alchimistul Galeotto Sacrobosco şi fra Luca Pacioli îi călcau adesea pragul, petrecînd toţi laolaltă nopţi de-a rîndul în aprige dispute cu privire la enigmele pe care le vehiculau *Ideile* lui Platon şi legile ce-ar guverna *Numerele* lui Pitagora, ocîrmuind şi muzica sferelor. Dar pe stăpînul vilei îl încîntau mai ales serile în tovărăşia lui Leonardo.

Artistul îl vizitase adesea cît timp a durat construcţia canalului Martesana, care se afla prin părţile acestea şi astfel prinsese drag de frumoasa Vaprio.

Vila era cocoţată pe malul stîng, abrupt, al rîului Adda, iar canalul şerpuia între rîul şi parcul vilei, unde cursul iute al Addei se poticnea de praguri. Apele vuiau la cascade neîntrerupt, ca marea în hulă. Tăindu-şi pat adînc în malurile retezate în calcarul galben mîncat de ploaie şi de vînt, zburdalnică şi nestăpînită, Adda îşi purta năvalnic apele verzi şi reci ca gheaţa. Alături clipoceau tihnit, cu faţa ca oglinda, aceleaşi ape de munte, verzi ca şi Adda, dar potolite, îmblînzite, somnolente, lunecînd pe nesimţite în malurile liniare ale canalului. Contrastul dintre ele i se părea artistului greu de sensuri adînci şi, comparîndu-le, nu se putea hotărî să se pronunţe – care din ele e cu adevărat mai sublimă: creaţia minţii şi a voinţei omeneşti, propria lui operă, canalul Martesana, sau mîndra şi sălbatica lor surată, Adda.

Inimii sale îi erau apropiate şi pe înţeles amîndouă.

Iar de pe terasa cea mai înaltă a grădinii se deschidea larga privelişte verde a şesului Lombardiei, desfăşurat cu dărnicie între Bergamo, Treviglio, Cremona şi Brescia. Vara, balsamuri de fîn pogorau din poieni, de la înălţimi nebănuite. În ţarinile cu pămîntul gras se legănau unduitoare şi năvalnice lanuri de grîu şi secară, îngropînd pînă-n creştet în belşugul lor pomii crucificaţi pe spalier, aşa încît spicele sărutau obraji de pere, mere, prune şi toată cîmpia se înfăţişa ca o necuprinsă grădină.

Către nord, munţii Como îşi desenau profiluri sumbre. Deasupra lor se încrunta sprînceana arcuită a celor dintîi culmi ale Alpilor, iar încă şi mai sus, între perinile norilor se întrezăreau piscuri scăldate în trandafiriu şi aur.

Şi Leonardo simţea fără să vrea contrastul dintre vesela cîmpie a Lombardiei şi sălbatica pustietate a magnificilor Alpi, la fel de ascuţit ca în molcoma Martesana şi Adda, care saltă năvalnică între maluri.

În timpul şederii sale, frumoasa vilă Vaprio mai avea şi alţi oaspeţi, – pe fra Luca Pacioli şi pe alchimistul Sacrobosco, a cărui casă de la Porţile Vercelline fusese distrusă de ghiulelele franceze, – însă Leonardo se ţinea deoparte de ei, preferînd singurătatea. În schimb se împrietenise cu micul Francesco, fiul ospitalierei sale gazde.

Sfios şi ruşinos ca o fată, multă vreme băieţaşul se ferise de el. Într-o zi însă, intrîndu-i în odaie trimis de tatăl său, zări cioburile multicolore cu ajutorul cărora pictorul studia scara culorilor complementare. Leonardo îi propuse să privească prin ele şi jocul îi plăcu nespus micului Melzi. Obiectele de totdeauna cunoscute, privite prin ele, căpătau o înfăţişare fantastică, de basm – posacă sau ademenitoare, veselă sau înfricoşătoare, după cum le priveai prin ciobul galben, albastru, roşu, violet ori verde.

Îi plăcu şi o altă născocire a lui Leonardo – camera obscură. Cînd pe foaia albă se ivea cîte un tablou plin de viaţă în care puteai desluşi cu uşurinţă cum se învîrtesc roţile morii, cum se roteşte un cîrd de ciori deasupra turlei bisericii, ori cum măgăruşul cenuşiu al tăietorului de lemne Peppo, cu o legătură de vreascuri în spinare calcă harnic pe drumul înnoroiat, iar plopii îşi apleacă creştetele în bătaia vîntului, Francesco nu mai fu în stare să-i reziste şi începu să bată din palme de încîntare.

Dar cel mai mult îi plăcu măsurătorul de ploaie alcătuit dintr-un inel de aramă cu gradaţii, un beţişor de balanţă care semăna cu o cobiliţă şi două bile atîrnate de el, una învelită în ceară, cealaltă în bumbac. Cînd aerul se încărca de umezeală, bumbacul se îmbiba de apă, bila înfăşurată în el se îngreuna şi, trăgînd-o în jos, apleca braţul balanţei cu cîteva gradaţii, permiţînd să măsori cu exactitate gradul de umiditate, în timp ce bila înfăşurată în ceară rămînea inaccesibilă umezelii şi la fel de uşoară ca mai înainte. În felul acesta, mişcările balanţei prevesteau starea vremii cu o zi sau două înainte. Băieţaşul îşi construi propriul lui „măsurător de ploaie” şi era în culmea bucuriei cînd cei de acasă se minunau cum de prezice cu atîta exactitate vremea.

În şcoala din sat, condusă de Don Lorenzo, bătrînul abate de la mănăstirea vecină, Francesco învăţa fără prea multă sîrguinţă: tocea la gramatica latinească fără plăcere, chiar cu dezgust, iar la vederea cotorului verde al aritmeticii mînjit cu cerneală, i se lungea obrazul. Însă ştiinţa lui Leonardo n-avea nimic comun cu toate acestea, ea îi părea băiatului fantastică şi atrăgătoare ca un basm. Aparatele de mecanică, optică, acustică, hidraulică îl atrăgeau ca nişte jucării vrăjite şi vii. De dimineaţă pînă seara l-ar fi ascultat pe Leonardo. Şi dacă stînd de vorbă cu vîrstnicii, artistul se arăta închis la fire, ştiind că fiecare vorbă imprudentă i-ar putea atrage bănuielile sau batjocura, cu Francesco vorbea deschis, simplu, încrezător, neprefăcut. Şi nu-l învăţa numai, dar învăţa şi el de la dînsul. Şi amintindu-şi cuvintele Domnului: „adevăr grăiesc vouă, de nu veţi fi precum copiii, nu veţi intra în împărăţia cerului...” le parafraza finalul: „... nu veţi

intra în împărăţia cunoaşterii...”

Pe vremea aceea scria *Cartea despre stele.*

În nopţile lui martie, cînd primele răsuflări ale primăverii prindeau a pluti în văzduhul încă rece, Leonardo, urcat pe acoperişul vilei, urmărea împreună cu Francesco mersul stelelor, schiţa petele lunii, ca după aceea să compare desenele spre a se convinge dacă-şi schimbă forma sau ba. Într-una din aceste nopţi băieţaşul îl întrebă dacă e adevărat ceea ce spune Pacioli despre stele, cum că ar fi ca diamantele încrustate de mîna Celui-de-sus în sferele de cristal ale cerului, şi sferele acestea rotindu-se, le învîrt şi pe ele şi revarsă o muzică divină.

Dascălul său îl lămuri că urmînd legile frecării, după o rotire de atîtea milenii cu o viteză de neînchipuit ar fi fost cu neputinţă ca sferele să nu se fi risipit şi prefăcut în colb, iar marginile să nu se fi ros, încetînd o dată cu acestea şi muzica, astfel încît „neastîmpăratele dansatoare” s-ar fi oprit de mult din mişcarea lor.

Înţepînd o foaie de hîrtie, îi dădu să privească cerul prin micul orificiu, şi Francesco văzu stelele fără aureola de raze, asemănătoare cu nişte puncte luminoase circulare sau bile infime.

— Aceste puncte îi spuse Leonardo, sînt în realitate uriaşe, multe din ele sînt lumi de sute şi de mii de ori mai mari decît a noastră, care altminteri nu-i mai prejos şi nici de dispreţuit faţă de celelalte corpuri cereşti. Legile mecanicii care domnesc pe pămînt şi pe care mintea omenească le descoperă, guvernează sorii şi galaxiile.

Astfel restabilea el nobleţea lumii noastre.

— Locuitorilor de pe alte planete pămîntul nostru le apare ca un fir de praf luminos, suspendat în infinit, ca o stea nepieritoare, întocmai cum ne par nouă aceste lumi neştiute.

Multe din acestea Francesco nu le înţelegea. Dar cînd, dîndu-şi capul pe spate, privea cerul înstelat, îl cuprindea frica.

— Dar ce-i dincolo, după stele? întrebă într-o doară.

— Alte lumi, Francesco, alte stele pe care noi nu le vedem.

— Dar dincolo de acelea?

— Încă altele.

— Dar la sfîrşit, la sfîrşit de tot?

— Nu există sfîrşit.

— Nu există sfîrşit?... murmură băieţaşul.

Leonardo îi simţi mînuţa tremurînd în palma sa şi chiar şi la lumina palidă şi nemişcată a candelei care pîlpîia pe măsuţă, printre diversele-i unelte de astronom, văzu că feţişoara-i de copil se acoperise de paloare.

— Dar unde-i... murmură copilul cu încetineala unei măsuri crescînde. Unde-i... paradisul, messer Leonardo, unde-s îngerii, sfinţii, Madona şi Dumnezeu Tatăl,

care şade pe pristolul său, şi Fiul, şi Sfîntul Duh?

Dascălul vru să-i întoarcă vorba, spunînd că Dumnezeul e pretutindeni, în toate firele de nisip aici pe pămînt, la fel şi în toţi sorii şi în toate universurile celelalte, dar se opri la vreme şi tăcu.

Îi era milă să distrugă credinţa de copil.

Cînd au înmugurit copacii şi au pornit să dea frunză, Leonardo şi Francesco petreceau zile întregi în parcul vilei sau în crîngurile din apropiere, urmărind cum reînvie vegetaţia şi reîncepe viaţa.

Uneori Leonardo desena un copac sau o floare, străduindu-se a surprinde, ca într-un portret, asemănarea vie cu modelul, acea unică şi aparte faţă cum nu va mai afla niciodată şi nicăieri.

Leonardo îi explica băiatului în ce fel poţi afla vîrsta copacului, numărîndu-i cercurile în secţiune, sau judecînd după grosimea fiecărui cerc cît a fost de bogat în umiditate anul respectiv şi în ce direcţie i-au crescut crengile, căci înspre nord cercurile sînt întotdeauna mai groase, iar inima trunchiului se află mai aproape de latura sudică, încălzită de soare, nicidecum de cea nordică.

Îi povestea că sevele primăverii, adunîndu-se între „cămaşă”, adică învelişul interior, crud al trunchiului şi coaja exterioară, o îngroaşă, o umflă şi o încreţesc, adîncind în felul acesta cutele şi mărind volumul plantei. Dacă tai un ciot sau jupoi coaja, puterea tămăduitoare a vieţii trimite la locul rănii seve mai abundente decît în toate celelalte locuri, şi astfel, mai tîrziu, la locul rănii vindecate coaja va fi mai groasă decît în altă parte. Şi e atît de neînvinsă forţa care le mînă, încît, ajungînd la locul rănit, nu-şi poate opri goana năvalnică, ci se ridică mai sus de el şi răzbat în afară sub formă de muguri ori de băşici şi noduri, „asemenea băşicuţelor de la suprafaţa apei în clocot”.

Despre natură îi vorbea reţinut, cu răceală şi sec, îngrijindu-se numai de perfecta claritate ştiinţifică. Gingaşele amănunte ale vieţii primăvăratice a plantei le definea cu exactitate rece, de parcă ar fi fost vorba de o maşină sau de un obiect neînsufleţit: „unghiul dintre creangă şi trunchi va fi cu atît mai ascuţit, cu cît creanga-i mai tînără şi mai subţire...” Misterioasa lege care aşează într-o uimitoare simetrie cetinile de brad, pin sau molid se reducea aici la nişte calcule abstracte.

Cu toate acestea, sub nepăsarea şi răceala sa, Francesco desluşea dragostea pentru tot ce-i viu – şi pentru frunzuliţa jalnic încreţită, asemenea obrazului unui copil nou-născut, pe care natura o aşezase dedesubtul celei de-a şasea frunze, anume pentru ca cea dintîi să aibă lumină şi nimic să nu oprească stropul de ploaie ce se scurge pe tulpină, şi pentru bătrînul şi vajnicul ram ce, smulgîndu-se umbrei, îşi întinde către soare braţele rugătoare, şi pentru puterea sevelor dătătoare de viaţă care urcă năvalnic în ajutorul celui rănit, ca sîngele viu şi clocotitor.

De multe ori se oprea în desişul crîngului şi privea multă vreme cu surîsul pe buze cum iese de sub frunzele de acum un an un firişor verde de iarbă, cum se strecoară cu greu în corola unui ghiocel încă nedesfăcut, în căutare de nectaruri,

albina secătuită de vlagă după o lungă iarnă de somnolenţă. Iar în jur domnea o linişte atît de mare, încît Francesco auzea bătăile propriei sale inimi şi îşi ridica ochii cu sfială la dascălul său, în vreme ce, prefirîndu-se printre crengile încă golaşe şi străvezii ca o horbotă aeriană, o rază de soare lumina pletele bălaie ale artistului, barba lungă şi sprîncenele stufoase şi streşinite deasupra ochilor, înconjurîndu-i capul cu un ciudat nimb de strălucire.

Chipul său era liniştit, de-o frumuseţe dusă pînă la sublim, in asemenea clipe aducea cu străvechiul Pan care-şi pleacă urechea să audă cum creşte iarba, cum şoptesc izvoarele subpămîntene şi se deşteaptă din adormire puterile vieţii pline de mister.

Pentru el totul era viaţă, iar universul – un singur mare trup, după cum trupul omului era pentru dînsul cel de-al doilea mic univers.

În stropul de rouă descoperea asemănarea cu sfera apelor ce cuprind înlăuntrul lor pămîntul. Iar ecluzele de la Trezzo, în apropiere de Vaprio, acolo unde începea canalul Martesana, studia cascadele şi vîrtejurile rîului pe care le asemuia cu valurile buclelor femeieşti.

— Observă tu, îi spunea el micului său tovarăş, că pletele sînt supuse la două mişcări şi două cursuri – prima şi principala răspunde puterii care le trage în jos din pricina propriei lor greutăţi, iar cea de-a doua, tocmai contrarie, le aduce înapoi, încreţindu-le. Astfel se întîmplă şi în mişcarea apei, o parte curge în jos, iar cea de-a doua formează vîrtejuri şi meandre ale firului apei ca nişte bucle.

Pe Leonardo îl atrăgeau aceste asemănări tainice, consonanţe armonioase în fenomenele naturii, asemenea unor glasuri din diferite lumi care se cheamă şi îşi răspund unele altora.

Cercetînd originea curcubeului, observă, de pildă, că nuanţe şi culori se întîlnesc şi în penajul păsărilor, şi în apa stătută a bălţilor, pe lîngă rădăcinile putrede, şi în nestemate, şi în uleiul vărsat la suprafaţa apei, şi în geamurile vechi şi tulburi.

În desenul chiciurii din copaci şi de pe geamuri găsea asemănări cu frunzele plantelor, cu florile şi ierburile, ca şi cum şi în lumea cristalelor de gheaţă natura visa la regnul vegetal.

Uneori simţea că stă în pragul unei măreţe şi noi lumi a cunoaşterii, care avea să se dezvăluie poate numai veacurilor viitoare. Astfel, scria despre puterea magnetului şi a chihlimbarului ce l-ai frecat cu o bucată de postav: „...nu văd mijlocul prin care mintea omenească să poată explica acest fenomen. Socot că puterea magnetului şi chihlimbarului este una din multiplele forţe necunoscute oamenilor. Universul e plin de nenumărate posibilităţi, niciodată epuizate.”

Într-o zi sosi la vilă un oaspete care locuia prin apropiere de Vaprio, la Bergamo, şi anume: poetul Giudotto Prescinari. La cină, furios pe Leonardo care nu-i lăudase de ajuns poeziile, începu o dispută cu privire la superioritatea poeziei faţă de pictură. Artistul însă tăcea.

În cele din urmă, înverşunarea poetului i se păru comică şi începu să-i

obiecteze mai mult în glumă:

— Pictura e mai presus decît poezia, spunea el, măcar şi pentru motivul că înfăţişează fapta mîinilor Celui-de-sus, şi nu născocirile omeneşti cu care se mulţumesc poeţii, cel puţin cei din zilele noastre; ei nu reprezintă, ci doar descriu, împrumutînd de la alţii tot ce au, punînd în vînzare marfa altora; ei doar înseilează, adunînd de colo şi de colo boarfele vechi ale diverselor ştiinţe; i-am putea asemui cu negustorii de lucruri furate...

Fra Lucius, Melzi şi Galeotto îl contraziseră care mai de care. Dar Leonardo, pe care patima polemicii îl cuprinsese, urmă de data asta în modul cel mai serios:

— Ochiul îi dăruie omului o cunoaştere mai completă a naturii decît urechea. Cele văzute sînt mai de crezare decît cele auzite. Iată de ce poezia mută, adică pictura, este mai aproape de ştiinţele exacte decît pictura oarbă care este poezia. În descrierea în slove se cuprinde doar un şir de icoane separate una de alta, care se urmează în suită, pe cînd, într-un tablou, toate imaginile şi toate culorile ne apar laolaltă, contopindu-se într-una şi aceeaşi armonie ca şi sunetele, ceea ce face ca pictura, la fel ca şi muzica, să fie capabilă de un grad mai mare de armonie decît poezia. Iar acolo unde nu-şi face locul suprema armonie, nu vei găsi nici încîntările supreme, întreabă un amant ce i-ar place mai mult – portretul iubitei sau descrierea ei, fie şi de pana celui mai vajnic dintre poeţi.

Şi toţi surîseră la auzul unui asemenea argument.

— Iată o întîmplare trăită de mine, urmă Leonardo. Unui tînăr din Florenţa îi plăcu atît de mult un chip de femeie zugrăvit de mine într-un tablou, încît îl cumpără, dorind să distrugă orice semn care ar fi dovedit că tabloul era o sfîntă icoană, ca să poată săruta fără teamă chipul îndrăgit. Dar conştiinţa învinse patima. Trimise acel tablou de acasă, căci altfel n-ar fi avut linişte şi pace. Ei, şi acum, poeţilor, încercaţi să stîrniţi o asemenea patimă în sufletul omenesc zugrăvind un chip de femeie. Da, messeri, voi spune, şi nu despre mine, căci îmi cunosc lipsurile, ci despre pictorul care atinge perfecţiunea: prin forţa contemplaţiei el e mai presus de om. Şi dacă ar vrea să fie spectatorul încîntărilor cereşti sau ale chipurilor de monştri, îngrozitoare, comice sau demne de plîns, ei bine, el e stăpînul deplin şi necontestat peste ele, ca şi Dumnezeu însuşi!

Fra Lucius îi reproşa artistului că nu-şi adună la un loc şi nu-şi publică operele, propunîndu-i să-i caute un editor. Leonardo se îndărătnicea însă să-l refuze.

Şi rămase credincios sieşi pînă la capăt: nici un cuvînt aşternut de mîna sa nu a văzut lumina tiparului cît a fost în viaţă. Cu toate acestea, însemnările şi le scria ca şi cum ar fi stat de vorbă cu cititorul. De pildă, la începutul unuia din jurnale se scuza pentru dezordinea ce domneşte în însemnări şi pentru prea desele repetări: „nu mă ocărî, cititorule, din pricină că materiile sînt aşa de numeroase şi memoria mea nu izbuteşte să le cuprindă pe toate, în aşa fel ca să se ştie despre ce am vorbit şi despre ce nu în însemnările de mai înainte, mai cu seamă că scriu cu mari întreruperi, în diferiţi ani ai vieţii mele”.

Odată, dorind să reprezinte dezvoltarea spiritului omenesc, desenă un şir de

cuburi: primul, căzînd îl răstoarnă pe al doilea, al doilea pe al treilea, al treilea pe al patrulea şi aşa, fără sfîrşit. Dedesubtul desenului scrisese: „Unul îl doboară pe celălalt”, adăugînd: „Aceste cuburi reprezintă generaţiile şi drumul cunoaşterii omeneşti”.

Într-un alt desen reprezenta un plug care întoarce brazda, adăugînd dedesubt: „Apriga îndîrjire”.

Era încredinţat că îi va veni odată şi lui rîndul în şirul acela de cuburi şi atunci oamenii vor răspunde chemării sale.

Era asemenea omului care s-a trezit în întuneric şi prea devreme cînd ceilalţi încă dorm. Însingurat printre semeni, îşi scria jurnalele în slove tainice pentru fratele său din alt veac, căci pentru el ieşise în cîmp cu plugul şi tăia tainice brazde cu „aprigă îndîrjire”, acest plugar pustiit la ceasul cînd negurile nopţii încă nu-şi risipiseră vălurile de cenuşă.

X

În ultimele zile ale lui martie, începură să vină la vila lui Melzi veşti tot mai alarmante. Armatele lui Ludovic al XII-lea, sub comanda seniorului de La Trémoille, trecuseră Alpii. Il Moro, temîndu-se să nu-l trădeze oştenii săi, evita bătălia şi, chinuit de presimţirile sale superstiţioase, devenise „mai fricos ca o muiere”.

Zvonurile despre război şi despre politică ajungeau stinse, ca un vuiet înăbuşit, la vila Vaprio.

Însă Leonardo şi cu Francesco nu se gîndeau nici la rege şi nici la duce, ci colindau văi, coline şi crînguri. Uneori urcau de-a lungul rîului în sus, spre izvoare, în munţii acoperiţi de codri. Aici Leonardo, ajutat de lucrători tocmiţi, făcea săpături în căutare de vietăţi marine, alge şi scoici preistorice.

Într-o zi întorcîndu-se de la plimbare, se aşezară amîndoi la umbra unui tei bătrîn, pe marginea malului rîpos al Addei. La picioarele lor se desfăşura o nesfîrşită cîmpie punctată de şirurile plopilor şi răchitelor. În spulberul soarelui ce se pleca spre asfinţit se zăreau căsuţele albe din Bergamo. Coloşii Alpilor în straiele lor de zăpezi păreau că plutesc în văzduh. Totul se profila în limpezimi crepusculare. Numai în depărtare, aproape la marginile cerului, către Treviglio, Castel Rozzone şi Brignano, se învălătucea un nour.

— Ce-i asta? întreba Francesco.

— Nu ştiu... Poate o bătălie... murmură Leonardo. Uite, vezi acolo nişte scîntei? Parcă ar trage cu tunurile. Nu cumva e o ciocnire între ai noştri şi francezi?

În ultimele zile asemenea schimburi de focuri puteai vedea tot mai des, cînd ici, cînd colo, în şesul Lombardiei.

Cîteva clipe priviră norul acela în tăcere. Apoi, uitînd de el cu desăvîrşire, se dedicară cercetării ultimei recolte aduse de săpături. Leonardo luă în mînă un os mare şi ascuţit ca un ac, acoperit încă de ţărînă, făcînd parte pesemne din înotătoarea unui peşte preistoric.

— Cîte popoare... rosti el încet şi pe gînduri, ca pentru sine, şi un surîs molcom îi lumină faţa. Cîte popoare şi cîţi împăraţi a şters timpul de pe faţa pămîntului, de cînd acest peşte cu o minunată alcătuire a trupului a adormit într-o meandră adîncă a peşterii, acolo unde l-am găsit noi azi! Cîte milenii s-au scurs deasupra lumii, ce de transformări au avut loc în ea, cît timp a zăcut el aici, în tainiţa închisă de jur împrejur, proptindu-şi în bulgării de pămînt coastele dezgolite ale scheletului măcinat de timpul răbdător!

Şi rotindu-şi larg braţele asupra şesului ce se culcase la picioarele lor, urmă:

— Tot ce vezi aici, Francesco, a fost cîndva fundul oceanului care acoperea cea mai mare parte din Europa, Africa şi Asia. Vietăţile marine pe care le găsim în munţii de aici sînt mărturia acelor vremuri, cînd vîrfurile Apeninilor nu erau decît nişte insule ale necuprinsei mări şi deasupra cîmpiilor Italiei, acolo unde astăzi în înalturi planează paseri maiestuoase, pe atunci înotau peştii...

Şi mai întoarseră o dată ochii spre norişorul străfulgerat de scîntei ce se învolbura în zare. Li se părea atît de mărunt şi de neînsemnat în nesfîrşitul depărtării, şi atît de trandafiriu şi lipsit de griji în lucoarea de candelă a scăpătatului, încît nu-ţi venea să crezi că acolo se desfăşoară o bătălie şi oamenii se ucid între ei.

Un stol de paseri fîlfîi pe cer deasupra capetelor lor. Urmărindu-le zborul, Francesco încerca să-şi închipuie peştii care înotaseră cîndva pe aici, în talazurile marelui ocean, adînc şi deşert ca şi cerul.

Tăceau. În clipele acestea simţeau însă amîndoi la fel. Oare nu e totuna care pe care va învinge, lombarzii pe francezi sau francezii pe lombarzi, regele sau ducele, ai lor sau străinii? Patria, politica, gloria, războiul, căderea imperiilor, răscoala poporului, tot ceea ce pare oamenilor măreţ şi înspăimîntător nu seamănă oare cu acel norişor mărunt care se topeşte sub zgurile amurgului înaintea veşnicei lumini a naturii?

XI

Aici, la Vaprio, termină Leonardo pînza începută cu mulţi ani în urmă, încă la Florenţa.

În grota cu stînci, Madonna îmbrăţişează cu dreapta pe Ioan Botezătorul, înfăţişat sub chipul unui prunc, în timp ce mîna-i stîngă, întinsă într-un gest ocrotitor, planează asupra fiului ei, de parcă ar vrea să-i contopească pe amîndoi, pe om şi pe Dumnezeu, într-o singură şi nemărginită iubire. Ioan şi-a încrucişat braţele pe piept cu evlavie şi pleacă genunchiul în faţa lui Isus, care, ridicînd două degete ale mîinii drepte, îl binecuvîntă. Şi aşa cum şade, golaş pe pămîntul gol, cu

unul din picioruşele dolofane şi cu gropiţă la genunchi strîns sub celălalt şi sprijinit în mînuţa grăsulie, cu degetele răsfirate, îţi dai seama că pruncul mîntuitor încă nu umblă, ci doar se tîrăşte. Dar pe chipul său este înscrisă înţelepciunea desăvîrşită, care e şi candoarea de copil. Un înger care a îngenuncheat, sprijinind cu o mînă pe Domnul, arătîndu-l cu cealaltă pe Ioan Pretesa, întoarce către privitor un chip plin de o tragică presimţire, iluminat de lucoarea unui zîmbet nespus de bizar.

În depărtare, printre stînci, un soare aburit străluce prin pînzele ploii deasupra munţilor de un albastru ceţos, cu semeţe piscuri nepămînteşti, neobişnuit de străvezii, aproape imateriale, de parcă ar fi stalactite. Stîncile roase, mîncate de valul sărat, par fundul unui străvechi ocean. Iar în peşteră domneşte umbra, ca şi cum s-ar afla în adînc, sub apă! Ochiul abia distinge un izvor subteran ţîşnind din piatră pe sub verdele palmatelor şi graselor plante acvatice, printre potirele gingaşe ale irişilor palizi. Îţi pare că auzi cum cad stropii grei de umezeală, de sus din bolta joasă de dolomit negru stratificat, după ce s-au filtrat pe lîngă rădăcinile plantelor tîrîtoare, prin cornişor şi barba-ursului. Numai chipul Madonnei, un chip feciorelnic, adolescentin, varsă lumină în întunecarea peşterii ca un vas de alabastru luminat pe dinăuntru.

E prima oară că împărăteasa cerurilor se arată oamenilor în tainica umbră a unei peşteri adînci, poate refugiul străvechiului Pan şi al nimfelor, chiar lîngă inima naturii, ca o taină a tuturor tainelor – Mama Omului-Dumnezeu în inima Mamei Terra.

Tabloul era fără îndoială opera unui mare artist şi în acelaşi timp a unui mare savant. Trecerile de la lumină la umbră, legile vieţii vegetale, alcătuirea trupului omenesc şi a pămîntului, mecanica cutelor Terrei, mecanica cîrlionţilor care se răsucesc asemenea vîrtejurilor apei, aşa încît unghiul de incidenţă să fie egal cu unghiul de reflexie, tot ce savantul studiase cu „aprigă îndîrjire” şi tot ce măsurase şi cercetase cu implacabilă precizie ori secţionase ca pe un cadavru nesimţitor, reunea artistul din nou într-un întreg dumnezeiesc, prefăcînd totul în farmec şi viaţă – o melodie mută, un fel de tainic imn către Preacurata Fecioară Maria, Mama a toate cîte există. Mîna lui zugrăvise cu aceeaşi dragoste şi iscusinţă nervurile fine ale petalelor de iris şi gropiţa din cotul dolofan al pruncului, ridul milenar din stînca de dolomit, tremurul apei adînci în izvorul subpămîntean ca şi tremurul tristeţii din zîmbetul îngerului.

Ştiuse tot şi iubise tot, căci marea iubire purcede din marea cunoaştere.

XII

Îi intrase în cap alchimistului Galeotto Sacrobosco să pună la încercare „bagheta lui Mercur”, cum i se zicea unui baston din mirt, migdal, tamarin sau alt copac „astrologic”, înrudit, chipurile, cu metalele, bun la descoperirea filoanelor de aramă, aur şi argint, din munţi.

În acest scop alchimistul se deplasă împreună cu messer Girolamo pe malul răsăritean al lacului Lecco, unde erau mine puzderii. Deşi cu totul neîncrezător în facultăţile misterioase ale „baghetei lui Mercur”, de care rîdea cum rîsese şi de celelalte născociri năzdrăvane, Leonardo îi însoţea pe cei doi.

O mină de fier părăsită se afla departe de satul Mandello, la picioarele piscului Campione. Locuitorii din împrejurimi povesteau că în urmă cu cîţiva ani o surpare îngropase acolo o mulţime de mineri, iar în adîncurile ei, dintr-o crăpătură ies aburi de pucioasă, şi piatra aruncată cade ca un vuiet fără sfîrşit ce se stinge treptat în nemăsurate depărtări, căci prăpastia n-are fund.

Poveştile treziră curiozitatea meşterului, astfel încît hotărî că pînă ce însoţitorii pun la cale experienţa cu „bagheta lui Mercur”, el va examina galeriile din mina părăsită.

Nici unul dintre săteni însă nu se încumeta să calce acolo, convinşi că locul e bîntuit de necuratul.

În sfîrşit, după îndelungi tratative, un bătrîn miner se învoi să-i slujească de călăuză.

Un puţ adînc, asemănător cu o ascunzătoare tainică, ducea în mina cu treptele prăbuşite şi alunecoase din pricina umezelii şi a mucegaiului, coborînd abrupt în direcţia lacului. Călăuza cu felinarul în mînă mergea în frunte, urmată de Leonardo ducînd în braţe pe Francesco. Băiatul nu se lăsase convins să rămînă sus, cu toate rugăminţile tatălui şi încercările dascălului de a-l convinge să renunţe.

Pe măsură ce înaintau, puţul era mai strîmt şi mai abrupt. Număraseră mai mult de două sute de trepte, dar coborîrea continua, de parcă n-ar mai fi avut sfîrşit. De jos venea un suflu înăbuşitor de umezeală. Din cînd în cînd Leonardo lovea în perete cu tîrnăcopul, asculta cum sună, cerceta rocile, straturile, stelele lucitoare de mică din vinele de granit.

— Ţi-e frică? îl întrebă el cu un zîmbet duios pe Francesco. Îl simţea cum se strînge la pieptul său.

— Nu, cu dumneavoastră nu mi-e frică, spunea băieţaşul. Apoi deodată întrebă încet:

— E adevărat ce spune tata, messer Leonardo, că plecaţi în curînd de la noi?

— E adevărat, Francesco.

— Şi unde vă duceţi?

— În Romagna, să-mi fac slujba la Cesare, la ducele de Valentino.

— În Romagna? Asta-i departe?

— La cîteva zile de mers.

— Cîteva zile! repetă Francesco. Înseamnă că n-o să ne mai vedem niciodată?

— Nu, de ce? Am să vin la voi îndată ce voi putea.

O vreme Francesco rămase pe gînduri, apoi, deodată îl cuprinse cu gingăşie pe după gît pe Leonardo şi se strînse mai tare la pieptul său.

— O, messer Leonardo, luaţi-mă şi pe mine cu dumneavoastră!

— Ce spui, băieţaş? Se poate? Tu n-ai voie, acolo-i război...

— Ce dacă e război? Nu v-am spus? Cu dumneavoastră nu-mi e teamă! Iată aici cît de înfricoşător e şi s-ar putea să fie şi mai tare, dar mie nu-mi pasă!... Am să fiu servitorul dumneavoastră, vă curăţ hainele, vă mătur podelele, dau ovăz la cal şi apoi, ştiţi, mă pricep să găsesc scoici şi să iau cu cărbune pe hîrtie amprenta plantelor. Chiar dumneavoastră mi-aţi spus nu de mult că iau foarte bine amprentele. Am să fac tot ce porunciţi, ca un om mare... O, numai luaţi-mă cu dumneavoastră, messer Leonardo. Nu mă părăsiţi, vă rog!...

— Bibe, dar cum rămîne cu messer Girolamo? Ori poate crezi că o să-ţi dea voie să vii cu mine?

— Îmi dă voie, îmi dă voie! Am să-l rog tare. Şi e bun. Îmi dă voie dacă plîng... Ei, şi dacă nu mă lasă, o şterg pe furiş... Numai spuneţi-mi dumneavoastră că mă primiţi... Da?

— Nu, Francesco. Ştiu că o spui numai în glumă, dar n-ai să-l părăseşti pe tatăl tău. E bătrîn, bietul de el, şi ţie ţi-e milă de dînsul...

— Da, desigur că mi-e milă... Dar şi de dumneavoastră mi-e milă. O, messer Leonardo, credeţi că sînt mic şi nu pricep ce se vorbeşte. Dar eu ştiu tot! Tuşa Bona zice că sînteţi rău, cică dacă învăţ cu dumneavoastră, o să mă duc în iad. Odată, cînd v-a pomenit cu vorbe urîte, i-am spus una, că era cît pe ce să pună biciul pe mine. Ei toţi se tem de dumneavoastră. Eu însă nu mă tem, pentru că sînteţi mai bun decît toţi şi vreau să fiu totdeauna cu dumneavoastră!...

Leonardo îi mîngîia doar creştetul în tăcere, amintindu-şi, cine ştie de ce, cum cu cîţiva ani în urmă îl ducea la piept pe mititelul care întruchipase Veacul de Aur la serbarea lui il Moro.

Deodată, ochii senini ai copilului se înceţoşaseră, buzele se încreţiră a plîns.

— Sigur, ştiu eu... ştiu eu de ce nu vreţi să mă luaţi. Nu mă iubiţi, asta e, pe cînd eu...

Şi micul Francesco izbucni în hohote de plîns.

— Încetează, copile. Cum de nu ţi-e ruşine? Mai bine ascultă ce-am să-ţi spun. Cînd ai să creşti mare, te iau ucenic, şi atunci să vezi trai! N-o să ne mai despărţim niciodată!

Francesco ridică ochii şi-l privi lung şi întrebător. Pe genele-i lungi mai luceau lacrimi.

— Adevărat? N-o spuneţi numai ca să mă-mpăcaţi şi-apoi să uitaţi?...

— Nu. Îţi făgăduiesc, Francesco.

— Îmi făgăduiţi? Şi peste cîţi ani?

— Vreo opt, nouă... Cînd ai să împlineşti cinsprezece...

— Nouă, numără pe degete băieţaşul. Şi-atunci n-o să ne mai despărţim niciodată?

— Pînă la moarte.

— Bine, dacă e adevărat... dar atunci sigur, sigur. Francesco îl învălui într-o privire plină de zîmbet fericit, frecîndu-şi, ca pisicuţele, obrazul de obrazul său, alintare ce-o născocise anume pentru meşter.

— Dar ştiţi, messer Leonardo, este totuşi ceva de mirare. Într-o noapte am visat că, tocmai ca şi acum, coboram pe întuneric nişte scări lungi, lungi de tot, şi mi se părea că aşa avea să fie totdeauna, fără sfîrşit. Şi cineva mă purta pe braţe. Nu-i vedeam chipul, dar ştiam că e măicuţa. Doar nu-mi aduc aminte de dînsa, a murit, cînd eram mic de tot. Şi acum, visul ăsta este aievea, împlinindu-se. Numai că sînteţi dumneavoastră cu mine, nu măicuţa. Dar şi cu dumneavoastră mi-e la fel de bine cum mi-ar fi cu dînsa. Şi nu mi-e frică de loc...

Leonardo îl privea cu nemărginită duioşie.

În întunericul din galerie ochii copilului luceau cu o lumină tainică. Francesco întinse buzele să-l sărute, încrezător, de parcă Leonardo ar fi măicuţa lui. Şi învăţătorul îl sărută, avînd sentimentul că odată cu acest sărut copilul îi dăruia şi sufletul lui curat.

Cobora tot mai jos şi mai jos pe înspăimîntătoarele scări ale minei în beznele subpămîntene, cu pasul şi mai ferm ca de obicei şi nepotolita lui curiozitate de totdeauna, simţind cum bate inima copilului alături de inima sa.

XIII

Cînd locatarii vilei din Vaprio se întoarseră acasă, îi aştepta îngrijorătoarea veste a apropierii trupelor franceze.

Regele era mîniat şi, drept răzbunare pentru răscoală şi trădare, lăsase Milanul pradă mercenarilor. Cine avea putinţa, fugea să se salveze în munţi. Drumurile erau ticsite de care cu bulendre, cu copii şi femei plîngînd. Noaptea, din ferestrele vilei se zăreau în cîmpie jariştele incendiilor. Din zi în zi se aşteptau să înceapă sub zidurile Novarei bătălia care avea să hotărască soarta Lombardiei.

Într-o zi, înapoindu-se din oraş, Luca Pacioli le aduse veşti de ultimă oră de-a dreptul de spaimă.

Bătălia fusese hotărîtă pentru zece aprilie. Dimineaţa, cînd ducele ieşi pe porţile Novarei, unde se şi vedeau aliniindu-se trupele inamicului, mercenarii elveţieni care alcătuiau baza oştirii sale refuzară să-l urmeze pe duce pe cîmpul de bătălie (fuseseră cumpăraţi de mareşalul Trivulzio) şi, deşi i-a rugat cu lacrimi să nu-l piardă, jurînd să le dăruie o parte din domenii în caz de victorie, ei rămaseră neînduplecaţi.

Atunci il Moro se travesti în călugăr şi vru să fugă, dar fu vîndut francezilor de unul din mercenarii Lucernei, şi anume de Schattenhalb, după care fu prins şi dus la mareşalul Trivulzio, cel ce cumpărase elveţienii cu „treizeci de arginţi ai lui Iuda-vînzătorul” – treizeci de mii de ducaţi.

Ludovic al XII-lea încredinţă monsignorului de la Trémoille sarcina de a transporta prizonierul în Franţa, astfel încît, cel care, după spusele poeţilor de la curte „ţinea alături de Cel Sfînt cîrma Universului şi învîrtea roata Fortunei”, fu dus cu căruţa, vîrît în cuşcă întocmai ca o fiară prinsă.

Ca o favoare, ducele ceruse temnicerului să-i permită a lua cu dînsul în Franţa *Divina Comedie* a lui Dante.

Şederea în vilă era, pe zi ce trece, mai cu primejdie. Francezii jefuiau Lomellina, landsknechţii – Serpio, veneţienii – ţinutul Martesanei. Bande de tîlhari băteau împrejurimile lui Vaprio. Messer Girolamo cu Francesco şi cu tuşica Bona se pregăteau să plece la Chiavenna.

Leonardo petrecea ultima noapte la vila Melzi şi, ca de obicei, nota în jurnal tot ce auzise şi văzuse mai ciudat în cursul zilei.

„Cînd pasărea posedă o coadă mai puţin bogată, scria artistul în acea noapte, în schimb aripile mai late, ea dă cu putere din ele, întorcîndu-se în aşa fel, încît vîntul să-i bată drept pe sub ele şi s-o ridice în sus.

Observaţia am făcut-o asupra unui uliu ce plana la un ceas al dimineţii, astăzi, 14 aprilie 1500, deasupra abaţiei Vaprio, în stînga drumului spre Bergamo”.

Şi alături, pe aceeaşi pagină:

„Il Moro şi-a pierdut ţara, averea, libertatea, şi toate cîte le-a început s-au dus de rîpă”.

Nici un cuvînt mai mult, ca şi cum prăbuşirea omului alături de care timp de şaisprezece ani îşi dusese zilele, ca şi prăbuşirea vestitei case Sforza ar fi însemnat pentru el mai puţin decît zborul unei păsări de pradă pe un cer pustiu.

C a r t e a a u n s p r e z e c e a

VOR FI ARIPI

I

În Toscana, între Pisa şi Florenţa, nu departe de oraşul Empoli, pe coasta apuseană a lui Monte Albano se afla sătucul Vinci, locul de naştere al lui Leonardo.

După ce-şi rîndui treburile la Florenţa şi, înainte de a pleca în Romagna, pentru a se pune în slujba lui Cesare Borgia, meşterul dori să-şi revadă satul natal unde şi azi şedea bătrînul unchi îmbogăţit de pe urma industriei mătăsii, ser Francesco da Vinci, fratele părintelui său. El era singurul din toată familia care-şi iubea nepotul. Leonardo voia să-l vadă şi, în acelaşi timp să instaleze, dacă era cu putinţă, în casa lui ser Francesco pe ucenicul său, mecanicul Zoroastro da Peretola, încă nerefăcut de pe urma groaznicei căzături.

Astro era în primejdie să rămînă infirm pe toată viaţa, iar învăţătorul său nădăjduia că aerul de munte şi liniştea vieţii săteşti aveau să-l ajute pe bolnav să-şi recapete sănătatea mai degrabă decît orice tratament.

Leonardo părăsi de unul singur Florenţa prin porţile Al Prato, luînd drumul de jos, de-a lungul Arnului, călare pe un catîr. În împrejurimile oraşului Empoli, abandonînd valea apei de-a lungul căreia şerpuia şi marele şleau al Pisei, coti pe un drumeag îngust de ţară, ce se încolăcea pe după dealuri nu prea înalte şi supărător de monotone.

Ziua era blîndă, cu cerul înnorat. Soarele de un alb tulbure, ascuns pe după o pîclă groasă, îşi revărsa lumina palidă şi răsfirată, prevestind vînt dinspre nord.

De-o parte şi de alta a drumului zările se lărgeau cu încetul. Măgurile urcau pe nesimţite, ca valurile mării şi, dincolo de ele se ghiceau munţii. Pajiştile se acoperiseră de iarba primăverii, nici prea deasă, nici prea verde, şi toate împrejur erau molcome, mai degrabă şterse, de un verde cenuşiu, simple, sărăcăcioase, amintind în toate nordul – cîmpii cu spice palide, vii înconjurate de nesfîrşite garduri din bolovani şi măslini înşiraţi la o depărtare egală unul de altul, cu trunchiurile negre cotite şi zdravene, proiectînd pe pămîntul arid umbre subţiri şi încîlcite ca o pînză de păianjen.

Ici-colo, înaintea vreunei capele singuratice sau case pustii, locuite numai vara, cu pereţii galbeni bine neteziţi, cu rarele ferestre asimetrice închise cu gratii, străjuite de vreun hambar pentru unelte agricole, se profilau pe zarea molcomă, monotonă şi ea, pe care începuseră a se desena munţii de asemeni cenuşii, şirurile de siluete zvelte şi bine conturate ale chiparoşilor negri-cărbune,

ascuţiţi ca fusul în vîrf, cum întîlneşti adesea în tablourile vechilor maeştri florentini.

Munţii creşteau şi creşteau. Simţeai cum se înalţă treptat, dar neabătut. Aici respirai mai uşor.

Drumeţul nostru lăsase în urmă Sant'Ausano, Calistri, Lucardi, capela San Giovanni.

De sus, din înalt cobora amurgul. Norii se răzbunaseră. Pe cer sclipeau stelele. Vîntul venea tot mai proaspăt, ca o făgăduială a lui *tramontano,* un pui de vînt subţire, zburdalnic şi sunător, care bate din nord.

Şi deodată, de după cotul mare al drumului se deschide brusc priveliştea satului Vinci. Aici nu mai descopereai nici petic de pămînt neted. Măgurile crescuseră în munţi, cîmpia se vălurise în dealuri. Şi de unul din ele, nu prea înalt, dar ţuguiat în sus, se alipise o strimtă aşezare de piatră. Pe cerul senin se profila, negru, efilatul şi aerianul turn al cetăţii. În ferestrele caselor clipeau lumini.

La răscrucea de drumuri de la picioarele plaiului, o candelă lumina cu lucoarea-i incertă, în nişa troiţei, mica statuie a Maicii Domnului modelată în lut şi acoperită cu un smalţ alb şi albastru, înduioşător de cunoscută încă din copilărie. Înaintea Madonnei îngenunchease o umbră ghemuită jos, acoperindu-şi cu palmele obrazul, într-o rochie sărăcăcioasă, probabil o ţărancă din sat.

— Caterina, şopti Leonardo numele mamei moarte, o simplă ţărancă şi ea.

Şi trecînd podul peste repezişul apei, o luă la dreapta pe o potecă ce se strecura printre grădinile de zarzavat.

Pînă să ajungă aici, noaptea se lăsase de-a binelea, şi pe întuneric, o creangă de rozmarin plecată peste gard îşi petrecu moliciunea proaspătă şi parfumată pe obrazul său – uşor, de parcă l-ar fi sărutat.

Înaintea vechilor porţi de lemn îngropate în zidul casei, descălecă, luă un bolovan din drum şi lovi scutul de fier. Casa care cîndva aparţinuse bunicului Antonio da Vinci, unde Leonardo îşi petrecuse copilăria, o moştenea astăzi unchiul Francesco.

Dinăuntru nu răspundea nimeni la ciocănituri. În liniştea ce potopise aşezarea, puteai distinge şopotul pîrîului Molina di Gatto pe fundul rîpei. În satul trezit de ciocăniturile lui Leonardo începuseră să bată cîinii. Le răspunse şi dulăul din curte cu hămăituri răguşite şi sparte, dar pesemne foarte bătrîn.

În sfîrşit, un moşneag gîrbov, cu părul alb, se arătă în poartă cu felinarul în mînă. Era fudul de ureche şi multă vreme nu putu să priceapă despre care Leonardo era vorba. Dar cînd îl recunoscu în sfîrşit, plînse de bucurie şi fu gata să scape felinarul, grăbindu-se a-i săruta mîinile coconaşului pe care îl purtase în braţe cu vreo patruzeci de ani înainte şi tot repeta printre lacrimi de înduioşare:

— O signor, o, signor, o, Leonardo al meu!

Bătrînul dulău de curte dădea şi el din vîrful cozii, însă alene şi fără entuziasm, probabil numai din dorinţa de a-i face pe plac nu mai puţin bătrînului

grădinar Gian Battista, căci aşa se chema cel care-l întîmpinase.

Moşneagul îi spuse că ser Francesco este plecat la via de la Madonna del Erto, de unde avusese intenţia să se ducă la Marciliana, căci un călugăr de acolo, cunoscut de-al său, îi dă leac pentru junghiul din şale, un rachiu preparat cu fierea pămîntului, aşa încît se va întoarce abia peste vreo două zile.

Leonardo hotărî să-l aştepte, cu atît mai mult, cu cît a doua zi soseau de la Florenţa Zoroastro şi Giovani Beltraffio.

Bătrînul îl conduse în casa pustie – copiii lui Francesco locuiau la Florenţa – şi numaidecît îşi chemă nepoţica, o drăgălaşă fetişcană de şaisprezece ani, să-i dea poruncile pentru cină. Leonardo însă îl rugă să renunţe, cerîndu-i doar o cană de vin din partea locului, pîine şi apă de izvor din cea care făcea faima gospodăriei unchiului.

Cu toată bunăstarea, ser Francesco ducea un trai la fel cu al tatălui, bunicului şi străbunicului său, simplu şi modest, ce ar fi putut părea sărac unui om deprins cu răsfăţul vieţii citadine.

Astfel păşi meşterul în binecunoscuta odaie de jos, cameră de primire şi bucătărie în acelaşi timp, cu cîteva scaune şi laviţe greoaie şi lăzi de zestre cu lemnul sculptat, lustruit şi negru de vreme şi întrebuinţare, cu poliţă pentru vasele grele de cositor, cu grinzi afumate d-a curmezişul tavanului, de care atîrnau legături de ierburi de leac uscate, cu pereţii goi văruiţi în alb, o uriaşă vatră afumată şi podele de cărămidă. Singura înnoire erau geamurile de sticlă verde-tulbure, cu ochiuri în formă de faguri.

Leonardo îşi amintea că pe vremea cînd era copil ferestrele erau căptuşite, de altminteri ca toate casele Toscanei, cu pînză ceruită, aşa că în odăi domnea şi ziua umbra. Cît despre cele de sus, care serveau de dormitoare, acolo nu se închideau decît cu obloanele de lemn şi nu de puţine ori în dimineţile geroase, iarna, care în ţinuturile acesteia este aprigă, găseau apa din spălător îngheţată.

Grădinarul făcu focul în vatră cu parfumata iarbă neagră şi cu *ginepro* – ienupăr – şi aprinse micul opaiţ atîrnat de un lănţişor de aramă înăuntrul căminului, un vas de lut cu gîtul lung şi subţire şi o toartă cum se găsesc în vechile morminte etrusce. Linia lui gingaşă şi delicată apărea şi mai plină de farmec în această odaie ţărănească.

Aici în colţişorul ăsta sălbatic al Toscanei, în sîngele ei, în limbă, în uneltele casnice se mai păstrau amprentele neamului etrusc, urme ale unei antichităţi uitate de cronici.

Cît timp fata punea pe masă pîinea de casă nedospită, asemenea unei turte sau lipii, castronul cu salată de *lattugi* – lăptuci – cu oţet, ulciorul cu vin şi smochinele uscate, Leonardo urcă treptele scîrţîitoare ale scării pînă la catul de sus.

Şi aici totul rămăsese ca altădată. În mijlocul odăii joase şi încăpătoare stătea acelaşi pat larg în care putea să încapă o familie întreagă şi unde monna Lucia, soţia lui Antonio da Vinci, neuitata lui bunicuţă, dormise cîndva cu micul

Leonardo în braţe. Astăzi acest leagăn al familiei, cinstit cu sfinţenie, îl avea ca moştenire unchiul Francesco.

Şi la fel ca odinioară atîrna la căpătîiul lui crucifixul, o statuetă a Madonnei, scoica pentru aghiasmă, un mănunchi de iarbă cenuşie numită *„nebbia”* – ceaţă, şi o foaie îngălbenită purtînd o rugăciune latinească.

Leonardo coborî în odaia de jos, se aşeză lîngă vatră, bău vin amestecat cu apă dintr-o cupă de lemn (cupa mirosea uşor a ulei de măsline, amintindu-i de asemeni de copilăria uitată) şi, rămas singur, după ce Gian Battista cu nepoata plecară să se culce, se cufundă în gînduri limpezi şi molcome.

II

Se gîndea la tatăl său, ser Piero da Vinci, notarul Comunei Florentine, pe care îl văzuse nu demult în propria lui casă agonisită prin hărnicie şi muncă, pe via Ghibellina, una din străzile cele mai comerciale, un bătrîn de şaptezeci de ani încă verde, cu obrazul stacojiu aureolat de cîrlionţi albi. Leonardo nu mai întîlnise un altul să iubească cu atîta spontaneitate viaţa.

Pe vremuri, notarul purtase multă afecţiune părintească primului său născut, care mai era şi copil din flori. Cînd se ridicară însă ceilalţi doi mai mici, de teamă ca nu cumva tatăl să-i dea partea de moştenire fiului mai mare, Antonio şi Giuliano făcură ce făcură să-i certe pe ei doi. Ultima dată se simţise cu totul străin în sînul familiei.

Mai ales Lorenzo se arăta contrariat din pricina zvonurilor cum că Leonardo ar fi un eretic. Era un băieţaş, aproape un copil, dar deja negustor şi om de afaceri – ucenic de-al lui Savonarola, un „plîngăreţ” şi un zgîrie-brînză plin de virtuţi şi calfă al breslei lînarilor florentini. Nu o dată, de faţă cu tatăl său, anume deschisese vorba, cerîndu-i părerea artistului despre religia creştină, despre necesitatea căinţei, a smereniei întru înţelepciune, se referise la părerile eretice ale unora dintre filozofii contemporani şi la plecare îi dăruise o carte de mîntuire, alcătuită chiar de el.

Şi acum, şezînd în faţa străvechii vetre a familiei, Leonardo deschisese această cărţulie aşternută cu un scris mărunt şi îngrijit de prăvăliaş:

„Cartea de Spovedanie compusă de mine, Lorenzo al lui ser Piero da Vinci, florentinul, şi trimisă Nannei, cumnata mea, pentru cei doritori, cea mai folositoare întru spovedirea tuturor păcatelor. Ia cartea şi citeşte-o şi cînd ai să vezi în răbojul păcatelor unul făptuit de tine, notează-ţi-l, iar de care eşti nevinovat nu-l pune la socoteală, căci astă carte ar putea să mai fie de folos şi altora; întru asemenea materie, fii încredinţat, şi o mie de guri n-ar putea să le numere pe toate”.

Urma apoi un răboj de păcate alcătuit de tînărul lînar cu meticulozitatea unui adevărat negustor, după care se înşirau opt reflecţii pline de cucernicie, pe care „orişice creştin ar trebui să le poarte în suflet de cîte ori se pleacă asupra

tainei de spovedanie”.

Lorenzo se întreba cu gravitatea unui teolog dacă-i păcat sau nu să porţi postavuri sau alte lînuri pentru care nu se plătise vamă.

„Cît priveşte sufletul, conchidea el, asemenea purtare de ţesături străine nu-i poate căşuna nici un rău, dacă vama este nedreaptă. De aceea, să nu se sfiască sufletul vostru, iubiţii mei fraţi şi iubitele mele surori! Totuşi să nu uitaţi legea a o păzi. Iar dacă va întreba careva: pe ce te bizui, Lorenzo, spunînd acestea cu privire la ţesăturile din altă ţară? – îi voi răspunde astfel: în anul ce-a trecut, 1499, aflîndu-mă cu treburile negoţului în oraşul Pisa, auzit-am în biserica San Michele predica unui călugăr din ordinul Sfîntului Dominic, şi anume a fratelui Sanobio, sprijinită pe un uimitor belşug, de necrezut aproape, de învăţate dovezi, susţinînd ca şi mine acum aceleaşi lucruri despre stofele aduse de peste hotare.”

În încheiere, cu aceeaşi elocinţă siropoasă şi limbută, Lorenzo istorisea cum multă vreme îl împiedicase diavolul să scrie cartea mîntuirii, mai ales sub motiv că n-ar poseda învăţătura şi elocinţa necesare, căci mai mult i s-ar potrivi, ca un bun lînar ce se află, să-şi vadă de treburile dughenei, decît de scrierea cărţilor mîntuirii. Dar Lorenzo a înfrînt ispita diavolului şi ajungînd la concluzia că în treaba asta mai necesară este dragostea creştinească de înţelepciune şi gîndul la Dumnezeu, decît cunoaşterea ştiinţelor şi oratoria, a purces cu ajutorul Domnului şi al Pururea Fecioarei Maria la a scrie „această carte închinată cumnatei Nanna, ca şi tuturor fraţilor şi surorilor întru Cristos”.

Mai cu seamă i-au atras atenţia lui Leonardo cele patru alegorii înfăţişînd virtuţile creştineşti şi pe care Lorenzo, poate nu fără un gînd ascuns la faima vestitului artist, fratele său, le reprezentase în felul următor: înţelepciunea, un cap cu trei feţe, căci contemplă prezentul, trecutul şi viitorul; Dreptatea – cu paloş şi balanţă; Forţa – sprijinită de o coloană şi Cumpătarea – cu compasul într-o mînă şi foarfecă în cealaltă, „cu care taie şi pune capăt oricărei lipse de măsură”.

Filele acestea îi reînviau în minte atmosfera de cucernicie habotnică, binecunoscută, care-l înconjurase pe Leonardo în anii copilăriei şi care, transmisă din tată în fiu, domnea şi azi netulburată în familia lui.

Cu o sută de ani înaintea naşterii sale, întemeietorii casei Vinci, fuseseră nişte slujitori ai Comunei Florentine la fel de cinstiţi, economi pînă la zgîrcenie şi temători de Dumnezeu ca şi părintele său, ser Piero. Străbunicul, notarul Signoriei, un oarecare ser Guido di ser Michele da Vinci, era pomenit prima oară într-un registru de negoţ al anului 1339.

Pe bunicul Antonio îl vedea şi azi ca aievea, şi singura înţelepciune a vieţii recunoscută de el era aceeaşi cu cea a nepotului Lorenzo. Îi învăţă pe copii să nu tindă către mărire, nici către glorie, onoruri sau alte demnităţi civile ori militare, bogăţie nemăsurată sau învăţătură peste poate.

„În toate, de aur e mijlocul, spunea el, şi calea cea mai bună de ales”.

Leonardo auzea ca şi acum glasu-i liniştit, plin de o bătrînească gravitate, care le sădea în minte această regulă esenţială de conduită în viaţă – mijlocul e de aur în toate:

— Copiii mei, luaţi pildă de la furnicile care se îngrijesc astăzi de nevoile zilei de mîine. Fiţi păstrători, fiţi cumpătaţi. Cu cine să compar pe bunul gospodar şi căpetenia familiei? L-oi compara cu un păianjen care, stînd în centrul plasei întinse pînă departe, îndată ce simte o clătinare oricît de uşoară, aleargă unde e nevoie de ajutor.

Pretindea ca toţi membrii familiei să fie adunaţi cînd clopotul cheamă la rugăciunea de seară. El însuşi făcea ocolul casei, zăvora porţile, apoi ducea cheile în dormitor şi le ascundea sub pernă. Nici un amănunt al gospodăriei nu scăpa ochiului său neadormit, fie că s-a dat prea puţin fîn boilor, fie că fitilul opaiţului e prea coborît de slujnică astfel că uleiul arde de pomană. Pe toate le observa şi se îngrijea de toate. Cu toate acestea nu era zgîrcit. Purta şi el şi sfătuia copiii să aleagă pentru haine postavul cel mai bun, fără a se zgîrci.

— Postavul scump este mai trainic, spunea el, astfel că hainele din el nu sînt numai de cinste, dar şi mai ieftine, pentru că le schimbi mai rar.

După părerea lui era mai bine ca familia să trăiască laolaltă, sub acelaşi acoperiş, fără a se despărţi.

Cînd toţi mănîncă la o masă, e de ajuns o singură faţă de masă şi o singură făclie: pentru două mese sînt necesare două feţe de masă şi două făclii; cînd toţi se încălzesc la o singură vatră, ajunge şi o legătură de lemne. Dacă focul se face în două vetre, vor trebui două legături, şi aşa în toate.

Femeile erau privite de el cu oarecare dispreţ.

— Să-şi vadă de copii şi de crătiţi, asta-i treaba lor, nu să-şi bage nasul în rosturile soţului. Prost e bărbatul care crede în deşteptăciunea femeii.

Dar înţelepciunea sa nu era lipsită de oarecare şiretenie.

— Copiii mei, fiţi milostivi, cînd o cere sfînta noastră mamă, biserica. Totuşi preferaţi prietenii norocoşi celor nenorocoşi, pe cei bogaţi celor săraci. În asta constă iscusinţa de a trăi, aşa fel ca, rămînînd virtuos, să-l păcăleşti şi pe cel şiret.

Îi învăţa să sădească pomi roditori pe haturi, aşa fel ca umbra să cadă pe pămîntul vecinului şi să refuze cu amabilitate pe cel care cere împrumut.

— Astfel veţi avea parte de două cîştiguri, adăuga el. Veţi păstra şi banii şi veţi rîde de cel ce voise să vă înşele. Iar dacă el este un om deştept, vă va înţelege şi respecta mai abitir pentru priceperea voastră de a-l refuza fără a călca regula bunei-cuviinţe. Ticălos e cel care ia, prost e cel care dă. Pe cei de-ai casei însă, rudele voastre, ajutaţi-le nu numai cu bani, dar şi cu sîngele şi cinstea voastră! Cu tot ce aveţi! Nu pregetaţi a vă da şi viaţa pentru binele neamului, căci, ţineţi minte, iubiţii mei, însutit mai mare-i cinstea şi cîştigul aceluia care face bine la ai săi decît străinilor.

Astfel, după o absenţă de peste treizeci de ani, Leonardo, ascultînd vuietul vîntului sub acoperişul casei părinteşti şi privind cum pîlpîie şi se sting tăciunii din vatră, îşi spunea că toată viaţa sa fusese o mare şi necurmată încălcare a acestei strămoşeşti înţelepciuni mărunte, de paing sau de furnicar, veche cît lumea, debordînd năvalnic ca prisosul acela nelegiuit pe care zeiţa Cumpătării trebuia să-

l taie punîndu-i capăt, după părerea fratelui său Lorenzo, cu foarfeca-i de fier.

III

A doua zi Leonardo ieşi din casă dis-de-dimineaţă, fără să-l trezească pe grădinar şi, după ce străbătu bietul sătuc Vinci, cu căscioarele lui înguste şi înalte alipite una lîngă alta de coasta muntelui, de jur împrejurul cetăţuii, porni pe o potecă şerpuitoare numai în urcuş către satul vecin Anchiano.

Din nou, ca şi ieri, lumina un soare trist, albicios, ca de iarnă, cerul era fără un nor, limpede şi îngheţat, liliachiu pe de margini chiar şi acum de dimineaţă. Peste noapte *tramontano* sporise în subţirime, doar atît că nu se învîrtejea şi nu venea-n rafale, ca ieri, ci bătea egal, de-a dreptul dinspre nord, ca şi cum ar fi pornit de undeva de sus din creştet şi-ţi şuiera monoton în urechi.

Şi iarăşi aceleaşi molcom legănate lanuri palide, cu spicele rare, aşezate în scări sau felii, cum le zic cei de pe aici, pe coasta muntelui, amintind şi mai mult nordul, viile sărace, ierburile nici prea dese, nici prea verzi, macii roşii cu petale zburătoare, măslinii parcă stropiţi cu cenuşă, ale căror cioturi negre şi zdravene tresăreau scurt şi dureros sub răsuflarea vîntului.

Cînd păşi în Anchiano, se opri locului, nerecunoscînd priveliştea. Pe vremuri, de cînd ţinea minte, fuseseră pe aici ruinele castelului Adimari, iar într-unul din turnuri rămas în picioare se adăpostise *osteria* – cîrciumioara sătească. Acum, pe locul acela zis Campo della Torraccia, se înălţa în mijlocul unei vii o casă nouă cu zidurile proaspăt văruite. De după gardul jos de bolovani se desluşea gospodarul făcînd cu cazmaua gropi în jurul butucilor. Acesta-i lămuri artistului că proprietarul osteriei murise, iar moştenitorii au vîndut terenul unui oier înstărit din Urbino, care, curăţind creasta dealului, sădi viţă-de-vie şi un pîlc de măslini.

Nu în zadar se interesa Leonardo de osterie; acolo se născuse.

Într-adevăr, cu vreo cincizeci de ani în urmă, chiar la intrarea în sărăcăciosul cătun de munte, deasupra şleaului mare ce, croindu-şi drum peste Monte Albano, ducea din valea Nievole, spre Prato şi Pistoia, se aciua în mohorîtul schelet al turnului cavalerilor Adimari o mică şi veselă osterie sătească, sub firma de fier *„Bortileria”,* scîrţîind din balamalele ruginite, cu uşa veşnic dată de perete, pe după care se zăreau şirul de butoaie, cănile de cositor şi ulcioarele pîntecoase de lut, cu două ferestruici fără geam, închise cu gratii, şi parcă tot clipind şmechereşte din ochiul lui cam chior, cu obloanele înnegrite de vreme şi treptele cerdacului roase şi lustruite de paşii muşteriilor ducînd sub bolta de viţă străpunsă de razele soarelui.

Dădeau pe aici să mai schimbe o vorbă, două, să bea o juma’ de *fiasco* din vinul acrişor şi ieftin de pe aici, să joace cărţi, *serna, zara,* sau *tarocchi,* locuitorii de prin satele vecine în drum spre tîrgul de la San Miniato sau de la Fucecchio, vînătorii de capre sălbatice, *doganierii,* paznici ai vămii de frontieră a Florenţei, catîrgiii şi alţii asemenea lor, tot oameni simpli şi fără prea multe pretenţii.

La cîrciumă servea o biată *contadina* de vreo şaisprezece ani, orfană de ambii părinţi, de felul ei din Vinci. O chema Caterina.

În primăvara anului 1451, un tînăr florentin, notarul Piero di ser Antonio da Vinci, venind din Florenţa, unde şedea cea mai mare parte a anului, să-şi petreacă vacanţa la tatăl său la ţară, fu invitat la Anchiano să întocmească contractul de arendare pe termen lung a unei şesimi de presă de ulei. Contractul fiind încheiat şi întărit după toate normele legale, notarul fu poftit să stropească evenimentul, după obicei, la cîrciumioara din învecinatul Campo della Torraccia. Ser Piero, tînăr lipsit de trufie, amabil şi îndatoritor chiar şi cu oamenii simpli, se învoi cu plăcere. La masă îi servi Caterina, şi junul notar, după cum recunoştea mai tîrziu, se îndrăgosti de ea de cum o văzu.

Sub pretextul că s-ar pasiona de vînătoarea de prepeliţe, el îşi prelungi şederea pînă-n toamnă şi astfel, intrînd în rîndul muşteriilor de toată ziua a cîrciumioarei, se apucă să-i facă curte Caterinei, care se dovedea a fi mult mai inaccesibilă decît se aşteptase.

Dar nu în zadar ser Piero avea faimă de irezistibil cuceritor, împlinise pe atunci douăzeci şi patru de ani, era frumos de pica, dibaci, puternic, îmbrăcat elegant, posedînd şi darul vorbei dulci şi învăluitoare, căreia cu greu îi rezistau femeile, în special cele simple. Caterina îi ţinu piept multă vreme, implorînd-o seară de seară pe Preacurata să-i fie într-ajutor.

În cele din urmă se dădu bătută şi cam pe vremea cînd prepeliţele din Toscana, îngrăşate cu strugurii zemoşi ai toamnei, îşi luau zborul din valea Nievole, rămase grea.

Zvonul despre legătura lui ser Piero cu o biată orfană, slujnică la birtul de la Anchiano, îi ajunse la ureche lui ser Antonio da Vinci. Ameninţîndu-l pe fecior cu blestemul său părintesc, ser Antonio îl expedie numaidecît la Florenţa şi în aceeaşi iarnă (pentru a-i „pune frîu”, după propria expresie) îl însură cu madonna Albiera di ser Giovanni Amadori, o fată nici prea tînără, nici prea frumoasă, aparţinînd însă unei familii de seamă, ba şi cu o dotă nu tocmai de lepădat, iar pe Caterina o mărită cu un fost argat de-al său, ţăran nevoiaş din Vinci, pe nume Accattabriga di Piero del Vacca, om în vîrstă, posac şi cu o fire de neîndurat, care, după cum spuneau oamenii din sat, băgase în mormînt pe prima lui nevastă cu veşnicele-i bătăi de beţivan.

Accattabriga, lăcomindu-se după cei treizeci de florini şi peticul de livadă cu măslini, nu se dădu în lături să acopere cu cinstea numelui său păcatele altuia.

Caterina se supuse fără cîrtire, dar se îmbolnăvi de amărăciune şi fu cît pe ce să se prăpădească la naştere.

Îi secă laptele şi fu procurată o capră de pe Monte Albano, ca să-l poată hrăni pe micul Leonardo, cum i se spuse pruncului.

Piero, cu toată dragostea pentru Caterina şi cu toată amărăciunea, n-avu încotro şi se supuse şi el, totuşi izbuti să-şi convingă părintele să-l ia pe micuţul Leonardo şi să-l crească în casa lor.

Pe vremea aceea nimeni nu se ruşina de copiii din flori, care erau mai totdeauna crescuţi de o seamă cu copiii legitimi şi adesea chiar preferaţi acestora.

Bunicul se învoi, mai ales că în prima căsnicie fiul nu avusese copii şi-l încredinţă pe băieţaş grijilor soţiei, draga bunicuţă, monna Lucia di Piero Sosi da Bacaretto.

Astfel fu crescut Leonardo, în sînul unei familii cucernice, cu teamă de Dumnezeu, familia da Vinci, el, care era rodul dragostei nelegitime a notarului florentin în vîrstă de douăzeci şi patru de ani cu slujnica de la cîrciuma de la Anchiano, ispitită de dînsul.

În *catasio,* registrul din arhiva de stat a oraşului Florenţa pe 1457, se poate vedea şi acum adnotarea făcută de mîna proprie a bunicului, notarul Antonio da Vinci:

„Leonardo, în vîrstă de cinci ani, fiul sus-arătatului Piero, copil nelegitim al lui şi al Caterinei, astăzi soţia lui Accattabriga del Vacca da Vinci."

Leonardo îşi amintea de mama lui ca prin vis şi, mai ales, îi vedea zîmbetul uşor ca o părere, parcă şăgalnic şi plin de taină, care pierea pe nesimţite cum venise, un zîmbet straniu pe acest obraz simplu şi întristat, de o frumuseţe severă, aproape dură. Într-o zi, la Florenţa, la muzeul grădinilor San Marco al familiei de Medici, văzuse Leonardo o micuţă Cibela, Zeiţa Terrei, descoperită la Arezzo, un străvechi centru al Etruriei. Pe chipul ei de aramă, vechi cît lumea, înflorea acelaşi zîmbet ca al mamei sale, tînăra ţărancă din Vinci.

La Caterina se gîndea artistul şi cînd scria în Cartea lui despre pictură:

„Oare n-ai băgat de seamă că muntencele care se îmbracă în săracele lor ţesuturi grosolane biruie prin frumuseţe femeile gătite în rochii luxoase"?

Cei care o cunoscuseră pe Caterina în tinereţe susţineau că Leonardo semăna cu ea. Mai ales mîinile, fine şi delicate, cu degetele lungi, părul mătăsos şi inelat, ca aurul, şi zîmbetul lui aminteau de mama sa. De la tată moştenise trupul magnific, sănătatea de fier şi marea dragoste de viaţă, iar de la mamă – farmecul feminin care-i umplea toată făptura.

Căsuţa unde locuia Caterina cu soţul nu era departe de vila lui ser Antonio. La amiază, cînd bunicul se odihnea, iar Accattabriga lua juganii şi pleca la lucru pe cîmp, copilul se furişa prin vie, sărea gardul şi alerga la maică-sa. Ea îl aştepta pe treptele casei cu torcătoarea în mînă şi, zărindu-l, îi întindea braţele de departe. Leonardo i se arunca la piept şi Caterina îi acoperea cu sărutări obrajii, ochii, gura, buclele părului.

Dar şi mai îndrăgite de ei erau întîlnirile nocturne. De sărbători şi duminеca, seara, bătrînul Accattabriga îşi făcea veleatul la cîrciumă sau juca zaruri cu ai săi cumetri. În asemenea seri, Leonardo se furişa din patul cuprinzător al familiei unde dormea alături de bunica Lucia şi, doar pe jumătate îmbrăcat, deschidea uşurel oblonul, aluneca din fereastră pe crengile bătrînului smochin pînă la pămînt şi alerga drept la căsuţa Caterinei. Şi cît de fermecate i se păreau atunci răcoarea

ierbii încărcate de rouă, chemările nocturne ale cîrsteilor, usturimea urzicilor călcate pe întuneric şi împunsăturile pietrelor colţuroase pentru tălpile-i desculţe, scînteierea stelelor depărtate şi teama ca bunica, trezindu-se, să nu-i descopere lipsa, ba pînă şi taina care înconjura îmbrăţişările lor parcă nelegiuite, cînd, furişîndu-se sub plapumă, în aşternutul Caterinei, se lipea cu tot trupşorul de ea.

Monna Lucia îşi iubea şi-şi răsfăţa nepotul. Stăruia înaintea ochilor lui şi acum în veşnic aceeaşi rochie cafenie, cu basmaua albă înconjurîndu-i obrazul blajin, oacheş, şi brăzdat de creţuri mărunte, îi auzea cîntecele de leagăn îngînate încetişor şi simţea aroma atît de plăcută de *berlingozzo,* o plăcintă sătească pe care o pregătea adesea, gustul cojiţei arămii, mirosind a smîntînă.

Cu bunicul însă nu s-a înţeles niciodată. O vreme ser Antonio s-a ocupat el însuşi de învăţătura nepotului, însă Leonardo nu se arăta prea dornic să înveţe. Iar cînd împlini şapte ani, fu dat la şcoala de pe lîngă biserica Sfînta Petronilla, din apropiere, însă nici textele latineşti nu i-au trezit interesul.

Şi nu de puţine ori, plecînd de acasă de dimineaţă, în loc să se ducă la şcoală, se furişa în vreo rîpă sălbatică, năpădită de stufăriş, se culca pe spate şi, cu ochii pironiţi în înaltul cerului, ceasuri întregi urmărea cu invidie amară stolurile de cocoare. Sau, fără a le rupe, doar desfăcîndu-le cu grijă corolele, cerceta şi se minuna de alcătuirea gingaşă a florilor, stigmatele lor acoperite de polen, staminele încă umede de miere. Cînd ser Antonio pleca la oraş, după treburi, micul Nardo, profitînd de bunătatea bunicii, petrecea zile întregi în munţi şi, căţărîndu-se pe stînci abrupte, dedesubtul cărora se căscau prăpăstii fără fund, urmînd cărări ştiute doar de caprele sălbatice, urca pe piscurile golaşe ale lui Monte Albano, de unde se deschideau priveliştile unor lungi crînguri, ogoare de basm, şi de unde puteai vedea lacul mlăştinos Fucecchio, Pistoia, Prato, Florenţa, Alpii Apuani încărcaţi de zăpezi veşnice, iar pe vreme senină şi dunga subţire de un albastru ceţos al Mediteranei. Se întorcea acasă plin de julituri şi de praf, rumenit de soare, însă atît de vesel, încît monna Lucia nu se îndura să-l certe sau să-l pîrască bunicului.

Copilul ducea o existenţă singuratică. Pe unchiul Francesco cel iubitor şi tandru şi pe tatăl său îi vedea rar, căci amîndoi îşi petreceau cea mai mare parte a timpului la Florenţa. Cît despre colegii de şcoală, cu aceştia nu se înţelegea de loc. Jocurile lor îi erau ce desăvîrşire străine. Cînd îi vedea că smulgeau aripile vreunui fluture ca să se amuze privindu-l cum se tîrăşte, se strîmba parcă de durere şi, pălind, se grăbea să plece. Odată o văzu pe bucătăreasă cum tăia în ograda vitelor un purcel de lapte, anume îngrăşat – lucrul se întîmpla în ajun de sărbătoare – iar purceluşul se zbătea şi guiţa asurzitor şi multă vreme, spre indignarea lui ser Antonio, refuză să mănînce carne, fără însă a da vreo explicaţie cuiva.

Într-o zi, şcolarii, în frunte cu un oarecare Rosso, ştrengar răutăcios şi cu mintea ascuţită, prinseră o cîrtiţă şi după ce se plictisiră să o chinuie, o legară pe jumătate moartă, cum era, cu o sfoară de un picior, ca s-o arunce pradă cîinilor. Leonardo se năpusti în mijlocul gloatei, trînti la pămînt vreo trei din băieţi – căci era puternic şi dibaci – şi profitînd de zăpăceala colegilor, care nu se aşteptaseră

la un asemenea atac din partea unui papă-lapte ca Nardo, le smulse cîrtiţa şi porni într-o goană pe cîmp. Cînd băieţii îşi veniră în fire, cu rîsete, ţipete, înjurături, porniră în urmărirea lui, aruncînd cu pietre. Lunganul de Rosso, care era cu vreo cinci ani mai mare ca el, îl ajunse şi-l înhăţă de păr. Începu încăierarea. De nu i-ar fi sărit în ajutor grădinarul bunicului, Gian Battista, ar fi mîncat o bătaie cumplită. Cu toate acestea, Leonardo îşi ajunsese scopul. În timpul încăierării, cîrtiţa izbutise s-o şteargă, scăpînd de cumplitu-i sfîrşit. În toiul bătăliei însă, Leonardo, apărîndu-se de Rosso, îi învineţi ochiul cu un pumn bine ţintit. Tatăl ştrengarului, bucătar la un nobil care şedea la vila vecină, i se plînse lui ser Antonio. Bunicul se făcu foc de supărare, încît vru să-l biciuiască. Numai intervenţia bunicii îl scăpă de pedeapsă, care a fost înlocuită cu şederea pe timp de cîteva zile în cămara de sub scară.

Mai tîrziu, se întreba în jurnalul său, amintindu-şi de această nedreptate, prima dintr-un şir de nedreptăţi ce i-a fost hărăzit să le îndure:

„Dacă pe vremea cînd erai încă un copil şi ai procedat cum trebuie să procedezi, te-au băgat la închisoare, atunci ce vor fi în stare să-ţi facă acum cînd eşti om în toată firea?”

Încuiat în cămară, băieţaşul vedea cum un păianjen sugea o muscă în mijlocul plasei sale dantelate care lucea în soare în toate culorile curcubeului. Prada se zbătea între labele lui, bîzîind subţire, din ce în ce mai încet. Ar fi putut să o salveze aşa cum salvase şi cîrtiţa. Îl oprea însă un sentiment vag, dar de neînvins: lăsîndu-l pe păianjen să-şi înfulece prada, îi observa lăcomia de monstru cu aceeaşi curiozitate candidă şi fără patimă cu care cercetase tainele gingaşei alcătuiri a unei flori.

IV

Nu departe de Vinci se construia o vilă impunătoare la comanda lui signor Pandolfo Rucellai. Lucrările le conducea florentinul Biagio di Ravenna, unul din ucenicii marelui Alberti. Leonardo venea adesea pe aici să vadă cum înalţă pietrarii zidurile, cum potrivesc lespezile sau le ridică grijuliu cu macaraua.

Într-o zi, stînd de vorbă cu băieţaşul, ser Biagio rămase surprins de ascuţimea minţii sale.

Din cînd în cînd şi în treacăt, prinzînd drag şi pasionîndu-se, el începu să-i predea elemente de aritmetică, algebră, geometrie, mecanică. I se părea de necrezut şi aproape miraculoasă uşurinţa cu care elevul său prindea totul din zbor, de parcă şi-ar fi amintit nişte lucruri ştiute dinainte şi nu aflate abia atunci de la dînsul.

Bunicul privea fără bunăvoinţă ciudăţeniile nepoţelului. Îi displăcea şi că era stîngaci, ceea ce era socotit un semn rău. Numai fiinţele vîndute diavolului, se spunea pe atunci, ori viitorii vrăjitori şi meşterii magiei negre veneau pe lume stîngaci. Antipatia lui pentru copil se accentuă şi mai mult cînd baba ghicitoare

din Faltugnano, despre care se dusese vestea de pricepută, îi mărturisi că nu încape îndoială cum că fusese vrăjit de stăpîna caprei negre ce-l alăptase pe Nardo. Nu-i greu de presupus că, vrînd să intre-n voia necuratului, bătrîna vrăjitoare din singuraticul cătun Fornello de pe Monte Albano fermecase laptele caprei lui Nardo.

“Tot ce se poate, îşi spunea în sinea lui bunicul. Şi dacă aşa stă treaba, n-ai ce-i face! Pesemne asta-i voia Domnului! Pădure fără uscături şi neam fără pocitanie nu s-a pomenit!”

Aştepta cu nerăbdare ziua cînd fiul lui, Piero, avea să-l fericească aducînd pe lume nepotul legitim, un demn urmaş al său, căci iată, Nardo se dovedea într-adevăr „copil din flori” în sînul acestui neam de oameni.

Locuitorii de pe Monte Albano povestesc despre o anume ciudăţenie cum nu se întîlneşte nicăieri aiurea decît în aceste locuri şi anume, despre culoarea albă a multor plante şi chiar animale. Cel care n-a văzut-o va crede anevoie, însă drumeţul care a mai rătăcit pe potecile lui sălbatice ştie că poţi vedea acolo violete albe, fragi albi, vrăbii albe şi chiar pui albi în cuib de mierlă neagră. Iată de ce: din cele mai vechi timpuri, spun cei de la Vinci, muntele acesta a fost numit Monte Albano – Muntele Alb.

Într-un fel, micul Nardo era şi el o minune a acestui munte, – pocitania din neamul plin de virtute, deşi lipsit de orice strălucire, al notarilor florentini, într-un cuvînt, puiul alb dintr-un cuib de mierlă neagră.

V

Cînd Leonardo împlini treisprezece ani, tatăl său îl aduse în casa lui de la Florenţa şi de atunci Leonardo nu mai revăzu decît de puţine ori locurile natale.

Jurnalul său pe 1494 (pe vremea aceea era în slujba ducelui de Milano) păstrează o însemnare pe cît de scurtă, pe atît de misterioasă:

„Caterina a sosit la 16 iulie 1493”.

S-ar fi putut crede că era vorba de o slujnică luată în casă pentru nevoile gospodăriei. În realitate însă era vorba de mama sa.

După moartea lui Accattabriga di Piero del Vacca, soţul ei, Caterina, simţind că nu mai are nici ea multe zile de trăit, dori să-şi revadă fiul.

Şi alăturîndu-se hagiilor care plecau din Toscana în Lombardia, ca să se închine moaştelor lui Sant’Ambrogio şi preasfîntului piron, sosi într-o zi la Milano. Leonardo o primi cu dragoste şi veneraţie.

În prezenţa ei se simţea şi acum micul Nardo, cel care alerga noaptea pe furiş cu picioruşele muiate în rouă şi i se căţăra în pat sub plapumă, ca să se alipească de ea.

După ce îşi revăzu fiul, bătrînica vru să se întoarcă în sat, el însă n-o lăsă,

tocmindu-i şi mobilîndu-i o chilioară liniştită la mănăstirea Santa Chiara din apropierea Porţilor Vercelline.

Curînd după aceea, Caterina se îmbolnăvi şi, deşi căzuse la pat, se îndărătnicea să-l refuze cînd voia s-o ia acasă, ca să nu-i căşune vreo supărare cu prezenţa ei. Atunci Leonardo o duse la cel mai bun spital al Milanului, un adevărat palazzo, Ospedale Maggiore, ridicat încă de ducele Francesco Sforza, unde o vizita zi de zi. Ultimele zile ale zăcerii şi le petrecu nelipsit la căpătîiul ei. Cu toate acestea, nici unul din prieteni şi nici măcar din ucenicii săi nu ştia despre şederea Caterinei la Milano. Nu pomeneşte de ea nici în jurnalele sale. Găsim în ele doar o singură însemnare, dar şi aceea în treacăt, vorbind despre chipul straniu „de basm", cum se exprimă, al unei fete istovite de boală grea, pe care o văzuse tot pe atunci şi în acelaşi spital unde-i murea mama:

„Giovannina – viso fantastico – sta, asca Chatarina, all' ospedale."

„Giovannina – un chip de basm – de întrebat Caterina la spital."

Iar cînd îi fu dat să atingă pentru ultima oară cu buzele mîna ce se răcea, i se păru că datorează totul, tot ce posedă, acestei umile biete ţărănci din Vinci.

Îi cinsti memoria cu o înmormîntare plină de fast, ca şi cum Caterina nu ar fi fost o biată slujnică de la cîrciuma din Anachiano, ci o femeie de seamă. Şi îşi notă toate cheltuielile înmormîntării cu aceeaşi meticulozitate moştenită de la tatăl său notarul cu care notase preţul nasturilor, al galonului şi atlazului roz pentru costumul cel nou al lui Andrea Salaino.

După vreo şase ani, în 1500, după pieirea lui il Moro, aflîndu-se tot la Milano şi făcîndu-şi bagajele înaintea plecării din Florenţa, Leonardo găsi într-unul din dulapurile sale o legăturică înfăşurată cu grijă. Era darul modest de ţărancă pe care i-l adusese Caterina de la Vinci – două cămăşi dintr-o pînză cenuşie grosolană, ţesută de mîna ei, şi trei perechi de ciorapi tricotaţi tot de ea din păr de capră. Nu le îmbrăcase niciodată, pentru că era obişnuit cu rufăria fină. Dar descoperind legăturica uitată printre cărţile de ştiinţă, uneltele de matematician şi aparatele de laborator, simţi că i se umple inima de jale.

Şi în timpul tristei lui pribegii singuratice de ani şi ani care a urmat, colindînd dintr-un oraş într-altul, dintr-o margine de lume într-alta, niciodată nu a uitat să ia biata legăturică inutilă cu ciorapi şi cămăşi şi, ferind-o de privirile curioase, de fiecare dată o împacheta cu sfială şi sîrguinţă, laolaltă cu relicvele şi amintirile cele mai dragi.

VI

Acestea erau amintirile care i se trezeau în suflet în timp ce urca pe Monte Albano, urmînd poteca abruptă, ştiută de cînd era copil.

Cînd ajunse la poalele unei stînci unde vîntul bătea mai potolit, se aşeză pe o piatră să se odihnească şi roti privirile în jur, asupra stejarilor pitici ce foşneau

din frunzele nescuturate de toamnă, a îmbălsămatelor flori de iarbă-neagră de un verde tem, căreia localnicii îi ziceau *scopa* – măturică – şi a violetelor palide. Peste tot plutea un iz proaspăt, parcă de pelin, de primăvară ori cine ştie de ce parfumuri de munte neştiute. Zările vălurite coborau în trepte spre valea Arnului. În dreapta, semeţe piscuri de piatră îşi desenau umbrele dinţate, străbătute de crăpături şerpuitoare şi prăpăstiile lor palid-liliachii. La picioarele sale se tolănea, alb sub soare, Anchiano. Mai în adîncul văii, mic cît un viespar, lipit de dealul ţuguiat, se zărea sătucul Vinci cu turnul fortăreţei negru şi ascuţit ca şi cei doi chiparoşi pe drumul spre Anchiano.

Nimic nu se schimbase în aceşti ani. Abia ieri se căţăra parcă pe aceste poteci. Şi la fel ca atunci, cu patruzeci de ani în urmă, creştea năvalnic *scopa* şi înfloreau violete alburii, foşneau uscat stejarii cu frunza încreţită şi arămie şi se înălţa deasupra tuturor albastrul Monte-Albano, şi toate erau la fel de tihnite, de palide şi sărace, amintind nordul. Dar de după această tihnă palidă răzbătea uneori delicat şi abia sesizabil farmecul celui mai nobil pămînt din lume, altădată numit Etruia, astăzi Toscana, pămîntul veşnic primăvăratic al Renaşterii, asemenea acelui zîmbet straniu şi tainic pe chipul de o frumuseţe severă al tinerei ţărănci din Vinci care fusese mama lui Leonardo.

Artistul se ridică şi porni mai departe pe poteca ce urca abrupt şi cu cît mergea, cu atît vîntul era mai rău şi mai subţire.

Şi din nou roiau în jurul său, reînviind primii ani ai tinereţii.

VII

Treburile lui ser Piero da Vinci erau înfloritoare. Fire veselă şi blajină, unul dintre oamenii cărora în viaţă toate le merg ca pe roate, care ştiu a trăi lăsînd şi pe alţii să trăiască, notarul se pricepea să-şi ducă traiul în bună înţelegere cu toată lumea. Mai ales avea trecere la cler. Iar cînd se învrednici a fi numit împuternicitul bogatei mănăstiri a Santissimei Annunziata şi al altora asemenea instituţii plăcute Domnului, ser Piero avu prilej să-şi rotunjească averea şi cumpără noi case, terenuri, vii în împrejurimile satului Vinci, fără să-şi schimbe însă felul de trai modest, urmînd astfel preceptele de viaţă ale lui ser Antonio. Nu se zgîrcea numai cînd era vorba de împodobirea bisericilor, jertfind pentru aceasta cu dragă inimă. De asemeni, aşternu pentru cinstirea neamului său o lespede pe cripta familiei Vinci de la Badia din Florenţa.

Cînd se stinse prima lui soţie, Albiera Amadori, ser Piero, văduv la treizeci şi opt de ani, se consolă repede, însurîndu-se cu o tînără fermecătoare, aproape un copil, Francesca di ser Giovanni Lanfrendini. N-avu copii nici de la a doua soţie. Pe vremea aceea Leonardo locuia împreună cu tatăl său la Florenţa, nu departe de Palazzo Vecchio, în casa din Piazza San Firenze, închiriată de la un oarecare Michele Brandolini.

Intenţionînd să-i dea o bună educaţie fiului său nelegitim, în aşa fel ca în caz

că nu va avea copii legitimi să-l facă pe acesta moştenitorul său şi, desigur, notar florentin ca toţi primii născuţi din neamul Vinci, ser Piero nu se zgîrcea la bani.

Pe atunci la Florenţa trăia vestitul naturalist, matematician, fizician şi astronom, Paolo Del Pozzo Toscanelli, cel care îi scrisese lui Cristofor Columb spre a-i demonstra pe baza unor calcule că drumul pe mare spre Indii prin ţările de la antipozi n-ar fi chiar atît de lung cum se presupune şi îmbiindu-l să plece cu tot curajul în călătorie, îi prezicea reuşita deplină. Fără sprijinul lui Toscanelli, Columb n-ar fi făcut descoperirea sa, ceea ce înseamnă că celebrul călător n-a fost decît o unealtă în mîinile unui înţelept dăruit contemplaţiei şi un executor a ceea ce fusese dinainte plănuit şi calculat în chilioara singuratică a savantului florentin.

Ţinîndu-se deoparte de strălucirea curţii lui Lorenzo de Medici şi eleganţa stearpă a flecarilor neoplatonici, imitatori ai antichităţii, Toscanelli ducea, după spusele contemporanilor, „un trai de anahoret”, de schivnic neiubitor de arginţi, care făcuse legămîntul tăcerii. Nu se atingea de carne, ţinea post în toate zilele şi era cu desăvîrşire neprihănit. Chipul îi era urît, aproape respingător, numai ochii candizi de copil, luminoşi şi liniştiţi, îi avea cu adevărat sublimi.

Şi cînd într-o noapte a anului 1470 la uşa casei sale de lîngă Palazzo Pitti ciocăni un necunoscut, un tînăr, aproape un băieţaş, Toscanelli îl primi fără bunăvoinţă, aspru, cu răceală. După ce stătu însă de vorbă cu Leonardo, rămase, ca şi ser Biagio da Ravenna altădată, uimit de geniul său de matematician şi astfel ajunse dascălul său.

În nopţile senine de vară, profesorul, însoţit de elev, urca în vîrful colinei Poggio al Pino din apropierea Florenţei, năpădită de înmiresmata iarbă-neagră, ienupăr şi de pinii negri ce picurau răşină, unde se afla o capelă străveche, aproape ruinată, servind drept observator celebrului astronom. Aici povesti Toscanelli elevului tot ce ştia despre legile naturii.

Acesta a fost izvorul din care Leonardo a sorbit credinţă în magnifica putere a cunoaşterii încă neştiută de oameni.

Tatăl său nu-i punea piedici în alegerea meseriei, sfătuindu-l doar să-şi aleagă una aducătoare de venit. Văzîndu-l că tot desenează şi modelează, ser Piero duse într-o zi cîteva din lucrări vechiului său prieten, giuvaergiu, sculptor şi pictor, Andrea del Verrocchio.

Nu trecu mult după aceea şi Leonardo se tocmi ucenic în atelierul acestuia.

VIII

Fiu al unui cărămidar, Verrocchio era cu şaptesprezece ani mai mare ca Leonardo.

Şi cînd şedea cu ochelarii pe nas şi o lupă în mînă după tejgheaua atelierului său – *bottega* – instalat nu departe de Ponte Vecchio, într-una din străvechile căsuţe plecate într-o rînă pe pilonii putrezi care se scăldau în apele de un verde

tulbure al Arnului, ser Andrea semăna mai degrabă a prăvăliaş florentin de rînd decît a mare artist.

Avea o figură imobilă, turtită, albă, rotofeie şi buhăită, cu o bărbie dublă. Numai în expresia buzelor subţiri şi încleştate şi în privirile ascuţite, împungătoare ca nişte ace, ale ochilor mici, se desluşea o inteligenţă rece, de o mare precizie şi o cutezătoare curiozitate.

Andrea îl socotea drept un dascăl al său pe meşterul din vechime Paolo Uccello. Se povestea despre acesta că, preocupat de matematicile abstracte pe care le aplica la artă şi de rezolvarea grelelor probleme ale perspectivei, Uccello ajunsese să trăiască dispreţuit şi părăsit de toţi, în mizerie, aproape nebun: petrecea zile întregi fără hrană, nopţile fără somn, sau zăcînd treaz lîngă nevastă-sa, cu ochii deschişi larg în întuneric şi o scula strigînd:

— O, cîtă desfătare e în tine, perspectivă!

A murit batjocorit şi neînţeles de nimeni.

Verrocchio, la fel ca Uccello, considera matematica drept baza artei şi ştiinţei, adăugînd că geometria, o parte a matematicii, fiind „mama tuturor ştiinţelor” este în acelaşi timp şi „mama desenului, care-i părintele tuturor artelor”. Cunoaşterea deplină şi frumuseţea deplină erau pentru el unul şi acelaşi lucru. Cînd întîlnea un chip ori o altă parte a corpului omenesc de un farmec sau o urîţenie rară, nu întorcea capul cu scîrbă şi nici nu cădea într-o visare desfătătoare asemenea unor artişti ca Sandro Botticelli, dar, dimpotrivă, îl studia şi-i modela în ghips alcătuirea anatomică, ceea ce nu făcuse nici un alt meşter pînă la dînsul. Compara, măsura, experimenta cu o răbdare infinită, presimţind, tăinuite după legile frumosului, legile necesităţii matematice. Şi mai neobosit ca Sandro în căutarea unui farmec nou, îl descoperea nu în miracol şi nici în fantasmă sau în amurgul îmbietor, unde Olimpul se confundă cu Golgota, ca la Botticelli, dar în acea explorare a tainelor naturii pe care n-o mai cutezase altul, căci nu miracolul era adevărat pentru el, ci adevărul – un miracol.

În ziua cînd ser Piero da Vinci îi aduse în atelier pe fiul său de optsprezece ani, destinul amîndoura era definitiv hotărît. Şi în curînd Andrea ajunse nu numai dascălul, dar ucenicul ucenicului său.

În tabloul comandat de călugării de la Vallombrosa reprezentînd botezul Mîntuitorului, Leonardo pictă un înger îngenunchiat, descoperind dintr-o privire şi întruchipînd în el tot ce Verrocchio doar presimţise vag şi căutase orbecăind. Se povestea în legătură cu aceasta că dascălul, adus la disperare de faptul că elevul său îl întrecuse, ar fi renunţat la pictură. În realitate n-a existat duşmănie între ei. Ei se completau unul pe celălalt: ucenicul poseda uşurinţa pe care natura n-o hărăzise lui Verrocchio, iar dascălul, acea perseverenţă concentrată care-i lipsea inconstantului şi multilateralului Leonardo. Fără a se invidia şi a fi rivali, adesea nu ştiau care dintre ei a împrumutat de la celălalt.

În perioada aceea Verrocchio tocmai turna în aramă pe al său Crist cu Toma Necredinciosul pentru Orsanmichele.

Şi aşa se întîmplă că, luînd locul vedeniilor de paradis ale lui fra Beato şi

delirului fantastic al lui Botticelli, luă naştere pentru prima oară sub înfăţişarea lui Toma, care pune degetul pe rana Domnului, un chip cum nu se mai văzuse pe pămînt, simbolul îndrăznelii omului înaintea lui Dumnezeu şi al raţiunii care pune la încercare miracolul.

IX

Prima lucrare a lui Leonardo a constat într-un desen ce avea să împodobească pologul lucrat în Flandra din mătase ţesută cu aur.

Era un dar al cetăţenilor Florenţei către regele Portugaliei. Desenul reprezenta căderea în păcat a lui Adam şi a Evei. Trunchiul ţepos al copacului din paradis era înfăţişat cu atîta perfecţiune, încît, după spusele cuiva care îl văzuse „ţi se întunecau minţile cînd te gîndeai cîtă răbdare trebuie să fi avut acest om”. Chipul şarpelui diavol respira un farmec de neînvins, parcă auzeai vorbele ieşindu-i din gură:

„Nu veţi muri, nu, dar ştie Dumnezeu că în ziua cînd veţi gusta din acest rod, vi se vor deschide ochii şi veţi fi ca zeii care cunosc binele şi răul.”

Femeia întindea mîna spre Pomul Cunoaşterii cu acelaşi zîmbet al cutezătoarei curiozităţi cu care în sculptura lui Verrocchio Toma Necredinciosul punea degetul pe rana Răstignitului.

Odată, la rugămintea unui vecin de-al său, ţăran din Vinci, de ale cărui servicii se folosea din cînd în cînd, ducîndu-se la pescuit sau vînătoare, ser Piero îl rugă pe Leonardo să picteze un scut sau *rotella,* cum i se spunea prin partea locului. Cu asemenea rotelle, reprezentînd pe ele picturi alegorice, se împodobeau pe aici casele.

Şi artistul, punîndu-şi în gînd să înfăţişeze un monstru care să semene groază precum capul Meduzei, adună în odaia unde nu intra nimeni afară de el şerpi, şopîrle, greieri, păianjeni, miriapozi, fluturi de noapte, scorpioni, lilieci şi alte vietăţi respingătoare şi, alegînd, combinînd, mărind diferitele părţi ale acestora, pictă un monstru înfiorător, cum nu se mai pomenise în realitate, deducînd treptat din cele existente ceva ce nu exista, cu limpezimea demnă de Euclid sau Pitagora cînd deduceau o teoremă dintr-o altă teoremă.

Ţi se părea că îl vezi ieşind din crăpătura unei stînci şi că auzi fîşîind pe pămînt inelele abdomenului său negru, strălucitor. Gura larg deschisă a monstrului vărsa o răsuflare otrăvită, din ochi îi ţîşneau flăcări, din nări, văluri de fum. Dar lucrul cel mai de mirare – înfăţişarea arătării de spaimă te fermeca şi te atrăgea irezistibil ca sublimul.

Zile şi nopţi în şir petrecu Leonardo în odaia încuiată în care duhoarea vietăţilor moarte otrăvise aerul, încît devenise irespirabil. Foarte sensibil altădată la orice miros, chiar răsfăţat peste măsură în această privinţă, Leonardo nu observa acum duhoarea din odaie. În cele din urmă îşi anunţă părintele că tabloul e gata şi-l poate lua. Cînd ser Piero veni, Leonardo îl rugă să mai aştepte alături,

se întoarse în atelier, aşeză tabloul pe un postament de lemn, îl drapă de jur împrejur cu o ţesătură neagră, închise obloanele, aşa fel ca o singură rază să cadă direct pe rotellă şi apoi îl chemă înăuntru. Cînd ser Piero intră şi privi, doar scoase un strigăt şi se dădu înapoi cu spaimă. I se păru că monstrul este viu.

— Tabloul îşi atinge ţelul: are efectul pe care mi l-am dorit. Îl poţi lua, *padre mio,* e gata, exclamă artistul văzînd cum sub ochii lui o mare uimire lua locul spaimei pe chipul părintelui.

În 1481 călugării de la San Donato a Scopeto îi comandară lui Leonardo o icoană de altar care trebuia să înfăţişeze închinarea magilor.

Lucrînd la schiţa acestui tablou, artistul dovedi o atît de profundă cunoaştere a construcţiei anatomice, a expresiei sentimentelor omeneşti, a mişcărilor trupului cum nu se-ntîlneşte la nici unul din maeştrii dinaintea sa.

În perspectivele tabloului se văd cîteva imagini luate parcă din viaţa anticei Elade – jocuri vesele, curse de cai, trupuri goale de efebi, ruinele unui templu părăsit, cu arcade şi scări pe jumătate prăbuşite, iar pe primul plan, la umbra unui măslin şade Maica Domnului, în braţe cu pruncul Isus, zîmbind cu sfială, copilăreşte, ca şi cum s-ar mira că împărăteştii drumeţi veniţi din depărtate meleaguri aduc în dar tămîie, smirnă, aur, aceste toate comori ale măreţiei pămînteşti la ieslea Născutului şi, frînţi de oboseală, gîrboviţi sub povara înţelepciunii milenare, craii îşi pleacă frunţile, streşinindu-şi ochii aproape orbi cu palma şi privesc minunea cea mare – ivirea lui Dumnezeu în om. Şi cad cu faţa la pămînt înaintea celui care va spune: „adevăr grăiesc vouă, dacă nu vă veţi schimba şi nu veţi fi precum copiii, nu veţi intra în împărăţia lui Dumnezeu.”

În aceste prime două opere Leonardo delimita parcă întreaga sferă a contemplaţiei sale: înţelepciunea şarpelui întru cutezanţa raţiunii în *Căderea în păcat,* şi sfînta simplitate întru smerenia credinţei – în *închinarea Magilor.*

Cu toate acestea el n-a terminat tabloul, cum n-a terminat aproape nici una din lucrările sale. În goana-i după o perfecţiune de neatins, cum spunea şi Petrarca: „însăşi enormitatea dorinţei stă piedică satisfacerii ei” – îşi punea singur piedici, pe care penelul său nu le-a putut birui.

Cea de-a doua soţie a lui ser Piero, madonna Francesca, muri în plină tinereţe şi acesta se însură a treia oară cu Margherita, fiica lui ser Francesco di Guglielmo, luînd şi o zestre de 365 de florini. Maştera de la bun început nu-l avu la inimă pe Leonardo, dar mai ales după ce îl făcu fericit pe soţ născîndu-i doi băieţi, pe Antonio şi pe Giuliano.

Leonardo era risipitor. Din cînd în cînd ser Piero îl ajuta, deşi nu cu prea multă generozitate. Iar monna Margherita îi mînca zilele bărbatului pentru că „ia de la gura” copiilor legitimi şi „dă unui netrebnic, unui copil lepădat, unui pui hrănit de capra vrăjitoarei”, cum îl poreclise.

Leonardo avea destui duşmani şi printre colegii de la *bottega* lui Verrochio. Unul din ei, citînd ca dovadă prietenia care-l lega pe dascăl de ucenic, compuse un denunţ anonim învinuindu-l de sodomie. Dat fiind că junele Leonardo, unul din cei mai atrăgători tineri ai Florenţei, evita femeile, calomnia căpătă aparenţe de

adevăr. „Era atîta strălucire în toată înfăţişarea sa, spunea unul din contemporanii săi, încît orice suflet întristat se însenina la vederea lui.”

În acelaşi an Leonardo, părăsind atelierul lui Verrocchio, începu să-şi ducă traiul de unul singur. Încă de pe atunci umblau zvonuri cu privire la „eresurile” şi „păgînia” lui Leonardo. Şederea la Florenţa devenea tot mai apăsătoare.

Între timp, ser Piero îi făcu rost fiului de o comandă la Lorenzo de Medici. Leonardo însă nu ştiu să-i intre în voie. Lorenzo pretindea apropiaţilor săi în primul rînd supunere. Dar supunerea, fie şi una superioară sau rafinată, oricum tot servilism era. Nu-i avea Magnificul la inimă pe oamenii îndrăzneţi, mult prea independenţi.

Apăsătoarea plictiseală a inactivităţii puse stăpînire pe Leonardo. La o vreme porni chiar în taină tratative cu diodarul Siriei prin intermediul ambasadei egiptene a sultanului Khait-bei, abia sosită la Florenţa, cu gîndul să intre în slujba prinţului oriental în calitate de constructor principal, deşi cunoştea condiţiile – obligaţia de a se lepăda de Cristos şi a trece la credinţa musulmană.

Îi era totuna încotro, numai să plece din Florenţa. Simţea că se va prăpădi dacă rămîne acolo.

Îi veni într-ajutor o întîmplare. Mai înainte inventase o lăută de argint cu multe strune, avînd forma unei ţeste de cal. Forma lăutei şi sunetul ei mai ales îi plăcură lui Lorenzo Magnificul, mare iubitor al muzicii, aşa încît îi propuse inventatorului să plece la Milano şi s-o ofere din partea sa ducelui Lombardiei, Ludovico Sforza, zis şi il Moro.

Astfel, în 1482, la vîrstă de treizeci de ani, Leonardo părăsi Florenţa pentru a pleca la Milano nu în calitate de artist sau învăţat, ci doar ca muzicant al curţii,

Înainte de a porni la drum, îi scrise astfel ducelui il Moro: „Studiind şi cîntărind, Gloriosul meu Signor, lucrările contemporanilor inventatori ai maşinilor de război, am putut constata că ele nu au nimic ce le-ar deosebi de acelea aflate în folosinţa tuturor. Iată motivul pentru care m-am decis să mă adresez Alteţei-Voastre, spre a-i dezvălui secretele artei ce o posed.”

După care îşi enumera invenţiile – poduri foarte uşoare şi neinflamabile; un nou sistem de a distruge, fără a folosi bombardele, orice fortăreaţă sau castel, cu condiţia ca zidurile lui să nu fie durate direct din stîncă; galerii subterane şi săpături ce se pot efectua fără zgomot şi foarte rapid pe sub şanţuri şi rîuri; căruţe acoperite care pătrund în frontul inamic şi cărora nici o forţă nu le poate ţine piept; bombarde, tunuri, mortiere, *passavolante* „de o construcţie nouă, foarte izbutită şi folositoare”, berbeci pentru asalt, uriaşe aruncătoare de proiectile precum şi alte arme „de un efect uimitor”, în afară de maşinile noi ce trebuiesc inventate pentru fiecare caz în parte. De asemeni, tot felul de arme defensive şi de atac, necesare în bătăliile pe mare, corăbii ale căror borduri pot rezista ghiulelelor de fontă şi piatră, precum şi mai multe substanţe explozive noi, necunoscute nimănui.

„Iar în timp de pace, încheia el, nădăjduiesc să fiu de folos Alteţei-Voastre ca arhitect, la construcţia unor clădiri de uz public şi particular, de canale şi

apeducte.

De asemeni, sper să pot răspunde gusturilor Alteţei-Voastre în arta sculpturii în marmoră, aramă, lut. Şi în pictură aş putea executa orice fel de comandă nu mai prejos decît oricare alt pictor, oricine ar fi el.

Mai pot lua asupra mea turnarea în bronz a *Calului,* care va fi o cinstire veşnică a gloriei Tatălui Vostru, Signorul de fericită memorie, şi a întregului neam vestit Sforza.

Iar dacă vreuna din invenţiile arătate mai sus ar părea de necrezut Alteţei-Voastre, propun să se facă o încercare în parcul Castelului vostru sau în orice alt loc pe care Alteţa-Voastră va binevoi să-l hotărască. Cu aceasta, supunînd graţioasei Voastre atenţii cele de mai sus, mă încredinţez întru totul bunăvoinţei Alteţei-Voastre.

Al Vostru preaplecat servitor, Leonardo da Vinci."

Iar cînd artistul zări pentru prima oară piscurile Alpilor străjuind cîmpia verde a Lombardiei, i se născu în inimă credinţa că începe o viaţă nouă şi că acest pămînt străin îi va sluji de patrie.

X

Astfel îşi prefira Leonardo anii şi căile jumătăţii de veac rămase în urmă în timp ce urca Monte Albano.

Era aproape de vîrf, mai bine zis de şaua muntelui. Acum poteca urma drept în sus, fără cotituri, printre tufărişul foşnitor rămas de cu toamnă. Munţii de un palid liliachiu în bătaia vîntului păreau sălbatici, pustii şi înspăimîntători, ca şi cum ar fi fost de pe o altă planetă. *Tramontana* îi sufla în faţă, orbindu-l şi înţepîndu-l cu mii de ace. Cînd şi cînd cîte o piatră i-aluneca de sub picioare şi se rostogolea cu vuiet în hău.

Urca tot mai sus şi mai sus şi era în acest efort o ciudată bucurie pe care şi-o cunoştea de copil, de parcă învinsese munţii cei aspri, încrustaţi în vălul lor de răsuflări tăioase, şi cu fiecare pas privirile scrutau mai departe, căpătau noi puteri în ascuţime şi lărgime şi i se deschideau mai largi şi mai necuprinse depărtările.

Aici primăvara nu ajunsese încă, nu se vedeau muguri pe crengi, pînă şi iarba abia dădea să înverzească. Mirosea iute doar a umezeală şi a muşchi. Iar şi mai sus, unde urca, erau numai stînci şi cerul palid.

Valea cealaltă, unde se afla Florenţa, nu se zărea de aici. În schimb întinderea imensă a pămîntului pînă la Empoli părea tolănită la picioarele sale: întîi munţii brăzdaţi de stînci şi prăpăstii, reci, de un liliachiu şters, cu umbre grele, apoi vălurirea fără sfîrşit a dealurilor premontane, de la Livorno prin Castellina Marittima şi Volterrano pînă la San Gimignano. Şi pretutindeni spaţiul vast, aerian, gol, ca şi cum poteca îngustă i-ar fi fugit de sub picioare şi, fără măcar să-şi dea seama, ar fi început a plana lin, desfăcînd aripi uriaşe deasupra

acestor zări vălurite ce se prăvăleau în hău. Aici aripile păreau fireşti şi necesare, iar constatarea că nu le ai îţi semăna în suflet mirare şi spaimă, cum spaimă simte un om care s-a trezit deodată fără picioare.

Îşi aminti cum odată, copil fiind, urmărise un zbor de cocoare şi cînd i-au ajuns la urechi, abia auzite, clamările lor, ca şi cum i-ar fi strigat: „Să zburăm! să zburăm!” plînsese de invidie.

Memoria îi reînvie apoi scenele cînd elibera pe furiş grauri şi măcălandri din coliviile bunicului, bucurîndu-se de bucuria captivilor ce-şi recăpătaseră libertatea. Apoi, cum într-o zi la şcoală monahul învăţător îi povesti despre Icar, fiul lui Dedal, care, punîndu-şi în gînd să zboare pe nişte aripi de ceară, se prăbuşi şi pieri, şi cum, altă dată, întrebat de învăţător cine e cel mai de seamă erou al antichităţii, micul Nardo răspunse fără şovăială: „Icar, fiul lui Dedal!”

Îşi aminti apoi de mirarea şi bucuria care-l copleşiseră cînd, urcînd prima oară în Campanilla catedralei florentine Santa Maria del Fiore, descoperise în basoreliefurile lui Giotto, care înfăţişau toate artele şi ştiinţele, pe mecanicul Dedal, un om greoi şi caraghios, zburînd acoperit din cap pînă la picioare cu pene de pasăre.

Mai avea o amintire, poate cea mai veche, din fragedă copilărie, o aiureală, cum ar zice alţii, dar un vis prevestitor plin de ascuns înţeles pentru cel care-l păstrează în tainiţa sufletului.

„Aşa mi-a fost scris, să pomenesc mereu despre Erete, nota el într-unul din jurnalele sale. Ţin minte, l-am visat odată cînd eram mic de tot. Se făcea că zac în leagăn şi a venit în zbor Eretele şi, deschizîndu-mi buzele cu ciocul, mi le-a mîngîiat nu o dată cu penele, în semn că toată viaţa am să vorbesc despre Aripi.”

Şi prorocirea se împlini: Aripile Omeneşti erau ţelul şi ţinta cea mai de seamă a întregii sale vieţi.

Şi iarăşi, ca în copilărie, cu patruzeci de ani în urmă şi tot aici pe coasta Muntelui Alb, i se păru jignitor şi cu neputinţă ca oamenii să n-aibă aripi.

„Cine ştie tot, acela poate tot, îşi spuse în sfîrşit. Numai să ştii, şi vor fi Aripi!”

XI

La o cotitură a potecii simţi că îl apucă cineva de haină. Se întoarse. Înaintea lui stătea ucenicul său, Giovanni Beltraffio.

Cu fruntea plecată, pleoapele strînse, ţinînd în mînă pălăria, Giovanni se lupta din răsputeri cu vîntul. Se vedea cît colo că-l striga de multă vreme, însă vîntul îi dusese aiurea sunetul glasului. Iar cînd, în sfîrşit, învăţătorul se întoarse privindu-l din înaltul piscului mort şi pustiu, cu pletele fluturînd, cu inelele bărbii lungi duse de vînt peste umăr şi cu acea expresie de neînfrîntă, chiar necruţătoare voinţă şi gîndire în ochi şi în brazdele adînci ale frunţii, în

sprîncenele încruntate, chipul său îi păru atît de străin şi de teribil, încît aproape să nu-l recunoască. Iar faldurile mantiei largi de culoarea rodiei, zbuciumate de răsuflarea *tramontanei,* păreau magnifice aripi de pasăre.

— Sosesc din Florenţa... striga Giovanni, dar în vuietul vîntului înălţimilor strigătul părea doar o şoaptă din care Leonardo putu desluşi doar cuvinte desperecheate. Scrisoare importantă... poruncit... transmit numaidecît...

Şi Leonardo înţelese că scrisoarea venea din partea lui Cesare Borgia. Iar cînd o avu în mînă, recunoscu scrisul lui messer Agapito, secretarul ducelui.

— Coboară! strigă, observînd obrazul vînăt de frig al lui Giovanni. Vin şi eu îndată...

Beltraffio porni în jos pe coasta abruptă, agăţîndu-se de crengile tufelor, alunecînd pe pietre, gîrbovit, chircit şi atît de mic, de slab şi de fragil încît părea că acum îl va smulge furtuna şi-l va duce ca pe o frunză moartă.

Leonardo îl petrecea cu privirea şi jalnica lui înfăţişare îi aminti învăţătorului de propria lui slăbiciune – blestemul neputinţei care-i însemnase viaţa şi nesfîrşita cavalcadă a ghinioanelor, nimicirea stupidă a *Colosului, Cina cea de taină* osîndită la distrugere, prăbuşirea mecanicului Astro, nefericirea tuturor celor care-l iubeau, ura lui Cesare da Sesto, boala lui Giovanni, groaza superstiţioasă din ochii micuţei Maia şi veşnica şi blestemata sa singurătate.

„Aripile! se gîndi el. Oare şi ele vor avea aceeaşi soartă ca toate cîte le fac?!”

„Nu ispiti pre Domnul Dumnezeul tău”, îşi aminti el şoapta delirantă a ucenicului Astro. Erau cuvintele de răspuns pe care le rostise Fiul Omului celui care-l ispitea cu spaima hăului şi exaltarea zborului prin văzduh.

Leonardo ridică fruntea, strînse şi mai ferm buzele subţiri, încruntă şi mai aspru din sprîncene şi porni să urce din nou biruind vîntul şi muntele.

Poteca pierise de-a binelea, mergea fără un drum dinainte croit, punînd piciorul pe stînca golaşă pe unde nu călcase poate nimeni niciodată.

Încă o sforţare, un ultim pas şi se opri la marginea prăpastiei. Mai departe n-aveai unde merge, decît doar zburînd. Stînca sfîrşea aici şi dincolo de marginea ei se deschidea un alt hău pe care nu-l putuse vedea pînă atunci. Aeriană, liliachie, plină cu ceaţă, bezna părea fără fund, ca şi cum jos la poale n-ar fi fost pămînt, ci tot bolta cerească, golul, infinitul de deasupra capului.

Vîntul se transformase în uragan, hăulea şi bubuia în urechi ca un tunet asurzitor şi nesfîrşit, de parcă treceau pe deasupra sa păsări nevăzute şi crude, stol după stol, fremătînd şuierător din aripi uriaşe.

Leonardo se aplecă, scrută hăul şi deodată îl cuprinse sentimentul acela atît de bine cunoscut din copilărie, însă acum de o putere nemaiîncercată: conştiinţa necesităţii fireşti a zborului şi inevitabilitatea acestuia.

— Vor fi aripi! şopti el. Vor fi! Eu sau altul, dar tot le va născoci cineva şi omul va zbura. Nu, n-a minţit duhul necurat: cei ce vor cunoaşte, înaripaţi vor fi

ca zeii!

Îl şi vedea cu ochii minţii pe regele văzduhului, biruitorul tuturor hotarelor şi greutăţilor, fiul omului în toată slava şi puterea sa, marea lebădă, *il Grande Uccelo,* zburînd în fluturare de uriaşe aripi albe cu sclipiri de nea, pe albastrul cerului.

Şi inima i se umplu de o bucurie vecină cu groaza.

XII

Cînd coborî de pe Monte Albano, soarele se apleca spre asfinţit. Chiparoşii în lumina densă a razelor de aur roşu păreau mai negri ca tăciunii, iar munţii rămaşi în urmă, de o gingaşă transparenţă, ca ametistul. Vîntul era în scădere.

Nu mai avu mult pînă la Anchiano, cînd deodată, de după meandra drumului, jos, în mica vale primitoare ca un leagăn de prunc, se ivi modesta aşezare Vinci, cît un stup de albine sălbatice, adunată în jurul turnului ei la fel de negru şi ascuţit ca şi chiparoşii.

Leonardo se opri locului şi, scoţînd nelipsitul carneţel, notă:

„De pe muntele care şi-a primit numele de la învingător (*Vinci-vincere* înseamnă a învinge) îşi va lua prima dată zborul Marea Pasăre – *Il Grande Uccelo* – omul purtat prin văzduh de o lebădă uriaşă, umplînd lumea de uimire şi întipărindu-şi numele nemuritor în filele cărţilor. Veşnică fie slava cuibului unde s-a născut!”

Şi mai privind o dată satul de la poalele Muntelui Alb, spuse încet:

— Veşnică fie slava cuibului unde a văzut lumina zilei Marea Pasăre.

Scrisoarea lui Agapito îl invita pe noul mecanic al ducelui să se prezinte urgent în tabăra lui Cesare, spre a construi maşinile necesare asediului Faenzei ce avea să înceapă peste puţin.

Două zile mai tîrziu, Leonardo părăsea Florenţa, pentru a ajunge în Romagna, la Cesare Borgia.

C a r t e a a d o u ă s p r e z e c e a

AUT CAESAR – AUT NIHIL

I

„Noi, Cesare Borgia de Francia, prin graţia lui Dumnezeu duce al Romagnei, principe al Andriei, stăpîn peste Piombino şi aşa mai departe, şi aşa mai departe, căpitan şef şi purtător de steag al Preasfinţitei Biserici Romane.

Poruncim tuturor rezidenţilor, castelanilor, comandanţilor, condotierilor, oficialilor, soldaţilor şi supuşilor noştri să primească cu toată bunăvoinţa pe aducătorul prezentei, vestitul şi mult iubitul Leonardo da Vinci, ataşat pe lîngă persoana noastră în calitate de Constructor principal şi Arhitect, pe el şi pe toţi cei care îl însoţesc, întocmindu-i-se libera trecere fără vămuială, îngăduindu-i-se a măsura, a cerceta şi judeca orice lucru va voi să-l vadă în cetăţuile şi castelele noastre, punîndu-i la îndemînă numaidecît oamenii trebuincioşi şi stîndu-i-se într-ajutor şi sprijin cu toată sîrguinţa. În bună înţelegere cu sus-arătatul Leonardo, căruia îi dăm în grijă cetăţuile şi castelele de pe domeniile noastre, poruncim tuturor celorlalţi constructori ai noştri să i se plece şi supună, căzînd la învoială în orice chestiune.

Datată la Pavia, în august, ziua a 18-a, anul de la naşterea Domnului 1502, iar de domnie a noastră în Romagna, al doilea. Cesare, Duce al Romagnei. *Caesar Dux Romandioiae”.*

Aşa suna scrisoarea de liberă trecere înmînată lui Leonardo în vederea unei inspecţii a fortăreţelor ce urma s-o întreprindă.

Şi cam tot pe atunci, servindu-se de înşelăciuni şi comiţînd fel de fel de crime şi sub oblăduirea pontifului Romei şi a preacreştinului rege al Franţei, Cesare Borgia cucerea aşa-zisul olat al bisericii, primit, chipurile, în dar de papi de la împăratul Constantin Apostolicul. Smulgea Faenza legiuitului ei suveran, Astorre Manfredi, de optsprezece ani, precum şi Forli, Caterinei Sforza, aruncînd femeia şi copilul, care se încredinţaseră onoarei sale de cavaler, în beciurile temniţei romane Sant’ Angelo. Încheie un tratat de alianţă cu ducele de Urbino, ca apoi să-l dezarmeze şi, atacîndu-l tîlhăreşte, să-l jefuiască. Întocmai ca la drumul mare.

În toamna anului 1502 Cesare plănuia o campanie împotriva lui Bentivoglio, suveranul Bolognei, cu intenţia să cucerească şi să transforme acest oraş în capitala noului său stat. Văzînd aceasta, groaza îi cuprinse pe domnitorii vecini. Era limpede că, mai devreme sau mai tîrziu, fiecare din ei îi va cădea victimă, căci Cesare era decis să-şi nimicească rivalii, ca să se proclame apoi unicul şi autocratul stăpîn al Italiei.

La 28 septembrie duşmanii ducelui de Valentino, cardinalul Pagolo, ducele

Gravina Orsini. Vitellozzo Vitelli, Oliverotto da Fermo, Giampaolo Baglioni. suveranul Perugiei şi Antonio Giordani da Venafro, consulul lui Pandolfo Petrucci, suveranul Sienei, se adunară în oraşul Magione din cîmpia Carpi şi încheiară o alianţă secretă împotriva lui Cesare. Printre altele, Vitellozzo Vitelli depuse la adunare jurămîntul lui Hannibal cum că în timp de un an îi va lua viaţa duşmanului lor comun ori îl va alunga din Italia.

Îndată ce se răspîndi vestea despre complotul de la Magione, alţi nenumăraţi suverani oropsiţi de Cesare i se alăturară. Ducatul Urbino fu cuprins de răzmeriţă. Oştile îl trădară pe Cesare. Regele Franţei tărăgăna cu trimiterea ajutoarelor. Cesare era pe marginea prăpastiei.

Dar şi trădat, părăsit şi aproape dezarmat, tot mai semăna groază în jur.

Scăpînd, datorită neînţelegerilor şi nehotărîrii, momentul potrivit pentru a-l nimici, duşmanii lui porniră cu el tratativele şi acceptară de comun acord un armistiţiu. Cesare însă îi ademeni prin viclenii, ameninţări şi făgăduieli, apoi îi înşelă şi-i dezbină. Prin măiestritul rafinament întru făţărnicie pe care îl poseda desăvîrşit, îi copleşi pe noii amici cu vorbe meşteşugite şi amabile şi-i invită în Senigallia, oraş de curînd cucerit, pentru a dovedi, chipurile, prin fapte, nu numai prin vorbe, buna sa credinţă.

În vremea aceea, Leonardo era unul dintre apropiaţii lui Cesare Borgia.

Din însărcinarea ducelui el împodobea oraşele cucerite cu splendide clădiri, palate, şcoli, biblioteci, construia pe locul fortăreţei Castel-Bolognese, distrusă în timpul asaltului, cazărmi spaţioase pentru trupele lui Cesare. Amenaja cel mai bun port din toate cîte sînt pe litoralul apusean al Adriaticii, Porto Cesenatico, şi-l unea printr-un canal cu Cesena, ridica inexpugnabila fortăreaţă de la Piombino, construia maşini de război, desena hărţi strategice şi, însoţindu-l peste tot pe duce, fiind prezent oriunde se săvîrşeau sîngeroasele-i fapte de arme, la Urbino, Pesaro, Imola, Faenza, Cesena, Forli, îşi nota în jurnal ca de obicei – pe scurt, dar foarte exact – impresiile.

Dar nicăieri, un singur cuvînt măcar nu pomenea de Cesare, ca şi cum n-ar fi văzut sau n-ar fi voit să vadă cele ce se săvîrşeau în jur.

Îşi nota fiece amănunt, fiece impresie măruntă înregistrată de-a lungul călătoriilor: amănuntul că plugarii Cesenei uneau unul de altul pomii fructiferi folosind viţa-de-vie, modul de funcţionare a pîrghiilor ce puneau în mişcare clopotele din Siena, ciudata muzică ce se desluşea în susurul jocului de apă din piaţa Signoriei de la Rimini. Schiţa hulubăria şi turnul castelului din Urbino cu scara în spirală, abia părăsit de nefericitul duce Guidobaldo „numai într-o cămaşă”, după cum spun contemporanii, jefuit de Cesare Borgia. Observa cum procedează păstorii din Romagna, de la poalele Apeninilor, pentru a spori sonoritatea cornului; ei îl introduc cu capătul mai larg în deschizătura unei peşteri înguste şi adînci şi zvonul lui de tunet umple valea, iar mai apoi, repetat de ecouri, atinge o asemenea tărie, încît poate fi auzit de turmele ce pasc pe piscurile cele mai îndepărtate.

Însingurat, petrecea zile întregi pe malul mării la Piombino, contemplînd

nesfîrşita rostogolire a valurilor care, urmărindu-se cînd luau cu ele pietrişul şi aşchiile de lemn, alge, nisipul, cînd le aruncau înapoi pe mal.

„Astfel se luptă valurile pentru prada care va reveni învingătorului”, notează Leonardo.

Şi în timp ce în jur erau călcate toate legile dreptăţii omeneşti, el – fără să osîndească ori să justifice – se deda contemplaţiei, descoperind în goana valurilor, întîmplătoare şi schimbătoare la prima vedere, iar în realitate constantă şi ordonată, legile inviolabile ale dreptăţii divine – ale mecanicii, statornicite de Primul Motor.

La 9 iunie 1502, în împrejurimile Romei erau găsite în apele Tibrului cadavrul tînărului suveran al Faenzei, Asttore, şi cel al fratelui său, asasinaţi prin sugrumare, avînd frînghii şi pietre legate de gît: fuseseră aruncate în apă din temniţa Sant' Angelo. Conform mărturisirii contemporanilor, morţii aceştia, atît de frumoşi, încît „alţii ca ei n-ai fi găsit nici într-o mie”, purtau urmele unui viol împotriva firii. Zvonul atribuia această crimă lui Cesare Borgia.

Şi tot atunci Leonardo nota în jurnalul său:

„În toată Romagna sînt folosite care cu patru roţi: două din faţă mici, două din spate – mari, o construcţie de-a dreptul stupidă, căci după legile fizicii (vezi paragraful cinci din *Elementele* mele) toată greutatea apasă asupra roţilor din faţă.”

Astfel, trecînd sub tăcere cele mai nelegiuite încălcări ale echilibrului spiritual, Leonardo se indigna constatînd încălcări ale legilor mecanicii în construcţia carelor din Romagna.

II

În a doua jumătate a lui decembrie 1502 ducele de Valentino cu toată curtea şi armata sa părăsi Cesena şi se mută în oraşul Fano, pe ţărmul Mării Adriatice şi a rîului Arzilla, numai la vreo două mile de Senigallia, unde se fixase întîlnirea cu foştii complotişti, Oliverotto da Fermo, Orsini şi Vitelli.

Pe la sfîrşitul aceleiaşi luni, Leonardo părăsi şi el Pesaro, spre a-l urma pe Cesare.

Plecase de dimineaţă, făcîndu-şi socoteala că pînă-n seară va fi la destinaţie. Dar pe drum îl apucă viscolul. Munţii erau acoperiţi de troiene de netrecut. Catîrii se poticneau mereu, copitele alunecau pe pietrele acoperite de gheaţă. Jos, în stînga îngustei poteci de munte, croite chiar pe marginea falezei, se zbuciumau negri şi dezlănţuiţi brizanţii Adriaticii, spărgîndu-se de ţărmul ascuns sub nămeţi. Spre groaza călăuzei, catîrul său sări în lături speriat, simţind la un moment dat cadavrul unui spînzurat ce atîrna de un ciot de plop tremurător deasupra prăpastiei.

Între timp se întunecase de-a binelea. Au trebuit să lase liberi dîrlogii,

bizuindu-se pe instinctul inteligentelor animale. Deodată se zări o luminiţă în depărtare. Călăuza recunoscu locul. Era hanul cel mare de lîngă Novilara, o mică localitate aflată exact la jumătatea drumului între Pesaro şi Fano.

Au trebuit să bată multă vreme în uşile mari, ferecate, semănînd mai mult a porţi de cetate. În sfîrşit le deschise un grăjdar somnoros cu felinarul în mînă, veni apoi şi hangiul, care le refuză găzduirea sub cuvînt că nu numai odăile, dar şi grajdurile sînt ticsite şi nu exista pat în care să nu fi dormit în noaptea aceea pe puţin trei inşi, dacă nu patru, şi tot persoane de vază, oşteni şi suită de-a ducelui.

Cînd Leonardo îi spuse cine este şi-i prezentă scrisoarea de liberă trecere cu peceţi şi iscălitura de propria mînă a ducelui, hangiul nu ştiu cum să se scuze şi, cu o mie de amabilităţi, îi oferi propria sa odaie, ocupată deocamdată numai de trei comandanţi din detaşamentul francez Yves d’Allegre, care, fiind beţi turtă, dormeau somnul drepţilor în vreme ce el cu nevasta aveau să-şi petreacă noaptea alături, în covălie.

Leonardo deschise uşa în odaia care servea de bucătărie şi de sufragerie totodată, exact la fel cu toate celelalte hanuri din Romagna – afumată şi murdară, cu pete de igrasie pe pereţii goi, cu tencuiala căzută, cu găini şi bibilici ce picoteau tot acolo pe o prăjină, cu purceii care guiţau într-o cuşcă din plasă, cu funii de ceapă, cîrnaţi de sînge şi jamboane atîrnate de grinzile înnegrite. Dar un foc îmbietor ardea în uriaşul cămin cu hornul de cărămidă greu înălţîndu-se drept deasupra capetelor, în timp ce în frigare sfîrîia o halcă de carne de porc. În aşteptarea cinei făgăduite, Leonardo se aciuie cît mai aproape de foc. În reflexele roşii ale flăcărilor, muşterii, aşezaţi la mesele lungi beau şi mîncau, răcneau şi se ciorovăiau, jucau cărţi, zaruri, şah.

La masa de alături, unde artistul recunoscu printre meseni pe Baldassare Scipione, bătrînul căpitan al lăncierilor ducelui, pe marele vistiernic al curţii, Alessandro Spanocchio şi pe Pandolfo Collenuccio, consulul Ferrarei, un bărbat pe care Leonardo nu-l mai văzuse spunea cu glas subţire, piţigăiat, fluturînd din mîini cu neobişnuită însufleţire:

— Pot să v-o dovedesc, signori, şi asta cu prisosinţă şi exactitate matematică, aducîndu-vă exemple din istoria antică. Amintiţi-vă numai de popoarele care şi-au cîştigat gloria prin arme – cel al romanilor, cel al lakedemonienilor, cel al atenienilor, cel acheean şi multe altele de dincolo de Alpi. Marii cuceritori strîngeau oastea din rîndul poporului lor. Ninos – din rîndul asirienilor, Cyrus – dintre perşi, Alexandru – dintre macedoneni... E drept că Pyrrhos şi Hannibal au obţinut victorii şi cu mercenari, dar aici totul ţine de nemaipomenitul talent al conducătorilor de oşti care au ştiut să insufle unor soldaţi veniţi de aiurea bărbăţia şi curajul unei oşti populare. Să nu uitaţi însă lucrul principal şi piatra unghiulară a ştiinţei militare: toată puterea unei armate stă, zic eu, în infanterie şi numai în infanterie şi nu în cavalerie, nici în tunuri care varsă foc, şi nici în pulbere, această invenţie stupidă a vremurilor noi!...

— Vă înşelaţi, messer Niccolò, îi obiectă cu zîmbet politicos căpitanul lăncierilor, armele de foc capătă cu fiecare zi tot mai multă însemnătate. Orice aţi spune despre spartani şi romani, îndrăznesc să cred că oştirile de azi sînt mult

mai bine înarmate decît cele din vechime. Nu vă fie cu supărare, dar trebuie să recunoaşteţi că un escadron de cavaleri francezi sau de artilerie posedînd treizeci de bombarde ar răsturna şi o stîncă, darămite o falangă de infanterie romană atît de îndrăgită de dumneavoastră!

— Sofisme! Sofisme, se aprinse messer Niccolò. Recunosc în cuvintele dumneavoastră, signore, dăunătoarele influenţe şi erorile pe care le comit cei mai de seamă strategi ai veacului pervertitor de adevăr. Aşteptaţi puţin şi veţi vedea! Hoardele de barbari nordici o să-i facă pe italieni să-şi deschidă ochii şi să vadă jalnica neputinţă a mercenarilor, se vor convinge că lăudata cavalerie şi artilerie nu fac nici cît o ceapă degerată în faţa stîncii de neînvins a infanteriei bine disciplinate. Dar atunci va fi prea tîrziu. Doamne, cum de nu văd oamenii un lucru atît de evident? Să-şi amintească cel puţin cum a învins Lucullus cu o mînă de infanterişti cei o sută cincizeci de mii ostaşi călări ai lui Tigranes, printre care existau cohorte leit ca cele de astăzi, formate din cavaleri francezi!

Leonardo îl privea cu luare-aminte pe acest om care povestea despre victoria lui Lucullus, ca şi cum ar fi asistat la ea.

Necunoscutul purta o mantie lungă din stofă de culoare roşie-închisă, de o croială elegantă, cu faldurile căzînd drept, aşa cum purtau cei mai de vază oameni de stat ai Republicii Florentine, şi printre aceştia, secretarii de consulate. Haina însă arăta uzată, pe alocuri avea pete, e drept, acolo unde nu se prea observau, iar stofa mînecilor lucea la coate. Judecînd după marginea cămăşii care, potrivit obiceiului vremii, trebuia să se vadă de sub haină în chip de dungă subţire la gît, n-ai fi zis că rufăria lui era proaspăt primenită. Mîinile mari şi noduroase, cu o bătătură la degetul mijlociu, cum au de obicei oamenii care scriu mult, erau pătate de cerneală. Toată înfăţişarea acestui om, încă destul de tînăr, cel mult de patruzeci de ani, slab şi cu umeri înguşti, cu trăsăturile colţuroase ale feţei sale neobişnuit de stranii, uimitor de vioaie, avea prea puţin din acel ceva impunător care inspiră respect. Uneori, în timpul discuţiei, necunoscutul îşi proţăpea în sus nasul lung şi turtit ca un cioc de raţă, dădea pe spate capul mic şi, strîngînd pleoapele peste ochi şi scoţînd în afară buza de jos, privea peste capul interlocutorului undeva, în zare, semănînd atunci cu o pasăre care, încordată, lungindu-şi gîtul subţire, scrutează cu ochi ageri un punct la mare depărtare. În mişcările agitate şi rumeneala febrilă ivită cînd şi cînd pe pomeţii ieşiţi în afară, deasupra obrajilor oacheşi, scobiţi, dar mai ales în ochii mari cenuşii, cu privirea imobilă şi grea, se ghicea focul care-l mistuia pe dinăuntru. Ochii aceştia ar fi vrut să fie răi, dar adesea răzbătea de după expresia de amărăciune şi răceală, chiar de maliţie, ceva asemănător cu sfiala şi cu jalea.

În timp ce messer Niccolò continua să-şi dezvolte ideea despre forţa militară a infanteriei, Leonardo nu putea decît să se minuneze în faţa amestecului de adevăr şi minciună, curaj neţărmurit şi imitaţie înrobitoare a anticilor descoperit în spusele acestui om. Printre altele, demonstrînd inutilitatea armelor de foc, pomeni cît de greu se atinge ţinta cînd se ocheşte cu tunuri de calibru mare, ale căror ghiulele zboară fie mult prea sus peste capetele duşmanilor, fie mult prea jos, fără să nimerească ţinta. Leonardo preţui cum se cuvine ascuţimea şi ingeniozitatea observaţiei, ştiind din proprie experienţă cît erau de imperfecte bombardele

vremii.

Imediat după aceasta, messer Niccolò se grăbi însă a-şi exprima părerea cum că nu fortăreţele apără ţara, pomenindu-i pe romanii care nu construiau cetăţi şi pe locuitorii Lakedemonului, cei ce nu îngăduiseră fortificarea Spartei, ca să nu aibă alt apărător decît curajul propriilor cetăţeni. Şi acestea erau spuse, ca şi cum tot ce făcuseră şi tot ce gîndiseră anticii ar fi fost un adevăr de neclintit.

Drept încheiere messer Niccolò cită vestita maximă a spartanului, care se învăţa în şcoli, referitoare la zidurile ateniene: „N-ar fi de prisos dacă în oraş ar locui numai femei”.

Cum s-a sfîrşit disputa Leonardo n-avu prilejul să afle, deoarece veni hangiul şi-l pofti sus în odaia ce i se rezervase pentru dormit.

III

Spre dimineaţă viforniţa prinse noi puteri. Călăuza refuza să plece la drum, susţinînd că pe o asemenea vreme nu dai nici un cîine afară. Leonardo a trebuit să mai rămînă o zi.

Neavînd ce face, se apucă să instaleze în hogeacul cuptorului de la bucătărie, o frigare de invenţie proprie, care să se învîrtă singură, o roată mare cu lopeţele amplasate oblic, pusă în mişcare de curentul de aer cald din coş, care, la rîndul ei, punea în mişcare frigarea.

— Bucătarul care posedă o asemenea frigare n-are a se teme că se arde friptura, căci temperatura aerului rămîne mereu aceeaşi: cînd creşte, frigarea îşi va spori rotaţia, cînd scade, o va încetini, explică Leonardo, spre uimirea celor de faţă.

Şi această frigare automată o instala cu aceeaşi dragoste şi inspiraţie cu care construia aripile omeneşti.

Şi tot acolo, în odaie, messer Niccolò explica tinerilor sergenţi din artileria franceză, nişte jucători înveteraţi, o regulă descoperită, chipurile, prin intermediul matematicii superioare, care, permiţîndu-i să meargă la sigur, biruia toanele „tîrfei de Fortuna”, cum binevoi să se exprime. Expunea regula inteligent şi cu elocinţă, dar de cîte ori încerca s-o pună în practică, pierdea regulat, spre nu mica lui mirare şi bucuria răutăcioasă a ascultătorilor. Ce-i drept, se consola cu ideea că a comis, probabil, o eroare în aplicarea acelei reguli fără greş.

Jocul luă sfîrşit cu o explicaţie nu tocmai plăcută pentru messer Niccolò. Cînd veni vremea să achite pierderea, se constată că punga îi era goală şi că jucase pe datorie.

În aceeaşi seară, tîrziu, sosi, însoţită de o droaie de slugi, paji, grăjdari, bufoni, harapi, de tot felul de vietăţi de amuzament şi nenumărate lăzi şi baloturi cu bagaje, preaînalta *cortesana* veneţiană, „superba tîrfă”, Lenna Griffa, care odinioară, la Florenţa, era gata să cadă victimă Sfintei Oşti de mici inchizitori ai lui

Girolamo Savonarola.

Cu vreo doi ani înainte, luînd exemplu de la multele sale colege de meşteşug, monna Lenna părăsise viaţa lumească şi, ca o Magdalenă pocăită, se tunsese călugăriţă, pentru ca după aceea să urce preţul în vestita *Carte cu tarifele curtezanelor* sau *Comentarii folositoare străinului de vază, cu specificarea preţului fiecărei curtezane din Veneţia cu ce are mai de seamă, adăugîndu-se şi numele codoaşelor.* Din gluga monahală ţîşnise un fluture strălucitor şi Lenna Griffa începu să urce vertiginos. Şi după obiceiul curtezanelor de înaltă clasă, *mammola* veneţiană, „păpuşica” străzii, îşi compuse un bogat arbore genealogic, din care reieşea că este nici mai mult, nici mai puţin decît fiica nelegitimă a cardinalului Ascanio Sforza, fratele stăpînitorului cetăţii Milanului.

Tot cam pe atunci Lenna ajunsese amanta principală a unui cardinal gîrbovit de bătrîneţe şi căzut în mintea copiilor, dar nemăsurat de bogat. Pe acesta se grăbea acum Lenna Griffa să-l întîlnească, preferînd frumoasei Veneţii oraşul Fano, unde o aştepta bătrînul monsignore, ataşat pe lîngă curtea lui Cesare Borgia.

Hangiul era în mare încurcătură: să refuze a-i da adăpost unei persoane de vază ca „preacucernicia-sa”, amanta unui cardinal, nu, asta n-ar fi îndrăznit, dar nu avea nici o cameră liberă. Pînă la urmă se învoi cu negustorii din Ancona, care, în schimbul unei reduceri de preţ la nota de plată, acceptau să doarmă în covălie, cedînd dormitorul lor suitei ce o însoţea pe preaînalta curtezană. Pentru Lenna însă hangiul îi cerea lui messer Niccolò să-i cedeze camera pe care o împărţeau tuspatru, el şi cavalerii francezi de la Yves d’Allegre, propunîndu-le să doarmă laolaltă cu negustorii în covălie.

Niccolò se făcu foc, întrebîndu-l pe hangiu dacă e în toate minţile. Oare îşi da seama cu cine are de-a face? Cum de-şi permite asemenea obrăznicii cu nişte oameni respectabili ca ei şi asta, pentru a-i intra în voie primei tîrfe întîlnite? Interveni însă hangiţa, o femeie bătăioasă, nelegată la gură de felul ei „care nu-şi amanetase limba la jidov”, cum se zice prin partea locului. Ea îi aminti lui messer Niccolò că înainte de a face scandal şi a-l da pe hangiu în tărbacă, ar fi cazul să-i plătească ceea ce consumaseră în chip de hrană, el şi slugile sale, precum şi cei trei cai din grajd, neuitînd cu acest prilej nici să-i restituie şi cei patru ducaţi pe care soţul ei, inimă caritabilă, i-a împrumutat încă de vineri, azi săptămîna. Apoi, ceva mai încetişor, ca şi cum ar fi vorbit cu sine însăşi, totuşi destul de tare ca s-o audă toată lumea, ură să le stea în gît cozonacii de Paşti tuturor haimanalelor şi escrocilor care bat drumurile, dîndu-se drept domni de seamă, dar care îşi duc traiul pe daiboj şi pe pomană, ba şi fudulindu-se înaintea omului de treabă, de nu le mai ajungeai la nas nici cu prăjina.

Într-un fel sau altul trebuie să fi fost un strop de adevăr în spusele femeii, cel puţin asta era impresia, căci, pe neaşteptate, lucru de mirare pentru toţi cîţi erau de faţă, Niccolò se domoli şi plecă fruntea sub privirile ei sibilice, chibzuind probabil cum să dea înapoi cît mai onorabil.

Între timp slugile începuseră să-i care afară lucrurile, iar urîciunea de maimuţică, favorita madonnei Lenna, care aproape că îngheţase în timpul prelungitei călătorii, cu o mutrişoară încă jalnică, sări pe masa de lucru şi prinse a

ţopăi printre manuscrisele, penele şi cărţile lui messer Niccolò, dintre care nu lipseau *Decadele* lui Titus Livius şi nici *Vieţile oamenilor de seamă* de Plutarh.

— Messere, i se adresă atunci Leonardo, zîmbind fermecător, dacă n-aveţi nimic împotrivă să împărţim amîndoi odaia de dormit, aş considera o mare cinste pentru mine de a vă face un atît de neînsemnat serviciu.

Niccolò se întoarse oarecum mirat, se ruşină şi mai tare, dar numaidecît se stăpîni, mulţumind cu demnitate.

Se retrase în camera lui Leonardo, unde artistul se îngriji să pună la dispoziţia colocatarului patul cel mai confortabil.

Cu cît îl observa, cu atît omul acesta ciudat i se părea mai simpatic şi mai interesant.

Îl chema Niccolò Machiavelli şi era secretarul Consiliului Celor Zece al Republicii Florentine.

Cu vreo trei luni în urmă, şireata şi prudenta Signorie îl trimisese pe Machiavelli la Cesare Borgia pentru tratative. Nădăjduia să-l ducă de nas răspunzînd făţarnic cu platonice declaraţii de prietenie la toate propunerile ducelui de a încheia o alianţă militară împotriva duşmanilor comuni, Bentivoglio, Orsini şi Vitteli. În realitate, Republica se temea de duce şi nu voia să-l aibă nici prieten, nici duşman. Lui messer Niccolò Machiavelli, emisar neînvestit cu nici un fel de împuternicire reală, îi revenea misiunea de a stărui doar ca să li se acorde negustorilor florentini liberă trecere de-a lungul ţărmului Adriaticii, pe domeniile ducelui, un lucru dacă ne gîndim bine, nu chiar lipsit de importanţă pentru negoţ, „această doică a Republicii” cum spunea şi în hrisovul de însoţire dat de signori.

Leonardo îşi declină şi el numele, arătînd funcţia şi titlul deţinute la curtea ducelui de Valentino. Şi ei stătură de vorbă deschis şi cu uşurinţa proprie unor oameni cu totul deosebiţi, singuratici şi dedaţi contemplaţiei.

— Messere, mărturisi pe loc Niccolò, cu o sinceritate care-l cîştigă pe artist, am auzit, desigur, că sînteţi un mare maestru. Dar trebuie să vă previn că nu mă pricep de loc la pictură şi nici măcar nu-mi place, deşi socot că această artă mi-ar putea răspunde aşa cum i-a răspuns şi Dante unui pişicher şi cască-gură care-i dăduse cu tifla: nu dau una a mea pe o sută de-ale tale. Am auzit însă că ducele de Valentino vă consideră drept un mare cunoscător în ale ştiinţei militare şi acesta este exact lucrul despre care aş vrea să stau de vorbă pe îndelete cu graţiozitatea voastră. Întotdeauna am socotit subiectul acesta cu atît mai important şi mai demn de atenţie cu cît măreţia civică a popoarelor se întemeiază pe forţa lor militară, adică pe o armată regulată, numeroasă, pe calităţile ei, lucru pe care îl voi demonstra în cartea mea despre monarhii şi republici, în care legile fireşti care guvernează existenţa, propăşirea, decăderea şi pieirea fiecărui stat vor fi determinate cu aceeaşi precizie cu care matematicianul determină legile numerelor, iar naturalistul legile fizicii şi ale mecanicii. Căci trebuie să vă spun că pînă azi toţi cei care au scris despre stat...

Deodată se întrerupse, adăugînd cu un zîmbet amuzant:

— Iertare, messere! Mi se pare că abuzez de amabilitatea voastră! Nu cumva politica vi se pare tot atît de puţin interesantă cum mi se pare pictura mie?...

— Nu, nu, dimpotrivă! spuse artistul. Sau mai bine să vă vorbesc tot atît de deschis cum mi-aţi vorbit dumneavoastră, messer Niccolò. De obicei, îmi displac discuţiile despre război şi despre treburile statului, asta pentru că sînt prosteşti şi mincinoase. Însă opiniile dumneavoastră seamănă atît de puţin cu părerile majorităţii şi sînt atît de noi şi de neobişnuite, încît, credeţi-mă, vă ascult cu multă plăcere.

— Vai de mine, păziţi-vă de aprecieri atît de elogioase, messer Leonardo, rîse şi mai amuzat Niccolò. Nu cumva să vă pară rău; încă nu mă cunoaşteţi! Doar ăsta-i calul meu de bătaie, încalec şi, ţineţi-vă bine! Nu mă mai dau jos pînă nu-mi porunciţi dumneavoastră să tac! Nu-mi da pîine, nu-mi da apă, dă-mi un om inteligent să discut cu el despre politică! Dar aici e aici, de unde să-l iei? Superbii noştri signori nu vor să ştie nimic alta decît preţurile pieţei la lînă şi mătase. Cît despre mine, rosti Niccolò cu mîndrie şi amar, se vede că aşa mi-a fost hărăzit de soartă la naştere: dacă nu mă pricep să discut despre pierderi şi profituri, despre industria lînei şi cea a mătăsii, nu-mi rămîne decît să tac ori să vorbesc despre treburile statului.

Leonardo îl mai asigură o dată că discuţia care, într-adevăr, i se părea interesantă, îi face mare plăcere şi, ca s-o reia, întrebă:

— Parcă aţi spus adineaori, messere, că politica ar trebui să fie o ştiinţă exactă, la fel ca ştiinţele naturii, care se întemeiază pe matematică şi îşi află izvoarele în experienţă şi în observaţia naturii. Oare v-am înţeles bine?

— M-ai înţeles perfect! rosti Machiavelli, încruntîndu-şi sprîncenele şi strîngînd pleoapele, ca să se uite peste capul lui Leonardo, cu încordare, întocmai cum o pasăre ageră îşi întinde gîtul subţire scrutînd depărtările.

— Poate că n-am să izbutesc pînă la urmă, continuă el după o clipă de tăcere, dar mult aş vrea să spun oamenilor ceva ce n-a spus încă nimeni, niciodată despre faptele omeneşti. Platon în *Republica,* Aristotel în *Politica,* sfîntul Augustin în *Cetatea lui Dumnezeu,* toţi cîţi au scris despre stat nu au văzut esenţialul şi anume – legile fireşti care guvernează viaţa fiecărui popor şi care se află mai presus de puterea omenească, mai presus de bine şi de rău. Toţi au vorbit despre ceea ce pare bine şi rău, nobil şi josnic, închipuindu-şi cîrmuiri care numai ar trebui să existe, dar nu există şi nu pot exista în realitate. Pe cînd eu doresc nu ceea ce ar trebui să existe şi nici ceea ce pare să existe, ci numai ceea ce există într-adevăr în realitate. Vreau să studiez natura marilor corpuri numite republici şi monarhii – fără dragoste şi fără ură, fără a lăuda şi fără a condamna, aşa cum matematicianul studiază natura şi anatomistul alcătuirea corpului. Ştiu că e un lucru greu şi primejdios, căci nicăieri, în nici un alt domeniu, oamenii nu se tem mai mult de adevăr şi nu se răzbună mai crîncen ca în domeniul politicii, şi totuşi am să le spun adevărul, chiar dacă după aceea mă vor arde pe rug ca pe fratele Girolamo!

Cu zîmbet involuntar Leonardo privea obrazul lui Machiavelli, pe care se

întipărea o îndrăzneală profetică şi totodată uşuratică de şcolar poznaş, ochii ce-i scăpărau straniu, aproape bezmetic, spunîndu-şi în gînd:

„Cu cîtă emoţie vorbeşte despre calm şi cîtă patimă pune în nepăsare!”

— Messer Niccolò, spuse el în cele din urmă, dacă veţi izbuti să realizaţi acest plan, descoperirile voastre vor avea tot atîta însemnătate ca şi geometriile lui Euclid sau cercetările lui Arhimede în mecanică.

Într-adevăr, era mirat de noutatea celor spuse de acesta. Îşi aminti cum cu treizeci de ani în urmă, terminînd de lucrat la o carte cu desene care înfăţişa viscerele corpului omenesc, scrisese pe prima pagină, într-o latură, pe margine:

„Ajută-mă, Doamne, să cunosc natura oamenilor, obiceiurile şi moravurile lor tot atît cît ştiu alcătuirea corpului omenesc”.

IV

Discutară pînă tîrziu. Leonardo îl întrebă printre altele cum de a putut să nege aseară, în convorbirea cu căpitanul lăncierilor, orice importanţă strategică a fortăreţelor, a pulberii şi armelor de foc. Nu cumva glumise?

— În arta războiului, spartanii şi romanii din vechime sînt dascălii noştri fără greş şi, cu toate acestea, n-au avut idee despre iarba de puşcă, îi răspunse Niccolò.

— Ei bine, dar experienţa şi cunoaşterea naturii ne-au dezvăluit multe, exclamă Leonardo, şi fiecare zi care vine nu va dezvălui încă altele la care nici n-au putut visa cei vechi?

Machiavelli se încăpăţînă să rămînă la părerea lui.

— Gîndesc că în problemele militare şi de stat, o ţinea el întruna, popoarele din vremea noastră greşesc părăsind calea imitaţiei anticilor.

— Dar e posibilă azi o asemenea imitaţie, messer Niccolò?

— De ce nu? Credeţi că oamenii sau elementele, cerul şi soarele şi-au schimbat mersul sau rînduiala şi forţele lor sînt altele acum decît în antichitate?

Şi nici un fel de argumente de-ale lui Leonardo n-au izbutit să-l convingă. Sub ochii săi omul acesta curajos pînă la cutezanţă se transforma, cum venea vorba de antichitate, într-unui superstiţios, plin de teamă, asemenea unui dascăl prea pedant.

„Are planuri mari, dar le va realiza oare?” se întreba artistul, amintindu-şi fără să vrea de seara din ajun, cînd Machiavelli expusese cu atîta duh reguli abstracte, iar cînd a fost să încerce a le demonstra în practică pierduse jocul.

— Dar ştiţi, messere, exclamă în miezul disputei lor Niccolò cu o sinceră veselie în ochi, cu cît vă ascult, cu atît mă minunez şi nu-mi vine să-mi cred urechilor!... Gîndiţi-vă numai cît de ciudată a trebuit să fie conjuncţia planetelor

pentru a hărăzi întîlnirea dintre noi doi! Minţile omeneşti, după părerea mea, se încadrează în trei categorii: în prima categorie intră minţi care văd singure şi prevăd totul, în a doua minţi care văd cînd alţii le arată şi în ultima categorie, minţi care singure nu văd şi nici nu înţeleg cînd li se arată. Prima cuprinde pe cele mai bune şi mai rare, a doua bunişoare, mijlocii, iar cea dea treia – minţi obişnuite, care nu-s bune de nimic. Pe a excelenţei voastre... şi fie, şi pe a mea, ca să nu mă bănuiţi de modestie excesivă, am să le trec în categoria întîi. Dar de ce rîdeţi? Nu am dreptate? Voia dumneavoastră, credeţi cum vreţi, dar eu socotesc că nu e o întîmplare, ci o împlinire a soartei hotărîtă mai de sus. Cît despre mine, sînt convins că nu de multe ori în viaţă voi avea parte de asemenea întîlniri, căci ştiu cît de puţini oameni inteligenţi sînt pe lume. Iar ca să încheiem convorbirea noastră în mod demn, îngăduiţi-mi lectura unui minunat fragment din Livius şi apoi a unui comentariu al meu...

Şi Niccolò, întipărindu-şi pe faţă o expresie de severă cucernicie, ca la rugăciune, trase mai aproape mucul de lumînare cu fitilul nedres, luă de pe masă o carte şi puse pe nas ochelarii cu lentile groase, rotunde, cu rama de metal ruptă şi legată grijuliu cu aţă.

Dar numai ce ridicase din sprîncene, gata să caute cu degetul arătător înălţat capitolul din care reieşea că victoriile şi cuceririle duc statele neorînduite mai degrabă spre pieire decît măreţie, şi tocmai rostea primele şi solemnele cuvinte ale lui Livius care sunau ca un clopot de aramă, cînd uşa se deschise încetişor şi în odaie mai mult se furişă decît intră, o bătrînă gîrbovă şi smochinită.

— Signorii mei, molfăi ea, plecîndu-se adînc, scuzaţi deranjul. Stăpînei mele, prealuminata madonna Lenna Griffa, i-a dispărut un animal îndrăgit – un iepuraş cu zgărdiţă albastră la gît, Ne-a ieşit sufletul de cînd îl căutăm. Am întors casa cu fundul în sus, dar ia-l de unde nu-i. Să mă omori şi nu mi-ar da prin minte unde poate fi...

— Nu se află aici nici un iepuraş, întrerupse tăios messer Niccolò. Haide, ieşi!

Şi se sculă s-o conducă afară, cînd deodată se uită lung la ea prin lentilele rotunde, apoi coborî ochelarii pe vîrful nasului, o mai privi o dată pe deasupra lor şi exclamă plescăind din palme:

— Monna Alvigia! Tu vei fii fiind, hoaşcă bătrînă? Şi eu care credeam că de mult te fierb dracii într-un cazan cu smoală...

Bătrîna miji ochişorii aproape nevăzători, dar plini de şiretenie şi, răspunzînd ocărurilor lui drăgăstoase, destinse creţurile într-un zîmbet ştirb, devenind şi mai slută.

— Messer Niccolò! Doamne, cîtă apă a curs pe Arno în jos... Cine ar mai fi crezut să ne întîlnim vreodată...

Machiavelli se scuză faţă de noua lui gazdă şi o pofti pe monna Alvigia la bucătărie, să mai stea la taifas, ca să-şi amintească de trecut. Leonardo însă îl asigură că nu-l deranjează şi, luînd o carte, se retrase într-un colţ.

După care, Niccolò chemă un slujitor şi, cu un aer foarte demn, ca şi cum ar fi fost persoana cea mai răsfăţată la han, îi porunci să aducă vin.

— Să-i spui, drăguţă, tîlharului de jupîn, nu cumva să îndrăznească să ne trimită aceeaşi zeamă de murături cu care mă ospăta deunăzi. Vinul prost nu-i pe gustul meu şi al monnei Alvigia, cum nici pe-al abatelui Arlotto, care, cum spunea lumea, nu ţi-ar îngenunchia nici înaintea Sfintelor Daruri, căci socoate că poşirca nu se preface în sîngele Domnului!

Monna Alvigia uitase de iepuraş, messer Niccolò de Titus Livius; stăteau la taifas înaintea unui pahar de vin ca doi vechi şi buni prieteni.

Şi, din tăifăsuiala celor doi, Leonardo putu deduce că pe vremuri bătrîna fusese ea însăşi curtezană, apoi patroană de bordel la Florenţa, codoaşă la Veneţia şi acum se afla în serviciul Lennei Griffa în calitate de chelărească, avînd în grija ei toată garderoba madonnei. Machiavelli o întreba de cunoştinţele comune: de Atlanta cea cu ochii albaştri, numai de cinsprezece ani, care, odată, vorbind despre păcatul preacurviei, exclamase zîmbind candid: „Să însemne asta a huli pre Sfîntul Duh? Să predice cît or pofti călugării şi preoţii, n-au decît, dar eu n-am să cred niciodată că poţi comite un păcat de moarte făcînd plăcerea unor bieţi oameni săraci...”, de fermecătoarea madonnă Ricci, al cărui soţ, de cîte ori i se aducea la cunoştinţă că a sa consoartă îl trădează, observa filozofic ca nevasta e ca focul din vatră. Dă vecinilor cît pofteşti, tot n-o să scadă.

Îşi aminti şi de grasa Marmiglia, roşcovana care de cîte ori ceda la rugile admiratorilor, trăgea cucernică perdeluţa peste icoană: „nu cumva să vadă Madonna”...

După cît îşi putu da seama, în noianul acesta de bîrfeli şi obscenităţi Niccolò se simţea ca peştele în apă. Leonardo nu înceta să se minuneze în faţa acestei stranii transformări a bărbatului de stat secretar al Republicii Florentine, un interlocutor plăcut şi înţelept, într-un chefliu şi un petrecăreţ în toată puterea cuvîntului, muşteriu credincios al unor locuri rău famate. Deşi, la drept vorbind, veselia nu-i chiar sinceră: în hohotele-i cinice artistul bănuia a fi descoperit o tainică şi adîncă amărăciune.

— De, asta-i viaţa, domnul meu! Tot ce-i tînăr creşte şi tot bătrînu-mbătrîneşte, încheie Alvigia, devenită deodată sentimentală şi clătinînd din cap ca o decrepită Parcă a dragostei. Alte sînt vremile acum...

— Ba nu-i adevărat, clipi cu tîlc Niccolò. De ce-l mînii pe Dumnezeu, cumătră dragă? Orice ai spune, dar pentru alde voi, ochioaselor, acum e raiul pe pămînt. Unde s-au mai pomenit în ziua de azi femei drăguţe cu bărbaţi săraci şi geloşi? Iar dacă leagă prietenie cu meşteriţe ca tine, o duc ca-n sînul lui Avraam. Cele mai semeţe signore se lasă astăzi corupte pentru bani. Stricăciunea şi neruşinarea îşi fac veleatul în toată Italia. Nici n-o să deosebeşti tîrfa de o femeie onorabilă, doar poate după semnul galben...

Semnul de care pomenise era legătura de cap de culoarea şofranului pe care prostituatele erau obligate prin lege s-o poarte, pentru a nu fi confundate în mulţime cu femeile cinstite.

— Of, nici nu-mi pomeniţi de el, messere! suspină cu amărăciune bătrîna. Mai e chip să compari ziua de azi cu frumoasele vremi de altădată?! Măcar de-ar fi să vorbim şi de boala franţuzească! Mult îi de cînd nici nu se pomenea de ea în Italia? Trăiam cu toatele fără grijă. Sau despre semnul galben. Barem ăsta-i o adevărată pacoste! Mă credeţi, la carnavalul de mai anul cît pe ce să mi-o bage pe stăpînă-mea la puşcărie. Judecaţi şi dumneavoastră, cum i-ar sta madonnei Lenna cu semnul ăsta galben pe cap?

— Şi de ce nu?

— Cum se poate una ca asta? Ce tot spuneţi, messere? Ferească Dumnezeu! Doar luminata madonna nu-i vreo tîrfuliţă de stradă din cele care se tăvălesc cu orice zdrenţăros. Dar ştiţi şi dumneavoastră că plapuma de pe patul ei e mai frumoasă decît odăjdiile papei de ziua sfintelor Paşti? Cît despre deşteptăciune şi învăţătură îi bagă în cofă şi pe doctorii de la Universitatea din Bologna! De-aţi auzit-o cum îl zugrăveşte pe Petrarca sau pe Laura ori iubirea cerească fără sfîrşit!...

— Cred şi eu, zîmbi în doi peri Niccolò, cine să se priceapă mai grozav ca ea la iubiri nesfîrşite!...

— Degeaba rîdeţi, messere, să nu mă scol de pe scaun dacă vă mint: deunăzi, cînd citea epistola ei în versuri către un tînăr, sfătuindu-l să se dedice exerciţiului virtuţii, am ascultat cît am ascultat şi, credeţi-mă, m-a podidit plînsul... Te strînge la inimă, zău aşa, ca altădată cînd predica la Santa Maria del Fiore fratele Girolamo, fie-i ţărîna uşoară! Curat că s-a născut un nou Tullius Cicero! Nu degeaba cei mai de seamă signori îi plătesc pentru o simplă conversaţie despre tainele iubirii platonice cu doi sau cel mult trei ducaţi mai puţin decît altora pentru o noapte întreagă. Şi dumneavoastră de acolo – semn galben!

Drept încheiere monna Alvigia povesti despre propria-i tinereţe: fusese şi ea frumoasă, şi pe ea o curtau bărbaţii şi îi satisfăceau toate capriciile, şi cîte nu-i dădeau prin minte, o Doamne! Odată, la Padua, în altarul catedralei, a scos mitra de pe capul episcopului şi i-a pus-o roabei sale.

Cu anii însă, frumuseţea i s-a veştejit, admiratorii s-au risipit în cele patru vînturi şi a trebuit să-şi ducă traiul închiriind odăi şi spălînd rufe. Pe deasupra, s-a mai şi îmbolnăvit, de ajunsese la o atare mizerie, că-i venea să cerşească în pridvorul bisericii ca să-şi ia otravă şi să se omoare. Numai Preacurata a scăpat-o de la o moarte sigură. Mînă bună a avut bătrînul abate, îndrăgostit lulea de vecinica ei, nevastă de fierar. Mulţumită sfinţiei-sale a pornit pe drumul bătătorit, alegîndu-se cu o meserie mai cu spor decît spălatul rufelor.

Istorisirea miraculosului ajutor al Maicii Domnului, preasfînta ei apărătoare, fu întreruptă de apariţia slujnicei trimise de madonna Lenna să-i spună că stăpîna îi cere chelăresei borcănaşul cu alifie pentru maimuţică – bietului animal i-a degerat lăbuţa – şi *Decameronul* lui Boccacio, pe care preaînalta curtezană îl citeşte înainte de culcare, ca apoi să-l vîre sub pernă, laolaltă cu cartea de rugăciuni.

După plecarea bătrînei, Niccolò pregăti hîrtie, ascuţi pana şi se apucă să aştearnă raportul către magnificii signori ai Florenţei, arătîndu-le ce plănuia şi ce făptuia ducele de Valentino, o epistolă sclipind de înţelepciune în ale treburilor de stat, cu toată uşurătatea glumeaţă a tonului.

— Messere, spuse el deodată, ridicînd ochii şi aţintindu-l pe artist cu luare-aminte, veţi recunoaşte totuşi că aţi rămas mirat de trecerea bruscă de la o convorbire pe teme înalte şi importante despre virtuţile vechilor spartani şi romani la flecăreala asta despre nişte fetişcane care au prietenie cu codoaşele. Dar nu mă judecaţi prea aspru, mai bine amintiţi-vă că însăşi natura în veşnicele ei schimbări şi contradicţii ne îmbie spre asemenea diversităţi. Or, ce poate fi mai important decît să urmezi naturii întru totul şi fără şovăială? Şi-apoi, la ce să ne prefacem? Toţi sîntem oameni, toţi păcătuim. Cunoaşteţi desigur vechea fabulă despre Aristotel filozoful? De faţă cu elevul său Alexandru cel Mare, pentru a satisface capriciul unei fete uşoare de care era îndrăgostit peste cap, s-a aşezat în patru labe, urcînd-o în spinare, în timp ce neruşinata, goală puşcă, se fălea că merge călare pe un filozof, întocmai ca pe un catîr!! Fireşte, asta-i doar o fabulă, dar sensul ei e adînc. Şi dacă un Aristotel, de dragul unei mutrişoare drăgălaşe s-a încumetat la o asemenea prostie, ce să ne mai facem noi, păcătoşii?...

Ora era tîrzie. Tot hanul dormea sus. Pretutindeni domnea liniştea. Numai într-un ungher, un greieraş îşi înstruna arcuşul şi se auzea din odaia vecină cum bolmojeşte încetişor monna Alvigia, ungînd cu alifie de leac lăbuţa degerată a maimuţei.

Leonardo se întinse în aşternut, dar multă vreme nu izbuti să adoarmă şi tot privea cum trudeşte cu sîrguinţă Machiavelli aplecat asupra mesei, în mînă cu o pană roasă la un capăt. Flacăra mucului îi răsfrîngea pe peretele alb umbra uriaşă a capului cu contur colţuros şi trăsături desenate grosolan, buza de jos ieşită în afară, un gît lung şi un nas mare şi încovoiat ca un cioc de pasăre.

Sfîrşind raportul cu privire la politica lui Cesare, Machiavelli pecetlui învelitoarea cu ceară roşie, înscriind pe ea obişnuita formulă de urgenţă: *cito, citissime, celerrime!* – urgent, foarte urgent, expres! – deschise cartea lui Titus Livius şi se cufundă în mult îndrăgita lucrare căreia i se dedicase de mulţi ani: întocmirea de note şi comentarii la *Decade.*

„Tînărul Brutus, prefăcîndu-se greu de cap, scria Machiavelli, s-a acoperit de glorie mai mult decît cei mai inteligenţi oameni. Cercetînd cu de-amănuntul viaţa lui, ajung la concluzia că a procedat astfel, ca să evite bănuielile şi să-l răstoarne mai uşor pe tiran. Iată un exemplu demn de imitat pentru toţi regicizii.

Fireşte, este o faptă mai nobilă să te răzvrăteşti pe faţă. Dar dacă nu-ţi ajung puterile pentru o asemenea luptă, acţionează în taină, cîştigîndu-ţi graţia monarhului şi nedîndu-te în lături de la nimic pentru a ţi-o dobîndi, împărtăşind toate viciile satrapului şi slujindu-i de complice în desfrîu, căci o asemenea apropiere în primul rînd îţi va salva viaţa, răsculatule, în al doilea rînd îţi va îngădui, la un prilej potrivit, să-l pierzi pe monarh. Aşadar, după cum am spus, se cuvine să te prefaci prostănac, asemenea lui Iunius Brutus, lăudînd, condamnînd şi susţinînd exact opusul celor ce gîndeşti, pentru a-l atrage pe tiran în capcană şi

a-l pierde, redînd astfel libertatea patriei tale.”

La lumina mucului de lumînare care abia mai pîlpîia, Leonardo vedea ciudata şi neagra umbră de pe peretele alb ţopăind şi făcînd mutre neruşinate, în timp ce obrazul secretarului Republicii Florentine păstra un calm solemn ca o reflectare a anticei măreţii a Romei. Numai în adîncul ochilor şi în colţurilor buzelor arcuite se străvedea uneori o umbră de perfidă prefăcătorie şi ironie amară la fel de cinică aproape ca şi în timpul flecărelii despre fetişcanele pricopsite cu vreo codoaşă.

V

A doua zi dimineaţa soarele făcea să scînteie gemuleţele verzi ale hanului ca nişte smaragde palide îmbrăcate în promoroacă. Vifornița se potolise. Cîmpia şi dealurile, moi ca pernele de puf, străluceau imaculate sub cerurile limpezi albastre.

Cînd Leonardo deschise ochii, colocatarul său nu se mai afla în odaie.

Artistul coborî în bucătărie. Aici, în sobă, ardea un foc mare şi sfîrîia de zor friptura înfiptă în noua frigare automată. Hangiul nu se mai sătura admirînd invenţia lui Leonardo, în timp ce o bătrînică împovărată de ani, coborîtă dintr-un singuratic cătun de munte, se uita înfricoşată, cu ochii holbaţi, la berbecul care se rumenea singur, rotindu-se ca viu şi întorcînd cînd o coastă, cînd alta – să nu se ardă.

Leonardo porunci călăuzei să pună şeile pe catîri şi se aşeză să ia o gustare înainte de a pleca la drum. Alături, messer Niccolò discuta foarte agitat cu doi călători nou-sosiţi. Unul din ei era curierul din Florenţa, celălalt – un tînăr cu înfăţişare perfect mondenă, o figură ca multe altele, nici prea inteligentă, nici prea stupidă, nici bună, nici rea, într-un cuvînt, un chip din mulţime – un oarecare messer Lucio, cum află după aceea Leonardo, nepot de-al doilea al lui Francesco Vettori, om de vază cu relaţii mari, rudă cu însuşi gonfalonierul Piero Soderini, şi care îl simpatiza mult pe Machiavelli.

Plecînd cu interese de familie la Ancona, Lucio îşi luase angajamentul să-l găsească pe Niccolò în Romagna şi să-i predea scrisoarea de la prietenii săi florentini. Şi acum, sosea în acelaşi timp cu curierul.

— Nu trebuie să vă neliniştiţi, messer Niccolò, îi spunea Lucio. Unchiul Francesco m-a asigurat că banii vor fi trimişi în curînd. Încă de joia trecută signorii i-au promis să...

— Am cu mine, domnul meu, i-o tăie înfuriat Machiavelli, doi servitori şi trei cai pe care nu-i pot hrăni cu făgăduielile magnificilor signori! La Imola am primit 60 de ducaţi, dar am avut de plată 70. De n-ar fi fost mila oamenilor caritabili, secretarul Republicii Florentine ar fi murit de foame! Nimic de zis, bine se mai îngrijesc signorii de cinstea oraşului, silind pe împuternicitul lor la curtea unui domnitor să ceară a fi miluit cu trei-patru ducaţi ca cerşetorii!

Ştia cît de zadarnice sînt văicărelile. Dar îi era totuna. Numai să-şi verse năduful. Şi apoi, bucătăria era aproape pustie, puteau vorbi nestingheriţi.

— Iată un concetăţean de-al nostru, messer Leonardo da Vinci. Gonfalonierul trebuie că-l cunoaşte, continuă Machiavelli, arătîndu-i-l, şi Lucio îl salută cu o plecăciune. Messer Leonardo a fost de asemeni martor insultelor care mi se aduc... Cer să mi se primească – mă auzi, domnia-ta cer, nu rog – demisia! încheie Niccolò, tot mai pornit, închipuindu-şi, pesemne, toată magnifica signorie întruchipată în tînărul florentin. Sînt un om sărac. De la o vreme treburile îmi merg tare prost. Şi apoi, sînt bolnav. Dacă vom ţine-o tot aşa şi de aci înainte, mă veţi duce acasă în sicriu! În afară de faptul că tot ce s-a putut face din partea-mi, cu împuternicirile ce mi s-au dat, a fost făcut. Iar ca să lungeşti tratativele, să te învîrţi jur împrejur, un pas înainte, unul înapoi, n-ar folosi la nimic, lucru de care, de altminteri, preasupusul vostru serv nici n-are poftă. După mine, ducele este mult prea inteligent pentru a pica în laţul unei asemenea politici naive. De fapt, i-am scris unchiului dumitale...

— Unchiul, fireşte o să facă tot ce-i stă în putinţă, messere, obiectă Lucio, dar iată unde-i nenorocirea: Consiliul Celor Zece consideră rapoartele voastre atît de necesare pentru binele republicii, atît de importante prin felul în care pun în lumină toate cele ce se întîmplă aici, încît nici să n-audă de demisie. Bucuroşi, zic ei, dar cu cine să-l înlocuim? E aur curat, singurul care ţine loc de ureche şi de ochi republicii noastre. Pot să vă asigur messer Niccolò, că la Florenţa scrisorile voastre se bucură de un foarte mare succes. Nici că vi l-aţi putea dori mai mare! Toată lumea este încîntată de incomparabila eleganţă şi de cursivitatea stilului vostru. Unchiul îmi povestea că deunăzi, cînd s-a dat citire uneia din glumeţele voastre scrisori, signorii din sala Consiliului se tăvăleau de rîs, nu alta...

— Ah, aşa-a? strigă Machiavelli, cu obrazul schimonosit de furie. Ei bine, abia acum m-am lămurit. Slavă Domnului, tot a fost bun de ceva messer Niccolò! Prin urmare, signorii gustă scrisorile mele, se prăpădesc de rîs şi-mi apreciază eleganţa stilului, în timp ce eu aici duc viaţă de cîine, îndur umilinţe, flămînd, rebegit, tremurînd de friguri, mă zbat ca peştele pe uscat – toate acestea pentru binele republicii, naiba s-o ia împreună cu gonfalonierul ei cu tot, muierea aceea bătrînă şi plîngăreaţă. La urma urmei, lua-v-ar dracul să vă ia pe toţi...

O ploaie de ocări scîrnave se revărsă de pe buzele sale. Pesemne izbucnise indignarea neputincioasă care-i umplea inima zi de zi cu gîndul la aceşti conducători ai poporului demni de tot dispreţul său, dar care îl tratau ca pe un băiat de alergătură.

Ca să schimbe subiectul, Lucio îi întinse lui messer Niccolò o scrisoare de la monna Marietta, tînăra lui soţie.

Într-o clipă parcurse Machiavelli cele cîteva rînduri zmîngălite pe hîrtia cenuşie cu scris mare şi regulat, de copil.

„Am auzit, scria printre altele Marietta, că prin părţile unde te afli bîntuie frigurile şi alte boli. Îţi poţi închipui domnia-ta cît de împăcată mi-e inima. Gîndurile la primejdiile ce te pasc nu-mi dau pace nici ziua, nici noaptea. Băieţaşul, slavă Domnului, e sănătos. Seamănă cu domnia-ta cu fiecare zi mai

mult. Are obrăjorul alb ca neaua, iar căpşorul acoperit cu cîrlionţi negri tăciune, întocmai ca al domniei-tale. Mi se pare tare chipeş, pentru că seamănă cu domnia ta, şi-i atît de vioi şi vesel de parcă ar fi de un an. Mă crezi, numai ce s-a născut, cum a deschis ochii, a şi răcnit de a răsunat casa. Să nu ne uiţi cumva, şi pentru asta tare te rugăm pe domnia-ta să vii cît mai repede, căci nu mai am răbdare de loc. Vino, pentru Dumnezeu! Iar pînă atunci, păzească-te Domnul Dumnezeu şi pururea Fecioară Maria, laolaltă cu preasfîntul martir Antonio, căruia fără preget mă rog de sănătate."

Cît timp citi scrisoarea, Leonardo îi văzu obrazul luminat de un zîmbet bun, neaşteptat şi straniu pe un obraz ca al său cu trăsături mari şi colţuroase, de parcă de după acesta s-ar fi ivit obrazul altui om. Dar cum se ivi, tot atît de iute se ascunse şi Machiavelli, strîngînd din umeri dispreţuitor, mototoli scrisoarea şi o vîrî în buzunar.

— Cine nu şi-o fi ţinut gura cu privire la boala mea? mormăi el.

— A fost cu neputinţă să-i ascundem, căută să-l împace Lucio. În fiecare zi monna Marietta vine la cîte unul din prietenii dumneavoastră, sau la signorii din Consiliul Celor Zece şi-i descoase şi-i trage de limbă, că unde vă aflaţi şi ce-i cu dumneavoastră...

— Las' că ştiu, ştiu, nu-mi spune! E vai şi amar ce pătimesc cu dînsa!

Şi adăugă cu un gest de nerăbdare:

— Treburile de stat ar trebui încredinţate numai burlacilor. Una din două – ori soţie, ori politică!

Apoi continuă răstit, cu glas subţire, supărător de strident, ferindu-şi obrazul:

— Nu cumva, tinere, ai de gînd să te însori?

— Deocamdată nu, messer Niccolò, răspunse Lucio.

— Niciodată, auzi, niciodată să nu faci prostia asta! Să te ferească Dumnezeu de asemenea pacoste! Totuna cu a căuta ţipari în sacul cu şerpi veninoşi. Viaţa conjugală e o povară pe măsura lui Atlas, nicidecum pe potriva unor bieţi muritori ca noi. Nu-i aşa, messer Leonardo?

Artistul însă îşi dădea seama că Machiavelli o iubeşte cu tandreţe pe monna Marietta şi numai sfiala îl determină să-şi pună această mască a impertinenţei.

Hanul aproape se golise de lume. Mare parte dintre muşterii plecaseră dis-de-dimineaţă. Se pregăti de drum şi Leonardo şi-l invită pe Machiavelli să-l însoţească. Acesta însă clătină din cap cu tristeţe, răspunzînd că va trebui să aştepte banii din Florenţa, ca să poată achita ce-i datorează hangiului şi să-şi tocmească nişte cai. Din nepăsarea degajată de mai adineauri nu rămăsese nici urmă. Într-o clipă se gîrbovise şi se veştejise. Părea bolnav şi nefericit. Plictiseala şederii prelungite într-un singur loc era ucigătoare pentru dînsul. Nu în zadar membrii Consiliului Celor Zece îi reproşau într-o scrisoare deplasările mult prea dese şi fără motiv, care încurcă treburile: „Acum vezi şi tu, Niccolò, în ce

încurcătură ne pune acest astîmpăr nărăvit al tău, atît de lacom de schimbările de loc”.

Leonardo, apucîndu-l de mînă, îl trase mai la o parte şi-i oferi un împrumut. Niccolò însă îl refuză...

— Nu mă jigni, prietene, îi spuse artistul. Aminteşte-ţi ce spuneai aseară: cît de fericită a fost să fie conjuncţia planetelor, ca să se întîlnească doi oameni ca noi. Atunci de ce mă lipseşti pe mine şi te lipseşti şi pe domnia-ta de acest noroc hărăzit de soartă? Oare nu-ţi dai seama că nu eu domniei-tale, ci domnia-ta mi-ai face un serviciu prietenesc?

Era atîta bunătate în expresia feţei artistului şi în glasul lui, încît Niccolò nu avu curajul să-l refuze şi în cele din urmă acceptă un împrumut de treizeci de ducaţi, pe care făgăduia să-i înapoieze îndată ce-i vor sosi banii de la Florenţa. Apoi achită numaidecît tot ce avea de plată, la han, adăugînd şi ceva pe deasupra cu o generozitate princiară.

VI

În cele din urmă porniră. Dimineaţa era liniştită şi gingaşă, la soare aerul părea primăvăratic de cald, zăpada se muiase şi picura din streşini, însă la umbră te înţepa gerul şi în văzduh plutea parfum de zăpadă proaspătă. Stratul gros de omăt brăzdat de umbre sinilii scîrţîia sub copitele cailor. Printre dealurile imaculate scînteia posac, de un verde pal, marea şi ici-colo goneau în larg piezişe pînze galbene, asemenea unor aripi de fluturi.

Pus pe flecăreală, Niccolò glumea şi rîdea. Orice lucru mărunt îi trezea gînduri cînd şăgalnice, cînd triste.

În timp ce treceau printr-un sat de sărmani pescari aciuat între ţărmul mării şi malurile Arzillei, drumeţii văzură în piaţa bisericii o droaie de călugări graşi şi veseli, înconjuraţi de tinere sătence, cumpărînd cruciuliţe, mătănii, fărîme de moaşte, pietricele de la lăcaşul Madonnei di Loreto, ori pene din aripile Arhanghelului Mihail.

— Hei, oameni buni, ce staţi să căscaţi gura? le strigă Machiavelli fraţilor şi soţilor care se aflau tot în piaţă. Cum de lăsaţi lupii în mijlocul turmei? Oare nu ştiţi cît de repede se aprinde grăsimea părinţeilor dacă au de-a face cu femei frumoase?

Aducînd vorba apoi de biserica romană, se apucă să-i demonstreze lui Leonardo că de la ea i se trage Italiei pieirea.

— Per Bacco, strigă cu ochi scînteietori de indignare, l-aş ridica în slăvi pe acela care ar sili tagma ticăloasă a popilor şi călugărilor să aleagă una din două – putere sau desfrîu!

Leonardo vru să ştie ce gîndeşte despre Savonarola. Într-o vreme fusese adeptul său înflăcărat, mărturisi Niccolò, sperînd că Girolamo va salva Italia.

Curînd se convinsese de neputinţa prorocului.

— Mă apucă sila cînd îi văd pe aceşti habotnici negustorind în dughenile lor. De s-ar duce dracului odată cu toţii! încheie el dezgustat.

VII

Pe la amiază intrară pe porţile oraşului Fano. Casele gemeau de soldaţi, ofiţeri şi suită a lui Cesare. În calitate de arhitect al curţii, Leonardo fu instalat în două odăi ce-i fuseseră rezervate nu departe de palat. Faţada casei dădea chiar în piaţă. Una din aceste odăi el o cedă tovarăşului de călătorie, căci la ora aceea era aproape imposibil să-şi facă rost de locuinţă.

Machiavelli trecu pe la palat şi se înapoie cu o noutate zguduitoare: fusese executat locotenentul ducelui, don Ramiro di Lorqua. În prima zi de Crăciun, la 25 decembrie dimineaţa, locuitorii descoperiseră în piazzetta dintre Castello şi Rocca di Cesena un cadavru decapitat, zăcînd într-o baltă de sînge. Alături se afla securea şi, într-o lance înfiptă în pămînt, capul tăiat al lui Ramiro.

— Motivele execuţiei nu le cunoaşte nimeni, încheie Niccolò. Dar în tot oraşul numai despre asta se vorbeşte. Şi, crede-mă, părerile astea merită să le auzi! Am venit anume să te iau. Haide să le ascultăm. Ar fi şi păcat să nesocotim un asemenea prilej de a studia experimental legile fireşti ale politicii!

În faţa bătrînei catedrale San Fortunato se îngrămădea mulţimea aşteptînd ieşirea ducelui, care, avînd a trece trupele în revistă, trebuia să se ducă în tabără. Se discuta mult despre execuţia locotenentului său. Leonardo şi Machiavelli se amestecară în mulţime.

— Ce mai ziceţi de asta, fraţilor? Cît despre mine, omoară-mă şi n-oi pricepe! Cum şi pentru ce? se întreba un flăcău cam prostănac şi cu înfăţişare blajină, după toate semnele meşteşugar. Cică-l iubea mai dihai ca pe toţi şi-l miluia...

— De-aceea l-a şi pedepsit, fiindcă l-a iubit, îl lămuri un preacucernic fierar cu chip venerabil, într-un cojoc încăpător de veveriţă. De, dacă don Ramiro îl înşela! În numele stăpînului său asuprea poporul, băga în temniţă, punea la cazne şi omora, luînd un preţ bun. Iar în faţa monarhului său, lupul se făcea oaie blîndă, zicînd că n-o să afle. Degeaba! Parcă poţi umbla cu mîţa-n sac? A venit ceasul şi s-a împlinit sorocul răbdării, s-a umplut paharul şi iote că nu l-a cruţat pe-ntîiul său dregător, asta pentru binele poporului, neaşteptînd măcar să se rostească osînda; ca celui din urmă tîlhar i-a tăiat capul pe butuc, să le fie şi altora de învăţătură. Acum toţi ăi cu musca pe căciulă tremură mărunt, pen-că văd, cumplită-i mînia şi dreaptă judecata sa. Pe smerit miluieşte, pe trufaş îl pierde.

— *Regas eos in virga ferrea,* cită un monah slovele Apocalipsului – şi păstori-vei pre ei cu toiag de fier.

— Chiar că n-ar fi rău să-i mai croiască din cînd în cînd cu toiagul de fier pe

spinare, ticăloşi şi chinuitori ai poporului!

— Cine ştie pedepsi, va şti şi milui!

— Un domnitor mai bun ca acesta nici că se poate!

— Bine aţi grăit! li se alătură un ţăran. S-a îndurat, se vede, Domnul Dumnezeu de Romagna noastră. Înainte vreme îi luau pielea şi celui mort, şi celui viu. De atîtea biruri se ducea toată agoniseala de rîpă. Şi fără asta n-aveai după ce bea apă, dar ei tot îţi luau şi ultima pereche de boi din ogradă. Abia acum numa, de cînd a venit ducele de Valentino, deie-i Domnul sănătate, răsuflarăm şi noi din rărunchi!

— Apoi şi judecăţile erau tărăgăneală curată, îi ţinu isonul un negustor. Ţin minte, îţi ieşea sufletul pînă să te judece. Pe cînd acum, dovedesc atîta iuţeală, că parcă-i prea de tot.

— Nu pregetă să ia apărarea orfanului, se îndură şi de văduvă, adăugă monahul.

— E limpede, are milă de popor!

— Nu lasă pe nimeni de izbelişte!

— O Doamne, Dumnezeule! molfăia suspinînd de înduioşare o cerşetoare gîrbovită de ani. Binefăcătorule, părinte al nostru care ne dai hrană, să te păzească Maica Precistă, împărăteasa cerurilor, soarele nostru luminos!

— Îi auzi, îi auzi? şopteşte Machiavelli la urechea însoţitorului, *Vox populi, vox Dei!* Întotdeauna am susţinut că din vale vezi mai bine munţii, şi în mijlocul poporului îl cunoşti pe suveran. Aici i-aş aduce pe aceia care îl consideră pe duce drept un monstru! Ascunsu-s-a înţelepţilor şi dezvăluitu-s-a celor săraci cu duhul.

Deodată se auzi fanfara. Mulţimea prinse a tălăzui.

— El... El... Vine... Priviţi...

Îşi lungeau gîturile. Se ridicau pe vîrfuri. Capete de curioşi se iţeau din ferestre. Femei şi fete tinere alergau să-l privească cu ochi de îndrăgostite, din balcoane şi logii, pe erou, pe *„Cesare blondo e bello”* – „Cezarului cel blond şi frumos”. Era o bucurie rară pentru ei, căci ducele aproape niciodată nu se arăta poporului.

În zuruit asurzitor de timpane care băteau cadenţa pasului greu de soldat, mărşăluia în frunte fanfara. O urma garda ducală romagnolă, alcătuită din tineri aleşi pe sprînceană, purtînd halebarde de trei coţi, zale şi coifuri de fier şi haine în două culori – partea dreaptă galbenă, partea stîngă roşie. Niccolò nu se mai sătura admirînd disciplina cu adevărat antică a acestei trupe, creaţie a lui Cesare. În urma ei veneau pajii şi scutierii în veşminte de o bogăţie nemaivăzută – camizole din brocart de aur, mantii de catifea purpurie, brodate cu frunză de ferigă din fir aurit, cu tecile şi diagonalele paloşelor în piele solzoasă de şarpe şi paftale reprezentînd herbul casei Borgia – şapte capete de balaur vărsîndu-şi veninul spre cer. Pe piept aveau scrise cu argint pe mătasă neagră – *Caesar.* Veneau apoi gărzile personale ale ducelui, stradioţii albanezi, cu turbane verzi

turceşti şi iatagane curbate.

După gărzi venea *maestro del campo,* comandantul taberei, Bartolomeo Capranica, ţinînd în sus, dezgolit, paloşul stegarului bisericii romane. Iar după el, călare pe un armăsar de Berberia cu un cerpac înfăţişînd soarele din briliante, venea însuşi stăpînul Romagnei, ducele de Valentino, Cesare Borgia, într-o mantie de mătase ca cerul albastru pal, cu crinii Franţei cusuţi din mărgăritare şi trupul prins într-o armură de bronz netedă ca oglinda, avînd pe platoşă un cap de leu cu gura căscată, în timp ce coiful din aramă subţiată ca foiţa ce zuruia la fiecare mişcare reprezenta un dragon sau un monstru marin cu pene şi aripi ţepoase.

Arăta mai tras la faţă şi mai scofîlcit (avea douăzeci şi şase de ani) decît atunci, la Milano, cînd îl văzuse întîi Leonardo la curtea regelui Franţei, Ludovic al XII-lea. Trăsăturile feţei păreau să i se fi accentuat, iar ochii cu sclipiri negre-vineţii ca de oţel călit, cu privirea şi mai fermă, erau parcă mai de nepătruns. Părul bălai, încă des, şi barbetele se mai închiseseră la culoare, iar nasul acvilin subţiat amintea clonţul unei păsări răpitoare. Şi totuşi chipul acesta impasibil ca şi odinioară purta pecetea unei seninătăţi depline, netulburată de vreun nor. Atîta doar că purta întipărită pe el pecetea unei şi mai nestăpînite îndrăzneli de-o ascuţime de neîndurat, ca de lamă dezgolită gata să reteze.

Pe urmele sale venea cu huruit de tunet, într-o harababură care, cutremurînd pămîntul, se contopea cu clamările goarnelor şi sunetul de timpane, cea mai dotată artilerie din întreaga Italie: trase de boi, se rostogoleau pe caldarîm subţiratice culevrine, falconete, cerbotane de aramă, mortiere grele de fontă ce împroşcau duşmanul cu ghiulele de piatră. Şi în roşia lumină de apus, în scînteierea orbitoare a tunurilor, platoşelor, coifurilor, lăncilor, părea că Cesare Borgia, înveşmîntat în purpurile imperiale ale triumfătorului, se ducea drept spre acel soare jos, uriaş şi sîngeros.

Mulţimea îl întîmpină tăcută, cu răsuflarea tăiată, dornică şi neîndrăznind să-l aclame pe erou, copleşită de un sentiment de evlavie vecin cu groaza.

Lacrimi îmbelşugate curgeau pe obrajii cerşetoarei.

— Maică Precistă!... Preasfinţi martiri! molfăia bătrîna închinîndu-se. A dat Dumnezeu să-ţi vedem luminatul obraz, soarele nostru!...

Şi spada sclipitoare ce i-o încredinţase papa spre apărarea bisericii Domnului i se păru a fi paloşul de foc al Arhanghelului Mihail.

Leonardo zîmbi fără să vrea, descoperind aceeaşi expresie de extaz naiv pe obrazul lui messer Niccolò şi pe acela al smintitei cerşetoare.

VIII

Acasă găsi ordinul semnat de secretarul general al ducelui, Agapito, în care i se poruncea să se înfăţişeze alteţei-sale a doua zi.

Veni să-şi ia rămas bun Lucio, care, după scurtul popas în oraşul Fano,

pornea la drum în zorii zilei următoare mai departe, spre Ancona. Şi cînd Niccolò aduse vorba de Ramiro di Lorqua, îl întrebă care ar putea fi după părerea sa, adevăratul motiv al acestei execuţii.

— E greu, aproape cu neputinţă să ghiceşti ce-a stat la temelia faptelor unui suveran ca Cesare, spuse Machiavelli. Dar dacă ţii să afli ce gîndesc, ei bine, ţi-o voi spune. Înainte de a fi fost cucerită de duce, Romagna, după cum ştii şi domnia-ta, aflîndu-se sub dominaţia a nenumăraţi tirani mărunţi, neatîrnaţi unul faţă de celălalt, era arena unor tîlhării, violenţe şi silnicii fără egal. Cesare, ca să le curme dintr-o dată, a numit drept locotenent al său un om dotat cu multă inteligenţă, o slugă credincioasă, pe don Ramiro di Lorqua. Prin cumplite cazne, care au sădit în inima poporului teama salvatoare înaintea legii, Ramiro a pus capăt într-un scurt timp dezordinii, instaurînd liniştea şi pacea. Suveranul, văzînd ţelul atins, hotărî să nimicească arma cruzimii sale: porunci ca locotenentul să fie arestat şi, sub pretextul că lua mită, executat, iar cadavrul expus în piaţă. Acest spectacol înfiorător a dat pe de o parte satisfacţie poporului, pe de alta l-a buimăcit. Cît despre duce, el a tras din fapta sa trei foloase: în primul rînd, a smuls cu rădăcini cu tot bălăriile discordiei pe care le-au semănat în Romagna vechii tirani fără putere; în al doilea rînd, încredinţînd poporul că toate ororile au fost săvîrşite fără ştirea suveranului, s-a spălat pe mîini şi, aruncînd toată povara răspunderii pe umerii locotenentului, a profitat de roadele bune ale cruzimii acestuia; în al treilea rînd, jertfind poporului pe servul preferat, a dat dovadă de înaltă şi incoruptibilă echitate.

Vorbea încet şi calm, avînd pe faţă o expresie lipsită de patimă, ca şi cum expunea o problemă de matematici superioare. Doar în adîncul cel mai tainic al ochilor săi tremura cînd stingîndu-se, cînd aprinzîndu-se mai tare, o scînteioară de veselie şăgalnică, cutezătoare, parcă de şcolar poznaş.

— Frumoasă echitate, n-am ce zice! exclamă Lucio. Ei bine, dar din spusele voastre, messer Niccolò, rezultă că presupusa echitate este de fapt o mare mîrşăvie!

Secretarul Florenţei plecă ochii, încercînd discret să stingă focul poznaş.

— Se prea poate, se învoi cu răceală. Se prea poate, messere, dar ce-are a face?

— Cum ce-are a face? Nu cumva socotiţi mîrşăvia cîrmuitorului drept înţelepciune demnă de imitaţie?

Machiavelli strînse din umeri.

— Tinere, cînd vei agonisi oarecare experienţă în politică, ai să-ţi dai seama singur că între felul cum procedează oamenii şi felul în care ar trebui să procedeze este o atît de mare deosebire, încît a o uita însemnă a te osîndi la pieire sigură, asta pentru că toţi oamenii prin însăşi natura lor sînt răi şi vicioşi, dacă teama sau profitul nu-l silesc la virtute. Iată de ce, spun eu, monarhul, ca să nu piară, înainte de toate va trebui să-şi însuşească arta de a părea virtuos, fiind sau nefiind astfel, după necesitate, şi de a nu cunoaşte remuşcările, nici teama de conştiinţă, din pricina viciilor sale ascunse, fără de care ar fi fost cu neputinţă să-

şi păstreze puterea. Asta pentru că, după ce ai studiat cu atenţie natura binelui şi a răului, ajungi la concluzia că de multe ori ceea ce pare faptă de laudă – distruge, iar ceea ce arată a fi viciu – acoperă pe monarh de glorie.

— Vai de mine, messer Niccolò! se indignă Lucio de-a binelea. Dacă am gîndi aşa, toate ar fi îngăduite, nu există crimă sau josnicie care pînă la urmă să nu poată fi justificate...

— Într-adevăr, totul e îngăduit, rosti mai încet şi mai rece Niccolò, şi anume ca să sporească parcă greutatea celor spuse, ridică mîna şi repetă: Totul e îngăduit celui care vrea şi poate cîrmui!

Cîteva clipe domni tăcerea, apoi Machiavelli continuă:

— Aşadar, ca să ne întoarcem de la ce am plecat, trag concluzia că ducele de Valentino, care cu ajutorul lui don Ramiro a unificat Romagna şi a pus capăt tîlhăriei şi silniciei în aceste locuri, nu a dat numai dovadă de inteligenţă, dar şi de milostenie în cruzime, mult mai multă decît florentinii, de pildă, care îngăduie necurmate răzmeriţe şi tulburări pe teritoriile supuse lor, căci mai demnă de laudă este cruzimea care loveşte în puţini, decît milostenia din pricina căreia pier în răzmeriţe popoare întregi.

— Permiteţi totuşi... îl întrerupse Lucio, înspăimîntat de-a binelea. E cu putinţă? N-au fost şi domnitori de seamă lipsiţi de orişice cruzime? De pildă, împăratul Antonius sau Marc Aureliu şi atîţia alţii înscrişi în cronicile popoarelor vechi şi ale celor de azi?

— Nu uitaţi, messere, se împotrivi Niccolò, că deocamdată am avut în vedere nu atît monarhiile moştenite, cît cele cucerite, nu atît păstrarea puterii, cît agonisirea ei. Desigur, împăraţii Antonius şi Marc Aureliu au putut să-şi îngăduie a face pe miloşii fără a căşuna un rău prea mare statului, deoarece în veacurile dinainte se comiseseră destule fapte crude şi sîngeroase. Amintiţi-vă numai că la întemeierea Romei unul din cei doi fraţi hrăniţi de lupoaică l-a omorît pe celălalt, o crimă îngrozitoare, fără doar şi poate, dar pe de altă parte, dacă nu s-ar fi comis fratricidul necesar instaurării puterii unice, ar fi existat oare Roma, sau ea ar fi pierit în vrajbele inevitabile dualităţii puterii? Şi cine va îndrăzni să se pronunţe care din talere trage mai greu dacă într-unul vom pune fratricidul, iar în celălalt toate virtuţile şi înţelepciunea Cetăţii Eterne? Fireşte, e de preferat o soartă cît de crudă măreţiei unor împăraţi întemeiată pe o asemenea crimă. Dar cel ce a părăsit calea binelui, spre a merge alăturea de drum, pe poteca fatală şi fără întoarcere, va trebui, dacă nu vrea să piară, s-o urmeze pînă la capăt, deoarece oamenii se răzbună numai pentru relele mărunte şi mijlocii, în timp ce acelea mari le răpesc puterea răzbunării. Iată de ce monarhul se cuvine să pricinuiască supuşilor săi numai relele cele mai mari, dar să se abţină a comite pe cele mărunte şi mijlocii. De multe ori însă, alegînd tocmai această cale, cea mai păgubitoare, calea mijlocie dintre bine şi rău, oamenii nu cutează a fi nici buni şi nici răi pînă la capăt. Cînd crima cere măreţie de spirit, ei dau îndărăt înaintea ei şi cu o uşurinţă firească nu comit decît mîrşăvii de rînd.

— Mi se face părul măciucă auzindu-vă, messer Niccolò! se îngrozi Lucio, şi pentru că instinctul omului de lume îi sugera că cel mai bine îl scoate din

încurcătură o glumă, adăugă încercînd să zîmbească: La drept vorbind, nu cred că într-adevăr gîndiţi astfel. Mi se pare de-a dreptul fantastic...

— Adevărul absolut pare întotdeauna neverosimil, i-o reteză sec Machiavelli.

Leonardo, care îl urmărise cu atenţie, observa de mult că Niccolò doar se prefăcea nepăsător, în realitate însă arunca interlocutorului pe furiş priviri cercetătoare, ca şi cum ar fi vrut să măsoare puterea impresiei pe care o produc ideile sale – uimesc oare sau poate noul şi neobişnuitul lor îl sperie de-a dreptul? Şi în privirile acestea furişe şi nesigure se citea vanitatea. Nu era greu să-ţi dai seama că Machiavelli nu-i stăpîn pe el, iar mintea sa, cu toată ascuţimea şi rafinamentul ei, nu are darul forţei calme şi atotbiruitoare. Refuzul de a gîndi la fel ca toţi, sila pentru toate locurile comune îl determinau să cadă în extrema cealaltă, exagerarea, goana după adevărurile rare, măcar trunchiate, incomplete, dar zguduitoare cu orice preţ. Jongla cu combinaţii nemaiauzite de noţiuni contradictorii – ca virtute şi cruzime – aşa cum jonglează cu o dibăcie temerară un scamator de bîlci cu săbiile dezgolite. Avea un arsenal întreg de asemenea adevăruri, pe jumătate ascuţite, strălucitoare, în stare să ispitească şi să înspăimînte şi cu aceste săgeţi îşi ochea duşmanii, oameni din gloată ca messer Lucio, de o bună-cuviinţă de negustori prosperi şi cu judecata sănătoasă. Se răzbuna pe ei pentru nimicnicia lor triumfătoare, ca şi pentru superioritatea sa de neînţeles pentru ei, înţepînd, înveninînd, dar fără a ucide şi nici măcar a răni.

Îi veni în minte, deodată propriul său monstru zugrăvit cîndva pe scutul de lemn, zis *rotella,* la comanda lui ser Piero da Vinci, un monstru pe care îl compusese din fragmente disparate de vietăţi dezgustătoare. Nu cumva şi messer Niccolò încerca, asemeni zeilor, la fel de fără sens şi fără profit să-şi compună o fiară, un Suveran, inexistent şi cu neputinţă să existe, un monstru supranatural şi fermecător, un fel de al doilea cap al Meduzei, pentru a înspăimînta gloata?!

Şi totuşi, dincolo de acest capriciu, de această şotie a imaginaţiei, de calmul impasibil al artistului, Leonardo ghicea o mare durere, ca şi cum scamatorul, jonglînd cu săbii, s-ar fi tăiat anume pînă la sînge, căci în această glorificare a cruzimii străine era cruzimea şi faţă de sine însuşi.

„Nu cumva e unul din acei bieţi bolnavi care îşi caută potolirea durerii zgîndărind propriile răni?” se întreba artistul.

Şi totuşi ultima taină îngropată în beznele acestui suflet complex, apropiat şi straniu, încă nu i se dezvăluise.

În timp ce Leonardo îl studia cu profundă curiozitate pe Machiavelli, messer Lucio, ca într-un coşmar, se lupta sleit de puteri cu spectrul Meduzei.

— Ei bine, n-am să vă contrazic, se retrăgea el pe ultima redută a bunului-simţ. Poate că există şi un dram de adevăr în ceea ce spuneţi cu privire la cruzimea monarhilor, cum c-ar fi necesară, dacă vom aplica regula oamenilor mari din veacurile trecute. Multe li se vor ierta lor, căci virtuţile acestora şi faptele măreţe sînt mai presus de orice îndoială. Dar cer iertare, ce amestec are aici ducele Romagnei? *Quod licet Jovi, non licet bovi.* Ce i s-a îngăduit lui Alexandru cel Mare şi lui Iulius Caesar îi e oare permis şi lui Alexandru al VI-lea, ori lui Cesare

Borgia, despre care nu se ştie încă – *aut Caesar, aut nihil?* Eu, cel puţin, cred şi sînt convins că toată lumea va fi de acord cu mine că...

— O, desigur, toată lumea va fi de acord cu dumneavoastră, messere! îl întrerupse Niccolò, pierzîndu-şi în mod vădit stăpînirea de sine. Numai că asta încă nu e o dovadă, messer Lucio. Adevărul şade şi pe lîngă drumuri mai puţin bătute. Iar ca să încheiem disputa, iată ultimul meu cuvînt: cît cercetez faptele lui Cesare, le văd desăvîrşite şi socot că ar fi bun de dat pildă, ca cel mai potrivit model pe deplin demn de imitat, celor care îşi agonisesc puterea cu ajutorul armelor şi al reuşitei. Se îmbină în ele atîta virtute cu atîta cruzime, e atît de priceput în a nimici cu alintări şi a distruge oamenii, şi temeliile puterii sale sînt atît de solide, puse într-un timp atît de scurt, încît şi acum este singurul monarh autocrat în Italia sau poate şi în Europa, iar cît priveşte viitorul, e şi greu de spus ce faimă îl aşteaptă.

Vocea îi tremura, pete roşii se iveau pe obraji, ochii scînteiau ca de febră. Semăna clarvăzătorului căruia nu i se poate tăinui nimic. Sub masca batjocoritoare a cinicului se ascundea ucenicul lui Savonarola...

Dar asta nu dură mult. Îndată ce Lucio, frînt de dispută, se oferi să încheie pacea bînd două-trei ulcioare de vinaţ la cîrciumioara din vecini, clarvăzătorul se destrămă ca prin farmec.

— Ştii ceva, obiectă el, ce-ar fi să mergem aiurea? În materie de aşa ceva am un miros, că nu mă-ntrece nici un cîine de vînătoare! Trebuie să fie pe aici nişte fetişcane, mmm...

— Într-o fundătură ca asta? N-aş crede! avu oarecari îndoieli Lucio.

— Ascultă, tinere, îl povăţui cu ton solemn secretarul Florenţei, niciodată să nu dispreţuieşti bietele orăşele de provincie, Ferească Dumnezeu! Într-o mahala sordidă ca asta poţi găsi uneori în vreo ulicioară cufundată în beznă o poamă, să te lingi pe degete!...

Încîntat, Lucio îl bătu familiar pe spinare, zicînd că-i un şugubeţ şi un ştrengar.

— Noaptea e prea întunecoasă, se codea el, şi apoi e frig, o să rebegim, e tare frig...

— Las’ că ne luminează drumul felinarele, nu se lăsă profetul de mai adineauri. Luăm şubele, ne punem capele. Cel puţin aşa nu ne recunoaşte nimeni... În aventuri din astea, cu atît e mai plăcut, cu cît misterul e mai de nepătruns. Messer Leonardo, vii?

Artistul refuză.

Nu-i plăcea să audă bărbaţi vorbind trivial despre femei; evita întotdeauna asemenea scene simţind o jenă de neînvins. Omul acesta de cincizeci de ani, neînfricat cercetător al tainelor naturii, care nu pregeta să-i petreacă pe condamnaţi pînă la locul execuţiei, ca să le surprindă ultima tresărire de groază, se pierdea cu firea auzind vreo glumă deşucheată, roşea ca un adolescent, şi de ruşine, îi venea să intre în pămînt.

În cele din urmă Niccolò plecă, luîndu-l cu el şi pe messer Lucio.

IX

A doua zi de dimineaţă veni de la palat un cameriere avînd misiunea să afle dacă arhitectul ducelui e mulţumit de locuinţa rezervată ori îndură cumva vreo lipsă în acest oraş atît de plin de străini. Trimisul îi înmînă odată cu salutul ducelui un dar care, conform ospitalierului obicei din acele vremi, consta în alimentele necesare gospodăriei: un sac de făină, un butoi de vin, un berbec tăiat, opt perechi de claponi şi găini, două facle mari, trei pachete de lumînări de ceară şi două lăzi cu zaharicale.

Văzînd cît de atent e Cesare cu Leonardo, Niccolò îl rugă să pună o vorbă la duce, ca să i se acorde o audienţă.

În aceeaşi seară, sosiră amîndoi la palat pe la ceasurile unsprezece din noapte, ora obişnuită audienţelor la Cesare.

Era oarecum straniu felul acesta de viaţă al ducelui. Cînd într-o zi solii Ferrarei se plînseră pontifului că nu capătă audienţă la Cesare, Înaltpreasfinţitul le mărturisi că nici el nu e mulţumit de purtarea fiului său care transformă noaptea în zi şi amînă întîlnirile importante cîte două şi trei luni.

Timpul său era împărţit în felul următor: vara şi iama se culca la patru sau cinci dimineaţa, la trei după-amiază abia mijeau pentru el zorile, la patru răsărea soarele, la cinci seara se îmbrăca, lua îndată masa, uneori întins în pat, după aceea se ocupa de treburi.

Întreaga lui existenţă era înconjurată de o taină de nepătruns, şi nu numai din cauza firii ascunse, dar şi din calcul. Părăsea arareori palatul şi aproape întotdeauna cu masca pe faţă. Poporului i se arăta numai în zilele marilor festivităţi, armatei – în timpul bătăliilor, în clipe de mare primejdie. În schimb, fiecare din apariţiile sale era zguduitoare ca ivirea unui zmeu, căci îi plăcea să uluiască.

Circulau pe seama generozităţii sale adevărate legende. Tot aurul care curgea şuvoi în vistieria Sfîntului Petru, venind din întreaga lume creştină, nu era de ajuns pentru a acoperi cheltuielile de întreţinere ale marelui căpitan al bisericii. Ambasadorii îşi asigurau suveranii că suma ar echivala cu cel puţin o mie opt sute de ducaţi pe o singură zi. Cînd Cesare trecea pe străzile oraşului, mulţimea îl urma cu sufletul la gură, ştiind că-şi potcoveşte caii anume cu potcoave de argint ce abia se ţin în caiele, ca să le piardă, asta în chip de dar poporului.

Despre puterea lui fizică se povesteau minuni. Se spunea că odată, la Roma, în timpul unei coride, tînărul Cesare, pe atunci cardinal al Valenciei, ar fi despicat ţeasta taurului cu o singură lovitură de paloş. În ultimii ani boala franţuzească îl cam dărîmase, şi totuşi nu-i frînsese sănătatea de fier. Cu degetele mîinii sale delicate ca de femeie dezdoia potcoave de cai, împletea vergele de fier, rupea fără efort parîme. Şi veşnic inaccesibil propriilor săi curteni şi ambasadorilor

trimişi de marile puteri, putea fi văzut bătînd dealurile din împrejurimile Cesenei sau asistînd la luptele corp la corp ale păstorilor Romagnei abia ieşiţi din sălbăticie.

Dar rămînea în acelaşi timp un *cavaliere* desăvîrşit şi făuritor al modei în societatea înaltă.

De ziua nunţii surorii sale, madonna Lucrezia, părăsi tabăra lăsînd altora grija asediului cetăţii, şi se prezentă în toiul nopţii la palatul mirelui, Alfonso d'Este, duce de Ferrara, îmbrăcat în catifea neagră, cu o mască neagră pe faţă şi strecurîndu-se în mulţimea oaspeţilor, nerecunoscut de nimeni, salută cu plecăciune. Iar cînd aceştia se dădură în lături, singur porni să se rotească în sunetele muzicii, înconjurînd sala de cîteva ori, şi cu atîta graţie, că toată lumea îl recunoscu numaidecît.

— *Cesare! Cesare! Unico Cesare!* foşniră prin sală şoapte de încîntare.

Dar fără să-i pese de oaspeţi sau de mire, dădu braţul miresei şi o conduse într-o nişă, unde, aplecîndu-se, îi şopti ceva tainic la ureche. Lucrezia plecă ochii, se aprinse în obraji, apoi păli ca de ceară, ceea ce o făcu şi mai fermecătoare, gingaşă şi albă ca o perlă, nevinovată, poate, dar prea slabă şi nesfîrşit de supusă – chiar pînă la incest, după unii – voinţei înspăimîntătoare a fratelui său.

De un lucru se îngrijea Cesare: să nu existe dovezi evidente împotriva sa. Tot ce se poate ca zvonul să-i fi exagerat crimele, sau – mai ştii – poate că realitatea era şi mai de spaimă decît şoaptele, în orice caz ştia să facă să dispară orice urmă.

X

Îi servea de palat străvechea cetate în stil gotic a oraşului.

Leonardo şi Machiavelli, lăsînd în urmă marea sală de aşteptare, neprimitoare şi rece, destinată vizitatorilor mai puţin însemnaţi, pătrunseră într-un iatac, care servise altădată de capelă, cu vitralii în ogivele ferestrelor, unde, sculptaţi în stejar de o mînă iscusită, cei doisprezece apostoli şi învăţători ai primelor veacuri ale creştinismului străjuiau înaltele strane. Pe tavan, printre norii şi îngerii frescelor decorative, plutea porumbelul Sfîntului Duh.

Aici îşi aşteptau rîndul apropiaţii curţii. Se vorbea în şoaptă, căci simţeai prezenţa monarhului dincolo de zid.

În strana din colţ, obosit, probabil, după nenumărate nopţi nedormite, moţăia nenorocosul ambasador al oraşului Rimini, un bătrînel pleşuv, care de trei luni tot aştepta să fie primit.

Din cînd în cînd secretarul principal, messer Agapito, îşi vîra cu un aer preocupat, capul pe uşa abia crăpată şi invita la alteţa-sa pe cîte unul din cei prezenţi. Avea o pereche de ochelari încălecaţi pe nas şi pana după ureche.

Şi de cîte ori apărea, solul de la Rimini tresărea din somn, dădea să se ridice, însă văzînd că i-a venit rîndul altuia, ofta din străfunduri şi se cufunda din nou în starea lui de somnolenţă, legănat de bătaia ritmică a pisălogului spiţeresc în mojarul de aramă.

Căci, în lipsa altor încăperi mai potrivite în mult prea strîmtul castel, capela fusese transformată în spiţerie de campanie.

Înaintea ferestrei unde altădată se înălţa altarul, pe masa pe care se îngrămădeau retorte, baloane şi borcănaşe cu alifii de leac, episcopul de Santa Giusta, Gasparri Torella, medicul şef sau, în limbajul curţii, *archiatro* al sfîntului părinte şi al fiului său Cesare, pregătea un leac la modă contra „bolii franţuzeşti” – *guaiaco* sau „pom sfînt”, o plantă adusă din insulele de la miazăzi nu demult descoperite de Columb, care se macera în rachiu.

Sfărîmînd între degetele-i subţiri miezul ei gras şi galben ca şofranul, cu miros înţepător, şi făcînd din el ghemotoace, medicul episcop explica celorlalţi zîmbind amabil natura şi însuşirile acestei plante medicinale.

Toată lumea îl asculta cu atenţie. O mare parte din cei prezenţi cunoşteau din proprie experienţă ravagiile bolii franţuzeşti.

— De unde o fi apărut, Doamne? clătina din cap cu nedumerire cardinalul de Santa Balbiana.

— Se spune că au adus-o jidovii şi maurii, lămuri episcopul de Elno. De cînd s-au făcut legi contra hulitorilor, slavă Domnului, epidemia întrucîtva s-a mai potolit. Dar cu vreo cinci-şase ani în urmă boleau nu numai oamenii, ci şi animalele, caii, porcii, cîinii. Se molipseau copacii şi holdele pe cîmp.

Medicul îşi exprimă îndoiala că s-ar putea molipsi grîul şi ovăzul.

— Pedeapsa lui Dumnezeu! suspina cu dezolare episcopul de Trani. Biciul mîniei sale ca răsplată pentru păcatele noastre.

Tăcură. Nu se auzea în capelă decît pisălogul lovind ritmic în mojar. Părea că învăţătorii primelor veacuri ale creştinătăţii încrustaţi în lemnul stranelor pleacă uimiţi urechea la bizarul sobor ce-l ţineau noii păstori ai bisericii Domnului. În capela luminată doar de lucerniţa spiţerului cu flăcăruia-i tremurătoare înghiţită aproape cu totul de umbre, unde mirosul înăbuşitor de camfor al guaiacului plutea încropit cu abia simţită aromă a tămîierilor de altădată, conclavul prelaţilor Romei părea să ţină adunarea secretă.

— Monsignore, i se adresă medicului astrologul ducal Valguglio, oare-i adevărat că această boală se transmite prin aer?

Episcopul medic clătină din cap a îndoială.

— Fireşte că prin aer! interveni Machiavelli cu zîmbet sarcastic. Astfel cum s-ar fi răspîndit nu numai pe la schiturile de călugări, dar şi la mănăstirile de maici?!

Ceilalţi zîmbeau cu înţeles.

Apoi Battista Orfino, unul dintre poeţii de la curte, citi cu glas solemn, ca pe o rugăciune, dedicaţia făcută ducelui de episcopul Torella pe cartea sa în care

trata „boala franţuzească”, unde printre altele susţinea că Cesare prin virtuţile sale a întrecut pe cei mai vestiţi bărbaţi ai antichităţii: pe Brutus în dreptate, pe Decius în statornicie, pe Scipio în cumpătare, pe Marcus Regulus în bună-credinţă şi pe Paulus Emilius în mărinimie, şi-l ridica în slăvi pe stegarul bisericii romane, graţie căruia s-ar fi pus bazele tratamentului cu mercur.

Şi în timp ce se discuta cu însufleţire, secretarul Florenţei, luînd deoparte cînd pe unul, cînd pe altul, îi descosea cu dibăcie cu privire la politica viitoare a lui Cesare, trăgea de limbă, adulmeca şi spiona ca un copoi. La un moment dat se apropie de Leonardo şi, plecînd capul în piept, îl privi pe sub sprîncene cu degetul pe buze, repetînd de cîteva ori pe gînduri:

— Am să-nghit anghinarea... am să-nghit anghinarea...

— Care anghinare? se minună artistul.

— Aici e aici – care? Nu demult ducele l-a pus pe ambasadorul Ferrarei, Pandolfo Collenuccio, să dezlege o ghicitoare. Am să-nghit, spunea, anghinarea frunză cu frunză... Poate că ea simbolizează alianţa duşmanilor săi pe care îi va dezbina şi nimici unul cîte unul? Sau poate că altceva... De-un ceas îmi bat capul să descopăr!

Şi aplecîndu-se la urechea artistului, îi şopti:

— Aici aşa-i obiceiul: ghicitori şi capcane peste tot! Se discută despre toate fleacurile, dar cum ataci o problemă serioasă, sînt muţi cu toţii ca peştii sau ca monahii cînd înfulecă. Dar pe mine n-au să mă ducă de nas. Am mirosit că se pregăteşte ceva. Dar ce anume? Ce? Mă credeţi, messere, mi-aş vinde sufletul diavolului numai să aflu ce anume!

Şi ochii îi scăpărau ca unui cartofor pătimaş.

În aceeaşi clipă pe uşa întredeschisă se iţi capul lui messer Agapito. Îi făcea semn lui Leonardo.

Lăsînd în urmă coridorul lung şi întunecat pe care îl ocupa garda personală alcătuită din stradioţi albanezi, artistul păşi în iatacul primitor, cu pereţii îmbrăcaţi în covoare de mătase care înfăţişau scene de vînătoare a inorogului, cu tavanul istorisind în stuc legenda iubirii dintre regina Pasiphae şi un taur, iar această fiară heraldică a casei Borgia, apărînd cînd sub chipul Viţelului de Aur, cînd sub înfăţişarea unui Apis purpuriu, se repeta în toate podoabele iatacului, alături de tiarele papale şi cheile Sfîntului Petru.

Era foarte cald în odaie, deoarece medicii îşi sfătuiau pacienţii să stea la soare sau lîngă sobă după frecţiile cu mercur, păzindu-se cu străşnicie de curent. Crengi parfumate de ienupăr trosneau în cămin, iar uleiul din candele era amestecat cu esenţă de violete, căci lui Cesare îi plăceau nespus parfumurile.

Ducele de Valentino stătea întins, îmbrăcat după obiceiul său, pe patul scund fără polog, aşezat în mijlocul odăii. Doar două poziţii îi erau caracteristice – în pat sau în şa. Nemişcat şi nepăsător la toate, se sprijinea de perne, urmărind partida de şah a doi curteni ce se desfăşura tot aici, pe măsuţa de jasp de lîngă patul său, şi asculta în acelaşi timp raportul secretarului. Poseda însuşirea de a-şi

dispersa atenţia asupra mai multor obiecte deodată. Şi adînc gînditor rostogolea dintr-o mînă într-alta, cu mişcări lente şi uniforme, globul de aur umplut cu aromate de care nu se despărţea niciodată, cum nu se despărţea nici de pumnalul de Damasc.

XI

Îl primi pe Leonardo cu fermecătoarea-i amabilitate al cărei secret îl stăpînea desăvîrşit. Nu-l lăsă să-şi plece genunchiul, dar strîngîndu-i mîna prieteneşte, se grăbi să-l instaleze într-un jeţ.

Dorea să-l vadă spre a-i cere sfatul cu privire la schiţele lui Bramante pentru noua mănăstire din oraşul Imola, aşa-numita Valentina. Mănăstirea avea să fie dotată cu o bogată capelă, spital şi arhondaric. Cesare ţinea ca aceste zidiri de binefacere să fie un monument al milosteniei sale creştineşti.

După schiţele lui Bramante îi arătă noile modele de literă abia decupată, destinată tiparniţei lui Geronimo Soncino din Fano, pe care îl ocrotea, sprijinind îndeobşte înflorirea artelor şi ştiinţelor în Romagna.

Agapito veni să-i prezinte suveranului culegerea de imnuri aparţinînd unui poet de curte, Francesco Uberti. Alteţa-sa primi cu bunăvoinţă imnurile, poruncind ca poetul să fie răsplătit generos.

Apoi, pentru că ducele cerea cu străşnicie să i se prezinte nu numai imnurile de slavă dar şi toate satirele, secretarul îi înfăţişă epigrama poetului napolitan Mancioni (între timp arestat şi aruncat în temniţa Sant'Angelo) scrisă sub forma unui sonet plin de cumplite injurii în care Cesare era numit catîr, progenitura unei tîrfe şi a papei, acest păgîn, acest circumcis, acest cardinal incestuos şi răspopit, fratricid şi apostat, care şade pe pristolul lui Isus, într-un cuvînt Satana însuşi.

Ce mai aştepţi, o, sfîntă ţi-e răbdarea –

spunea cu încrîncenare poetul,

Nu vezi, din sfînta sfintelor – bordel
Şi grajd pentru catîri făcut-a el...

— Cum porunciţi să procedăm cu ticălosul, alteţă?

— Lasă-l pînă mă-ntorc, murmură ducele. Mă răfuiesc eu însumi cu el.

Adăugînd apoi mai încet:

— Sper că mă voi pricepe să-i învăţ pe scriitori regulile politeţii...

Sistemul folosit de Cesare pentru a-i învăţa pe scriitori aceste reguli era binecunoscut tuturor pentru injurii incomparabil mai puţin grave, li se tăiau mîinile

şi li se înţepau limbile cu fier înroşit.

Sfîrşind raportul, secretarul se retrase.

Atunci se apropie astrologul principal al curţii, Valguglio, şi-i oferi lui Cesare un nou horoscop. Ducele îl ascultă cu o atenţie vecină cu evlavia – credea nestrămutat în puterea implacabilă a fatalităţii şi în influenţa neabătută a stelelor.

Printre altele, Valguglio îi adusese la cunoştinţă că ultima criză a „bolii franţuzeşti” de care suferea ducele se declanşase sub influenţa nefavorabilă a planetei uscate Marte, aflată în conjuncţie cu semnul umed al Scorpionului. Îndată ce Marte se va uni cu Venus în zodia ascendentă a Taurului, boala va trece de la sine. Şi-l sfătuia pe alteţa-sa, în caz că ar intenţiona să pornească la o faptă importantă, să-şi aleagă pentru aceasta ziua de 31 decembrie după-amiază, cînd conjuncţia aştrilor zilei va favoriza reuşita fără greş.

Apoi, ridicînd degetul arătător şi aplecîndu-se spre duce, Valguglio rosti de trei ori într-o şoaptă misterioasă:

— Aşa vei face! Aşa vei face! Aşa vei face!

Cesare plecă ochii şi nu răspunse nimic. Artistului i se păru însă că vede trecînd o umbră pe fruntea sa.

După ce-l concedie cu un gest pe astrolog, Cesare se întoarse la sfatul cu arhitectul său.

Leonardo tocmai despăturea înaintea lui schiţe şi hărţi strategice. Hărţile acestea nu s-ar fi putut numi doar rezultatul cercetărilor unui învăţat care informează asupra structurii solului, a cursurilor de apă, asupra obstacolelor ce le formează masivele muntoase, asupra locului unde izvorăsc rîurile şi în ce fel sînt orientate văile. Ele erau în acelaşi timp şi opera unui mare artist. Imaginile localităţilor păreau văzute de la înălţimea zborului de pasăre. Marea era zugrăvită în albastru, munţii în cafeniu, rîurile în bleu-pal, oraşele în roşu-închis, luncile în verde crud, şi fiecare amănunt – piaţă, stradă, turn de cetate – era reprezentat cu atîta desăvîrşire, încît le recunoşteai de la prima ochire, fără a mai fi nevoie să citeşti denumirile înscrise alături. Ai fi crezut că zbori sus deasupra pămîntului şi de la înălţimi ameţitoare vezi necuprinsa depărtare culcată la picioarele tale.

Cesare cercetă cu luare-aminte harta ţinutului mărginit la sud cu lacul Bolsena, la nord hotărnicit de valea rîului Val d’Ema care se varsă în Arno, la vest cu Arenzzo şi Perugia, la est cu Siena şi litoralul mării. Era ţinutul unde bătea inima Italiei, patria lui Leonardo, pămîntul sacru al Florenţei la care ducele jinduia de mai multă vreme ca la o pradă ce-i aţîţa poftele.

Adîncit în contemplare, Cesare gusta şi el aceeaşi senzaţie de zbor. N-ar fi ştiut să exprime în cuvinte ceea ce simţea. Îi părea însă că el şi cu Leonardo se înţeleg şi fără cuvinte şi sînt întrucîtva complici. Presimţea parcă noua şi incalculabila putere asupra oamenilor pe care ţi-o poate dărui ştiinţa şi îşi dorea numai pentru el această putere, aceste aripi ale zborului triumfal.

Rămase lungă vreme în contemplare, în cele din urmă ridică ochii la artist şi îi întinse mîna cu zîmbetul cel mai fermecător.

— Îţi mulţumesc, Leonardo al meu! Dacă mă vei sluji şi de aici înainte cum m-ai slujit pînă acum, voi şti să te răsplătesc.

Îl întrebă apoi grijuliu:

— Cum te simţi! Eşti mulţumit de leafă? Poate ai vreo dorinţă? Ştii doar că aş fi bucuros să-ţi îndeplinesc orice rugăminte a ta.

Profitînd de acest prilej, Leonardo interveni pentru messer Niccolò, rugîndu-l să-i acorde favoarea unei audienţe.

— Ciudat om acest messer Niccolò, strînse din umeri ducele cu zîmbet blajin. Stăruie pentru audienţă, iar cînd îl primesc, n-avem ce ne spune. Nu înţeleg de ce mi l-au trimis tocmai pe caraghiosul ăsta.

Tăcu. Iar după o vreme îl întrebă pe Leonardo ce părere are despre Machiavelli.

— Eu cred, alteţă, că este unul dintre oamenii cei mai inteligenţi din cîţi am întîlnit de-a lungul vieţii.

— Într-adevăr, nu e lipsit de inteligenţă. Se pricepe într-o măsură şi la treburile de stat. Şi totuşi... nu te poţi bizui pe el. Un visător, un uşuratic. În nimic nu cunoaşte măsura. Din parte-mi întotdeauna i-am dorit numai binele, iar acum c-am aflat că ţi-e prieten, i-l doresc cu atît mai mult. Doar e un om nespus de bun. N-ascunde în el nici strop de viclenie, deşi se consideră făptura cea mai perfidă din lume. Şi nu ştiu de ce se căzneşte să mă ducă de nas, ca şi cum aş fi duşmanul republicii voastre... Dar nu-i port pică. Îmi dau seama că o face pentru că-şi iubeşte patria mai mult decît inima din piept. Fie, să vină la mine, dacă aşa-i e voia... Spune-i că mă bucur... Dar ascultă, auzisem că şi-a pus în gînd să scrie o carte despre politică sau despre ştiinţa războiului, parcă aşa ceva?

Şi Cesare schiţă un zîmbet, zîmbetul său atît de molcom, ca şi cum îi venise în minte o întîmplare amuzantă.

— Ţi-a vorbit vreodată despre falanga sa macedoneană? Nu? Atunci ascultă. Într-o zi Niccolò, pornind de la aceeaşi carte, îi explică lui Bartolomeo Capranica, comandantul meu de tabără, şi altor căpitani regulile de amplasare a trupei într-o formaţie asemănătoare anticei falange macedonene. Vorbea cu atîta patos, încît toţi au vrut s-o vadă aievea. Ieşiră pe cîmpul din faţa taberei şi Niccolò preluă comanda. Se căzni vreo trei ceasuri cu cele două mii de oşteni ţinîndu-i în ploaie şi vînt, dar lăudata falangă – nicăieri, în sfîrşit, Bartolomeo, pierzîndu-şi răbdarea, ieşi înaintea trupei şi, cu toate că de cînd s-a pomenit pe lume n-a văzut o carte despre strategie şi tactică, cît ai clipi, în sunetele tamburinei, infanteria se şi afla aliniată într-o formaţie de atac perfectă. Şi astfel toată lumea se convinsese cît e de mare diferenţa dintre vorbă şi faptă... Ai grijă numai, Leonardo, nu-i pomeni despre asta. Nu-i place să i se amintească de falanga macedoneană.

Se făcuse tîrziu, aproape trei dimineaţa. Slugile îi serviră ducelui o cină frugală – păstrăvi, un castron cu legume, o cupă de vin alb.

Ca un veritabil spaniol, era cumpătat la mîncare.

Cînd Leonardo îşi luase rămas bun de la el, Cesare îi mulţumi încă o dată cu fermecătoarea amabilitate pentru hărţile strategice, poruncind să fie condus de trei paji cu făclii, în semn de cinstire.

Leonardo îi povesti apoi lui Machiavelli cum a decurs audienţa.

Aflînd despre hărţile ţinutului Florenţei ridicate de el pentru Cesare, Niccolò se îngrozise.

— Cum ai putut s-o faci, dumneata, cetăţean al republicii! Şi pentru cine? Pentru cel mai crîncen duşman al patriei!

— Credeam că Cesare era socotit aliatul nostru, obiectă cu nevinovăţie artistul.

— Aliat! strigă secretarul Florenţei cu ochii sclipind de indignare. Ştii dumneata că dacă fapta asta ar ajunge la urechile magnificilor signori, ai putea fi învinuit de înaltă trădare?...

— E cu putinţă? se miră candid Leonardo. Te rog totuşi să nu gîndeşti astfel despre mine. În materie de politică sînt ca şi orb... Nu mă pricep de loc...

Se priviră o vreme în tăcere drept în lumina ochilor şi îşi dădură seama dintr-o dată că în această privinţă sunt deosebiţi pînă în străfundul sufletului şi aşa vor rămîne pe veci, străini unul altuia, căci nu se vor putea înţelege unul pe celălalt. Pentru unul din ei patria nu exista parcă, cît timp cel de-al doilea o iubea, după expresia lui Cesare, „mai mult decît inima din piept”...

XII

În aceeaşi noapte Niccolò plecă fără să spună încotro şi pentru ce.

Se înapoie a doua zi după-amiază, obosit, rebegit, şi, intrînd în camera lui Leonardo, avu grijă să încuie uşa, mărturisindu-i că de multă vreme vrea să-i vorbească într-o chestiune strict secretă.

Începu de departe.

Cu trei ani în urmă, într-un amurg ce cobora peste pustietăţile Romagnei, o droaie de călăreţi înarmaţi pînă în dinţi şi cu feţele ascunse sub măşti au atacat pe drumul de la Cervia la Porto Cesenatico ceata de călăreţi ce însoţea de la Urbino la Veneţia pe madonna Dorotea, soţia lui Battista Caracciolo, căpitan de infanterie al Prealuminatei Republici şi izbutind s-o răpească pe ea şi pe vara ei Maria, novicea de cinsprezece ani a mănăstirii de maici din Urbino, care se afla şi ea acolo, le aruncaseră pe cai şi duşi au fost cu toţii pînă-n ziua de-apoi. De atunci s-a pierdut orice urmă atît a Doroteii, cît şi a Mariei.

Consiliul şi senatul Veneţiei s-au considerat insultate în persoana căpitanului lor şi au adresat regelui Franţei, Ludovic al XII-lea, regelui Spaniei şi sfîntului părinte plîngeri împotriva stăpînului Romagnei, învinuindu-l de răpirea Doroteii. Însă dovezile lipseau şi Cesare le-a răspuns în bătaie de joc că, de vreme ce nu

duce lipsă de femei, nu simte nevoia să le atace la drumul mare.

Circula zvonul că madonna Dorotea s-ar fi consolat la iuţeală şi-l urma pe duce în toate campaniile, fără să ducă dorul soţului.

Maria avea un frate, tînăr căpitan în slujba Florenţei, care luase parte la campania pisană. Îl chema messer Dionigio.

Cînd demersurile signorilor florentini se dovediră la fel de puţin folositoare ca şi plîngerile Prealuminatei Republici, Dionigio hotărî să-şi încerce singur norocul şi sosind la Romagna sub nume fals, se prezentă ducelui, îi cîştigă încrederea, pătrunse în turnul cetăţii din Cesena şi izbuti să fugă cu Maria travestită în paj.

La graniţa Perugiei i-au ajuns însă urmăritorii. Dionigio fu ucis, iar sora lui Maria, adusă înapoi şi întemniţată în turn.

Machiavelli, în calitatea sa de secretar al Republicii Florentine, avusese partea lui de contribuţie la demersuri. Messer Dionigio – cu care fusese prieten – îi aduse la cunoştinţă la vremea sa planul îndrăzneţ, povestindu-i tot ce putuse afla despre sora lui. Temnicerii o socoteau drept o sfîntă făcătoare de minuni, căci tămăduia şi profeţea, susţinînd că şi mîinile şi picioarele ei poartă stigmatele însîngerate ale crucificării la fel cu ale sfintei Caterine da Siena.

După o vreme, Cesare, sătul de Dorotea, îşi îndreptă toată atenţia către Maria. Cuceritor vestit al inimilor femeieşti, ştiindu-se dotat cu un farmec căruia cele mai neprihănite femei nu i-au putut rezista, era convins că mai devreme sau mai tîrziu Maria se va arăta la fel de supusă ca toate celelalte.

Dar se înşelă. Voinţa lui întîmpină în inima acestui copil o împotrivire de nezdruncinat. Se povestea că în ultima vreme tot mai des o vizitează în celula ei, rămîne ceasuri în şir singur cu ea, cît priveşte cele ce se petrec în timpul întîlnirilor, rămînea un mister pentru toată lumea.

Şi drept încheiere Niccolò declară că are de gînd s-o elibereze pe Maria.

— Dacă te-ai învoi, messer Leonardo, să-mi dai o mînă de ajutor, mai spuse Machiavelli, aş face aşa fel ca nimeni niciodată să nu afle despre participarea dumitale. Altminteri, nici n-am vrut să-ţi cer decît unele informaţii cu privire la felul cum e împărţit pe dinăuntru turnul San Michele unde zace Maria. În calitate de constructor ducal ai putea să pătrunzi foarte uşor acolo şi să afli totul.

Leonardo îl privea în tăcere, uimit. Şi sub această privire Niccolò se porni deodată pe un rîs sardonic, ascuţit şi nefiresc.

— Nădăjduiesc, exclamă el printre hohote, că nu mă vei bănui de exces de sentimentalism şi mărinimie cavalerească. De o va viola sau nu ducele pe fetişcană, desigur, mi-e perfect egal. Dar atunci, vrei să ştii pentru ce mă frămînt? Ei bine, fie şi pentru a dovedi magnificilor signori că mai sînt bun de ceva în afară de bufonerii. Dar mai ales, ca să mă amuz cît de cît. Viaţa omenească e aşa fel construită, încît, dacă nu ţi-ai permite să mai faci şi cîte o prostie, ai muri pur şi simplu de plictiseală. M-am săturat să flecăresc, să joc zaruri, să-mi pierd vremea prin bordeluri şi apoi să scriu inutilele mele rapoarte către lînarii florentini! Iată de ce mi-a venit ideea unei asemenea chestii – orice ai spune, nu e cuvînt, ci faptă!

Ar fi păcat să scap prilejul. Planul e complet gata, împănat cu atîtea simpatice şiretlicuri!...

Cuvintele îi ieşeau din gură repezit, zorite, ca şi cum se dezvinovăţea. Dar Leonardo înţelesese că îi era chinuitor de ruşine de bunătatea sa şi, după obicei, căuta s-o ascundă sub masca cinismului.

— Messere, îl opri artistul, te rog să contezi pe mine ca şi pe dumneata, cu o singură condiţie însă: în caz de nereuşită, să răspund şi eu alături de dumneata.

Mişcat, Niccolò răspunse doar cu o strîngere de mînă, apoi se apucă să-i expună planul.

Leonardo nu făcu nici o obiecţie, deşi în adîncul sufletului avea mari îndoieli că acest plan ar fi la fel de uşor de îndeplinit, pe cît se vedea în teorie. Prea era viclean, ca să aducă a realitate.

Eliberarea Mariei fusese hotărîtă pentru 30 decembrie, ziua în care ducele avea să părăsească oraşul Fano.

Cu vreo două zile înainte de soroc veni în goană unul din temnicerii mituiţi, să-i prevină că îi ameninţă un denunţ.

Niccolò nu era acasă şi artistul porni prin oraş în căutarea lui.

Colindă îndelung pînă îl găsi în sfîrşit. Secretarul Florenţei se afla într-un tripou de cea mai proastă faimă, unde o bandă de ticăloşi, majoritate spanioli din cei ce slujeau în armata lui Cesare, jecmăneau pe naivi şi ageamii.

Înconjurat de o hoardă de juni cheflii şi desfrînaţi, Machiavelli tălmăcea în felul său, dar nu fără savoare, un sonet de-al lui Petrarca:

Ferito in mezzo di core di Laura...
Lovitu-m-a drept în inimă Laura...

descoperind în fiecare cuvînt sensuri obscene şi susţinînd că Laura îl molipsise pe poet de „boala franţuzească”.

Asistenţa se amuza copios.

Deodată, în odaia vecină se auziră răcnete, zvon de glasuri bărbăteşti, ţipete de femei înspăimîntate, zgomot de mese ce se răstoarnă, spade zăngănind, sticle spărgîndu-se şi zuruit de bani rostogoliţi. Pesemne fusese prins un trişor. Zgomotoasa companie a lui Niccolò alergă să asiste la scandal şi Leonardo, profitînd de moment, îi şopti lui Machiavelli că are să-i comunice lucruri noi în legătură cu eliberarea Mariei.

Ieşiră. Noaptea era paşnică şi înstelată. Omătul feciorelnic, pur, abia căzut, scîrţîia sub picioarele lor. După duhoarea tripoului Leonardo inspira cu nesaţ aerul înţepător mirosind a proaspăt şi a ger.

Cînd află despre denunţ, Machiavelli nu se nelinişti, zicîndu-şi cu neaşteptată lipsă de grijă că pînă una-alta n-au motive de îngrijorare.

— Te-ai mirat găsindu-mă în acest tripou? i se adresă el însoţitorului său. Ditamai secretarul Republicii Florentine într-un rol care aduce nici mai mult, nici mai puţin cu al unui bufon. Ce să-i faci? Vorba cîntecului:

Saltă, joacă, cel sărman,
Alta ce faci la aman?

Deşi ăştia de aici sînt nişte ticăloşi, dau dovadă de mai multă generozitate decît magnificii signori ai Republicii Florentine!

Atîta cruzime faţă de sine îl îndureră pe Leonardo, care nu mai putu răbda şi-i spuse deschis:

— Nu-i adevărat! De ce vorbeşti astfel despre domnia-ta, Niccolò? Nu ştii căţi sînt prieten şi te judec altfel decît ceilalţi?

Machiavelli îşi feri privirea de ochii lui, tăcu o vreme, ca să murmure într-un tîrziu:

— Ştiu... Nu fi supărat, Leonardo! Uneori, cînd mi-e inima grea, glumesc şi rîd, ca să nu plîng...

Glasul i se frînse şi plecînd capul în piept, şopti şi mai stins:

— Aşa mi-a fost hărăzit! M-am născut sub o stea fără noroc. Mă uit că cei de-o seamă cu mine prosperă, trăiesc în onoruri şi belşug, se scaldă în bănet şi în putere, în timp ce eu rămîn de căruţă, îmbrîncit în lături de proşti. Ei mă socot un uşuratic. Poate că au dreptate... Nu mă tem de munca peste puteri, nici de lipsuri sau primejdii. Dar să înduri toată viaţa mărunte şi mîrşave insulte, să tragi mîţa de coadă, să tremuri pentru fiecare bănuţ, ei bine, asta nu-i de mine, într-adevăr!... Dar ce să mai vorbim!... exclamă în cele din urmă cu lehamite.

Lacrimi îi tremurau în glas.

— Blestemata de viaţă! Dacă nu s-a îndura Cel-de-sus de mine să mă ia, am să las într-o zi totul baltă – treburile, pe Marietta, băiatul... oricum, sînt numai o povară pentru ei, şi atunci, mai bine să mă creadă mort. Mă opresc la capătul lumii să mă pitesc undeva, într-o gaură unde să nu mă ştie nimeni, chit că ar fi să mă tocmesc ca secretar la un *podestà* sau, ca să nu mor de foame, să învăţ buchile pe copiii din vreo şcoală sătească, pînă ce am să mă tîmpesc de-a binelea şi n-oi mai şti de mine... Ce-i mai rău, prietene, e să fii conştient că sălăşluieşte în tine o forţă, că ai putea face cîte ceva, dar niciodată nu vei face nimic şi vei pieri pînă la urmă fără vreun folos!...

XIII

Timpul trecea şi pe măsură ce se apropia ziua sorocită, Leonardo băga de seama că Machiavelli, cu toată încrederea în sine, îşi pierde curajul, slăbeşte în

hotărîre, ba se lasă pe tînjală, ceea ce era imprudent, ba se agită fără rost. Bazat pe propria experienţă, artistul putea să descifreze ce se petrece în sufletul lui. Nu era laşitate aceea, ci doar slăbiciune, o slăbiciune inexplicabilă, nehotărîrea omului care nu-i făcut pentru faptă, acea frîngere momentană a voinţei în ultima clipă decisivă, cînd se cer luate hotărîri fără a şovăi, dînd deoparte îndoiala atît de familiară lui însuşi.

În ajunul zilei fatale Niccolò plecă să se instaleze în satul din vecinătatea turnului San Michele, pentru a pregăti definitiv fuga Mariei.

Leonardo trebuia să-l urmeze a doua zi dimineaţa.

Rămas singur, artistul aştepta din clipă în clipă veşti deplorabile. Nu se mai îndoia că totul se va sfîrşi printr-un eşec stupid ca o şotie de şcolari.

O mohorîtă dimineaţă de iarnă privea pe geam cînd auzi o bătaie la uşă. Deschise şi intră Niccolò palid şi tulburat.

— S-a sfîrşit! rosti şi căzu pe scaun sleit de puteri.

— Mă aşteptam, murmură fără mirare Leonardo. Prevedeam c-au să ne descopere.

Machiavelli îl privi cu gîndul aiurea.

— A, nu, nu-i asta, zise. Noi nu, dar păsărica... a zburat din colivie... Am întîrziat.

— Cum adică a zburat?

— Foarte simplu. Astăzi în zori Maria a fost găsită zăcînd pe podeaua celulei cu gîtul tăiat.

— Cine-i ucigaşul? întrebă Leonardo.

— Nu se ştie, dar, judecînd după aspectul rănilor, nu-i de crezut că ar fi ducele. De orice îl poţi învinui pe el şi pe călăii lui, numai de nepricepere în treaba asta nu! S-ar fi priceput să taie gîtul unui copil. Se spune că a murit fecioară. Cred că e mîna ei...

— Nu se poate! Una ca ea? Doar o considerau sfîntă!

— Orice se poate, urmă Niccolò. Încă nu-i cunoşti! Acest monstru...

Tăcu pălind. Totuşi sfîrşi cu o izbucnire de mînie:

— Monstrul acesta este capabil de orice! Înseamnă că şi pe o sfîntă a adus-o în starea de a-şi lua viaţa...

— La început, urmă el după o lungă tăcere, cînd n-o păzeau cu atîta străşnicie, am izbutit s-o văd de vreo două ori. Slăbuţă, subţirică, doar cît un fir de iarbă. Obraz de copil. Părul rar ca inul, leit Madonna lui Filippino Lippi de la Badia florentină, cînd i se arată sfîntului Bernardo. Nici măcar nu era frumoasă. Nu înţeleg ce l-a putut ispiti pe duce... O, de-ai şti ce copil fermecător era! Mi se rupe inima de milă...

Niccolò îşi feri obrazul şi artistului i se păru că vede lacrimi în ochii lui.

Dar luîndu-şi seama numaidecît, Machiavelli încheie cu glas tăios:

— Întotdeauna am spus că un om cinstit se simte la curte ca peştele în tigaie. Mie-mi ajunge! Nu sînt făcut a fi sluga tiranilor. Fac ce-oi face ca Signoria să mă recheme, mă duc oriunde fie şi ambasador, numai cît mai departe de aici!

Leonardo purta o milă nespusă Mariei şi n-ar fi pregetat să facă orice sacrificiu ca s-o salveze, dar în adîncul sufletului simţea o uşurare, o eliberare la gîndul că nu va mai trebui să acţioneze. Şi Niccolò simţea acelaşi lucru, de asta îşi dădea seama limpede artistul.

XIV

La treizeci decembrie în zori principalele forţe ale ducelui de Valentino, aproximativ zece mii de oşteni din infanterie şi vreo două mii din cavalerie, părăsiră oraşul Fano şi făcură tabără pe drumul spre Senigallia, de-a lungul rîului Metauro, în aşteptarea ducelui care trebuia să le ajungă din urmă a doua zi, la 31 decembrie, cum îl sfătuise astrologul Valguglio.

După încheierea păcii cu Cesare, complotiştii de la Magione, conform înţelegerii cu fostul lor duşman, trebuiau să pornească laolaltă război împotriva Senigalliei...

Oraşul nu încercă să opună rezistenţă, însă castelanul declară că nu va deschide porţile altcuiva decît ducelui însuşi.

Presimţind ceva necurat, foştii inamici, iar acum aliaţi, nu se prezentară la întîlnire.

Cesare însă îi mai înşelă o dată liniştindu-i, „robind cu mîngîieri asemenea vasiliscului care-şi atrage prada cu dulcele cînt”, cum îl caracteriza apoi Machiavelli, care nu mai stătu să-l aştepte pe Leonardo, ci-l urmă pe duce fără întîrziere. Ardea de nerăbdare.

Cîteva ore mai tîrziu, artistul pleca la drum de unul singur.

La fel ca dincolo, de la Pesaro şleaul înspre miazăzi şerpuia chiar pe ţărmul mării. În dreapta se ridicau munţii, uneori atît de aproape de ţărm, încît abia rămînea loc să se strecoare un drumeag.

Ziua era cenuşie şi liniştită. Marea – la fel de sură şi calmă ca şi cerul. Văzduhul aţipise aproape fără să respire. Croncănitul corbilor prevestea moină.

Amurgul căzu odată cu primii stropi de ploaie şi lapoviţă. În zarea încă luminată începeau să se contureze, roşii şi negre, turnurile Senigalliei.

Oraşul prins ca într-o capcană între apă şi munţi se afla la vreo milă de faleza joasă şi cam la o aruncătură de halebardă pînă la poalele munţilor Apenini. Cînd să ajungă la malul Nisei, drumul cotea brusc spre stînga. Aici se afla un pod aşezat oblic peste rîu şi, în faţa lui, porţile oraşului. Înaintea acestor porţi se aşternea o mică piaţă înconjurată de clădirile scunde ale suburbiei, în majoritate

magazii de mărfuri aparţinînd negustorilor veneţieni.

Pe atunci Senigallia era un tîrg important la jumătatea drumului dintre Asia şi Europa, în care negustorii italieni făceau schimb de mărfuri cu turcii, armenii, grecii, perşii şi slavii din Muntenegru şi Albania. Însă la ora cînd sosi acolo Leonardo pînă şi cele mai circulate străzi, ca acelea ale Ciprului, Zantei, Candiei sau a Cefaloniei, erau pustii. Nu întîlneai în drum decît oşteni. Ici-colo, sub halele cu ogive ale tîrgului care se întindeau la nesfîrşit pe ambele laturi ale străzilor, alături de magazii şi depozite, artistul zări geamuri sparte, lacăte smulse, uşi scoase din ţîţîni, baloturi de marfă zvîrlite cît colo, toate dovedind că oraşul fusese trecut prin jaf. Casele incendiate mai fumegau încă iar pe la colţurile vechilor palate, cu zidurile lor de cărămidă roşie, cadavre de spînzuraţi atîrnau de inelele grele de fontă fixate în zid pentru a sprijini în ele făcliile.

Pogora seara cînd Leonardo îl zări la lumina roşie a făcliilor pe Cesare Borgia în mijlocul ostaşilor săi, în piaţa centrală a oraşului, între scunda, circulară şi ameninţător crenelata cetăţuie senigaleză cu un şanţ adînc de jur împrejurul ei şi sumbrul Palazzo Ducale.

Cesare asista la execuţia soldaţilor ce se dedaseră la jaf. Messer Agapito dădea citire sentinţei.

La un semn al ducelui condamnaţii fură duşi la spînzurători.

Şi în timp ce artistul căuta cu privirea în mulţimea de curteni pe cineva cunoscut, îl descoperi deodată pe secretarul Florenţei.

— Ştii?... Ai auzit? se grăbi să-l întrebe Niccolò.

— Nu ştiu nimic şi sînt bucuros că te-am întîlnit pe dumneata. Spune...

Dar Machiavelli îl conduse după colţ, pe o stradă pustie, iar de-acolo, lăsînd în urmă cîteva ulicioare întunecoase şi troienite, într-o mahala sărăcăcioasă, cu căsuţele risipite pe ţărmul mării, unde într-o coşmelie prăvălită într-o rînă, aparţinînd unei văduve de maragonz, găsise el după îndelungi căutări singura locuinţă neocupată, cu două odăiţe – una pentru el, cealaltă pentru Leonardo.

Machiavelli tăcea. Se grăbea doar să aprindă făclia, să scoată o sticlă de vin din cufăr, să aprindă focul în sobă. Abia cînd se aşeză faţă-n faţă cu Leonardo, rosti aţintindu-l cu priviri de jar:

— Aşadar, încă nu ştii?... Ei bine, atunci ascultă. S-au întîmplat într-adevăr multe lucruri nemaipomenite şi demne de memorat! declară el solemn. Cesare a izbutit să se răzbune pe duşmanii săi. Complotiştii zac în temniţă. Oliverotto, Orsini şi Vitelli îşi aşteaptă ceasul execuţiei.

Apoi, răsturnat pe spătarul scaunului, îl privi lung pe interlocutorul său, desfătîndu-se cu priveliştea uimirii acestuia. În sfîrşit, făcu o sforţare, ca să pară calm şi lipsit de patimă, ca o cronică ce istoriseşte întîmplările unor vremi apuse, şi purcese a-i povesti despre celebra „capcană senigaleză”.

Sosind de dimineaţă în tabăra de pe malul lui Metauro, Cesare trimise înaintea sa două steaguri de călăreţi, porni apoi infanteria şi abia la urmă se urni

şi el însoţit de restul cavaleriei. Ştia că va fi întîmpinat de aliaţi, ale căror forţe principale fuseseră împinse spre cetăţile vecine cu oraşul, pentru a lăsa loc noilor trupe care soseau.

Cînd fu aproape de porţile Senigalliei, acolo unde drumul, cotind la stînga, urmează cursul Misei, porunci cavaleriei să oprească şi o alinie pe două rînduri, unul cu spatele spre cîmpie, altul cu spatele spre rîu, lăsînd între ele un coridor pentru trecerea infanteriei, care se depăna fără oprire, trecînd podul şi intrînd pe porţile Senigalliei.

Aliaţii, Vitellozzo Vitelli, Gravina şi Pagolo Orsini, îi ieşiră înainte călare pe catîri, însoţiţi de numeroasă călărime.

Vitellozzo, spre mirarea tuturor ce-i cunoşteau vitejia şi năravul vesel, arăta trist şi abătut, de parcă şi-ar fi presimţit sfîrşitul. Mai tîrziu s-a aflat că, plecînd, îşi luase rămas bun de la cei de-acasă, ca şi cum ştia că nu se va mai întoarce.

Aliaţii descălecară şi, scoţîndu-şi beretele, îl salutară pe duce.

Coborî şi el de pe cal şi întîi întinse mîna la fiecare pe rînd, pe urmă îi îmbrăţişa şi-i sărută, numindu-i fraţii lui dragi.

Între timp comandanţii din armata lui Cesare făceau roată, aşa cum li se poruncise, în jurul lui Orsini şi al lui Vitelli, în aşa fel ca fiecare din ei să se afle între apropiaţii ducelui. Observînd lipsa lui Oliverotto, Cesare făcu semn căpitanului său, don Michele Corella, şi acesta încălecă numaidecît şi pomi la galop. Prin grija acestuia Oliverotto fu găsit la Borgo şi se alătură convoiului ducal.

Prinseră a discuta cordial despre treburile de război şi se îndreptară cu toţii spre palatul ducal din faţa cetăţii.

La intrare, aliaţii dădură să-şi ia rămas bun, însă ducele îi reţinu cu aceeaşi fermecătoare amabilitate, poftindu-i în palat.

Dar numai ce păşiră în sala mare şi uşile se închiseră, opt oameni înarmaţi, cîte doi de fiecare, se aruncară asupra lor şi astfel fură numaidecît imobilizaţi şi dezarmaţi. Uimirea le era atît de fără măsură, încît nici nu se opuseră.

Şi acum se vîntura zvonul că la noapte ducele intenţionează să-şi încheie socotelile cu duşmanii punînd călăii să-i sugrume în celulele secrete ale palatului.

— O, dacă l-ai fi văzut, Leonardo, cu cîtă dragoste îi îmbrăţişa şi-i săruta! îşi încheie istorisirea Machiavelli. O singură privire suspectă, o singură mişcare greşită ar fi putut să-l piardă! Dar cîtă sinceritate se citea pe chipul său, cîtă căldură în glasul său! Mă crezi? Pînă-n ultima clipă n-am bănuit nimic şi aş fi pus mîna în foc că nu se preface. Cred că, din toate înşelăciunile pomenite de cînd există politica pe lume, aceasta a fost cea mai desăvîrşită.

Leonardo avu un zîmbet sarcastic.

— Desigur, nu putem să nu-i recunoaştem ducelui curajul şi viclenia, spuse el. Totuşi, îţi voi mărturisi, Niccolò, că aşa cum sînt de puţin versat în ale politicii, nu izbutesc să înţeleg ce găseşti demn de admirat în această trădare?

— Trădare? strigă indignat Machiavelli.[1] Cînd este la mijloc salvarea patriei, nu se mai discută, messere, despre trădare şi bunăcredinţă, bine şi rău, milă şi cruzime. Atunci toate mijloacele sînt la fel de bune, numai să-ţi poţi atinge scopul.

— Dar ce-are a face aici salvarea patriei? Mie mi se pare că ducele s-a îngrijit numai de propriul său avantaj...

— Cum? Nici dumneata? Nici dumneata nu înţelegi? Dar e limpede ca lumina zilei. Cum de nu ţi-ai dat seama că Cesare este viitorul unificator şi autocrat al Italiei?... Niciodată nu a fost un moment mai prielnic pentru venirea unui erou. Şi dacă i-a fost hărăzit lui Israel să tînjească mai întîi în robia egipteană, ca să se scoale Moise – şi perşilor le-a fost dat să îndure jugul medic, ca Cyrus să se ridice întru măreţie, şi atenienilor, să se sfîşie în războaie intestine, ca să se preamărească Teseu, la fel şi în zilele noastre Italia a trebuit să ajungă a îndura ruşinea şi umilinţa şi a se înfrupta dintr-o robie mai rea decît cea egipteană, de a cunoaşte un jug mai crunt decît acela al perşilor, de a se sfîşia în şi mai crunte lupte fratricide decît atenienii, a rămîne fără căpetenie, fără conducător, fără cîrmuire, pustiită şi zdrobită de barbari, a trăi toate dezastrele pe care le-a putut îndura vreodată un popor, ca să se ivească eroul şi salvatorul patriei! Şi în vremile trecute mai licărea din cînd în cînd speranţa, se mai iveau unii care apăreau aleşii Domnului, de fiecare dată însă cînd se aflau în culmea măreţiei, gata a săvîrşit fapta cea mare, soarta îi trăda. Şi patria zdrobită, aproape fără suflare, îl mai aşteaptă şi azi pe acela care-i va doftorici rănile, punînd capăt silniciilor în Lombardia, mitei şi tîlhăriilor în Toscana şi Neapole, tămăduind aceste racile duhnitoare care puroiază de atîţia ani. Zi şi noapte înalţă ea rugă Domnului s-o miluiască, trimiţîndu-i pe Izbăvitor...

Cu obrazul ca de ceară, Machiavelli tremura din tot trupul. Vocea care-i suna ca o coardă prea întinsă se frînse deodată. Cu toate acestea, era ceva crispat şi neputincios în acest elan semănînd a criză de epilepsie.

Leonardo îşi aminti cum numai cu cîteva zile înainte, la moartea Mariei, Machiavelli îl numea pe duce monstru.

Nu-i arătă totuşi inconsecvenţa sa, ştia că s-ar fi lepădat în clipa aceea şi de mila lui pentru Maria ca de o slăbiciune ruşinoasă. Spuse doar:

— Vom trăi şi vom vedea, Niccolò. Un lucru aş vrea să te întreb: cum se întîmplă că tocmai astăzi te-ai încredinţat definitiv de dumnezeiasca menire a lui Cesare? Nu cumva această „capcană senigaleză” te-a convins mai hotărît ca orice altceva că ducele este un erou?

— Într-adevăr, aşa este, se învoi Niccolò, stăpîn pe sine de data aceasta. Înalta măiestrie a acestei înşelăciuni scoate la iveală mai mult ca oricare altă faptă a ducelui acea îmbinare de însuşiri măreţe cu cele dimpotrivă, atît de rară la oameni. Dar bagă de seamă, messere, eu nu laud şi nici nu condamn, nu fac decît să constat faptele. Şi iată ce gîndesc despre asta: există numai două căi în atingerea unui scop oarecare, una legală şi alta silnică. Prima este calea omeniei,

---

1** Cuvintele lui Machiavelli parafrazează, iar pe alocuri citează direct textul lucrării sale *Il Principe* (N. trad.)

cea de-a doua a bestialităţii. Cîrmuitorul trebuie să le folosească pe amîndouă, să fie cînd om, cînd bestie, după împrejurări. Acesta este şi tîlcul anticei istorioare care spune că pe Ahile şi pe alţi eroi i-ar fi crescut şi educat Chiron – centaurul pe jumătate zeu, pe jumătate fiară. Şi suveranii, pupili ai centaurului, întruneau, ca şi el, ambele naturi – omenească şi cea de fiară. Oamenii de rînd nu suportă libertatea, se tem de ea ca de moarte şi cînd comit o crimă, se prăbuşesc sub povara remuşcărilor. Numai eroul, alesul destinului, e în stare să suporte libertatea – el calcă legea fără frică şi fără remuşcări şi rămîne nevinovat în rău ca zeii şi ca fiarele. Într-adevăr, astăzi pentru întîia oară am văzut în el această supremă libertate care-i pecetea alesului!...

— Acum te înţeleg, Niccolò, rosti pe gînduri Leonardo. Atîta doar că mie îmi pare liber nu acela care, asemeni lui Cesare, cutează orice, neştiind şi neiubind nimic, dar dimpotrivă, cel care ştie tot şi iubeşte tot. Numai cu o asemenea libertate vor învinge oamenii răul, tot cei mai presus şi mai prejos, toate hotarele, limitele, piedicile cîte sînt pe pămînt, pentru a fi ca zeii şi... a zbura...

— A zbura? se minună Machiavelli.

— Cînd vor stăpîni ştiinţa absolută, oamenii vor crea aripi, vor inventa maşina pentru zbor. M-am gîndit mult la asta. Poate că din ce fac n-o să iasă nimic, dar dacă nu eu, o va face altul şi vor lua fiinţă Aripile Omeneşti!

— Felicitările mele! izbucni în rîs Niccolò. Poftim unde am ajuns – la oameni înaripaţi! Frumos o să-i şadă suveranului meu pe jumătate zeu, pe jumătate fiară, cu aripi de pasăre în spinare! Iată o adevărată himeră!

Şi auzind bătaia ornicului din turnul vecin, Niccolò sări în picioare. Trebuia să se grăbească la palat, ca să afle ultimile noutăţi în legătură cu execuţia complotiştilor care se punea la cale.

XV

Suveranii Italiei se grăbiră să-l felicite pe Cesare pentru această „splendidă păcăleală”. Ludovic al XII-lea aflînd de „capcana senigaleză”, o numi „faptă eroică demnă de anticii romani”. Iar marchiza de Mantua, Isabella Gonzaga, îi trimise în dar pentru carnavalul ce se apropia o sută de măşti de mătase în toate culorile

„Multvestită signora, stimată cumătră şi a noastră surioară, îi scria ducele drept răspuns, suta de măşti trimise în dar de Luminăţia-Ta am primit-o şi ele ne-au plăcut nu numai din pricina rarei lor eleganţe şi varietăţi, dar mai ales pentru că au sosit tocmai la locul şi la timpul potrivit, cum nici că se putea să-l alegeţi mai bine, ca şi cum Signoria-Voastră ar fi ghicit dinainte însemnătatea şi ierarhia faptelor noastre, căci graţie lui Dumnezeu, noi, în decursul unei singure zile, am cucerit oraşul şi ţara Senigalliei cu toate cetăţile ei şi am osîndit cu dreapta osîndă pe multperfizii trădători şi apostaţi, eliberînd de sub jugul tiranilor Castello, Fermo, Cisterna, Montone, Perugia, închinîndu-le cu toată cuvenita supunere sfîntului părinte, locţiitorul lui Isus pe pămînt. Cel mai mult însă ne plac măştile

acestea ca o neprefăcută dovadă a dragostei frăţeşti ce-o poartă Luminăţia-Voastră faţă de noi.”

Rîzînd în hohote, Niccolò îl asigura pe artist că nici nu se putea un dar mai potrivit maestrului tuturor prefăcătoriilor şi înşelăciunilor ca această sută de măşti trimisă de vulpea de Gonzaga vulpoiului de Borgia.

XVI

Pe la începutul lui martie 1503, Cesare se înapoie la Roma şi papa propuse cardinalilor să-l răsplătească pe erou cu semnul celei mai înalte distincţii pe care biserica o conferă apărătorilor ei – Trandafirul de Aur.

Cardinalii fiind, fireşte, cu toţii de acord, ceremonia fu fixată pentru a treia zi.

Curia romană şi ambasadorii marilor puteri se întruniră în Sala Pontifilor de la al doilea cat al Vaticanului, ale cărei ferestre dădeau spre Belvedere.

Şi în adierea cascadei de evantaie din pene de struţ urcă vioi pe treptele pristolului, scînteind din nestematele pluvialului şi cu tiara pe frunte, un bătrînel rotofei de vreo şaptezeci de ani, încă verde, cu chip venerabil, impunător şi totodată blajin. Era papa Alexandru al VI-lea.

Sunară goarnele heralzilor şi la un semn al maestrului de ceremonii, neamţul Johann Burchardt, defilară prin sală scutierii, pajii, gărzile personale ale ducelui de Valentino, urmaţi de comandantul de tabără al lui Cesare, messer Bartolomeo Capranica, ţinînd cu fală, dezgolit, paloşul stegarului bisericii romane cu lama scînteindă.

Pe partea de jos a acestui paloş, a treia din întregul lui, se vedeau bine încrustaţi: o zeiţă a Fidelităţii şezînd pe tron, şi alături, inscripţia: „Credinţa e mai tare decît arma“, urmată de un Iulius Caesar în carul lui triumfal, însoţit de asemeni de o inscripţie: *„Aut Caesar, aut nihil”,* apoi, o trecere a Rubiconului cu inscripţia: „Zarurile au fost aruncate” şi în sfîrşit, o jertfă adusă taurului, Apisul familiei Borgia, cu frumoase vestale goale arzînd smirnă deasupra unui trup omenesc abia înjunghiat.

Pe altar stătea scris: *„Deo Optime Maximo Hostia”* – Jertfă Atotputernicului şi Atotbinefăcătorului Dumnezeu.

Dedesubt se afla o alta.: *„In nomine Caesaris omen”‘* – Numele lui Cezar este fericirea lui.

Şi pentru că paloşul fusese cizelat pe vremea cînd Cesare uneltea uciderea fratelui său Giovanni Borgia, ca să-l moştenească, acest paloş al căpitanului şi stegarului bisericii romane, jertfa omenească adusă Dumnezeului Fiară căpătau un sens şi mai cumplit.

După paloş venea eroul însuşi.

Cesare purta pe cap bereta ducală cu însemnul porumbelului Duhului Sfînt cusut cu mărgăritare.

El se apropie de papă, scoase bereta, îngenunche şi sărută crucea de rubine de pe papucul pontifului.

Cardinalul Monreale întinse preasfinţiei-sale Trandafirul de Aur, o minune a artei giuvaericalelor care dintr-un mic vas ascuns printre petalele de aur ale florii centrale lăsa să picure mirul, răspîndind în aer mireasma a nenumăraţi trandafiri.

Şi papa se ridică, rostind cu glas tremurător de emoţie:

— Primeşte, dară, preaiubitul meu fiu, acest Trandafir care vrea să însemne bucuria celor două Ierusalime, pămîntesc şi ceresc, a bisericii militante şi triumfătoare. Floare nespusă, bucuria credincioşilor, frumuseţea cununilor ce nu cunosc veştejirea, pentru ca şi virtutea ta să înflorească întru Cristos asemenea trandafirului care înmiresmează multe ţărmuri. Amin.

Şi Cesare primi din mîinile tatălui său tainicul Trandafir.

Însă „trupul dovedindu-se mai presus decît spiritul...” după spusele unui martor ocular, şi spre indignarea lui Burchardt cel inflexibil, papa nu putu să reziste şi, călcînd regulile ceremonialului, cu obrazul schimonosit a plîns, clătinîndu-se din tot trupul, întinse tremurătoare braţe spre fiul său în timp ce buzele veştede bolmojeau ţuguindu-se bătrîneşte:

— Copilul meu... Cesare, Cesare...

Ducele fu nevoit să întindă Trandafirul cardinalului Clemente, de lîngă el, şi astfel papa îşi putu îmbrăţişa cu patimă fiul şi-l strînse la pieptul său, plîngînd şi rîzînd.

Din nou sunară goarnele heralzilor, apoi bătu clopotul de la San Pietro şi-i răspunseră cu dangăt toate bisericile Romei şi o salvă de tun se auzi de la Sant’Angelo.

— Trăiască Cesare! striga în curtea de pe Belvedere garda romagnolă.

Ducele ieşi în balcon să se arate oştirii sale.

Şi sub seninul cer albastru, în strălucirea soarelui dimineţii, înfăşurat în purpura şi aurul regeştilor sale veşminte, cu porumbelul Sfîntului Duh din mărgăritare pe creştet şi cu tainicul Trandafir în mînă – bucuria celor două Ierusalime – Cesare păru mulţimii mai degrabă zeu decît unul dintre oameni.

Noaptea avu loc o magnifică procesiune a măştilor: triumful lui Iulius Caesar, întocmai după imaginea de pe paloş.

Însuşi ducele Romagnei şedea cu o creangă de palmier în mîini şi cu fruntea încununată cu lauri în carul pe care sta scris: Divinul Cezar. Legionari de-ai Romei antice (oşteni travestiţi), cu vulturi de fier şi mănunchiuri de lăncii înconjurau carul. Totul fusese copiat întocmai după cărţi, monumente, basoreliefuri şi monede.

Înaintea carului mergea un om în lungile veşminte albe ale ierofantului

egiptean, ţinînd în mîini steagul sfînt cusut cu fir de aur, însemnul Taurului purpuriu, fiara heraldică a casei Borgia, Apisul protector al papei Alexandru al VI-lea.

Copii cu tunici din brocart de argint cîntau şi băteau în timpane:

Vive diu Bos! Vive diu Bos! Borgia vive!

Slavă taurului! Slavă taurului! Slavă lui Borgia!

Şi sus, deasupra mulţimii, pe cerul ţintat cu stele, se legăna în lumina roşietică a faclelor însemnul Fiarei, roşie ca focul, ca soarele la vremea răsăritului.

La ceasul acela se afla în mulţime şi ucenicul lui Leonardo, Giovanni Beltraffio, de curînd sosit de la Florenţa să-şi viziteze învăţătorul în Cetatea Eternă.

Giovanni se uita la Fiara Sîngerie şi i se prefirau în minte cuvintele Apocalipsului:

„Se închinară Fiarei, spunînd: Cine este asemenea acestei Fiare? Şi cine se poate lupta cu ea?

Şi văzut-am o femeie aşezînd pe o fiară sîngerie, plină de nume de hulă şi avînd şapte capete şi zece coarne.

Pe frunte purta scris un nume, o taină: Babilonul cel mare, mama curvelor şi a urîciunilor pămîntului...”

Şi Giovanni, la fel ca cel ce scrisese cîndva aceste cuvinte, privind Fiara, „se mieră cu mare mierare...”

Cartea a treisprezecea

FIARA SÎNGERIE

I

Leonardo avea o vie pe Fiesole, nu departe de Florenţa. Vrînd să-i smulgă un petic din ea, vecinul îl dăduse în judecată. Şi pentru că se afla pe atunci la Romagna, artistul îl însărcină pe Giovanni Beltraffio să se ocupe de proces, iar pe la sfîrşitul anului 1503 îl chemă la el la Roma

În drum Giovanni se opri la Orvieto, să vadă celebrele fresce din catedrală, de curînd terminate de maestrul Luca Signorelli. Una din ele reprezenta venirea lui Anticrist.

Chipul acestuia îl zgudui pe Giovanni. Întîi i se păru cumplit de rău. Cînd se uită însă mai bine, îşi dădu seama că este numai nesfîrşit de îndurerat. În ochii săi limpezi, cu privirea blîndă şi grea de suferinţă, se oglindea suprema deznădejde a înţelepciunii care se lepădase de Dumnezeu. Şi cu toată urîţenia urechilor ascuţite de faun şi a degetelor deformate, semănînd a ghiare, chipul acesta era într-adevăr sublim.

Sub privirea lui Giovanni se ivi de după chipul acesta un altul aidoma lui şi cu totul deosebit de el, întocmai ca în coşmarul din timpul bolii şi al delirului, chipul divin pe care vroia şi nu îndrăznea să-l recunoască.

În stînga, tot în aceeaşi frescă, era înfăţişată pieirea Anticristului. După ce se înălţase spre ceruri pe aripi nevăzute, ca să dovedească oamenilor că el este Fiul Omului care va veni pe nouri să judece viii şi morţii, vrăşmaşul Domnului era prăbuşit de arhanghel în beznă. Şi acest zbor neizbutit, şi aceste aripioare omeneşti îi treziră în minte din nou înspăimîntătoarele şi atît de binecunoscutele gînduri despre Leonardo.

Tot în acelaşi timp privea la fresce un călugăr de vreo cincizeci de ani, un munte de om plesnind de sănătate, însoţit de un lungan de vîrstă incertă, cu chip flămînd şi vesel, cu haine de scrib vagabond, dintre cei cărora înainte vreme li se spunea şcoliţii briganzi sau vaganţi şi goliarzi.

Cei trei se cunoscură şi îşi continuară drumul împreună. Monahul era neamţ de felul lui din Nürnberg, un preacultivat bibliotecar al mănăstirii augustinilor. Îl chema Thomas Schweinietz şi mergea la Roma ca să facă demersuri pentru nişte domenii şi prebende mai mult sau mai puţin contestabile. Tovarăşul său Hans Plater, neamţ şi el născut în oraşul Salzburg, era în slujba celui dintîi, avînd funcţia de secretar sau poate de bufon sau grăjdar.

Cît a durat drumul, au stat de vorbă mai mult despre cele bisericeşti.

Schweinietz dovedea cu o limpezime ştiinţifică toată absurditatea dogmei cu

privire la infailibilitatea papei. Nu vor mai trece nici douăzeci de ani, spunea el, şi se va ridica toată Germania, scuturînd de pe grumaji jugul bisericii romane.

„Ei bine, ştiu că ăsta n-o să moară pentru credinţă”, îşi spunea în sinea lui Giovanni, privind obrazul dolofan al monahului nürenberghez. Nu va intra în flăcări ca Savonarola. Dar cine ştie, poate că acesta e mai primejdios pentru biserică decît celălalt”.

Într-o seară, nu mult după sosirea lor la Roma, Giovanni dădu de unul din ei, de Hans Plater, în piaţa San Pietro. Şcolitul îl conduse în via Sinibaldi, o străduţă din vecini, înţesată toată de hanuri nemţeşti pentru pelerinii veniţi din străine locuri, şi de-acolo, într-o pivniţă de vinuri sub fuma „Ariciul de argint” aparţinînd unui ceh husit, pe nume Jan cel Şchiop, care primea şi ospăta cu bunătăţi şi cu vinuri alese pe adepţii aceloraşi idei ca şi dînsul – tainicii duşmani ai papei, nişte liberi-cugetători mereu mai numeroşi, care îşi puneau nădejdea într-o radicală înnoire a bisericii.

Iar dincolo de prima sală care era la îndemîna tuturor, Jan avea o alta, unde erau admişi numai cei aleşi pe sprinceană. În ziua aceea se adunase acolo o societate numeroasă. La locul de cinste, în fruntea mesei, şedea Thomas Schweinietz, sprijinindu-se cu spinarea de butoi şi încrucişîndu-şi pe burdihanul rotofei mîinile grăsane. Obrazul lui buhăit, cu bărbia dublă, arăta imobil, ochişorii înecaţi în grăsime se lipeau de somn, căci băuse pesemne fără măsură. Braţul său dolofan ridica din cînd în cînd paharul pînă la sîmburele de lumină al făcliei şi-şi bucura ochii cu jocul aurului palid al vinului de Rhein în cupa de cristal.

Între timp, fra Martino, un călugăr în trecere pe aici, îşi vărsa în văicăreli monotone focul împotriva lăcomiei de bani a Curiei.

— Hai, iei o dată, iei de două ori, fie dar trebuie să ştii măsura, că altfel unde ajungem? Decît să pici în mîna prelaţilor, mai bine să te înhaţe tîlharii cei mai nărăviţi. Jaf ziua-n amiaza mare. Dă-i penitenţiarului, dă-i şi protonotarului, şi cubicularului, şi ostiarului, şi grăjdarului, şi bucătarului, ba şi celui care scoate lăturile din bucătării, nu uita nici pe preasfinţia-sa amanta cardinalului, Doamne iartă-mă! Vorba cîntecului:

Pe Cristos cu toţii-l vînd
Pentru arginţi, noile Iude...

Se ridică Hans Plater şi cînd se făcu linişte în sală şi toţi cîţi erau de faţă întoarseră ochii spre el, rosti cu glas tărăgănat de dascăl, luîndu-şi un aer solemn:

— Au venit la papă ucenicii, cardinalii, şi l-au întrebat: ce să facem ca să ne mîntuim? Şi le-a spus Alexandru: ce mă mai întrebaţi? Scrie în lege şi vă voi mai mai spune şi eu: iubeşte aurul şi argintul din toată inima ta şi din tot sufletul tău, iar pe bogat iubeşte-l ca pe tine însuţi. Acestea să le făptuiţi şi veţi trăi veşnic. Şi se urcă în pristolul său şi mai spuse: fericiţi cei bogaţi, căci vor vedea faţa mea, fericiţi cei ce aduc, căci se vor numi fiii mei, fericiţi cei ce se ridică în numele aurului şi argintului, căci a acelora este Curia papală. Vai şi amar de cei săraci

care vin cu mîna goală, mai bine li s-ar pune o piatră de moară de gît, pentru a fi aruncaţi apoi în mare. Şi răspunseră cardinalii: pe toate le vom împlini. Copiii mei, luaţi pildă de la mine! mai spuse papa. Precum i-am jupuit eu pe vii şi pe morţi, aşa veţi face şi voi.

Toată lumea izbucni în rîs, în timp ce meşterul organist Otto Marpurg, un bătrînel cărunt şi puţintel la trup, cu un zîmbet blajin pe chip, care tăcuse chitic pînă atunci, şezînd într-un ungher retras, scoase din buzunar nişte hîrtii şi, despăturindu-le, propuse adunării să se citească satira împotriva lui Alexandru al VI-lea. Abia o căpătase, aici, la Roma, unde circula în nenumărate copii manuscrise. Satira avea forma unei epistole anonime adresate unui mare demnitar, pe nume Paolo Savelli, care, fugind de persecuţiile papei, se afla la curtea împăratului Maximilian. Aici se demasca un şir lung de crime şi mîrşăvii care se practicau sub acoperămîntul pontifului roman, începînd cu simonia şi sfîrşind cu incestul papei cu propria fiică Lucrezia şi fratricidul comis de Cesare. Epistola se încheia cu o rugă adresată tuturor capetelor încoronate şi conducătorilor Europei să se unească pentru a nimici „această seminţie de monştri, fiare cu chip de om “...

„A venit Anticristul, căci cu adevărat niciodată n-a mai avut credinţa şi biserica Domnului asemenea vrăjmaş ca papa Alexandru al VI-lea şi fiul său Cesare.”

Cînd sfîrşi de citit, se stîrni o mare larmă; toţi cîţi erau de faţă îşi dădeau cu presupusul dacă papa Alexandru este sau nu Anticrist.

Părerile erau împărţite. Meşterul organist Otto Marpurg mărturisi că gîndul acesta nu-i dă pace de multă vreme şi el socoate că nu papa, ci fiul său Cesare este Anticrist, care după moartea tatălui, aşa cum se crede în popor, urca-va treptele pristolului acesta, făcîndu-se papă la rîndul lui. Iar Fra Martino demonstra referindu-se la un anumit paragraf din cartea *Ivirea lui Iesei* că, avînd chip de om, Anticrist nu va fi om, ci doar nălucă fără trup, căci după spusele lui Kirill Alexandrinul „fiul pierzaniei, care vine din beznă, numit Anticrist, nu este altul decît Satana, Balaurul cel mare, îngerul Veliar, prinţ al celei lumi întors între oameni”. Thomas Schweinietz clătina din cap:

— Vă înşelaţi, fra Martino. Ioan Gură de Aur spunea fără ocolişuri: „cine e acesta? nu-i Satana? Nicidecum. Dar este *omul* care i-a preluat puterea toată, căci două firi are, una diavolească, cealaltă omenească.” La drept vorbind însă, nici papa, nici Cesare nu pot fi Anticrist, deoarece Anticrist va fi fiul fecioarei...

Şi Schweinietz cită din cartea lui Hippolyt *Despre sfîrşitul lumii,* apoi spusele lui Efrem Şirul: „Din genunchiul lui Dan scoate-va diavolul o fecioară şi va intra în ea şarpele desfrînat şi ea va zămisli şi va naşte”.

Ceilalţi făcură cu toţii roată în jurul lui Schweinietz, copleşindu-l cu întrebările şi nelămuririle lor. Şi monahul, citîndu-i pe sfinţii Ieronim, Ciprian, Ireneu şi mulţi alţi părinţi ai bisericii, le povestea despre venirea Anticristului.

— Unii spun că se va naşte în Galileea, ca şi Cristos, alţii în marea cetate numită în cărţile sfinte Babilonul sau Sodoma şi Gomora. Va avea chip de nălucă

şi multora li se va părea că seamănă cu Isus. Şi semne mari va arăta: porunci-va mării, şi marea se va potoli, porunci-va soarelui, şi soarele se va stinge, şi se vor urni din loc munţii şi se vor preface pietrele în pîine, şi va sătura flămînzii, şi-i va tămădui pe muţi, orbi, nevolnici. Dacă-i va învia şi pe morţi, asta nu mai ştiu, căci în a treia *Carte sibilică* scrie că-i va învia, dar sfinţii părinţi se cam îndoiesc. Asupra duhurilor, zice Efrem Şirul, nu va avea putere – *non liabet potestatem in spiritus...* Şi vor veni la el şuvoi neamurile şi popoarele din toate cele patru vînturi ale cerului – Gog şi Magog, încît se va înălbi pămîntul de corturi, iar marea de pînze. Şi-i va aduna Anticristul şi va urca pe pristolul de la Ierusalim, în templul Dumnezeului celui Preaînalt, şi va grăi astfel: eu sînt cel adevărat, Tatăl şi Fiul...

— Blestematul! strigă fra Martino, nemaiputîndu-se stăpîni şi lovi cu pumnul în masă. Dar cine-l va crede? Cine? Socot, fra Thomas, că nici pe pruncii de la sîn n-o să-i înşele!

Schweinietz clătină iarăşi din cap.

— Au să creadă! Mulţi au să creadă, fra Martino, ispitiţi de masca lui de sfinţenie, căci îşi va înfrînge trupul, păstrîndu-se curat, cu femei nu se va prihăni, de carne nu se va atinge şi va avea milă de orice fiinţă vie, şi o va ocroti. Îşi va chema puii ca potîrnichea, prefăcîndu-şi glasul: veniţi, va zice, la mine toţi cei trudiţi şi împovăraţi, şi veţi găsi alinare...

— Dacă-i aşa, spuse Giovanni, cine-l va putea recunoaşte? Cine-i va smulge masca?

Monahul îl aţinti cu o privire adîncă, una care te sfredelea pînă-n străfunduri.

— Va fi cu neputinţă pentru om... Poate numai Dumnezeu... Nici preasfinţii drept-credincioşi... nici măcar ei nu-l vor recunoaşte, căci mintea li se va fi întunecat şi gîndurile vor fi îndoite, aşa fel că nu vor desluşi unde-i lumina şi unde întunericul. Şi va domni pe pămînt tristeţe în popoare şi nedumerire cum n-au mai fost de la începutul lumii. Şi vor grăi oamenii către munţi: prăvăliţi-vă şi ne ascundeţi. Şi vor muri de frică în aşteptarea nenorocirilor ce au să se abată asupra lumii, căci vor clinti puterile cerului. Şi va spune atunci cel care şede-va în pristolul Preaînaltului Dumnezeu din templul său: „Pentru ce vă frămîntaţi şi ce voiţi? N-au recunoscut oile glasul păstorului? O, neam necredincios şi viclean! Vreţi semne? Le veţi avea. Îl veţi vedea pe Fiul Omului venind pe nouri să judece viii şi morţii.” Şi-şi va lua aripi măreţe, tocmite cu dibăcie diavolească, şi se va înălţa în ceruri printre tunete şi fulgere, înconjurat de ucenicii săi cu chip de îngeri, şi va zbura...

Giovanni îl asculta pălind, cu privirea plină de groază aţintită în gol. Vedea faldurile largi ale mantiei lui Anticrist prăvălit de înger în beznă din tabloul lui Luca Signorelli. Falduri aidoma cu acelea zbuciumate de vînt, semănînd aripilor unei păsări uriaşe, pe care le zărise pe după umerii lui Leonardo da Vinci, acolo, pe marginea hăului, în creştetul golaş al lui Monte Albano.

Dar tocmai atunci de după uşa care da în odaia pentru muşterii, unde dispăruse şcolitul brigand, pentru că nu-i plăceau disputele prea lungi şi prea învăţate, se auziră chiote, alergătură, rîsete de fată, bocănit de scaune răsturnate

şi zuruitul unui pahar spart: Hans, care băuse un păhărel mai mult, se hîrjonea cu mîndreţea de slujnică a tratoriei.

Apoi totul se linişti – pesemne o prinsese şi o săruta îngrămădind-o pe genunchi.

Şi împletit cu zvonul strunelor de chitară răsună un cîntec de demult:

Are beciu-un rozmarin,
Dulce floare roză,
Lui paharul mi-l închin,
Virgo gloriosa!

Cîrciumaru-i un spăşit –
Duce la ureche?!
Tot mai drag mi-e-n beci decît
Colo-n strana veche

De săgeata lui Amor,
Pacostea iubirii,
Nu te scapă, fraţilor,
Slova din psaltire.

Pentru gura-ţi ca un mugur
Gata-s să-ndur cazne.
Hei, turnaţi la-un biet călugăr, Să
n-o ieie razna!

Teamă nu mi-i de preasfinţii
Din înalt amvonul,
Pentru ei la Roma – arginţii,
Pentru noi canonul.

Roma-i gazdă de tîlhari,
Calea-n iad, se ştie,
Papa-i stîlpul... Ce fel dară?
Stîlpul infamiei!

Fată, gura dă-mi că mor,
Dum vinum potamus,
Lui Bacchus să-i cîntăm în cor
Te Deum laudamus!...

Thomas Schweinietz ciuli urechea şi obrazul grăsan i se întinse într-un zîmbet fericit. Ridică pocalul în care juca în puzderia de scînteieri aurul palid al vinului de Rhein şi intona cu glas subţire şi tremurător acelaşi cîntec de demult al

şcoliţilor briganzi, vaganţi şi goliarzi, cei dintîi răsculaţi împotriva bisericii romane:

Lui Bacchus să-i cîntăm în cor:
Te Deum laudamus!...

II

Leonardo studia anatomia la spitalul Santo Spirito. Beltraffio îi servea de asistent. Într-o zi, observînd veşnica tristeţe a lui Giovanni, învăţătorul, în dorinţa de a i-o risipi într-un fel, îi propuse să-l însoţească la Vatican.

Era în perioada cînd spaniolii şi portughezii i se adresaseră lui Alexandru al VI-lea, rugîndu-l a le fi judecător în disputa lor pentru noile pămînturi şi insule de curînd descoperite de Cristofor Columb. Papa urma să consfinţească definitiv şi irevocabil linia despărţitoare a globului pămîntesc în două, pe care el o trasase cînd cu zece ani în urmă venise întîia veste a descoperirii Americii. Leonardo era şi el invitat la ceremonie printre învăţaţii cărora papa avea să le ceară sfatul.

La început Giovanni refuză, pînă la urmă însă curiozitatea învinse. Vroia să vadă la faţă pe acela despre care auzise atît de multe.

A doua zi dascălul şi ucenicul se îndreptară spre reşedinţa papală şi, străbătînd marea Sală a Pontifilor, în care Alexandru al VI-lea înmînase lui Cesare Trandafirul de Aur, păşiră în iatacurile interioare, în aşa-zisa Sală a lui Cristos şi a Maicii Domnului, servind ca anticameră audienţelor, iar de acolo în cabinetul de lucru al papei, ale cărui bolţi şi arcuri erau împodobite cu frescele lui Pinturicchio reprezentînd scene din *Noul Testament* şi *Vieţile Sfinţilor.*

Alături, pe aceleaşi bolţi, artistul reprezentase tainele credinţelor păgîne. Fiul lui Jupiter, Osiris, zeul soarelui, cobora din cer şi se logodea cu Isis, zeiţa pămîntului. Învăţa oamenii să-şi lucreze pămîntul, să-i culeagă roadele, să sădească viţa. Oamenii îl ucideau. El învia ieşind din pămînt şi se ivea din nou sub înfăţişarea unui taur alb, a preacuratului Apis.

Şi oricît ar fi părut de ciudată, mai ales aici, în iatacurile pontifului roman, divinizarea taurului sîngeriu al familiei Borgia sub chipul lui Apis, aceeaşi dragoste de viaţă le umplea pe toate şi împăca cele două taine şi pe fiul lui Iehova cu fiul lui Jupiter. Tineri şi zvelţi chiparoşi se arcuiau sub vînt între primitoarele coline aidoma cu acele ale pustiitei Umbrii şi păsările cerului jucau primăvăratice jocuri de iubire, iar alături de sfînta Elisabeta, îmbrăţişînd pe Maica Domnului şi spunîndu-i în loc de salut: „Binecuvîntat fie rodul pîntecului tău!”, un năpîrstoc de paj învăţa un căţel să facă sluj, ca şi în logodna zeiţei Isis cu Osiris, unde acelaşi ştrengar pesemne, gol puşcă, încăleca gîscanul de sacrificiu. Şi totul, totul respira aceeaşi bucurie şi dragoste de viaţă, în timp ce în ornamente, între ghirlande de flori, îngeri cu cruci şi cădelniţe, fauni dansînd pe picioare de ţap cu tirsul şi cu coşul de fructe în mînă, pretutindeni se vădea misteriosul Taur, Fiara de aur roşu ca sîngele şi ca focul, şi de la el, ca de la lumina soarelui, parcă, se revărsa în

toate acestea bucuria de a trăi.

„Ce-i asta, se întreba în sinea lui Giovanni. Blasfemie sau candoare de copil? Oare înduioşarea Elisabetei în pîntecul căreia a mişcat pruncul nu e aidoma cu aceea de pe chipul zeiţei Isis plîngînd deasupra trapului sfîrtecat al lui Osiris? Şi oare cînd Alexandru al VI-lea pleacă genunchiul înaintea lui Isus cel înviat din morţi, obrazul său nu respiră aceeaşi veneraţie ca şi feţele sacerdoţilor egipteni întîmpinîndu-l pe zeul Soarelui ucis de oameni şi întruchipat în Apis?”

Iar zeul în faţa căruia oamenii cădeau cu faţa la pămînt şi-l preaslăveau şi ardeau smirnă şi tămîie pe altare, acest Taur heraldic al neamului Borgia, Viţelul de Aur ivit sub alt chip, nu era altul decît însuşi pontiful Romei divinizat de poeţi:

Caesare magna fuit, nunc Roma est maxima: Sextus
Regnat Alexander, ille vir, iste Deus.

Mare a fost Roma pe vremea lui Cezar, dar mai mare este acum: împărăteşte acolo Alexandru. Acela a fost om, acesta este Dumnezeu.

Şi lui Giovanni i se părea că mai cumplită decît orice contradicţie este această împăcare uşuratică a lui Dumnezeu cu Fiara.

Şi privind frescele, trăgea cu urechea la discuţiile dintre prinţii şi prelaţii care în aşteptarea papei umpleau sălile.

— De unde vii, Beltrando? întreba cardinalul Arborea pe ambasadorul Ferrarei.

— De la bazilică, monsignore.

— Ce se aude acolo? Cum se simte sfîntul părinte? N-a obosit prea tare?

— Nicidecum. A slujit o liturghie de toată frumuseţea. Măreţie, sfinţenie şi cucernicie de-a dreptul îngerească! Mi se părea că sînt în ceruri, printre sfinţii care stau la scaunul împărăţiei, nu pe pămînt. Şi nu numai eu, mulţi plîngeau cînd papa ridica sfintele daruri...

— Oare de ce boală a murit cardinalul Michele? se arătă curios solul francez de curînd sosit la Roma.

— Din pricina hranei sau a băuturii care s-a dovedit dăunătoare stomacului său, îl lămuri cu jumătate de gură datariul don Juan Lopez, spaniol de origine, de altminteri ca majoritatea apropiaţilor lui Alexandru al VI-lea.

— Se spune că vinerea, adică a doua zi după moartea lui Michele, înaltpreasfinţitul nu l-a putut primi pe solul spaniol aşteptat pînă atunci cu nerăbdare, scuzîndu-se cum că e prea îndurerat, doborît de grijile pricinuite de moartea cardinalului.

Convorbirea, pe lîngă sensul vădit, avea, desigur, unul ascuns: grijile şi oboseala pricinuite de moartea cardinalului constau în a număra banii răposatului,

lucru care durase ziua întreagă, iar hrana dăunătoare stomacului sfinţiei-sale cardinalul a constat fie în celebra otravă al cărei secret îl păstra cu străşnicie familia Borgia – un praf alb, dulceag, care ucidea treptat, la termenul fixat dinainte, şi rachiul de cantaridă, insectele acestea fiind întîi uscate, apoi pisate şi cernute printr-o sită. Papa inventase el însuşi acest mijloc rapid şi lesnicios de îmbogăţire. El ţinea socoteala cu mare precizie veniturilor tuturor cardinalilor şi în caz de nevoie era trimis în lumea drepţilor primul care i se părea să se fi îmbogăţit de ajuns, iar papa se declara moştenitorul său. Se vorbea că îşi hrăneşte anume cardinalii ca pe nişte porci pentru tăiere. Maestrul de ceremonii, neamţul Johann Burchardt, îşi tot nota în jurnal, printre descrierile diferitelor ritualuri bisericeşti, moartea neaşteptată a unuia sau altuia dintre înalţii prelaţi cu un laconism vecin cu nepăsarea:

„Şi-a băut paharul. *Biberat calicem.”*

— Să fie adevărat, monsignori, întreba camerariul Pedro Caranza, spaniol şi acesta, că ar fi căzut la pat azi-noapte cardinalul Monreale?

— E cu putinţă?! exclamă Arborea. Dar ce are?

— Prea bine nu ştiu. Greaţă... vomită, parcă...

— O, Doamne, Dumnezeule! ofta din adînc Arborea, apoi se apuca să numere pe degete: Orsini, Ferrari, Michele, Monreale...

— Nu cumva e dăunător aerul de aici sau poate apa Tibrului are însuşiri vătămătoare pentru sănătatea sfinţiilor lor? se interesa nu fără perfidie Beltrando.

— Unul după altul! Unul după altul! şoptea Arborea pălind. Astăzi omul e viu şi nevătămat, iar mîine...

Tăcură consternaţi.

Un nou val de prinţi, cavaleri, gărzi sub comanda nepotului papei, don Rodriguez Borgia, de camerari, datări, cubiculari şi alţi dregători ai Curiei apostolice se revărsa din spaţioasele săli vecine cu Pappagallo.

— Sanctitatea-sa! Sanctitatea-sa! foşniră şoapte pline de respect prin toată sala, apoi se stinseră, amuţite.

Mulţimea prinse a se frămînta, se despică în două, uşile se deschiseră şi în sală intră papa Alexandru al VI-lea din neamul Borgia.

III

În tinereţe Alexandru al VI-lea fusese un bărbat chipeş. Se găseau unii să susţină că era de ajuns să se uite la o femeie, pentru ca în inima ei să se aprindă flacăra patimii, ca şi cum ochii săi ar fi avut puterea să atragă cum atrage magnetul orice-i metal. Chiar şi la vîrstă aceasta trăsăturile sale, deşi topite în trupeşenia peste măsură, păstrau încă un aer venerabil, nelipsit de măreţie.

Tenul îl avea oacheş, ţeasta goală, doar cu cîteva fire de păr cărunt la ceafă, nasul mare, acvilin, ochişorii iuţi plini de o vioiciune neobişnuită, buzele moi, cărnoase, puţin ţuguiate într-o expresie de şiretenie şi voluptate, care, oricît ar părea de straniu, se împăca totuşi cu aerul de candoare, parcă, al obrazului dolofan.

Zadarnic căuta Giovanni în înfăţişarea acestui om vreo trăsătură de cruzime sau care să înspăimînte. Alexandru Borgia poseda în desăvîrşire darul bunei-cuviinţe a omului de lume şi o înnăscută eleganţă în mişcări. Orice spunea sau făcea, părea că întocmai astfel trebuia făcut sau spus.

„Papa are şaptezeci de ani, scria unul din ambasadori, dar pe zi ce trece întinereşte: o supărare cît de mare nu durează la el mai mult de o zi. Firea o are veselă, şi de orice s-ar apuca, se întoarce spre folosul lui. De altminteri, alt gînd nici nu are, decît al gloriei şi al fericirii copiilor săi."

După spusele coborîtorilor lui, neamul Borgia se trăgea din maurii Castiliei, avînd rădăcinile sale în Africa. Şi pe drept cuvînt. Dacă vedeai pielea oacheşă, buzele groase, privirea focoasă a lui Alexandru al VI-lea, îţi dădeai seama că în vinele sale curge sînge african.

„Nici că se poate închipui o aură mai potrivită decît aceste fresce ale lui Pinturicchio închipuind slava străvechiului Apis, Taurul născut din soare", îşi zicea în gînd Giovanni.

Însuşi bătrînul Borgia, voinic şi zdravăn cît un taur în toată puterea, cu toţi cei şaptezeci de ani ai săi, părea urmaşul propriei sale fiare heraldice, Taurul roşu ca focul, zeu al soarelui, veseliei, voluptăţii, rodniciei.

Alexandru al VI-lea intrase în sală discutînd cu evreul Salomone da Sesso, meşter giuvaergiu. Mîna acestuia încrustase triumful lui Iulius Caesar pe lama spadei ducelui de Valentino. Dar nu triumful îi adusese faima, făcîndu-l să intre în graţiile sanctităţii-sale, ci chipul Venerei Callipyge pe care îl săpase într-un smaragd mare şi plat. Venera îi plăcu atît de mult papei, încît porunci ca piatra să fie montată pe crucea cu care binecuvînta poporul în timpul slujbelor solemne la bazilica San Pietro. În felul acesta, sărutînd crucifixul, o săruta pe frumoasa zeiţă...

La drept vorbind, Alexandru al VI-lea nu era eretic sau păgîn. Nu numai că îndeplinea toate ritualurile exterioare şi rînduielile bisericii, dar era evlavios pînă şi în tainele sufletului şi mai ales o cinstea pe preacurata Fecioara Maria, socotind-o apărătoarea sa care înalţă veşnic rugi la pristolul Celui Preaînalt.

De altminteri şi candela pe care o comanda astăzi jidovului Salomone era darul făgăduit Santei Maria del Popolo pentru tămăduirea madonnei Lucrezia.

Şedea la fereastră şi-şi bucura ochii cu priveliştea nestematelor, pe care degetele lungi ale mîinii sale delicate le prefirau uşurel în palmă în vreme ce buzele-i se ţuguiau de voluptate şi lăcomie. Le iubea pînă la patimă.

Mai ales îi plăcu un crizopras mare, mai întunecat decît smaragdul şi cu tainice scînteieri de aur şi de purpură în apele lui verzi.

Porunci să i se aducă propria lui casetă cu mărgăritare din cameră.

Şi de cîte ori deschidea caseta, o vedea ca aievea înaintea lui pe mult iubita sa fiică Lucrezia, ea însăşi semănînd a palidă perlă. Şi cînd descoperi în mulţimea de prinţi şi cavaleri pe ambasadorul Ferrarei, ginerele său Alfonso d'Este, îi făcu semn să se apropie.

— Ai grijă, Beltrando, nu uita să-i duci un dar madonnei Lucrezia. Nu se cade să te întorci cu mîna goală de la unchi.

Îi zicea „unchi”, deoarece în hîrtiile oficiale madonna Lucrezia era trecută nu fiică, ci nepoată. Pontiful Romei nu putea avea copii legitimi.

Papa scormoni o vreme în casetă şi scoţînd o uriaşă perlă roză indiană, de formă ovală, cît o alună de pădure, o privi la lumină, îmbătat de lumina mărgăritarului fără preţ. Şi-o închipuia atîrnînd în deschizătura decolteului adînc al rochiei negre pe pieptul de un alb mat al madonnei Lucrezia şi rămase nehotărît, cui s-o dăruiască – ducesei de Ferrara sau Fecioarei Maria?

Dar zicîndu-şi numaidecît că e păcat să retragi împărătesei cerurilor darul făgăduit, înmînă perla evreului, poruncindu-i s-o încrusteze în candelă în partea cea mai la vedere, între crizopras şi granatul dăruit de sultan.

— Beltrando, i se adresă din nou ambasadorului, cînd o vei revedea pe ducesă, spune-i din partea noastră să fie sănătoasă şi să se roage mai cu sîrg împărătesei cerurilor, apărătoarea noastră din totdeauna. Spune-i că ne aflăm în deplină sănătate şi-i trimitem apostolica noastră binecuvîntare. Cît despre dar, ţi-l vom trimite chiar în seara asta acasă.

— N-am văzut nicicînd atîtea mărgăritare la un loc, exclamă cu adînc respect ambasadorul Spaniei, aruncînd o privire în casetă. Cel puţin vreo şapte măsuri, nu-i aşa, sfinte părinte?

— Opt şi jumătate, dragul meu! îl corectă papa cu mîndrie. Drept este, am cu ce mă lăuda. Şi toate unul şi unul! De douăzeci de ani le tot adun. De, n-am avut încotro, fata mea se prăpădeşte după ele...

Şi clipind ştrengăreşte din ochiul stîng, se porni pe un chicotit straniu şi stins.

— Ştie pungăşoaica ce-i vine bine! Vreau ca după ce mor, declară apoi solemn, Lucrezia mea să aibă cele mai frumoase perle din Italia!

Şi afundîndu-şi ambele mîini în ploaia de mărgăritare, le lua în căuşul palmelor, le prefira printre degete şi se bucura văzînd cum se scurg cu un foşnet uşor micile boabe gingaşe, lucind mat.

— Totul e pentru ea, totul pentru fiica noastră preaiubită! repeta Alexandru, cu glas sufocat de plăcere.

Şi i se aprindeau în ochi scînteieri stranii care îl înfiorară pe Giovanni, amintindu-i zvonul de necrezut despre monstruoasa patimă a bătrînului Borgia pentru propria lui fiică.

IV

Între timp i se anunţă sanctităţii-sale că s-a înfăţişat Cesare.

Sfîntul părinte îl invitase ca să-i vorbească într-o chestiune gravă. Exprimîndu-şi prin intermediul ambasadorului său nemulţumirea faţă de duşmănoasele uneltiri ale ducelui de Valentino împotriva Republicii Florentine aflată sub înalta sa oblăduire, regele Franţei îl învinuia pe Alexandru al VI-lea că l-ar susţine pe fiul său în aceste uneltiri.

Cînd îi fu anunţată sosirea fiului, papa, aţintindu-l cu o privire tainică pe solul francez, se apropie de el, îl luă de braţ şi, şoptindu-i ceva la ureche, îl duse ca din întîmplare lîngă uşa camerei unde aştepta Cesare. Apoi intră acolo, lăsînd uşa, probabil iarăşi din întîmplare, întredeschisă, în aşa fel încît discuţia lor a putut fi auzită de cei ce se aflau lîngă uşă, printre care, şi de solul Franţei.

Nu trecu mult şi dinăuntru se auziră strigătele furioase ale papei.

Cesare îi răspundea calm şi politicos. Bătrînul însă pomi să bată din picioare şi să strige:

— Piei din faţa mea! Şi nu mai crăpi odată, fecior de tîrfă? Nu te-aş mai vedea în ochi...

— Sfinte Dumnezeule! îl auziţi? şopti ambasadorul Franţei vecinul său, veneţianul *oratore* Antonio Giustiniani. Să nu se ia la bătaie! Te pomeneşti că-l bate!...

Giustiniani doar strînse din umeri. Ştia că dacă va fi să se bată, mai degrabă fiul o să-l chelfănească pe tată decît tatăl pe fiu. De la uciderea ducelui de Gandia, fratele lui Cesare, papa tremura în faţa lui, deşi îl iubea cu mai multă patimă ca mai înainte, iubire în care teama superstiţioasă se contopea cu mîndria pentru el. Încă nu fusese dată uitării întîmplarea cu tînărul *cameriere* Perotto, care, fugind de mînia ducelui, se ascunsese sub mantia papală. Cesare l-a înjunghiat chiar la pieptul papei, mînjind faţa înaltului pontif cu sîngele care ţîşnea din inima copilului.

Giustiniani mai bănuia apoi că cearta de acum nu era decît o păcăleală. Vroiau probabil să-l deruteze pe ambasadorul Franţei, dovedindu-i că chiar dacă ducele va fi avut unele planuri împotriva Republicii Florentine, papa nu putea să aibă nici un amestec în ele. Giustiniani mai susţinuse şi altă dată că cei doi se sprijineau întotdeauna reciproc: tatăl nu făcea nimic din ce spunea, fiul niciodată nu spunea nimic din ce făcea.

Petrecîndu-l pe duce cu ameninţarea blestemului său părintesc şi excomunicarea din sînul bisericii, papa se întorsese în sală tremurînd şi sufocîndu-se de furie şi ştergîndu-şi năduşeala de pe faţa stacojie. Numai în tainiţa cea mai adîncă a ochilor săi pîlpîia parcă o scînteioară veselă.

Apropiindu-se din nou de solul francez, papa îl luă iarăşi deoparte conducîndu-l de data aceasta în nişa unei uşi ce dădea spre curtea Belvedere.

— Sanctitate, începu să se scuze politicosul francez, n-aş vrea să fiu cauza mîniei voastre...

— Cum? Vrei să spui că ai auzit? se minună pontiful cu candoare, şi nelăsîndu-i timp să-şi vină în fire, îl apucă cu două degete de bărbie – semnul unei deosebite atenţii – şi începu să vorbească curgător, iute, cu năvalnic elan de afecţiune despre devotamentul faţă de rege şi nevinovăţia intenţiilor ducelui.

Solul îl asculta buimac, cu mintea înceţoşată şi, cu toate că dispunea de dovezile aproape incontestabile ale înşelăciunii, era în stare mai de grabă să nu-şi creadă ochilor, decît celor exprimate de chipul, glasul, privirea papei.

Bătrînul Borgia minţea atît de firesc!

Niciodată nu-şi pregătea minciuna dinainte, ea se închega pe buzele sale parcă de la sine şi cu atîta nevinovăţie şi spontaneitate, fără vreo rea intenţie din partea sa, aşa cum se încheagă minciuna femeii în iubire.

Însuşirea asta şi-o dezvoltase toată viaţa prin exerciţiu şi în sfîrşit atinsese asemenea perfecţiune, încît deşi toţi ştiau că minte, „cu cît avea mai puţin dorinţa de-a împlini cele promise, după expresia lui Machiavelli, cu atît jurămintele sale erau mai înfocate” – şi erau crezute fără excepţie, căci taina meşteşugului său consta în faptul că şi el credea în spusele sale, cum credea artistul în propriile plăsmuiri.

Sfîrşind de vorbit, Alexandru al VI-lea se adresă secretarului său principal, Francesco Remolino da Ilerda, cardinal al Perugiei, cel ce asistase cîndva la judecata şi execuţia lui Girolamo Savonarola. Ilerda aştepta, în mînă cu o bulă dinainte pregătită, care avea să reglementeze cenzura duhovnicească. Papa el însuşi chibzuise şi alcătuise documentul.

„Recunoscînd, se spunea acolo printre altele, folosul tiparniţei, invenţie care face ca adevărul să dăinuie veşnic şi să fie accesibil tuturor, dar în dorinţa noastră de a preveni răul ce ar putea lovi biserica drept urmare a unor compoziţii corupătoare şi de liberă cugetare, interzicem cu cele de faţă tipărirea oricărei cărţi fără aprobarea mai-marilor dintre duhovnici – a vicarului din ţinut sau a episcopului...”

Cînd documentul fu citit pînă la capăt, papa îşi roti privirea asupra cardinalilor, rostind obişnuita-i întrebare:

— *Quod videtur?* Ce părere aveţi?

— Oare n-ar trebui luate măsuri nu numai împotriva cărţilor tipărite, dar şi împotriva unor compoziţii răspîndite în manuscris, cum ar fi scrisoarea anonimă către Paolo Savelli?

— Cunosc... îl întrerupse papa. Ilerda mi-a arătat-o.

— Dacă sanctitatea-voastră o cunoaşte...

Papa îl privi drept în lumina ochilor şi cardinalul, neputîndu-i suporta privirea, lăsă ochii în jos.

— Ai vrut să întrebi cum de nu am început cercetarea şi nu m-am străduit

să-l prind pe vinovat? O, fiul meu, la ce l-aş oropsi pe acuzatorul meu, dacă nu este decît adevăr în cuvintele sale?

— Sfinte părinte!... se îngrozi Arborea.

— Da, continuă cu glas pătrunzător şi solemn Alexandru, are dreptate acuzatorul meu! Sînt ultimul dintre păcătoşi, hoţ, lacom de arginţi, desfrînat şi asasin! Tremur şi nu ştiu unde să-mi ascund faţa înaintea judecăţii omeneşti! Dar atunci ce-o să fie la cumplita judecată a lui Cristos, cînd şi cel drept cu greu se va apăra?... Dar viu e Domnul Dumnezeu, viu e sufletul meu! Şi pentru mine, păcătosul, fost-a încununat cu spini, bătut peste obraji şi răstignit, şi a murit pe cruce Dumnezeul meu! Este de ajuns o picătură din sîngele său, spre a curăţi şi pe unul ca mine, făcîndu-mă alb ca zăpada. Care din voi, fraţi – acuzatori ai mei, aţi văzut toată profunzimea milosteniei Domnului, ca să spuneţi despre un păcătos: e osîndit? Şi dacă drepţii vor fi judecaţi şi înălţaţi întru dreptate de judecata de-apoi, noi ăştia, păcătoşii, ne-om mîntui numai cu smerenia şi căinţa, deoarece ştim cu toţii că nu este pocăinţă fără păcat şi nici mîntuire fără pocăinţă. Şi voi greşi, şi mă voi căi, şi iarăşi voi greşi, şi iar îmi voi deplînge păcatele, întocmai ca vameşul şi ca tufa. O, Doamne, ca tîlharul de pe cruce, cred în numele tău! Chiar dacă nu numai oamenii, poate, la fel de păcătoşi ca şi mine, dar şi îngerii, slava, începutul şi puterea cerurilor, mă vor osîndi şi mă vor lepăda, n-am să tac, n-am să încetez a implora pe apărătoarea mea, Preacurata Fecioară, şi ştiu, mă va milui, mă va milui, mă va milui...

Şi papa întinse mîinile spre Maica Domnului din fresca lui Pinturicchio, cea de deasupra uşii, cu un hohot înăbuşit de plîns ce-i cutremura tot trupul. Mulţi credeau că în această frescă, la sugestia papei însuşi, artistul atribuise Madonnei o oarecare asemănare cu frumoasa Giulia Farnese, amanta sanctităţii-sale şi mama Lucreziei şi a lui Cesare.

Giovanni privea, asculta şi nu se dumirea dacă ceea ce vedea era blasfemie sau credinţă, sau poate şi una şi alta?

— Un lucru am să vă spun, prieteni, continuă papa, şi nu spre justificarea păcătosului din mine, ci spre slava lui Dumnezeu. Autorul epistolei către Paolo Savelli mă numeşte eretic. Martor mi-e viul Dumnezeu, de asta nu sînt vinovat. Voi înşivă... sau nu, voi n-o să-mi spuneţi adevărul în faţă, dar măcar tu, Ilerda – ştiu, numai tu mă iubeşti şi-mi cunoşti inima, şi nu eşti un linguşitor – spune-mi tu, Francesco, dar ca înaintea lui Dumnezeu, sînt sau nu vinovat de erezie?

— Eu să te judec, preasfinte? exclamă cardinalul cu glas tremurător de emoţie. Cei mai înverşunaţi duşmani ai tăi, dacă au citit opera papei Alexandru al VI-lea, *Scutul sfintei biserici romane,* ar trebui să recunoască şi ei că nu eşti vinovat de erezie.

— Îl auziţi? îl auziţi? arătă pontiful spre Ilerda, bucurîndu-se ca un copil. Dacă el nu m-a osîndit, nu mă va osîndi nici Dumnezeu. De orice altceva, dar de cuget liber, de răzvrătita înţelepciune a veacului acesta, de erezie, nu, de asta nu sînt vinovat! Nici un gînd întinat, nici o îndoială îndreptată împotriva lui Dumnezeu nu mi-a pîngărit sufletul. Curată şi neclintită ne este credinţa. Fie, dar, bula aceasta despre cenzură un nou scut adamantin al bisericii Domnului.

Luă pana şi caligrafie pe pergament cu un scris mare, rotund, de copil, nelipsit de o anume măreţie:

„*Fiat.* Aşa să fie. *Alexander Sextus episcopus servus servorum Dei.* Alexandru al Şaselea, episcop şi robul robilor Domnului”.

Doi călugări cistercensi din colegiul apostolic al tipăritorilor – *i piombiatori* – atîrnară de bulă cu şnur de mătase trecut prin găurile făcute în grosimea pergamentului o bilă de plumb, pe care o turtiră apoi cu cleştele pînă se prefăcu într-o pecetie purtînd o cruce şi numele papei.

„Astăzi ierta-vei pre robul tău!” şopti Ilerda, ridicînd spre ceruri ochii căzuţi în găvanele orbitelor care ardeau de o fervoare nebună.

Credea într-adevăr că dacă ai pune pe un taler toate crimele lui Borgia, şi pe celălalt bula cu cenzura papală, cea din urmă va trage mai greu.

VI

Între timp tainicul cubicular se apropiase de papa şi-i şoptea ceva la ureche. Borgia, cu un aer de îngrijorare, trecu în odaia vecină şi de acolo, printr-o uşiţă ascunsă sub tapiţeria de pluş, într-o îngustă galerie cu bolta luminată de felinare, unde îl aştepta bucătarul cardinalului Monreale, ultimul otrăvit. Îi ajunsese papei la ureche zvonul că doza de otravă n-ar fi fost suficientă şi că bolnavul se va însănătoşi.

Dar cînd îl descusu cu amănunţime pe bucătar, se convinse că îngrijorarea era neîntemeiată – cu toată aparenta întremare, cardinalul avea să moară peste două trei luni, lucru şi mai avantajos, căci astfel se vor înlătura bănuielile.

„Şi totuşi, păcat de bătrîn! se gîndi papa. Ce om vesel şi de treabă şi ce fiu devotat al bisericii!”

Oftă îndurerat, plecîndu-şi fruntea în piept şi ţuguind a bunătate buzele groase.

Şi nu se prefăcea. Îi părea rău într-adevăr de cardinal şi dacă i-ar fi putut lua banii într-alt fel, fără să-i pricinuiască vreun rău, ar fi fost omul cel mai fericit.

În timp ce se înapoia în sala de audienţe, zări din mers că se pune masa într-o altă sală, numită Sala Artelor Libere, care servea uneori de trapeză pentru prînzuri mai intime şi lipsite de fast.

Şi papa Alexandru al VI-lea simţi că-i e foame. Astfel împărţirea globului terestru a fost amînată pentru după-amiază, iar înaltpreasfinţitul pofti oaspeţii la dejun.

Masa era împodobită cu crini albi naturali în vase graţioase de cristal. Florile Bunăvestirii îi plăceau mult papei, mai ales pentru că farmecul lor feciorelnic îi amintea de Lucrezia.

Felurile nu erau prea rafinate: Alexandru al VI-lea era cumpătat la mîncare şi băutură.

Amestecîndu-se în mulţimea de camerieri, Giovanni putea să audă cele ce se vorbeau la masă.

Datariul don Juan Lopez adusese vorba despre cearta de mai adineauri şi, ca şi cum n-ar fi bănuit că-i prefăcută, îl justifica pe duce în mod stăruitor.

I se alăturară şi ceilalţi, ridicînd în slăvi virtuţile lui Cesare.

— A, nu, nu-mi spuneţi! bodogănea papa clătinînd din cap cu consternată afecţiune părintească. Nu-l cunoaşteţi, dragii mei. Nu ştiţi ce fel de om este! În fiecare zi mă aştept să-mi coacă una bună. Ţineţi minte ce vă spun. Într-o zi o să mă bage în belea şi o să-şi frîngă şi el grumazul...

Şi spunînd acestea, ochii sanctităţii-sale scînteiau de mîndrie de părinte.

— Doamne, cînd mă gîndesc, cu cine o fi semănînd? Doar mă cunoaşteţi, sînt om simplu, lipsit de viclenie, ce-am în gînd, şi pe limbă. Pe cînd Cesare... Dumnezeu ştie ce-i în sufletul lui, tace, se ascunde... Mă credeţi, messeri? Uneori ţip la el, îl ocărăsc, dar în adîncul inimii mă tem, da, da, mă tem de propriul meu copil, pentru că, ştiţi, e politicos, dar cînd ţi-aruncă o privire, parcă ţi-ar înfige jungherul în inimă...

Oaspeţii însă îl apărau şi mai cu foc.

— Ştiu, ştiu, zîmbi sarcastic papa, îl iubiţi ca pe copilul vostru şi nu ne-aţi lăsa să-l oropsim...

Mesenii încremeniră nedumeriţi, întrebîndu-se ce laude să-i mai aducă.

— Îi daţi zor că-i aşa, că-i pe dincolo, urmă bătrînul şi ochii prinseră a-i scînteia de nestăpînită înflăcărare, dar eu atît vă zic: niciunuia din voi nu-i dă prin minte ce reprezintă Cesare! O, fiii mei, ascultaţi... Vă voi dezvălui taina sufletului meu. Nu pe mine mă proslăvesc în ea, dară, ci înalta providenţă... Două au fost Romele. Prima a strîns în jurul ei subt un singur paloş multe neamuri şi popoare. Dar cel ce a ridicat sabia de sabie va pieri. Şi Roma a pierit. N-a mai fost pe lume putere unică şi s-au risipit popoarele ca oile fără păstor. Şi totuşi lumea nu putea exista fără Roma. Şi noua Romă vru să adune toate limbile sub puterea Duhului, dar ele nu veniră, căci scrie în scripturi: şi păstori-voi pre ei cu toiag de fier. Or, numai sceptrul spiritual are putere asupra lumii. Eu sînt primul papă care a dat paloş bisericii Domnului, acest toiag de fier cu care se păstoresc popoarele şi-s adunate într-o singură turmă. Şi paloşul meu este Cesare. Astfel cele două Rome şi cele două paloşe se vor uni într-unui şi papa fi-va cezarul şi cezarul papă şi împărăţi-va Duhul prin împărăţia Paloşului în suprema şi eterna Romă.

Alexandru al VI-lea tăcu şi ridică ochii în tavan, unde Fiara sîngerie strălucea ca soarele cu raze aurii.

— Amin! Amin! Aşa să fie! intonară în cor toţi dregătorii şi cardinalii bisericii romane.

Aerul din sală devenea înăbuşitor. Pontiful simţea oarecare ameţeală, nu atît

din pricina vinului, cît a viselor îmbătătoare cu privire la gloria fiului său.

Ieşiră în ringhiera, un fel de balcon ce domina curtea dinspre Belvedere.

Jos, grăjdarii scoteau iepele şi armăsarii din grajdurile papale.

— Ia dă-le drumul, Alonso! strigă papa mai-marelui lor. Omul înţelese şi dădu numaidecît poruncile cuvenite. Joaca armăsarilor cu iepele era unul din spectacolele cele mai preţuite de sfîntul părinte.

Porţile grajdului se deschiseră larg, bicele şfichiuiră văzduhul şi herghelia de cai nechezînd vesel împînzi curtea: armăsarii urmăreau iepele şi le încălecau.

Înconjurat de cardinalii şi prinţii bisericii, înaltpreasfinţitul se bucura din toată inima la vederea acestei privelişti.

Puţin cîte puţin însă obrazul i se întunecă. Îşi adusese aminte cum admira cu cîţiva ani în urmă aceeaşi scenă împreună cu madonna Lucrezia.

O vedea ca aievea: bălaie, gingaşă, proaspătă ca o perlă, cu ochii albaştri, buzele senzuale cam plinuţe – în privinţa asta semăna cu tatăl ei – şi nesfîrşit de supusă şi molcomă, nevinovată şi neştiutoare în rău, neprihănită şi fără patimă în cea din urmă grozăvie a păcatului.

Şi brusc îşi aminti cu ură şi revoltă de soţul ei de acum, Alfonso d'Este, duce de Ferrara.

De ce, de ce, o Doamne, s-a învoit cu această căsătorie?

Oftînd din greu, cu fruntea plecată, ca şi cum ar fi simţit pe umeri toată povara bătrîneţii, sanctitatea-sa se întoarse în sala de audienţe.

VII

Aici îl aşteptau gata pregătite globuri, hărţi, compasuri, toate cîte erau necesare trasării marelui meridian care avea să treacă la o distanţă de trei sute şaptezeci de leghe portugheze la vest de insulele Azore şi de Capul Verde.

Locul fusese anume ales, deoarece, după declaraţia lui Columb acolo se afla „buricul pămîntului”, acel mugur pămîntesc, muntele aidoma unui sîn de femeie şi cu sfîrcul în formă de pară, care atingea sfera cerească a lunii şi de existenţa căruia îl convinsese devierea acului busolei în timpul primei călătorii.

Aşa încît se procedă la măsurarea unei distanţe egale dintre meridian şi punctul vestic extrem al Portugaliei pe de o parte şi ţărmurile Braziliei pe de alta, urmînd ca piloţii şi astronomii să determine ulterior aceste distanţe cu mai multă exactitate, transformîndu-le în zile de navigaţie pe mare.

Drept care papa, făcînd o rugăciune, binecuvîntă globul terestru cu aceeaşi cruce în care încrustase smaragdul cu Venus Callipyge şi, muind pensula în cerneală roşie, trasă de-a lungul Oceanului Atlantic, de la Polul Nord la Polul Sud, marele meridian al păcii. De aici încolo orice teritoriu descoperit sau nedescoperit

încă de la est de acest meridian avea să aparţină Spaniei, şi respectiv la vest de meridian – Portugaliei.

Astfel, cu o singură trăsătură de condei papa tăia în două ca pe un măr globul terestru şi-l împărţea între popoarele creştinătăţii.

Lui Giovanni i se păru că Alexandru al VI-lea, solemnul şi maiestuosul papă conştient de puterea sa fără de seamăn, aducea în clipa aceea cu papa-cezarul, stăpîn al lumii şi unificatorul celor două împărăţii, pămîntească şi cerească, de aici şi de dincolo, prezis de el.

În aceeaşi seară Cesare dădea în apartamentele sale de la Vatican un bal în cinstea sfîntului părinte şi a cardinalilor, cu participarea a cincizeci de *meretrices honestae,* „nobile tîrfe” romane din cele mai frumoase.

După cină s-au închis obloanele şi s-au încuiat uşile şi, punînd maiestoasele sfeşnice de argint pe podele, papa Cesare şi oaspeţii prinseră a arunca tîrfelor castane coapte. Iar acestea, adunîndu-le, se tîrau goale puşcă printre făclii puzderie, se încăierau, ţipau, rîdeau, se tăvăleau pe jos. Curînd la picioarele preasfîntului părinte viermuia, în ultimele licăriri de aur ale puzderiei de făclii care le luminau de jos în sus, un ghem de trupuri oacheşe, albe şi roz.

Septuagenarul pontif se amuza copios zvîrlind pumni de castane, bătea din palme şi alinta „păsăruicile” lui cu tot soiul de nume dulci.

Puţin cîte puţin însă obrazul i se posomori la fel ca în după-amiaza aceea, pe ringhiera dinspre Belvedere. Îşi amintea cum în 1501 se amuzase, în noaptea din ajunul sărbătorii Tuturor Sfinţilor cu jocul de-a castanele alături de mult iubita fiică, madonna Lucrezia.

Drept încheiere a petrecerii, oaspeţii coborîră în iatacurile particulare ale sanctităţii-sale, unde fu organizată în Sala lui Isus şi a Maicii Domnului o întrecere de dragoste între *cortesane* şi cei mai voinici oşteni din garda romagnolă a ducelui. Învingătorilor li se înmînau premii.

Astfel sărbători Vaticanul memorabila zi pentru biserica romană însemnată cu două mari evenimente: împărţirea globului terestru şi instituirea cenzurii duhovniceşti.

Printre oaspeţii poftiţi la cină se afla şi Leonardo, care văzu toate acestea cu ochii lui. Invitaţia la o asemenea petrecere era considerată drept o mare favoare şi nu se putea declina.

Înapoiat acasă, Leonardo scria în jurnalul său în aceeaşi noapte:

„Are dreptate Seneca: în fiecare om zac încătuşaţi Dumnezeul şi fiara”.

Şi mai jos, alături de un desen anatomic:

„După mine, oamenii cu suflete josnice, tributari unor patimi demne de dispreţ, nu sînt demni de aceeaşi alcătuire atît de superbă şi complicată ca a fiinţelor umane dotate cu o mare inteligenţă şi putere de pătrundere. Celor dintîi le-ar fi de ajuns un sac cu două orificii – unul pentru a primi hrană, celălalt pentru a o expulza. Realmente, ei nu sînt decît un traiect al hranei în stare doar să umple

gropile cu scîrnă. Numai la chip şi la glas seamănă cu ceilalţi oameni, în rest sunt mai dezgustători ca dobitoacele”.

A doua zi de dimineaţă Giovanni îl găsi în atelier, lucrînd la icoana sfîntului Ieronim.

Într-o peşteră asemenea unui bîrlog de leu, anahoretul, stînd în genunchi înaintea crucifixului, se bate cu o piatră în piept, dar cu atîta putere, încît leul îmblînzit de la picioarele sale îl priveşte în ochi, cu enorma-i gură căscată, pesemne a răget prelung şi jalnic, ca şi cum fiarei i-ar fi milă de om.

Beltraffio îşi aminti de un alt tablou al lui Leonardo – Leda cea albă, zeiţa voluptăţii în îmbrăţişarea Lebedei albe – în clipa cînd îl cuprindeau flăcările rugului lui Girolamo Savonarola. Şi din nou se întrebă ca în atîtea rînduri care din cele două bezne aflate la antipozi este mai aproape de sufletul învăţătorului său, ori poate amîndouă la fel?

VIII

Venise vara. În oraş bîntuiau friguri rele, zise malarie, aduse de pe Mlaştinile Pontice. La sfîrşitul lui iulie şi începutul lui august nu trecea zi fără să moară cineva dintre apropiaţii papei.

De la o vreme Alexandru părea neliniştit şi trist. Nu teama de moarte îl rodea, nu, ci o durere mai veche, dorul de madonna Lucrezia. Îl mai năpădiseră şi altă dată asemenea dorinţe nesăbuite, surde şi oarbe la orice, mai rele ca nebunia. Se temea de ele. I se părea că au să-l sugrume dacă nu le dă urmare.

Îi scrisese Lucreziei să vină măcar pentru cîteva zile, o rugase, o implorase, nădăjduind apoi s-o reţină cu forţa. Lucrezia însă îi răspunse că soţul nu-i dă voie.

Bătrînul Borgia nu s-ar fi oprit înaintea nici unei crime oricît de înfiorătoare ca să-l nimicească pe acest ultim ginere urît, aşa cum nimicise pe ceilalţi soţi ai Lucreziei. Dar cu ducele de Ferrara nu te puteai juca: avea cea mai bună artilerie din toată Italia.

În ziua de 5 august papa fu oaspetele vilei ce aparţinea cardinalului Adriano, situată în împrejurimile Romei. La cină, deşi medicii îi recomandaseră prudenţă, se înfruptă din felurile picante, condimentate, preferate de dînsul şi bău vin greu sicilian, desfătîndu-se îndelung cu primejdioasa răcoare a serilor romane.

A doua zi dimineaţa se simţi bolnav. Se povestea mai apoi că, apropiindu-se de fereastra deschisă, papa văzuse deodată două înmormîntări – a unuia dintre cardinalii săi şi a lui Guglielmo Raimondo. Ambii răposaţi fuseseră oameni trupeşi.

— Primejdioasă vreme pentru alde noi, graşii, ar fi spus papa. Şi numai ce o rosti, că o turturea zbură pe fereastră, se lovi de zid şi căzu moartă la picioarele sanctităţii-sale.

— Semn rău! Semn rău! ar fi şoptit papa şi numaidecît s-a retras în iatacul

său.

Noaptea l-au apucat greţurile şi voma.

Părerile medicilor păreau împărţite: unii îi spuneau bolii *terziana,* adică friguri întreite, alţii gălbinare, iar alţii dambla. Circulau prin oraş zvonuri că papa ar fi fost otrăvit.

Cu fiecare ceas pontiful slăbea şi pierdea din puteri. La 16 august medicii hotărîră să recurgă la ultimul mijloc – un leac preparat din nestemate pisate, după care papa s-a simţit şi mai rău.

Într-o noapte, trezindu-se din starea lui de buimăceală sau leşin, începu să-şi pipăie pieptul pe sub cămaşă.

Vreme de mulţi ani Alexandru purtase pe piept un globuşor de aur plin cu trupul şi sîngele Domnului.

Astrologii îi preziseseră că atîta timp cît îl va avea asupra sa nu va muri. A rămas o taină dacă l-a pierdut sau i l-a furat cineva din cei apropiaţi, dorindu-i moartea. Iar cînd află că toate căutările au fost zadarnice, miji ochii, rostind cu deznădăjduită resemnare:

— Înseamnă c-am să mor. S-a sfîrşit!

În dimineaţa de 17 august, simţindu-şi trupul slăbit de moarte, porunci tuturor să iasă şi, chemînd la el pe episcopul de Vanosa, medicul său preferat, îi aminti de tratamentul unui evreu, medicul lui Inocenţiu al VIII-lea, care turnase în vinele pontifului muribund sîngele a trei copii.

— Sanctitatea-voastră ştie desigur cum s-a încheiat experimentul? întrebă episcopul.

— Ştiu, ştiu, bîlbîi sfîntul părinte. Dar poate că n-a reuşit pentru că erau mari copiii, vreo şapte-opt anişori... trebuia să fi luat din cei mici, prunci de la sîn...

Episcopul nu răspunse nimic şi îndată după aceea ochii bolnavului se stinseră. Delira:

— Da, da, din cei mici... albi ca laptele... Au sîngele curat şi roşu... Mi-s tare dragi copiii... *Sinite parvulos ad me venire...* Lăsaţi copiii să vină la mine...

Şi auzind cum delirează locţiitorul lui Crist pe pămînt, pînă şi imperturbabilul episcop, obişnuit cu de toate, simţi că-l trec fiorii.

Iar papa tot mai căuta pierdutul globuşor de aur purtînd într-însul sîngele şi trupul Domnului. Mîinile sale străvezii se zbuciumau în aceleaşi mişcări crispate şi grăbite, neputincioase, de parcă se îneca.

Cît mai zăcu nu-şi mai aduse aminte de copiii săi. Aflînd că şi Cezare este pe moarte, rămase nepăsător. Iar cînd fu întrebat dacă doreşte să lase cu limbă de moarte fiului sau fiicei ultima poruncă, se întoarse cu spatele şi tăcu, ca şi cum nu mai existau pentru el aceia pe care toată viaţa îi iubise cu atîta patimă.

În ziua de vineri 18 august se spovedi duhovnicului său Piero Gamboa, episcop al Carinolului, şi se împărtăşi.

Spre seară îi fu citită rugăciunea de dezlegare, din preceasul morţii. Dar muribundul tot dădea să spună ceva sau să facă un semn cu mîna. Cardinalul Ilerda se aplecă asupra lui şi bănui a desluşi în hîrîiala ce-i ieşea din piept:

— Mai repede... mai repede... citeşte rugăciunea către apărătoare...

Deşi după rînduială nu se cuvenea, Ilerda îndeplini ultima dorinţă a prietenului său, rostind *Stabat Mater Dolorosa.*

Pe Golgotă, o Precistă,
Tu stăteai lîngă sinistra
Cruce, unde, răstignit
Fost-a fiul tău iubit.
Ca jungherul al său chin
Ţi s-a-nfipt avan în sîn
Cînd sub ochii-ţi cazna mare
O vedeai cum îl doboară.
Lîngă tine al tău Fiu
Stins-a singur şi pustiu.
Ochii tăi văzut-au, ştiu!
....
Nu mă-ndepărta, Mărie,
Prostenat, o cruce vie
Voi a sta, o, Preacurată
Înaintea-nsîngeratei
Cruci de patimă-nsemnată.
Căci în piept inima cere
Să-ndur cazna şi durerea
Fiului tău preaiubit,
O, Marie, sfînt izvor
Al iubirii har divin,
Ţie, soare-al meu, mă-nchin!...
Să-mi astîmpăr, o, Fecioară,
Setea mea de chin, durerea
Ce-al tău Fiu cel răstignit
Îndurat-a şi-a murit,
Ca în chinul sfintei patimi
Torturat în ceasul ultim
Mîntuit prin a lui moarte
Să mi se deschidă poarta
Şi sublimul să-l zăresc
Al înaltului ceresc
Raiul cel dumnezeiesc...

Şi auzind-o, ochii lui Alexandru al VI-lea scînteiară de o bucurie cu neputinţă de descris, ca şi cum şi vedea apărătoarea înaintea sa.

Întinse cu un ultim efort braţele, ridicîndu-se şi repetînd cu buze ţepene, cutremurat:

— Nu mă-ndepărta, Fecioară…

După care căzu în perini şi îşi dădu duhul

Alexandru al VI-lea nu mai era.

IX

Pe atunci, Cesare era şi el între viaţă şi moarte. Şi deşi medicul său, episcopul Gaspare Torella, îl supusese unui tratament din cale afară de aspru (poruncind să fie spart abdomenul unui catîr şi bolnavul scuturat de friguri îngropat în măruntaiele sîngerînde şi aburinde ale animalului, după care fu afundat într-o baie de gheaţă) nu atît datorită tratamentului, cît uriaşului efort de voinţă, Cesare supravieţui şi învinse boala.

Îşi păstrase pe deplin calmul şi în aceste zile de spaimă. Urmărea neabătut evenimentele, dădea ascultare rapoartelor, dicta scrisori şi dădea ordine.

Cînd îi parveni vestea morţii lui Alexandru, porunci să fie transportat la Vatican prin galeriile secrete în fortăreaţa Sant'Angelo.

La Roma circulau adevărate basme cu privire la moartea lui Alexandru al VI-lea. Ambasadorul Veneţiei, Marino Sanudo, raporta Prealuminatei Republici cum că muribundul ar fi văzut în clipa morţii o maimuţă ţopăind prin odaie şi necăjindu-l, iar cînd unul dintre cardinali dăduse s-o prindă, papa ar fi exclamat cuprins de groază: „Nu te atinge, nu! E diavolul!”

Alţii spuneau că ar fi îngăimat: „Vin, vin, numai aşteaptă puţin!”, adăugînd în loc de explicaţie cum că Rodrigo Borgia, viitorul Alexandru al VI-lea, ar fi încheiat pe cînd nu se săvîrşise încă din viaţă Inocenţiu al VIII-lea, o învoială cu Satana, ca să-i vîndă sufletul în schimbul a doisprezece ani de şedere pe pristol.

Se povestea că înainte să-şi dea duhul, la căpătîiul său se aflau şapte draci. Iar cînd a murit, trupul a început să-i putrezească, să fiarbă în clocot, iar din gură îi ieşea spumă ca de la un cazan pus pe foc. Burta i se umflase, de era mai lat decît lung, pierzîndu-şi orice înfăţişare omenească. Era ca postavul de negru, iar la chip asemănător unui etiopian.

După datină, înainte de a fi îngropat, timp de zece zile papei i se făceau slujbe de prohodire la catedrala San Pietro. Însă groaza ce o inspirau rămăşiţele sale era aşa de mare, încît nimeni nu voia să slujească. În jurul mortului nu se vedeau luminări sau tămîieri, străji sau psalţi care să-l vegheze citindu-i la căpătîi, ba nici măcar credincioşi veniţi să se roage. Umblară multă vreme în căutarea unor gropari.

În cele din urmă se găsiră şase haidamaci gata de orice pentru un pahar de vin. Însă sicriul se dovedi prea mic. Atunci i se smulse de pe cap tiara şi, înfăşurat

într-o cergă ponosită în locul mantiei papale, trupul fu vîrît cu ghionturi în lada prea strîmtă şi scurtă. S-au găsit unii care susţineau că cei şase nu i-au acordat măcar cinstea unui sicriu, ci legîndu-i cu frînghie picioarele, l-au tras în groapă, ca pe un stîrv sau un ciumat.

Dar şi după ce a fost îngropat, Oraşul Etern nu şi-a găsit liniştea: o frică superstiţioasă creştea zi cu zi în popor.

Părea că-n însăşi atmosfera Romei răsuflarea fatală a malariei se încropea cu o duhoare nemaiştiută, încă mai dezgustătoare şi fără leac. Un cîine negru se ivise la San Pietro şi alerga în cercuri mereu mai largi, perfect regulate. Locuitorii din Borgo nu îndrăzneau să iasă din casă cum se lăsa seara. Şi mulţi din ei erau ferm convinşi că papa Alexandru al VI-lea n-a murit cu-adevărat, ci se va scula din mormînt, urcîndu-se iar în pristol, şi de atunci va purcede împărăţia Anticristului.

Despre toate aceste întîmplări şi zvonuri Giovanni era informat în amănunţime la beciul cehului-husit Jan cel Şchiop din ulicioara Sinibaldi.

X

Şi tot pe atunci Leonardo, rupt cu desăvîrşire de toate acestea, lucra paşnic la un tablou de mult început.

Era o comandă a călugărilor-serviri pentru biserica lor, Santa Maria dell’Annunzziata de la Florenţa. Chiar şi acum, fiind în slujba lui Cesare Borgia, Leonardo lucra la tablou cu obişnuita lui încetineală. Reprezenta pe Sfînta Ana cu Fecioara Maria pe o pustie pajişte alpină, la înălţimi de unde se zăresc depărtate piscuri şi lacuri cu ape oglindă.

Fecioara Maria îl sprijină pe pruncul Isus care, şezînd, ca de obicei, pe genunchii mamei sale, a apucat un miel de urechi şi aplecîndu-l, ridică zburdalnic piciorușul să se urce călare.

Sfînta Ana era asemeni veşnic tinerei Sibile. Zîmbetul ochilor plecaţi şi al gurii subţire arcuite e fugar şi insesizabil, plin de taină şi ispititor ca adîncul unei ape albastre – un zîmbet de înţelepciune a şarpelui, care-ţi amintea însuşi zîmbetul lui Leonardo. Alături, chipul senin şi candid al Mariei respira o simplitate de porumbiţă. Maria întruchipa desăvîrşirea în iubire, Ana – desăvîrşirea în cunoaştere.

Maria ştia pentru că iubea, Ana iubea pentru că ştia. Abia acum, privind acest tablou, Giovanni înţelese cu adevărat cuvintele învăţătorului: marea iubire este fiica marii cunoaşteri.

Dar în timp ce lucra la acest tablou, Leonardo desena diferite maşini şi gigantice macarale, pompe pentru scos apă, fierăstraie pentru cea mai dură piatră, aparate de laminat, maşini de găurit, războaie mecanice de ţesut, maşini de tuns postavuri, de olărit, de răsucit frînghii.

Giovanni era foarte mirat. Cum de putea învăţătorul să îmbine această trudă

la maşini cu lucrul la tabloul *Sfînta Ana.* Şi totuşi îmbinarea nu era întîmplătoare.

„Susţin, a scris Leonardo în Originile Mecanicii, că forţa este ceva spiritual şi nevăzut – spiritual, pentru că are o viaţă fără trup, şi nevăzut, pentru că acele corpuri în care se naşte nu-şi schimbă nici greutatea, nici înfăţişarea”.

Aceeaşi era bucuria sa cînd privea cum se scurge de ici-colo sprinţara forţă prin articulaţiile maşinilor minune: roţi, pîrghii, arcuri, resorturi, benzi de transmisie, şuruburi, axe, puternici arbori de metal, micuţe pinioane, spiţe şi şipci incredibil de fine, la fel cum curge val din cer pe pămînt iubirea, forţa spiritului care pune în mişcare universuri întregi, de la mamă la fiică, de la fiică la nepot, spre Mielul cel de taină, pentru ca închizînd misteriosul cerc, să se întoarcă la începuturile Sale.

Soarta lui Leonardo se hotăra odată cu cea a lui Cesare. Cu tot calmul şi curajul pe care Cesare nu-l pierduse, „marele cunoscător în ale destinului”, după cum îl numea Machiavelli, îşi dădea seama că norocul i-a întors spatele.

Aflînd de moartea papei şi de boala ducelui, duşmanii săi se uniră şi cotropiră pămînturile Campagniei Romane. Prospero Colona se afla la porţile cetăţii; Vitelli înainta spre Città di Castello; Giampaolo Baglioni ataca Perugia. Urbino se răsculase, Camerino, Cali, Piombino se desprindeau unul cîte unul; conclavul întrunit pentru alegerea noului papă cerea îndepărtarea ducelui din Roma. Totul îl trăda, totul se prăbuşea.

Cei care nu demult tremurau înaintea lui, acum îşi băteau joc, şi-i salutau pieirea, măgarul lovea cu copita leul muribund. Poeţii se întreceau în epigrame:

„*Aut Caesar aut nihil!*” – şi dacă-amîndouă?
Căci Cezar ai fost şi urmează a doua –
Vei fi în curînd un nimic!

Într-o zi, la Vatican, stînd de vorbă cu ambasadorul Veneţiei, Antonio Giustiniani, (acela care îi prorocise ducelui în zilele sale de măreţie că va scînteia şi se va stinge ca un foc bengal), Leonardo aduse vorba despre messer Niccolò Machiavelli.

— V-a pomenit vreodată de cartea sa despre ştiinţa cîrmuirii statului?

— Fireşte! doar am stat de vorbă nu o dată. Messer Niccolò binevoieşte, desigur, a glumi. Niciodată nu va vedea lumina zilei această carte. Oare se scrie pe asemenea teme? Să dai sfaturi cîrmuitorilor şi să dezvălui popoarelor secretele puterii? Să dovedeşti că fiecare stat este întruchiparea silniciei, ascunsă doar sub masca justiţiei? Ar însemna să predai găinilor lecţii de şiretenie vulpească şi să înarmezi gura oilor cu colţ de lup. Ferească Dumnezeu de asemenea politică!

— Socotiţi că messer Niccolò se înşală şi că-şi va schimba gîndul?

— Nicidecum. Sînt absolut de acord cu dînsul. Aşa se cuvine să faci cum spune, dar să nu spui ce faci. Deşi, chiar dacă publică această carte, nu va avea

de suferit decît el. Cu ajutorul Domnului, oile şi găinile vor continua să creadă în conducătorii lor legiuiţi, lupii şi vulpile, cum au crezut şi pînă acum. În schimb aceştia îl vor învinui pe el de politică drăcească – viclenie de vulpe şi ferocitate de lup. Şi totul va merge ca înainte. Cel puţin cît mai apucăm noi din veacul acesta!

XI

În toamna anului 1503, Piero Soderini, gonfaloniere pe viaţă al Republicii Florentine, îl invită pe Leonardo în serviciul său, intenţionînd să-l trimeată în tabăra pisană în calitate de specialist la maşini de război, ca să construiască acolo maşinile de asalt trebuitoare.

Artistul petrecea ultimele zile la Roma.

Într-una din seri, rătăcea pe Palatino, acolo unde se înălţau odinioară palatele împăraţilor, al lui August, Caligula, Septimiu Sever, şi unde acum şuiera doar vîntul printre ruine, şi liniştea dintre măslini nu era tulburată decît de ţîrîitul de greieri şi de behăitul oilor ce păşteau pe acolo.

După atîtea cioburi de marmoră semănate pretutindeni îţi puteai da seama că statuile zeilor de-un farmec inefabil odihneau în pămînt ca morţii care aşteaptă ceasul învierii.

Seara era diafană. Sub ultimele raze ale asfinţitului scheletele de bolţi, arcuri, ziduri de cărămidă în mină ardeau ca focul pe siniliul cerului înalt. Iar purpura şi aurul frunzişului de toamnă erau mai sublim imperiale decît purpurile şi aurul ce împodobiseră cîndva palatele împăraţilor romani.

Şi în timp ce Leonardo, aşezat în genunchi – se afla pe coasta dinspre nord, nu departe de grădinile Capranica – tocmai desfăcea cu mîna ierburile ca să privească mai cu luare aminte ciobul de marmoră antică dintr-o friză cioplită de-o mînă măiastră, – un om ieşi pe poteca dintre tufani. Leonardo îi aruncă o privire în treacăt, se ridică, îl mai privi o dată, apoi veni în întîmpinarea lui.

— E cu putinţă, messer Niccolò? strigă el şi, nemaiaşteptînd răspunsul, îl îmbrăţişă şi-l sărată ca pe un frate.

Îmbrăcămintea secretarului Florenţei era parcă şi mai uzată şi sărăcăcioasă ca în Romagna, se vedea cît de colo că nobilii cîrmuitori ai Republicii îl răsfaţă mai puţin ca altădată. Arăta slăbit, cu obrajii raşi scofîlciţi, gîtul subţire parcă i se mai lungise, nasul ca un plisc de raţă se proţăpea în mijlocul feţei mai proeminent, iar ochii îi ardeau cu o flacără şi mai febrilă.

Leonardo se apucă să-l descoasă dacă a venit pentru multă vreme la Roma şi cu ce însărcinări. Cînd însă pomeni numele lui Cesare, Machiavelli întoarse capul evitîndu-i privirea.

— Destinul mi-a hărăzit a fi martorul unor atari întîmplări, spuse el cu prefăcută indiferenţă, strîngînd din umeri, încît de multe ori nu mă mai mir de nimic...

Şi voind probabil să schimbe subiectul, îl întrebă pe artist de preocupările sale. Iar cînd află că a intrat şi dînsul în slujba Republicii Florentine, făcu un gest de lehamite.

— N-o să ai prea multe prilejuri de satisfacţie. Dumnezeu ştie ce e de preferat – crimele unui asemenea erou ca Cesare sau virtuţile unui furnicar ca această republică. Mă gîndesc că unele fac cel puţin cît celelalte. Întreabă-mă pe mine. Doar ştiu cîte ceva despre farmecele unei cîrmuiri ca aceea! zîmbi Machiavelli cu zîmbetul lui amar de totdeauna.

Leonardo îi povesti convorbirea sa cu Antonio Giustiniani cu privire la înarmarea gurii oilor cu colţi de lup şi lecţiile de viclenie vulpească pe care messer Niccolò intenţiona să le predea găinilor locale.

— Ce-i drept e drept, se învoi Niccolò fără supărare. Dacă stîrnesc gîştele, e vai şi amar. De pe acum îmi dau seama că oamenii cei mai cumsecade vor fi gata să mă ardă pe rug numai pentru că am fost primul care a dat în vileag ceea ce fac toţi. Tiranii mă vor declara răzvrătitor al poporului, poporul – complice al tiranilor, bigoţii – eretic, sufletele caritabile – om rău, iar răii mă vor urî din toată inima, pentru că li se va părea că sînt mai înrăit decît ei. Într-un tîrziu adăugă cu glas molcom:

— Îţi aminteşti, messer Leonardo, de convorbirile noastre din Romagna? Adesea mă gîndesc la ele şi mi se pare uneori că noi avem acelaşi destin. Descoperirea de adevăruri noi a fost şi va fi mai primejdioasă decît descoperirea de pămînturi noi. Pretutindeni sîntem străini – printre tirani şi în mijlocul mulţimii, între cei mari şi printre cei de rînd – nişte bieţi exilaţi şi vagabonzi fără căpătîi. Cel ce nu seamănă cu ceilalţi e de unul singur împotriva tuturor, deoarece lumea e făcută pentru gloată şi nu-i în ea decît gloată. Asta-i, prietene, urmă el şi mai molcom, dus pe gînduri, şi tare-i plicticos, zic eu, să trăieşti pe lumea asta... Află că ce-i mai rău în viaţă nu este nici boala, sau grija, sărăcia, şi nici măcar nenorocirea, ci numai plictiseala...

Au coborît în tăcere pe coasta apuseană a colinei Palatino şi mergînd de-a lungul unei ulicioare strimte şi murdare, s-au pomenit la picioarele Capitoliului, lîngă minele templului lui Saturn, acolo unde se ridica odinioară Forul Roman.

XII

De-a lungul străvechii Sacra Via – Strada sfîntă – jalnice şi părăginite cocioabe se alipeau de-o parte şi de alta între arcul lui Septimiu Sever şi amfiteatrul lui Flavius. Nu puţine din temeliile lor fuseseră, cum se spunea, durate din cioburi de statui fără preţ, frînturi de zei olimpici, căci de veacuri Forul servea de carieră. Printre ruinele templelor păgîne se arcuiau paupere tristele bisericuţe creştine. Straturile de gunoaie, praf şi bălegar ridicaseră nivelul străzii cu mai bine de zece coţi. Dar tot o mai străjuiau pe alocuri coloanele antice cu frînturi de arhitrave gata să se prăbuşească.

Niccolò îi arătă însoţitorului unde fusese cîndva senatul Romei, Curia, Adunarea Poporului, astăzi Cîmpul Vacii, căci, pe aici, se ţinea tîrgul de vite. Perechi de boi albi cu coamele răsucite şi bivoli negri stăteau culcaţi ici şi colo, porcii rimau grohăind în băltoace, guiţau purcei zburdînd. Coloanele de marmoră prăbuşite şi lespezile cu inscripţii aproape şterse, pîngărite de bălegarul dobitoacelor, se îngropau treptat în clisă. Un vechi turn cavaleresc, odinioară cuibul de tîlhari al baronilor Frangipani, se alipise de arcul triumfal al lui Titus Vespasianus. Şi tot aici, înaintea aceluiaşi arc, se aciuiase un han pentru plugarii veniţi la tîrg. Pe ferestrele deschise se revărsa larma de glasuri femeieşti ocărîndu-se şi miros de ulei rînced şi peşte prăjit, valuri-valuri. Pe frînghie se uscau nişte zdrenţe. Un bătrîn cerşetor cu obrazul istovit de malarie, şezînd pe o piatră, îşi înfăşură piciorul într-o zdreanţă murdară.

Înăuntru, de-o parte şi de alta a arcului de triumf, se vedeau două basoreliefuri. Într-unui, cuceritorul Ierusalimului, împăiatul Titus Vespasianus, se afla în fruntea cortegiului, într-o cvadrigă, în celălalt – captivii iudei în lanţuri purtau trofeele învingătorului: trapeza cu jertfe lui Iehova, pîinile punerii înainte şi sfeşnicele cu şapte lumini din templul lui Solomon. Sus, în mijlocul bolţii, un vultur cu aripi falnice îl ducea în Olimp pe cezarul zeificat. Pe frontispiciul porţilor, Niccolò mai putu descifra inscripţia: ce rezistase vremii: *Senatus populusque Romanus divo Tito divi Vespasiani filio Vespasiano Augusto.*

Şi soarele în asfinţit, prefirîndu-şi razele dinspre Capitoliu, împurpura triumful imperatorului cu ultimele săgeţi ce pătrundeau prin pîclele albăstrui ale fumului de la bucătării, care nimba toate, de parcă era smirnă şi tămîie.

Inima lui Niccolò se strînse de durere cînd, întorcînd capul pentru ultima oară, văzu răsfrîngerile trandafirii ale asfinţitului coborînd cele trei coloane de marmoră albă atît de singuratice înaintea bisericii Santa Maria Liberatrice. Dangătul trist şi bătrîneşte spart al clopotelor care chemau la rugăciunea de seară părea că prohodeşte însuşi Forul Roman. Intrară în Colizeu.

— M-da, mormăi Niccolò, privind uriaşele lespezi ale zidurilor amfiteatrului, nu erau oameni ca noi toţi cei care au ştiut să ridice asemenea ziduri. Numai aici, la Roma, îţi dai seama ce diferenţă este între cei de azi şi popoarele antice. Să ne luăm la întrecere cu ei? Nici nu-ţi dă prin minte ce fel erau...

— Mi se pare... îngăimă Leonardo încet şi cu efort parcă, trezindu-se din îngîndurare, mi se pare, Niccolò, că nu ai dreptate. Au şi cei de azi o putere nu mai mică decît anticii, doar că în alte domenii...

— Nu cumva în smerenie creştinească?

— Poate şi în ea...

— Posibil... se învoi cu răceală Machiavelli.

Se aşezară să se odihnească pe treapta cea mai de jos a amfiteatrului, măcinată de timp.

— În ce mă priveşte, eu cred, urmă Niccolò, cu neaşteptată înflăcărare, da, da, eu cred că oamenii trebuiau fie să-l primească, fie să-l respingă pe Cristos.

Una din două. Noi însă n-am făcut nici una, nici alta. Nu suntem nici creştini şi nici păgîni. De păgînism ne-am lăsat, de creştinism nu ne-am alipit. N-avem puterea să fim buni şi ne sfiim să fim răi. Nu sîntem nici negri, nici albi, doar bălţaţi, nici reci şi nici calzi, doar călduţi. Ne-am irosit minţind şi ascunzîndu-ne cu laşitate şi şchiopătăm de ambele picioare între Cristos şi Veliar, încît astăzi nu mai ştim ce vrem şi încotro să mergem. Cei vechi cel puţin ştiau şi mergeau pînă la capăt – nu erau făţarnici, nu întorceau obrazul drept celui ce-i lovise în cel stîng. Ei, dar de cînd oamenii au început să creadă că de dragul fericirii în ceruri trebuie să rabzi orice nedreptate pe pămînt, li s-a deschis ticăloşilor un tărîm nemărginit şi fără primejdie. Chiar aşa, ce alta decît această nouă învăţătură a stors poporului ultimul strop de vlagă şi l-a înrobit celor josnici?...

Vocea îi tremura şi, pe faţa schimonosită parcă de o durere insuportabilă, ochii îi scînteiau de jarul unei uri nepotolite, vecină cu nebunia.

Leonardo tăcea. I se prefirau prin minte gînduri atît de senine, simple şi candide ca cerul acesta albastru care scînteia printre zidurile sparte ale Colizeului. Parcă nicăieri azurul lui nu-i mai veşnic tînăr şi triumfător ca în crăpăturile unor ziduri căzute în ruină.

Odinioară barbarii nordici, cuceritorii Romei, care nu cunoşteau meşteşugul extracţiei minereurilor din pămînt, au smuls din zidurile sale piroanele ca să făurească din anticul fier paloşe noi. Şi pe locul lor păsările cerului şi-au făcut cuiburi. Leonardo vedea cum stoluri negre de ciori se adunau croncănind vesele pentru somn şi se strecurau în aceste adăposturi.

Şi îşi spunea în sinea lui că nici cezarii stăpînitori ai lumii, care au durat acest edificiu, şi nici barbarii care încercau să-l distrugă nu bănuiau că trudesc pentru făpturile despre care scrie în scripturi că nu seamănă şi nu culeg, nu adună în cămări, dar Tatăl ceresc le dă hrană...

Nu avea rost să-l contrazică pe Machiavelli. Oricum, tot nu-l va înţelege, căci ceea ce era pentru Leonardo bucurie, pentru Niccolò însemna amărăciune, mierea lui era fierea celuilalt, şi marea ură fiică a marii cunoaşteri.

— Dar ştii ceva, messer Leonardo? se întrerupse deodată Machiavelli. Conform obiceiului, voia să încheie discuţia cu o glumă. Abia acum văd cît de mult greşesc cei care te consideră eretic şi păgîn. Ţine minte vorba mea: în ziua judecăţii de apoi, cînd Cel-de-sus ne va împărţi în oiţe smerite şi ţapi necuraţi, fi-vei printre mieii Domnului, în rai, alături de sfinţii martiri.

— Nu fără dumneata messer Niccolò! rîse cu poftă artistul. Dacă mie mi-e hărăzit raiul, nici domnia-ta n-ai să scapi de el.

— A, nu! Slugă preasupusă! Numai asta nu! Cedez dinainte locul meu amatorilor. Mi-ajunge plictiseala de aici...

Şi chipul i se lumină de un zîmbet bun.

— Să vezi ce vis straniu am visat într-o noapte. Se făcea că mă dusei într-o adunare de flămînzi şi zdrenţăroşi, călugări, tîrfe, sclavi, ologi, smintiţi, zicînd că despre ei s-a spus: „fericiţi cei săraci cu duhul, căci a lor va fi împărăţia cerului”.

Apoi am fost purtat într-alt loc, unde am văzut nenumăraţi bărbaţi plini de maiestate, de parcă era senatul antic discutînd despre ştiinţă, arte, probleme de stat. Erau conducători de oşti, împăraţi, papi, legiuitori, filozofi – Homer, Alexandru cel Mare, Platon, Marc Aureliu. „Acesta este iadul – mi s-a spus – şi ei sunt sufletele păcătoşilor zvîrliţi aici de Cel Preaînalt, deoarece în viaţă au iubit înţelepciunea veacului acesta care-i nebunie înaintea lui Dumnezeu.” Şi m-au întrebat unde doresc să merg, în rai sau în iad. „În iad, am strigat, fireşte că în iad, acolo unde sînt înţelepţii şi eroii.”

— Dacă aceasta va fi fiind realitatea, cum ai visat domnia-ta, cred că nici eu n-am nimic împotrivă... i se alătură Leonardo.

— A, nu, e prea tîrziu. Nu mai scapi. Te vor tîrî cu de-a sila, dacă n-ai să vrei... Pentru creştineştile dumitale virtuţi vei fi răsplătit cu raiul ceresc...

Cînd au părăsit Colizeul, se întunecase de-a binelea. O lună mare şi galbenă cît un taler de aramă se arătă de după bolta neagră a bazilicii Sfîntului Constantin, despicînd straturile de nori diafani de culoarea sidefului. Şi prin pîlca subţire şi albăstruie care se ţesea între Arcul lui Titus Vespasianus şi Capitoliu, cele trei coloane palide şi singuratice dinaintea Santei Maria Liberatrice, trei năluci sub pînzele lunii, păreau şi mai sublime. Iar *Angelusul* de seară, cu bodogănitul lui bătrînesc de clopote, suna şi mai trist deasupra Forului Roman, ca un bocet de îngropăciune.

C a r t e a   a   p a i s p r e z e c e a

MONNA LISA GIOCONDA

I

În *Cartea despre pictură* Leonardo scria:

„Pentru portrete va trebui să-ţi amenajezi un atelier anume – o curte prelungită, în patru laturi, largă de zece şi lungă de douăzeci de coţi, cu zidurile date cu negru şi cu o cornişă ca de acoperiş pentru umbrarul de pînză pus aşa fel, ca să poată fi strîns sau întins la nevoie, spre a servi de apărătoare împotriva soarelui. Cu umbrarul deschis să pictezi numai în preajma amurgului, sau cînd e ceaţă ori cerul este înnourat. Aceasta e lumina desăvîrşită”

Un asemenea atelier anume pentru portrete îşi amenajase şi el în curtea casei unde şedea – a doua pe partea stingă a străzii Martelli dacă veneai dinspre Piazza San Giovanni şi te duceai către Palazzo Medici – casa lui Piero di Barto-Martelli, om inteligent şi mare iubitor al matematicii, care-i purta lui Leonardo multă prietenie.

Era într-o zi liniştită, ceţoasă şi caldă a anului 1505. Soarele îşi prefira prin diafanul norilor lumina palidă şi molcomă ca pe fundul unei ape, punînd peste tot umbre gingaşe ce se topeau ca fumul. Era lumina perfectă a lui Leonardo, care dădea un farmec aparte chipului femeiesc, după cum spunea artistul.

„E cu putinţă să nu vină?” se întreba în sinea lui. Era cu gîndul la aceea al cărui portret îl picta de aproape trei ani cu o perseverenţă şi o sîrguinţă neobişnuite la el.

În aşteptarea ei aranja atelierul, şi Giovanni Beltraffio, care-l urmărea pe furiş, se minuna cîtă nelinişte se desluşea în această aşteptare aproape nerăbdătoare, de necrezut şi nefirească la învăţătorul său, de obicei de un calm imperturbabil.

Leonardo făcu ordine pe raft, aranja puzderia de pensule, paletele şi oalele de culori, care, răcindu-se prindeau o pojghiţă de clei străveziu ca un strat subţire de gheaţă, dezveli portretul aşezat pe *leggio,* şevaletul pe trei picioare, şi dădu drumul jocului de apă din mijlocul curţii, amenajat anume pentru plăcerea ei, joc în care şuviţele de apă, lovind în cădere sferele de sticlă, le roteau cu o stranie muzică. De jur împrejurul fîntînii creşteau florile ei preferate, irişii îngrijiţi de mîna lui. Apoi aduse pîinea tăiată felii într-un coş, pentru ciuta îmblînzită care zburda prin curte şi pe care o hrănea *ea* din palmă, netezi covorul pufos din faţa jeţului din stejar masiv, negru, cu spătarul şi sprijinitoarele pentru coate, frumos sculptate. Motanul alb, un animal de rasă adus tocmai din Asia şi cumpărat de Leonardo tot pentru plăcerea ei, o aştepta torcînd la locul lui obişnuit, făcut colac pe covor. Era ciacîr, cu ochiul drept galben ca topazul şi cel stîng albastru ca un

safir.

Andrea Salaino aduse notele şi se apucă să acordeze viola. Veni şi Atalante, un alt muzicant pe care Leonardo îl cunoştea încă de la curtea il Moro, din Milano. Atalante cînta destul de frumos, mai ales la lăuta de argint care semăna a ţeastă de cal, timpuria invenţie a lui Leonardo.

Artistul invita în atelier pe cei mai de seamă cîntăreţi, muzicanţi, povestitori, poeţi şi cei mai spirituali interlocutori ca s-o distreze şi s-o ferească pe monna Lisa de plictiseala care se citeşte adesea pe chipurile portretelor. Astfel studia pe obrazul ei jocul ideilor şi sentimentelor trezite de dispute, povestiri, muzică.

Mai tîrziu asemenea adunări se întruneau mai rar. Leonardo ştia că nu mai sunt necesare. Şi fără ele, monna Lisa n-avea să se mai plictisească. Numai la muzică nu renunţase artistul, pentru că îi ajuta pe amîndoi să lucreze, căci lucra şi ea la portretul său.

Totul era gata pentru venirea monnei Lisa, dar ea nu sosea.

„Chiar n-o să vină? se întreba Leonardo. Astăzi lumina şi umbra sînt parcă anume în aşteptarea ei. Să trimit după dînsa? Dar nu, ea ştie că o aştept. Trebuie să vină.”

Şi Giovanni vedea crescîndu-i neliniştea şi nerăbdarea.

Deodată o răsuflare uşoară de vînt duse într-o parte jocul zglobiu al fîntînii arteziene, sticla zăngăni, palide, petalele de irişi se înfiorară sub pulberea de apă, ciuta cea simţitoare încordă gîtul ascultînd, Leonardo îşi plecă şi el urechea, şi Giovanni, deşi încă n-auzea nimic, înţelese, după expresia feţei lui, că este ea.

Întîi intră, cu o smerită plecăciune, sora Camilla, o călugăriţă *convertita* care locuia în casa ei şi de fiecare dată o însoţea în atelierul artistului. Aşezîndu-se modest într-un colţ cu cartea de rugăciuni pe genunchi şi fără să ridice ochii, fără să pronunţe un cuvînt, avea însuşirea de a fi ştearsă, aproape nevăzută. Într-atît, încît Leonardo după trei ani de vizite aproape că nu-i auzise glasul.

Şi în sfîrşit, după Camilla intră cea care fusese aşteptată aici de toţi – o femeie de vreo treizeci de ani, într-o rochie închisă la culoare, cu o voaletă neagră-străvezie ca un nour căzîndu-i pînă la jumătatea frunţii. Era monna Lisa Gioconda.

Beltraffio ştia că este din neamul ei napolitană, fiica prinţului Antonio Gerardini, odinioară bogat, dar ruinat în 1495, pe timpul ocupaţiei franceze, astăzi soţia unui cetăţean al Florenţei, a lui Francesco del Giocondo.

În 1481 messer Giocondo s-a însurat cu fiica lui Mariano Rucellai.

La doi ani după aceea soţia i se stinse din viaţă. Atunci el se însură cu Tommasa Villani şi abia după moartea ei, a treia oară se căsători cu monna Lisa. Pe vremea cînd îi făcea portretul, Leonardo avea peste cincizeci de ani, iar soţul monnei Lisa patruzeci şi cinci. Messer Giocondo se număra printre cei doisprezece *buonomini* şi de pe o zi pe alta aştepta să i se atribuie titlul de prior. Era un bărbat dintre cei mai obişnuiţi, cum întîlneşti oricînd şi pretutindeni, nici prea bun, nici

rău din cale-afară, om calculat şi dibaci în treburi, dăruit în totul slujbei şi gospodăriei sale. Tînăra şi eleganta femeie i se părea podoaba cea mai potrivită în casă. Însă farmecul monnei Lisa era mai anevoie de înţeles pentru el decît meritele noii rase de tauri sicilieni sau avantajele la vamă cînd vinzi peste graniţă piei crude de oaie. Se povestea că monna Lisa s-ar fi măritat nu din dragoste, ci doar ca să nu treacă peste voia tatălui ei, în timp ce primul logodnic şi-a căutat de bunăvoie moartea pe cîmpul de bătălie. Circulau de asemeni zvonuri, poate numai bîrfeli, că ar fi existat şi alţi pasionaţi şi îndărătnici admiratori, întotdeauna însă fără nădejde. Cu toate acestea, gurile rele – or, acestea nu-i lipseau Florenţei – n-au putut născoci nimic rău pe seama Giocondei. Liniştită, modestă, cucernică, respectînd cu tristeţe rînduielile bisericii, milostivă cu săracii, monna Lisa era şi o gospodină harnică, soţie credincioasă iar pentru Dianora, fiica vitregă de doisprezece ani, nu maşteră, ci mai degrabă mamă plină de tandreţe.

Iată tot ce ştia despre ea Giovanni. Însă monna Lisa care venea în atelierul lui Leonardo i se părea cu totul alta.

Şi în decursul a trei ani, scurgerea timpului nu risipea, dar adîncea această senzaţie – la fiecare nouă apariţie Giovanni încerca un fel de uimire vecină cu spaima, ca în faţa unei năluci. Uneori încerca să şi-o explice prin faptul că era atît de obişnuit să-i vadă chipul din portret, iar măiestria învăţătorului fiind atît de fără egal, monna Lisa în carne şi oase i se părea mai puţin reală decît cea de pe pînză. Dar nu, mai era şi altceva aici, mult mai tainic.

Ştia cu certitudine că Leonardo n-are alt prilej s-o vadă decît lucrînd la portret, de faţă cu alţii, adesea în prezenţa unei cete de invitaţi, altă dată doar cu nedespărţita ei Camilla, dar niciodată între patru ochi. Cu toate acestea, ucenicul simţea că între ei există un secret care-i apropie, de parcă ar fi numai ei doi în atelier. Şi mai ştia că nu e secret de dragoste, sau cel puţin al dragostei astfel numite de oameni.

Îl auzise pe Leonardo susţinînd că pictorii îndeobşte sînt înclinaţi să imite propriul lor chip şi trup de cîte ori pictează chipuri şi trupuri. Şi el considera că la temelia acestui fenomen se află faptul că sufletul omenesc, fiind creatorul propriului trup, de cîte ori are prilejul să inventeze un trup nou, tinde să repete în el ceea ce mai crease odată. Şi această înclinaţie este atît de puternică, încît uneori chiar în portrete, dincolo de asemănarea exterioară cu cel reprezentat, se străvede dacă nu chipul în întregime, atunci cel puţin sufletul pictorului însuşi.

Dar ceea ce se întîmpla acum sub ochii lui era mai uimitor: i se părea că nu numai cea din portret, dar şi monna Lisa în carne şi oase din zi în zi seamănă mai mult cu Leonardo, cum vezi uneori ca se întîmplă cu oamenii care au vieţuit îndelung împreună.

De alminteri, latura pregnantă a crescîndei asemănări nu consta propriu-zis în identitatea trăsăturilor – deşi de la o vreme îl surprindea şi ea adesea – dar mai ales în expresia ochilor şi în zîmbet. Îşi aminti cu nespusă uimire că mai văzuse acest zîmbet pe chipul lui Toma Necredinciosul al lui Verrocchio, căruia tînărul Leonardo îi servise de model, ba chiar şi pe cel al strămoaşei Eva din primul tablou al învăţătorului, stînd înaintea Pomului Cunoaşterii, pe chipul îngerului în

tabloul *Fecioara dintre stînci,* şi pe al *Ledei cu Lebăda,* ca şi în atîtea alte chipuri feminine pictate, desenate sau modelate de el mult înainte s-o fi cunoscut pe monna Lisa, ca şi cum toată viaţa şi în toate operele sale căutase răsfrîngerea farmecului său propriu şi în sfîrşit o găsise pe chipul Giocondei.

Uneori cînd Giovanni vedea acest zîmbet dedublat, îl treceau aproape fiorii, de parcă era martorul unui miracol. Realitatea i se părea vis, visul realitate, ca şi cum monna Lisa n-ar fi fost fiinţă vie, în carne şi oase, soţia lui messer Giocondo, cetăţean florentin, unul din oamenii cei mai comuni, ci o nălucă chemată de învăţătorul său, un spectru, un strigoi, un al doilea eu, feminin, al lui Leonardo.

Gioconda îşi mîngîia favorita care-i sărise pe genunchi şi scîntei nevăzute trosneau uşurel în blana albă a pisicii, sub degetele-i lungi şi delicate.

Leonardo dădu să se apuce de lucru, puse însă pensula deoparte şi-i cercetă cu atenţie obrazul: niciodată nu-i scăpa o cît de uşoară umbră sau schimbare pe acest chip.

— Madonna, spuse el, te-a tulburat ceva astăzi?

Şi Giovanni îşi dădu seama că seamănă mai puţin ca de obicei cu portretul.

— Da, întrucîtva, ridică ea ochii molcomi la Leonardo. Nu se simte bine Dianora. Azi-noapte n-am închis ochii.

— Poate eşti obosită şi nu ţi-e gîndul la portret? N-ai vrea să amînăm?

— Nu e nevoie. Ar fi păcat de o zi ca asta! Priveşte cît sînt de gingaşe umbrele şi în ce abur străluceşte soarele pe cer! Parcă anume pentru mine...

Apoi adăugă după o clipă de tăcere:

— Ştiam că mă aştepţi. Aş fi venit mai devreme, dar am fost reţinută de – madonna Sofonisba...

— Cine? A, da, ştiu, o voce de precupeaţă, miroase mai iute ca o dugheană de parfumuri...

Gioconda zîmbi amuzată.

— Madonna Sofonisba voia cu tot dinadinsul să-mi descrie serbarea de aseară de la Palazzo Vecchio pe care a dat-o prealuminata signora Argentina, soţia gonfalonierului. Să-mi spună ce s-a servit după masă, cum arătau toaletele, cine şi cui i-a făcut curte...

— Va să zică, asta era. Te-a tulburat nu boala Dianorei, ci flecăreala acestei gaiţe... Ce lucru ciudat! Ai observat, madonna? Uneori stupizeniile auzite de la nişte oameni cu totul străini, de care nu-ţi pasă, nişte simple prostii sau trivialităţi omeneşti îţi întunecă deodată sufletul şi te indispun mai rău decît o nenorocire...

Monna Lisa dădu doar din cap în tăcere. Se vedea că de mult se înţelegeau aproape fără cuvinte, numai din priviri sau aluzii. Leonardo puse iarăşi mîna se pensulă.

— Povesteşte-mi ceva, îl rugă încet monna Lisa.

— Ce să-ţi povestesc?

— Despre împărăţia Venerei, murmură ea după o clipă de gîndire.

Avea el cîteva istorioare preferate, în cea mai mare parte amintiri din călătorii, ale sale sau ale altora, observaţii asupra naturii sau planuri ale unor tablouri viitoare.

De obicei le povestea aproape cu aceleaşi cuvinte – simple şi copilăreşti, în acompaniament de muzică.

Şi acum făcu un semn, şi cînd Andrea Salaino, la violă, iar Atalante, la lăuta de argint, porniră să înstrune ceea ce fusese dinainte ales şi neschimbat acompania povestea despre împărăţia Venerei, Leonardo îşi începu istorisirea cu glasu-i subţire, feminin şi cîntat, ca un basm sau un cîntec de leagăn:

— Corăbierii care îşi au sălaşul pe ţărmurile Ciliciei spun că cei ce-s sortiţi să piară în valuri văd uneori, cînd bîntuie spăimîntătoarele furtuni, insula Cipru, tărîmul zeiţei iubirii. De jur împrejurai ei se zbuciumă valuri, se-nvolbură vîrtejuri, se-nalţă trombe şi mulţi dintre navigatorii atraşi de farmecul insulei şi-au sfărîmat corăbiile de stîncile în jurul cărora se cască vîltori fără fund. O, cîte s-au zdrobit şi s-au scufundat în hăuri! Acolo pe ţărm, se mai zăresc şi azi scheletele lor jalnice pe jumătate îngropate în nisip, înfăşurate în cununi de alge, unele scoţînd din apă numai pupa, altele prova, unele doar traversele dezgolite ale bordurilor ca nişte coaste de schelet uriaş, altele cîrma sfărîmată. Şi sînt atît de multe! Ai zice că e ziua învierii, cînd marea trebuie să dea înapoi toate corăbiile ce-au pierit vreodată. Pe cînd deasupra insulei se bolteşte cerul veşnic albastru, soarele inundă cu razele sale colinele smălţate de flori, iar văzduhul e atît de nemişcat, încît flacăra lungă a căţuilor de pe treptele dinaintea templului se ridică spre cer la fel de dreaptă şi nemişcată ca şi albele coloane şi negrii chiparoşi ce se răsfrîng în oglinda lacului. Numai viţele apei de cleştar susură dulce, umplînd şi golind pe rînd cupele de porfir ale fîntînilor. Şi cei ce se îneacă în mare văd atît de aproape lacul cel liniştit, iar vîntul poartă pînă la ei balsamurile crîngului de mirt. Şi cu cît este mai înspăimîntătoare viitoarea furtunii din jurul lor, cu atît este mai adîncă liniştea ce învăluie împărăţia Ciprianei.

Tăcu. Se stinse şi glasul violei, amuţiră şi strunele lăutei. Şi se înstăpîni, mai frumoasă decît toate sunetele, liniştea de după muzică. Numai viţele de apă susurau arcuindu-se şi lovind sticla sferelor.

Şi parcă legănată şi apărată de un zid împotriva realităţii, senină şi streină de toate în afara voinţei artistului, monna Lisa îl privea drept în ochi cu un zîmbet plin de taină, propriul lui zîmbet, ca o apă molcomă şi străvezie, dar nespus de profundă – oricît s-ar afunda privirea în ea, oricît ar ispiti-o, nu va răzbate în adînc niciodată.

În clipa aceea lui Giovanni i se păru că Leonardo şi cu monna Lisa sînt două oglinzi puse faţă-n faţă, care reflectîndu-se una într-alta, se adîncesc şi se adîncesc la infinit.

II

A doua zi dimineaţa Leonardo se duse la Palazzo Vechio, să lucreze la *Bătălia de la Anghiari.*

Sosind la Florenţa în 1503, primise de la gonfalonierul Piero Soderini, conducătorul suprem al Republicii, comanda să picteze la propria lui alegere o bătălie memorabilă pe zidul noii Săli a Consiliului din Palatul Signoriei, zis şi Palazzo Vecchio. Artistul alese celebra victorie repurtată de florentini la Anghiari în 1440 asupra lui Niccolò Piccinino, comandantul armatei lui Filippo Maria Visconti, ducele Lombardiei.

Pe zid se şi vedea o parte din tablou: patru călăreţi se încăierau pentru drapel – o zdreanţă care flutură la capătul unei prăjini, şi aceea frîntă. Cinci mîini se agăţau, trăgeau de el cu înverşunare în toate direcţiile. Săbii se încrucişaseră în aer. Şi privind gurile căscate, îţi dădeai seama că ţîşnesc din ele răcnete de fiare. Feţele omeneşti schimonosite nu erau mai puţin înspăimîntătoare decît măştile monştrilor fantastici de pe platoşele de aramă. Oamenii contaminaseră şi caii de turbare: ei se cabrau lovindu-se cu copitele din faţă şi cu urechile lipite, scăpărînd din ochii spăimîntători şi rînjindu-şi dinţii, se sfîşiau ca fiarele sălbatice. Dedesubt, în noroiul muiat cu sînge, sub copitele cailor, un om ucidea alt om, lovindu-l cu ţeasta de pămînt. Nu observa că din clipă în clipă amîndoi aveau să fie zdrobiţi.

Era războiul în toată grozăvia lui fără sens, *„pazzia bestialissima”* – „cea mai bestială dintre prostiile cu putinţă”- după expresia lui Leonardo, care „nu lasă pe pămînt nici un loc nerăscolit, unde să nu vezi făgaşe pline cu sînge”.

Abia se apucase să lucreze, cînd paşi sonori răsunară pe podeaua de cărămizi a sălii pustii. Îi recunoscu fără să întoarcă ochii şi se încruntă.

Era Piero Soderini, unul dintre cei despre care Niccolò Machiavelli spusese că nu sînt nici reci şi nici calzi, numai călduţi, nici negri şi nici albi, doar cenuşii. Cetăţenii Florenţei, urmaşii înavuţiţilor prăvăliaşi care-şi agonisiseră blazoane, l-au ales căpetenie ca pe un egal al lor, ca pe o mediocritate absolută, indiferentă şi nimănui primejdioasă, nădăjduind să facă din el o unealtă supusă în mîinile lor. Dar se înşelaseră. Soderini s-a dovedit prieten al nevoiaşilor şi apărător al poporului. Deşi, la drept vorbind, lînarii nu se sinchiseau de aşa ceva. Era oricum o valoare mult prea măruntă: sîrguinţa sa de funcţionăraş ţinea locul însuşirilor de conducător, inteligenţei îi ţinea loc prudenţa, firea blajină se substituia virtuţilor. Nu era o taină pentru nimeni că trufaşa şi inaccesibila-i consoartă, madonna Argentina, care nu catadicsea să-şi ascundă măcar dispreţul pentru soţ, nu-i zicea altfel decît „şoricelul meu”. Şi trebuie să recunoaştem că messer Piero amintea într-adevăr prin nu mai ştiu ce un venerabil şoarece veteran al beciurilor unei cancelarii. Îi lipsea pînă şi abilitatea, acea înnăscută neruşinare atît de trebuincioasă cîrmuitorilor, precum catranul pentru uns roţi. Era ferm inflexibil, insensibil şi drept ca o scîndură – şi atît de incoruptibil şi curat în onorabilitatea sa republicană, încît „mirosea a săpun de la o poştă”, cum spunea Machiavelli.

Dorind să împace lumea întreagă, nu făcea decît să scoată pe toţi din sărite. Bogaţilor nu le intra în voie, pe săraci nu-i ajuta. Veşnic şedea între două scaune şi se pomenea între două focuri. Era un martir al mediocrităţii de aur – *aurea mediocritas*. Într-o zi Machiavelli, pe care messer Piero îl ocrotea, compuse o epigramă sub formă de epitaf:

În noaptea cînd se stinse Soderini,
În iad se duse sufletu-i întîi.
„Hei, încotro? Unde-o iei razna-aşa, bătrîne?
Ce caţi aici? Hai, şterge-o la copii!…”

Luînd comanda, Leonardo fusese pus în situaţia de a semna un contract stînjenitor pentru el, care prevedea plata despăgubirilor în cazul unei cît de mici întîrzieri. Magnificii signori îşi apărau interesele asemenea unor buni prăvăliaşi. Fiind un pasionat al hîrţoagelor, Soderini îl plictisea pe artist cerîndu-i socoteala de orice bănuţ încasat de la vistierie pentru ridicarea schelelor şi procurarea materialelor: lac, sodă, var, culori, ulei de in şi alte mărunţişuri. Nici la curtea lui Sforza, nici la a lui Cesare, cît fusese în slujba „tiranilor”, după cum se exprima dispreţuitor gonfalonierul, nu pomenise asemenea robie ca acum, în republica aceasta ce-şi zicea liberă, în împărăţia egalităţii filistine. Mai rău ca toate era însă obiceiul lui messer Piero specific tuturor oamenilor lipsiţi de orice har în artă, pe deasupra şi ignoranţi, de a da sfaturi artiştilor. Soderini avea o mare înclinaţie pentru atari sfătoşenii.

Şi de data aceasta îl întrebă ce făcuse cu suma încredinţată pentru cumpărarea a treizeci şi cinci de pfunzi de culoare albă de Alexandria netrecută în factură. Artistul mărturisi că n-a cumpărat culoarea, ba a şi uitat pe ce a cheltuit banii, oferindu-se să restituie suma vistieriei.

— Vai de mine, messer Leonardo! Cum se poate! Am amintit-o numai aşa, pentru o bună rînduială în chestiunile băneşti. Nu-ţi fie cu supărare. Vezi şi domnia-ta, sîntem oameni modeşti fără mari pretenţii. Poate că, faţă de mărinimia unor monarhi superbi ca Sforza şi Borgia, cumpătarea noastră întru risipă ţi se pare zgîrcenie sadea. Dar de, ce să-i faci? Ne întindem cît ni-i plapuma. Nu sîntem niscaiva autocraţi, ci doar slujitorii poporului, datori să dea socoteală de fiecare soldo. Deoarece, după cum ştii, banii vistieriei statului sînt lucru sfînt. Aici e cuprins şi obolul văduviei, şi birul plătit cu sudoarea frunţii lucrătorului şi cu sîngele de oştean. Monarhul e singur, pe cînd noi sîntem mulţi şi cu toţii egali înaintea legii. Iac-aşa, messer Leonardo! Tiranii te-au plătit cu aur, iar noi te plătim cu aramă, dar oare nu-i mai presus decît aurul robiei arama libertăţii? Oare cugetul curat nu-i mai presus decît orice răsplată?

Asemeni trecătorului ce-şi pleacă fruntea şi mijeşte ochii, surprins fiind pe drum de vîrtejul de praf stîrnit de vînt, Leonardo aştepta cu resemnată plictiseală să sece izvorul elocinţei lui Soderini, lăsîndu-l să creadă că este de acord. În aceste gînduri comune emise de oameni comuni artistul desluşea o forţă surdă, oarbă, implacabilă ca şi forţele naturii căreia nu i te puteai împotrivi, şi deşi la prima vedere reverberaţiile elocinţei sale ţi se păreau nişte simple platitudini,

aprofundîndu-le, aveai senzaţia că priveşti într-un adînc nemărginit şi ameţitor.

Iar Soderini continua să cuvînteze cu şi mai multă înflăcărare. Ţinea cu tot dinadinsul să-l atragă în dispută pe adversar. Şi, ca să-l zgîndăre, schimbă subiectul, trecînd la pictură.

Astfel, încovoindu-şi spinarea, se apucă să cerceteze cu priviri de cunoscător, prin ochelarii rotunzi cu ramă de argint, partea terminată a frescei.

— Minunat! Extraordinar! Ce muşchi sculpturali! Ce cunoaştere a perspectivei! Dar caii, caii parcă-s vii!

Apoi îl aţinti cu bunăvoinţă pe deasupra ochelarilor ca un dascăl pe ucenicul nelipsit de har, dar nu îndeajuns de sîrguincios.

— Fie că-ţi place sau nu, dar am să-ţi spun încă o dată, messer Leonardo, ceea ce ţi-am spus de atîtea ori... dacă ai să mergi mai departe în felul acesta, tabloul o să lase o impresie întristătoare prin cele ce înfăţişează şi... nu te supăra, onorabile, pentru sinceritatea mea, întotdeauna spun adevărul verde în faţă – dar nu la asta ne-aşteptam de la domnia-ta...

— Şi la ce v-aţi aşteptat, signore? se interesă artistul cu sfioasă curiozitate.

— Să imortalizezi pentru urmaşi gloria militară a republicii, înfăţişînd cu penelul dumitale memorabile fapte de arme ale eroilor... ştii, ceva care să-nalţe sufleteşte pe cel ce l-ar privi, dar să-i dea şi un bun exemplu de dragoste de patrie şi vitejie civică. Războiul este aşa cum l-ai văzut domnia-ta... Dar te întreb, messere, dacă nu se cuvine să înnobilezi, să înfloreşti sau cel puţin să atenuezi întrucîtva unele grozăvii căci trebuie, nu-i aşa, să ai măsură în toate. Poate mă înşel, dar mi se pare că artistul îşi află adevărata menire slujind poporul, povăţuindu-l, călăuzindu-l...

Cînd Soderini începea să vorbească despre slujirea poporului, nu se mai oprea. Ochii săi scînteiau învăpăiaţi de patimă, iar cuvintele lui stăruitoare puteau să sfredelească piatra ca stropul de apă.

Leonardo asculta în tăcere, fără mişcare, iar cînd se trezea din încremenire căuta să-şi imagineze înfiorat ce gîndeşte despre artă acest om plin de virtuţi.

— Arta care nu aduce foloase poporului, urma ser Piero, nu e decît o joacă a trîntorilor, o toană a trufiei bogaţilor, un lux al tiranilor. Nu-i aşa, onorabile?

— Desigur, signore, se învoi Leonardo.

Ca să adauge apoi cu un început de zîmbet;

— Ştiţi ce-ar trebui să faceţi, signore, ca să punem odată capăt discuţiei noastre care durează de atîta vreme? Cel mai bun lucru ar fi ca cetăţenii Republicii Florentine să hotărască ei înşişi, şi chiar în această Sală de Consiliu, prin majoritate de voturi, cu bile albe şi negre, dacă le e de folos sau nu tabloul meu. Ar rezulta pentru dumneavoastră două avantaje: întîi, un răspuns de o precizie matematică – e de-ajuns să număraţi voturile, ca să ştiţi adevărul – şi în al doilea rînd, oricît ar fi un om de inteligent şi de cunoscător în materie, e în firea lucrurilor să se mai înşele, dat fiindcă e unul singur. Pe cînd zece sau douăzeci de

mii de oameni simpli, chiar necunoscători, adunaţi laolaltă nu se pot înşela, căci după cum se ştie – *vox populi – vox Dei...*

La început Soderini nu înţelesese. Avea o adevărată veneraţie pentru ceremonialul bilelor albe şi negre, aşa încît nu-i dădu prin minte că cineva, oricine ar fi fost, îşi putea îngădui o ironie la adresa acestei sfinte taine. Iar cînd înţelese, îşi pironi ochii pe obrazul artistului cu obtuză mirare, aproape cu spaimă, şi ochişorii săi rotunzi şi miopi prinseră a alerga de colo-colo ca nişte şoricei ce simt pisica pe-aproape.

Deşi, la drept vorbind, se stăpîni numaidecît. Mintea sa era înclinată încă de la naştere să-i considere pe toţi artiştii luaţi laolaltă ca pe nişte fiinţe lipsite de bun-simţ, de aceea gluma lui Leonardo nu-l jigni.

Se simţea doar întristat.

După a sa părere, era binefăcătorul acestui om, căci neluînd în seamă zvonurile despre trădarea lui în povestea cu hărţile strategice ale împrejurimilor Florenţei pe care Leonardo le-ar fi întocmit spre folosul lui Cesare Borgia, un duşman înverşunat al patriei, Soderini dovedise mărinimie şi-l luase în slujba republicii, punîndu-şi nădejdea în propria influenţă binefăcătoare şi în căinţa artistului.

De aceea, schimbînd vorba, îşi luă de data asta un ton oficial şi-i comunică printre altele că Michelangelo Bounarroti primise şi el comanda pentru o frescă cu subiect eroic. Şi va picta pe zidul dimpotrivă al Sălii Consiliului. După care, luîndu-şi rămas bun cu oarecare răceală, plecă.

Leonardo îl petrecu pînă departe cu privirea. Cenuşiu şi mărunt, cu părul sur, picioarele crăcănate şi spatele gheboşat, ser Piero semăna într-adevăr a şoricel.

III

Ieşind din Palazzo Vecchio, Leonardo se opri în faţa lui *David* ieşit de sub dalta lui Michelangelo.

Părea că uriaşul de marmoră albă stă de strajă lîngă porţile cetăţii, conturîndu-se limpede pe piatra neagră a turnului zvelt şi sever.

Trupul lui adolescentin era golaş şi slab. Mîna dreaptă cu praştia cădea în jos, încît i se reflectau venele, în timp ce stînga ridicată spre piept ţinea piatra. Privirea lui scruta depărtarea pe sub sprîncenele încruntate, de parcă ar fi ţintit. Deasupra frunţii joase cîrlionţii se împleteau într-o cunună.

Şi în mintea lui Leonardo se prefirară slovele *Cărţii întîi a împăraţilor:*

„Şi a spus David lui Saul: robul tău a păscut oile tatălui său şi cînd se întîmpla să vină leul sau ursul să ia vreo oaie din turmă, alergam după el şi i-o luam din gură, iar dacă se năpustea asupra mea, îl apucam de coamă şi-l loveam,

omorîndu-l. Şi urşi şi lei a ucis robul tău şi cu acest filistean netăiat împrejur se va întîmpla la fel. Şi îşi luă David toiagul în mînă şi alese cinci pietricele netede din pîrîu şi punîndu-le în gluga sa de păstor, cu ea şi cu praştia în mînă pomi împotriva filisteanului. Şi-i spuse lui David filisteanul: Ce vii asupra mea cu toiagul şi cu pietrele? Au doar eu sînt cîine? Şi spuse David: nu, ci mai rău decît un cîine. Acum însă te va da Domnul în mîna mea şi te voi ucide şi-ţi voi despărţi capul de trup şi hoitul tău şi hoiturile oştirii filistene le voi da păsărilor cerului şi fiarelor pămîntului şi pămîntul întreg va afla că este Dumnezeu în Israil."

În piaţa unde fusese ars pe rug Savonarola, *David* a lui Michelangelo părea a fi eroul aşteptat de Machiavelli, prorocul pe care în zadar îl tot chemase Girolamo.

Leonardo recunoştea în această operă a rivalului un suflet poate la fel de înalt, dar la antipod cu al său, aşa cum acţiunea este la antipodul contemplării, pasiunea – la cel al impasibilităţii şi acalmia – la cel al furtunii. Şi forţa aceasta străină îl atrăgea şi trezea într-însul curiozitatea şi dorinţa de a se apropia de ea pentru a o cunoaşte pînă la capăt.

Printre materialele de construcţie de la depozitul catedralei florentine Santa Maria del Fiore zăcea o uriaşă coloană de marmoră albă, oarecum vătămată de un sculptor nedibaci. Cei mai renumiţi meşteri o refuzaseră, socotind că nu mai e bună de nimic.

Pe vremea cînd Leonardo se înapoiase la Florenţa, după cele întîmplate la Roma, i se oferi lui această marmoră, odată cu o comandă. Dar pînă ce chibzui, măsură, calculă cu încetineala lui de totdeauna, un alt artist cu douăzeci şi trei de ani mai tînăr decît el, Michelangelo Buonarroti, îi luă comanda de sub nas, iar după aceea, punîndu-se pe treabă şi lucrînd cu o iuţeală de necrezut nu numai ziua dar şi noaptea, la lumina făcliilor, îşi termină *Uriaşul* în decurs de douăzeci şi cinci de luni. Şaisprezece ani i-au trebuit lui Leonardo ca să-şi modeleze în lut *Colosul* care-l imortaliza pe Sforza. Oare cît timp i-ar fi pretins o marmoră de mărimea lui David? Nu îndrăznea să-şi mărturisească nici sieşi.

Şi drept urmare, florentinii îl decretaseră pe Michelangelo Buonarroti rivalul lui Leonardo în arta sculpturii. Iar Buonarroti primi provocarea fără să şovăie.

Şi acum, apucîndu-se de tabloul cu subiect eroic din Sala Consiliului, deşi pînă mai de curînd nici nu pusese mîna pe penel, încerca să-l întreacă pe Leonardo şi pe tărîmul picturii, dovedind un curaj ce-ar fi putut să pară nechibzuinţă.

Şi cu cît adversarul său dovedea mai multă blîndeţe şi bunăvoinţă, cu atît mai necruţătoare era ura lui Buonarroti. Calmul imperturbabil al lui Leonardo i se părea o dovadă de dispreţ. Bănuitor din fire, pleca urechea la bîrfeli, căuta pretexte pentru ceartă şi nu scăpa nici un prilej de a lovi în adversar.

Cînd *David* a fost gata, signorii invitară la o consfătuire pe cei mai buni sculptori şi pictori florentini, ca să hotărască locul unde va fi aşezat. Leonardo se alătură ideii arhitectului Giuliano da Sangallo care susţinea că locul *Gigantului* este în Piaţa Signoriei, sub arcul din mijloc al Loggiei dell'Orcagna. Cînd află Michelangelo, declară că Leonardo vrea să-l ascundă de invidie pe *David* în colţul cel mai întunecos, unde soarele să nu-i scalde niciodată marmora şi nimeni să nu-

l poată vedea.

Într-o zi Leonardo, aflîndu-se în atelierul său cu pereţii negri, unde lucra la portretul Giocondei, la una din obişnuitele adunări ale artiştilor, de faţă fiind mulţi maeştri de prima mînă ca fraţii Pollaiuolo, bătrînul Sandro Botticelli, Filippino Lippi, Lorenzo di Credi, elevul lui Perugino, unul dintre oaspeţi puse întrebarea: care dintre cele două arte – sculptura sau pictura – este superioară celeilalte.

Pe atunci aceasta era disputa preferată. Leonardo ascultă în tăcere, iar cînd i se ceru şi lui părerea, răspunse:

— După mine, cu cît arta este mai aproape de perfecţiune, cu atît este mai departe de meşteşug.

Apoi adăugă cu zîmbetul său fugar, de nu mai ştii dacă vorbeşte serios sau glumeşte:

— Principala deosebire între cele două arte constă în faptul că pictura pretinde mari eforturi spirituale, pe cîtă vreme sculptura impune înainte de toate grele sforţări fizice, pentru a desface figura care se cuprinde în piatra dură şi grosolană ca miezul în sîmbure. Sculptorul o dezghioacă din marmoră cu dalta şi ciocanul puţin cîte puţin şi pentru asta trebuie să-şi încordeze ca un salahor forţele trupeşti cu mare oboseală, scăldîndu-se în sudori, care, amestecate cu praful, devin murdărie; obrazul lui, ca al brutarului, e murdar de pulbere albă, veşmintele presărate cu ploaie de cioburi de nea, casa plină de pietre şi praf, în vreme ce pictorul, şezînd în atelier, în deplină linişte, în veşminte elegante, mînuieşte penelul cu uşurinţă, punînd culori plăcute ochiului. Casa lui e luminoasă, curată, plină de tablouri frumoase; totdeauna este linişte în ea, şi munca este îndulcită cu muzică ori conversaţii plăcute sau lectură căci nici bocănitul ciocanului, nici alte zgomote supărătoare nu-l împiedică să le asculte...

Cuvintele lui Leonardo i-au fost aduse la cunoştinţă lui Michelangelo, care le socoti o aluzie la adresa sa, dar înfrîngîndu-şi furia, doar strînse din umeri, obiectînd cu zîmbet sarcastic celui ce i le strecurase:

— N-are decît să facă pe cuconaşul crescut în puf acest fecior de slujnică dintr-o cîrciumă. Eu sînt urmaşul unui neam străvechi şi iată, nu mă ruşinez de munca mea, trudesc ca un salahor de rînd şi nu mi-e silă de sudoare şi de murdărie. Cît priveşte superioritatea sculpturii sau a picturii, însăşi disputa este o absurditate: artele sînt egale, au unul şi acelaşi izvor şi tind spre un singur ţel. Iar cel ce susţine că pictura este mai nobilă decît sculptura, dacă va fi fiind şi în alte domenii la fel de informat asupra lucrurilor pe care se apucă să le judece, ei, bine, atunci aflaţi că nu se pricepe la ele mai grozav decît bucătăreasa mea.

Michelangelo se apucă febril de lucru la fresca din Sala Consiliului, vrînd să-şi ajungă din urmă rivalul, ceea ce nu era prea greu.

Subiectul şi-l alese dintr-un episod al războiului cu Pisa: o zi de vară dogoritoare, oştenii florentini se scaldă în Arno. Deodată se dă alarma şi se arată inamicul. Oştenii grăbesc spre mal, ies din apa în care trupurile obosite li se desfătaseră la răcoare şi, gata să-şi facă datoria, trag pe ei hainele prăfuite şi năduşite, îşi pun zalele şi paloşele încinse la soare.

Astfel, ca un răspuns la tabloul lui Leonardo, Michelangelo reprezenta războiul nu ca pe un măcel absurd, „cea mai stupidă dintre bestialităţi”, ci ca o faptă eroică plină de bărbăţie, o împlinire a datoriei de veacuri, o luptă a eroilor menită să acopere de slavă patria şi pe ei înşişi.

Duelul acesta a lui Leonardo cu Michelangelo era urmărit de florentini cu patimă, aşa cum mulţimea privea un spectacol popular. Şi pentru că li se părea searbăd tot ce n-avea de-a face cu politica, întocmai ca o mîncare fără sare şi piper, ei se grăbiră să-i atribuie lui Michelangelo că ţine cu republica şi este împotriva Medicilor, pe cînd Leonardo ţine cu Medicii şi este împotriva republicii. Disputa, devenind pe înţelesul tuturor, se aprinse vîlvătaie, fu scoasă din casă pe străzi şi în pieţe. Luau parte la ea şi cei care nu se sinchiseau de arte. Operele lui Leonardo şi ale lui Michelangelo ajunseseră să aibă rolul unor steaguri de luptă în cele două tabere vrăjmaşe.

Se merse pînă acolo, încît noaptea veneau necunoscuţi şi aruncau cu pietre în *David.* Cetăţenii de vază dădeau vina pe popor, capii mulţimii, dimpotrivă, pe aceştia dintîi, artiştii învinuiau pe elevii lui Perugino care abia-şi deschisese *bottega* la Florenţa, în timp ce Buonarroti, de faţă cu gonfalonierul, nu se sfii să declare că ticăloşii care aruncă în David cu pietre au fost plătiţi de Leonardo.

Şi multă lume o crezu sau se prefăcu a o crede.

Într-o zi venind vorba de Michelangelo, în timp ce lucra la portretul Giocondei (în atelier nu erau decît Andrea Salaino şi Giovanni), Leonardo spuse monnei Lisa:

— Mi se pare că dacă aş sta cu el de vorbă între patru ochi, totul s-ar explica de la sine şi n-ar rămîne nici urmă din această ostilitate stupidă. Ar înţelege că nu-i sînt duşman, că nu există om pe faţa pămîntului care să-l iubească aşa cum îl iubesc eu...

— Crezi, messer Leonardo? Crezi că ar înţelege?

— N-am nici o îndoială, exclamă artistul. Nu se poate să n-o înţeleagă un om ca el! Toată nenorocirea stă în faptul că e excesiv de sfios şi nesigur de sine. Se tortureazã, e sfîşiat de invidie şi se teme, pentru că nici el nu se cunoaşte pe sine. Ce coşmar, ce nebunie! Ştii, madona, cînd am văzut deunăzi cartoanele cu *Scăldătorii,* nu mi-a venit să-mi cred ochilor. Nimeni nu-şi poate închipui ce reprezintă şi pînă la ce culmi se va ridica! Eu îmi dau seama încă de pe acum nu numai că mi-e egal, dar că este şi mult mai puternic decît mine!

Ea îl privi cu privirea aceea care, aşa cum i se părea lui Giovanni, reflecta ca într-o oglindă însăşi privirea lui Leonardo şi chipul i se lumină de un zîmbet straniu.

— Messere, spuse, ţii minte locul din Sfînta Scriptură unde Domnul Dumnezeu îi spune prorocului Ilie, care fugise de la necinstitul rege Ahab în pustiu, pe muntele Horeb: „Ieşi şi stai pe munte, înaintea feţei Domnului. Şi iată, va trece Dumnezeu şi înaintea lui va fi vijelie năprasnică ce va despica munţii şi va prăvăli stîncile – dar Domnul nu va fi în vijelie. După vijelie va fi cutremur – dar nu în cutremur va fi Domnul. După cutremur va fi foc – dar nici în foc nu va fi

Domnul. Iar după foc va fi o suflare uşoară ca o adiere lină – şi în ea va fi Domnul Dumnezeu". Poate că messer Buonarroti este puternic precum vijelia care despică munţii şi prăvale stîncile înaintea Domnului. Dar nu într-însu-i pacea în care sălăşluieşte Domnul Dumnezeu. Şi el o ştie şi te urăşte, pentru că eşti mai puternic decît el, aşa precum mai puternică este liniştea decît furtuna.

Într-o zi, la capela Brancacci a bisericii Santa Maria del Carmine de pe malul celălalt, unde frescele de pe pereţi, ieşite de sub penelul lui Tommaso Masaccio, slujeau drept adevărată şcoală pentru cei mai de seamă maeştri ai Italiei (dealtminteri, tot după ele învăţase şi Leonardo cîndva), artistul cunoscu un tînăr, aproape un copil, care studia frescele şi le copia. Purta o camizolă neagră veche şi pătată de culori, rufăria însă o avea imaculată, deşi croită dintr-o pînză grosolană, probabil de casă. Era zvelt şi mlădiu, cu gît subţire neobişnuit de alb, delicat şi lung, de fată anemică, cu un obrăjor prelung, cu tenul palid şi transparent, de o frumuseţe puţintel dulceagă, fandosită, pe care poposiseră doi ochi negri mari, cum au ţărăncile din Umbria după care Perugino pictase Madonnele sale, nişte ochi străini de orice gînd, adînci şi goi ca cerul.

După un timp, Leonardo îl întîlni iarăşi la mînăstirea Santa Maria Novella, în Sala Papei, unde fuseseră expuse cartoanele *Bătăliei de la Anghiari.* Şi pe acestea le studia şi le copia, cum făcuse şi cu frescele lui Masaccio. Tînărul, care probabil îl cunoştea la faţă pe Leonardo, îl aţinti cu o privire imobilă, dorind şi neîndrăznind să-i vorbească.

Leonardo, observîndu-i nehotărîrea, se apropie de el. Emoţionat, roşind şi bîlbîindu-se, tînărul îi declară cu o sinceritate copilărească linguşitoare, oarecum nelalocul ei, că îl consideră învăţătorul său şi cel mai mare pictor al Italiei. Cît despre Michelangelo nu este demn să lege nici curelele de la sandalele creatorului *Cinei celei de taină.*

Leonardo îl mai întîlni de cîteva ori pe tînăr, stătu de vorbă cu el îndelung şi îi studie desenele. Şi cu cît îl cunoştea mai de aproape, cu atît se convingea că este un viitor mare pictor.

Sensibil ca o femeie şi aplecat tuturor influenţelor, el răspundea ca un ecou la toate chemările şi-i imita pe Perugino şi Pinturicchio, sub îndrumarea căruia lucrase nu de mult la decorarea cu picturi murale a Bibliotecii din Siena. Dar mai ales îl imita pe Leonardo. În spatele acestei imaturităţi însă se ghicea o asemenea prospeţime a simţirii, cum nu mai întîlnise la nimeni niciodată. Dar cel mai mult se minuna văzînd cum pătrunde acest băieţaş cele mai adînci taine ale artei şi vieţii, ca din greşeală, întîmplător, fără s-o vrea măcar, cum biruie cele mai grele piedici cu uşurinţă şi în joacă parcă. Totul i se oferea fără efort, ca şi cum n-ar fi existat pentru el în artă acele nesfîrşite căutări, nici trudă sau sforţări, şovăieli şi nedumeriri, care au însemnat pentru Leonardo chinul şi blestemul întregii vieţi. Şi cînd învăţătorul îi spunea că este necesar să studieze natura cu răbdare, chiar cu încetineală, vorbindu-i despre regulile de-o precizie matematică şi despre legile picturii, tînărul îl privea în lumina ochilor cu ochii săi mari, miraţi, goi de gînduri, ascultîndu-l numai din respectul ce i-l purta dascălului, dar cu plictiseală.

Într-o zi îi scăpă o vorbă care prin profunzimea ei îl sperie pe Leonardo:

— Cînd pictezi, am observat că nu se cade să gîndeşti. Iese mai bine.

Ca şi cum acest copil i-ar fi confirmat prin toată fiinţa sa că nu există şi nu poate exista acea unitate, acea armonie perfectă dintre sentiment şi raţiune, iubire şi cunoaştere pe care el o căuta.

Mult mai adînci erau îndoielile lui Leonardo, iar frica lui pentru destinele viitoare ale artei incomparabil mai adîncă înaintea seninătăţii acesteia blînde şi candide, fără gînd, decît în faţa indignării şi urii lui Buonarroti.

— De unde eşti, fiule? îl întrebă o dată, pe la începutul cunoştinţei lor. Cine e tatăl tău şi cum te cheamă?

— Sînt de felul meu din Urbino, îi răspunsese tînărul cu un zîmbet amabil, aproape dulceag. Tatăl meu este pictorul Giovanni Sanzio. Mă cheamă Rafael.

IV

Era în zilele cînd Leonardo se văzuse silit, din pricina unor treburi urgente, să părăsească Florenţa.

Din vremuri imemoriale, Republica Florentină era, cu vecina ei Pisa, într-un război fără sfîrşit, necruţător şi istovitor pentru ambele oraşe.

Stînd într-o zi de vorbă cu Machiavelli, artistul îi expusese între altele un ingenios plan strategic: să se abată apele Arnului într-o albie nouă, care, ocolind Pisa, să se reverse cu ajutorul unor canale în mlaştinile livorneze. Oraşul, lipsit în felul acesta de comunicare cu marea şi împiedicat să se aprovizioneze, ar fi fost silit să capituleze. Planul îl captivă pe entuziastul Niccolò, mai ales că era vorba de ceva ieşit din comun. El îl comunică gonfalonierului şi aproape îl convinse şi-l înflăcără datorită elocinţei sale, cu atît mai mult, cu cît reuşi să-i gîdile amorul propriu atît de sensibil, din pricină că în ultima vreme cei mai mulţi atribuiau lipsei de har a lui ser Piero nereuşitele războiului cu Pisa. Secretarul Republicii Florentine îl şi păcăli în parte, ascunzîndu-i valoarea reală a cheltuielilor şi greutăţile realizării. Cînd gonfalonierul expuse planul în Consiliul celor Zece şi membrii lui aproape îl luară în rîs, Soderini se simţi jignit şi, hotărînd să le demonstreze că nu are mai puţină minte decît ei toţi la un loc, se ţinu pe poziţie cu atîta înverşunare, încît aproape îşi atinse ţelul, e drept, nu fără ajutorul mărinimos al duşmanilor săi, care îşi dăduseră voturile cu dragă inimă pentru această culme a stupizeniei, după a lor părere, anume ca să-l piardă pe ser Piero.

Dar pînă una-alta Machiavelli îi ascunse şi lui Leonardo toate şiretlicurile sale, socotind că în cele din urmă, după ce îl va trage definitiv pe gonfalonier de partea sa, va şti să dobîndească de la el tot ce o să vrea, mînuindu-l ca pe o marionetă.

Începutul lucrărilor făgădui succesul. Nivelul apei scăzu. Curînd însă fură întîmpinate greutăţi care cereau cheltuieli tot mai mari, iar chibzuiţii signori se tocmeau pentru orice bănuţ.

În vara anului 1505, Arno, ieşind din matcă după o ploaie torenţială, mătură din calea sa o parte din baraje. Şi Leonardo fu chemat la locul sinistrului.

În preajma plecării, întorcîndu-se de pe malul celălalt al fluviului, unde stătuse de vorbă în privinţa lucrărilor cu Machiavelli, care de-a dreptul îl îngrozise cu mărturisirile sale, Leonardo tocmai trecea podul Santa Trinita, cu gîndul s-o cotească în strada Tornabuoni.

Ceasul era tîrziu şi trecătorii rari. Liniştea nopţii nu era tulburată decît de scocul morii de la Ponte alla Carraia. Ziua fusese zăpuşitoare, spre seară însă a plouat şi văzduhul mirosea a proaspăt. De jos, de sub pod venea iz de apă călîie, văratică. De după neagra colină San Miniato răsărea o lună plină de vrajă. În dreapta, pe cheiul lui Ponte Vecchio, măruntele coşmelii cu podeţe inegale sprijinite pe stîlpi coşcoviţi se răsfrîngeau ca într-o oglindă în apa verde tulbure a iezăturii care o domolea şi o făcea mai adîncă. În stînga, o stea singuratică tremura deasupra şirului de dealuri de un liliachiu gingaş care urcau în trepte spre Monte Albano.

Panorama Florenţei se desfăşura sub cerul limpede ca o vinietă de frontispiciu pe aurul pălit al unei cărţi străvechi – unică în lume şi dragă ca un chip de prieten. Se întrezărea întîi şi întîi, în partea dinspre miazănoapte, clopotniţa de la Santa Croce, apoi zveltul, maiestuosul şi neclintitul turn al Palatului Vechi, după aceea Campanilla de marmoră albă a lui Giotto şi, asemeni unui uriaş boboc de crin, străvechiul, heraldicul crin de purpură, cupola cu olane roşii a Sfintei Maria del Fiore. De altminteri, sub această lumină încropită, a serii şi a lunii, toată Florenţa era ca o singură floare învoaltă de argint cizelat.

De mult observase Leonardo că orice oraş are parfumul său, ca şi omul. Florenţa mirosea parcă a colb umezit, parcă a irişi după ploaie – parfum în care se amesteca un iz uşor de lacuri şi culori proaspete cu altul de tablouri foarte vechi.

Era cu gîndul la Gioconda.

Ca şi Giovanni, cunoştea atît de puţine lucruri despre ea! Nu, nu-l jignea, ci doar îl mira prezenţa în viaţa ei a unui messer Francesco, soţul, un om slab şi înalt, cu un neg în obrazul stîng şi ochii streşiniţi de sprîncene dese. Un om absolut pozitiv, cu mult spirit practic, căruia îi plăcea să discute despre superioritatea rasei siciliene de tauri şi noua taxă vamală la pieile crude de oaie. Erau momente cînd Leonardo se bucura de farmecul ei diafan, îndepărtat, străin, inexistent aproape şi totuşi mai real decît tot ce era în jurul său, dar erau clipe şi cînd îi simţea pe de-a întregul frumuseţea debordantă.

Monna Lisa nu era din femeile poreclite pe-atunci „eroine preaînvăţate”. Niciodată nu vorbea despre cărţi şi nu-şi mărturisea părerile despre ele. Numai întîmplător Leonardo aflase că citeşte în latină şi greacă. Se purta şi vorbea cu atîta simplitate, încît mulţi o socoteau nu prea deşteaptă. În realitate însă poseda – sau cel puţin i se părea lui – ceva mai adînc decît inteligenţa, mai ales cea de femeie, un fel de înţelepciune profetică. Rostea uneori cuvinte care o făceau deodată apropiată, înrudită cu el, mai aproape de sufletul lui decît oricine altul din cîţi cunoscuse, o pururea prietenă şi soră. În asemenea clipe el ar fi vrut să calce peste hotarul acelui cerc magic care delimitează viaţa de contemplare. Dar de

fiecare dată îşi înfrîngea dorinţa. Şi de cîte ori ucidea în sine farmecul palpitant al monnei Lisa vii, chipul fantomatic chemat de el pe pînză apărea tot mai plin de viaţă şi mai real.

De multe ori i se părea că şi ea ştie acest lucru, ba se supune şi-l ajută, aducîndu-se jertfă propriei năluci, şi dăruindu-i sufletul, se bucură.

Iubirea era ceea ce-i unea?

Nimic în afară de plictiseală sau batjocură nu-i trezeau în suflet flecărelile la modă despre iubirea platonică, suspinele galeşe ale amanţilor celeşti sau sonetele dulcege pe gustul lui Petrarca. Nu mai puţin strein îi era sentimentul pe care cei mai mulţi oameni îl numeau dragoste. La fel cum refuza să consume came, nu pentru că era neîngăduită, ci pentru că îl dezgusta, tot aşa se abţinea de la femei, nu fiindcă ar fi fost lucru cu păcat, ci pentru că orice posesie carnală, indiferent dacă se săvîrşea în căsnicie sau în adulter, i se părea grosolană.

„Actul împreunării, scria Leonardo în însemnările sale anatomice, se caracterizează prin atîta urîţenie, încît să nu fi fost farmecul chipurilor, podoabelor celor în cauză şi puterea patimii carnale, neamul omenesc s-ar fi stins de mult cu siguranţă.” Şi Leonardo fugea de această „urîţenie”, de jocul patimii dintre masculi şi femele, precum fugea de sîngerosul abator al celor ce erau mîncaţi de cei ce-i mîncau – fără să se indigneze, fără să condamne şi nici să justifice, recunoscînd legea necesităţii fireşti în lupta dintre iubire şi foame, atîta doar că nu vroia să ia şi el parte la aceasta, supunîndu-se altei legi – cea a iubirii caste.

Dar chiar de-o iubea, oare ar fi putut să-şi dorească o mai sublimă împreunare cu iubita decît mîngîierea adîncă şi plină de taină a creării chipului nemuritor al unei fiinţe noi care se zămislea şi se năştea din ei cum se naşte un copil din tată şi mamă, întruchipîndu-i pe amîndoi?

Şi cu toate acestea, simţea că şi aici, în acest act al iubirii atît de neprihănit, de pur, există o primejdie, poate, mai mare decît în cel al obişnuitei iubiri carnale. Amîndoi călcau pe marginea unei bezne, a unui hău, acolo unde nimeni nu mai pusese piciorul niciodată, şi înfrîngeau ispita şi atracţia acelui hău. Între ei doi şerpuiau cuvinte lunecoase şi străvezii, în care taina se întrezărea ca soarele prin ceaţă. Uneori Leonardo se întreba cu nelinişte ce s-ar întîmpla dacă ceaţa s-ar risipi şi ar străluci orbitor soarele, sub razele căruia tainele şi nălucile pier? Ce se va întîmpla dacă nici el şi nici ea nu vor mai putea ţine piept simţirii şi vor călca peste hotarul cercului magic, iar contemplarea se va preface în viaţă? Are el dreptul să pună la încercare un suflet omenesc, singurul apropiat, sufletul eternei sale prietene şi surori cu aceeaşi impasibilă curiozitate cu care supune observaţiei legile mecanicii sau ale matematicii, viaţa unei plante tratate cu venin sau structura unui cadavru? Oare ea nu se va indigna, nu-l va respinge cu dispreţ şi ură cum l-ar respinge orice altă femeie?

Uneori i se părea că o supune la o cumplită caznă lentă şi se îngrozea înaintea supunerii ei fără margini, cum fără margini era şi curiozitatea lui voluptoasă şi atît de fără cruţare.

Abia în ultimul timp descoperise acest hotar în sine şi înţelegea că mai

devreme sau mai tîrziu va trebui să-şi dea un răspuns la întrebare – ce este monna Lisa pentru dînsul, om în carne şi oase sau doar o nălucă, o reflectare a propriului suflet în oglinda farmecului feminin. Mai avea o speranţă, că plecarea lui va amîna pentru un timp inevitabilul hotărîrii şi aproape se bucura că părăseşte Florenţa. Acum însă, cînd ziua despărţirii lor era atît de aproape, Leonardo îşi dădea seama că s-a înşelat. Plecarea nu numai că nu amîna, dar dimpotrivă apropia ceasul hotărîrilor.

Cufundat în aceste gînduri, nu observa pe unde îl duceau paşii, iar cînd se dezmetici, nu mai ştia unde se află. Luînd ca reper Campanilla de marmoră a lui Giotto, Leonardo îşi dădu seama că nu se află departe de catedrală. O latură a străzii înguste şi lungi era înghiţită de umbra de nepătruns, cealaltă plutea scăldată feeric de pînzele albe ale lunii. În depărtare, la capătul celălalt al ulicioarei scînteia o luminiţă roşie şi oameni cu măşti pe faţă, înfăşuraţi în dominouri negre, cîntau în sunet de lăute o serenadă înaintea unui balcon, sau mai degrabă a unei loggii florentine acoperite cu umbrar de olane ce coborau în pantă dulce, cu arcurile ogivelor sprijinindu-şi în semicerc graţia pe zvelteţea coloanelor.

Leonardo se opri să-i asculte.

Cîntau cunoscutul cîntec de dragoste compus de Lorenzo Magnificul în sunetele căruia se desfăşura pe vremuri cortegiul cavaleresc al zeului Bacchus şi al Ariadnei.

Era un cîntec nesfîrşit de trist şi totodată plin de bucuria vieţii, mult îndrăgit de Leonardo, pentru că-l auzise adesea în tinereţe.

Quant'è bella giovenezza,
Che se fugge tuttavia.
Chi vuol esser lieto, sia -
Di doman non c'è certezza.

Tinereţea-i primăvară,
Rîzi şi cîntă pînă-ţi vine,
Fii ferice, că-i fugară,
Nu ştii ce-ţi aduce mîine!...

Şi ultimul lui vers îi trezi în suflet ecoul, un ecou ca o neagră presimţire.

Va să zică, soarta s-a îndurat de el şi i-a trimis acum, în prag de bătrîneţe, după o viaţă de singurătate, săracă în lumina bucuriei, un suflet înrudit şi viu. Îl va respinge oare? Se va lepăda de el cum a mai făcut de atîtea ori în viaţă, ca să se dedice contemplaţiei? Va jertfi iarăşi fiinţa cea mai dragă şi apropiată, pentru ceva depărtat şi numai probabil? Realul de dragul acelui *ce* posibil, dar singurul sublim? Pe care din două va alege – Gioconda vie sau pe cea nemuritoare? Era perfect conştient că alegînd pe una, o pierdea pe cealaltă, în timp ce amîndouă îi erau la fel de dragi. Şi mai ştia un lucru – trebuia să aleagă între ele două, nu se

mai putea amîna şi nici prelungi această caznă.

Voinţa lui era însă moartă. Şi nu voia şi nu putea să hotărască ce-i mai bine, s-o ucidă pe cea vie de dragul nemuritoarei sau pe nemuritoarea de dragul celei vii, pe cea palpabilă, reală. În carne şi oase, de dragul celei ce va să existe veşnic pe pînză?

Lăsă în urmă încă două ulicioare şi se opri în faţa casei proprietarului său, Martelli.

Dar uşile erau încuiate şi luminile stinse. Atunci Leonardo ridică ciocanul ce atîrna de un lanţ şi lovi scoaba de fontă. Nu-i răspunse nimeni. Probabil portarul lipsea sau poate adormise. Sunetul metalic repetat la nesfîrşit de ecourile bolţilor sonore ale scării de piatră se stinse pînă la urmă şi se înstăpîni iarăşi liniştea, o linişte pe care lumina bizară a lunii o făcea şi mai profundă.

Deodată, din turnul de alături prinseră a cădea alte sunete, mai grele, mai adînci, de aramă, măsurate de bătaia ornicului care jalona timpul. Glasul lui povestea despre zborul implacabil şi tainic al vremii, despre bătrîneţea singuratică, fără o geană de lumină, despre trecutul care nu se mai întoarce.

Ultima bătaie pluti îndelung tremurătoare, în tăcerea captivă în pînzele lunii, cînd întărindu-se, cînd slăbind, propagată pînă departe în cercuri concentrice tot mai largi şi mai largi, ca şi cum ar fi îngăimat şi ea:

Di doman non c'è certezza –
Nu ştii ce-ţi aduce mîine...

V

A doua zi monna Lisa veni la atelier la ora obişnuită. Şi pentru întîia oară în trei ani, era singură, neînsoţită de veşnica-i tovarăşă, sora Camilla. Ştia că aceea avea să fie ultima lor întîlnire.

Ziua era însorită, orbitoare de strălucire. Leonardo trase umbrarul de pînză şi în curtea cu pereţii daţi cu negru coborî amurgul acela gingaş şi transparent, cu umbre uşoare ca în adîncul unei ape, care dădeau chipului ei un farmec fără seamăn.

Erau singuri.

El lucra în tăcere, concentrat şi perfect stăpîn pe sine. Uitase de gîndurile din ajun, ca şi cum n-ar fi existat pentru el nici trecut, nici viitor, şi timpul s-ar fi oprit în loc – ca şi cum Gioconda şedea de totdeauna acolo şi aşa va rămîne să şadă înaintea lui, cu zîmbetul acela molcom şi straniu pe chip.

Şi ceea ce nu izbutise să facă în viaţa concretă, făcea acum în forul sufletului său – contopea cele două chipuri într-unui singur, unul viu, celălalt nemuritor,

realitatea cu ficţiunea. Şi asta îi umplea inima de o mare bucurie, bucuria eliberării.

Acum nu-i mai era milă şi nici nu se temea de ea. Ştia că va rămîne supusă lui pînă la capăt, primind şi îndurînd totul fără cîrtire, chiar de-ar fi s-o plătească cu viaţa. Uneori o privea cu vechea lui curiozitate, ca pe osîndiţii pe care-i condusese la execuţie, ca să le fure cu privirea ultimul spasm de durere zugrăvit pe obraz.

Deodată i se năzări că descoperă o umbră de gînd viu, străin lui, neinspirat de el şi netrebuincios pe chipul ei, ca urma ceţoasă a unei respiraţii pe oglindă. Şi ca s-o recheme înapoi, s-o atragă iarăşi în cercul fantomatic, alungind această umbră vie, începu să-i istorisească cu glas cîntat şi înrobitor, aşa cum îşi rosteşte vrăjitorul descîntecul, unul din basmele acelea pline de mister pe care uneori şi le nota în jurnale.

— Nefiind în stare să-mi înving dorinţa de a vedea privelişti noi, nemaivăzute creaţii artistice ale naturii însăşi, după ce am bătut vreme lungă un drum şerpuit printre stînci golaşe şi mohorîte, ajunsei în sfîrşit la Peşteră şi m-am oprit la intrarea ei cu descumpănire. După o vreme totuşi m-am hotărît şi, cu spinarea încovoiată, plecîndu-mi capul şi acoperindu-mi vederea ca să se deprindă cu întunericul, am păşit înăuntrul ei. Am rătăcit multă vreme în beznă, încordîndu-mi privirile şi încruntînd sprîncenele, dar fără să văd ceva, orbecăind, luînd-o cînd încolo, cînd încoace, cu toată strădania mea să desluşesc ceva. Bezna era însă mult prea deasă. După lungă vreme petrecută în acest întuneric de nepătruns s-au trezit în mine şi au început să lupte între ele două sentimente – frica şi curiozitatea. Frica la gîndul că va trebui să cercetez totuşi peştera întunecoasă, şi curiozitatea – nu cumva se ascunde acolo vreo taină minunată?...

Tăcu. Dar umbra străină tot mai plutea pe chipul ei.

— Care din cele două sentimente a fost mai tare? murmură monna Lisa.

— Curiozitatea...

— Şi ai aflat taina Peşterii?

— Am aflat doar ceea ce se putea afla...

— Şi ai s-o spui oamenilor?

— Pînă la capăt – nu e cu putinţă, şi-apoi, nu m-aş pricepe. Aş vrea numai să le sădesc în suflete o curiozitate atît de puternică, încît întotdeauna să învingă frica din ei.

— Dar ce-ai spune dacă ai vedea că numai curiozitatea, oricît ar fi ea de puternică, nu ajunge?... întrebă ea deodată cu o bruscă strălucire în ochi. Ce-ai zice dacă va mai trebui şi altceva, mult mai presus, ca să pătrunzi în ultima şi cea mai minunată dintre tainele Peşterii? mai adăugă după o clipă de tăcere, privindu-l drept în lumina ochilor cu un zîmbet cum nu mai văzuse Leonardo la ea pînă atunci.

— Ce-ar putea fi mai presus? se miră artistul. Monna Lisa tăcea.

Şi atunci o rază orbitoare, subţire ca un tăiş de jungher, pătrunse printr-o crăpătură a pologului şi, fulgerător, amurgul subacvatic se risipi, iar odată cu el se risipi şi farmecul umbrelor clarobscurului de pe chipul monnei Lisa, cum se risipeşte în vînt şi se stinge o melodie venită de departe.

— Pleci mîine? îl întrebă Gioconda.

— Nu, în astă-seară.

— Plec şi eu în curînd, mai spuse ea.

Leonardo o privi lung, vru să mai întrebe ceva, dar renunţă.

Înţelegea că pleacă pentru a nu rămîne singură, fără el, la Florenţa.

— Messer Francesco pleacă pe timp de trei luni, pînă-n toamnă, în Calabria. Are nişte treburi pe-acolo. Şi închipuie-ţi, l-am convins să mă ia cu el...

Leonardo întoarse capul şi se uită cu ciudă, încruntat, la raza ascuţită şi vrăjmaşă, şi prea sinceră. Pînă şi stropii jocului de apă, spectral străvezii, monotoni şi fără viaţă, se aprinseră acum în această rază frîntă şi jucăuşă şi scînteiau în toate culorile diverse şi contrastante ale curcubeului, culorile vieţii.

Simţi deodată că se întoarce la viaţă – sleit de puteri şi cu inima plină de sfială, de jale şi copleşită de regrete.

— Nu-i nimic, spuse monna Lisa, trage pologul. Încă nu-i tîrziu şi n-am obosit...

— Nu, nu, oricum, totuna e. Ajunge pe astăzi, spuse şi aruncă penelul.

— N-ai să-l termini niciodată?

— De ce? se grăbi s-o oprească Leonardo, de parcă s-ar fi temut. N-ai să mai vii la mine după ce te întorci?

— Vin, sigur, cum să nu. Doar că peste trei luni am să fiu poate cu totul alta şi n-ai să mă mai recunoşti. Doar dumneata spuneai că feţele oamenilor şi mai ales ale femeilor se schimbă de la o zi la alta...

— Aş vrea să-l termin, rosti el încet, ca pentru sine. Dar nu ştiu... Îmi pare că niciodată n-am să ajung să realizez ceea ce-mi doresc...

— N-ai să ajungi...? se miră ea. Deşi, la drept vorbind, am mai auzit spunîndu-se că nu-ţi termini niciodată tablourile, pentru că tinzi spre imposibil...

Şi în spusele ei Leonardo desluşi sau i se năzări numai că desluşeşte un reproş nesfîrşit de blînd şi plin de jale. „Iată-l, aşadar...” îşi zise şi i se făcu frică.

— E timpul... Rămîi cu bine, messer Leonardo. Şi drum bun... spuse ea simplu, ca de obicei.

Leonardo ridică la ea ochii şi din nou i se năzări că descoperă pe acest chip un ultim şi deznădăjduit reproş şi o nesfîrşită rugă.

Ştia că e veşnică şi ireversibilă această clipă ca însăşi moartea, pentru ei doi. Ştia că nu trebuie să tacă. Dar cu cît se zbuciuma să găsească o hotărîre şi un

cuvînt, cu atît mai limpede îşi simţea neputinţa şi prăpastia dintre ei se căsca implacabil. În timp ce monna Lisa continua să zîmbească molcom, cu zîmbetul ei luminos. Cu toate acestea, seninătatea şi calmul ei erau rigide ca pe obrazul unui mort.

Şi inima lui Leonardo se umplea de infinită milă, o milă de neîndurat, făcîndu-l şi mai neputincios.

Iar monna Lisa îi întinse mîna pentru prima oară de cînd se cunoşteau şi el i-o sărută. Şi simţi în aceeaşi clipă cum, înclinîndu-se, monna Lisa i-a atins creştetul cu buzele.

— Dumnezeu să te aibă în pază. spuse cu aceeaşi simplitate.

Cînd se dezmetici, ea nu mai era acolo. De jur împrejur domnea liniştea amiezii moarte de vară, mai spăimîntătoare şi mai adîncă decît cel mai negru miez de noapte.

Şi la fel ca în seara din ajun, dar mai solemn şi ameninţător căzură în hăurile timpului, rar şi măsurat, bătăile de aramă ale ornicului din turn. Ele povesteau despre cumplitul zbor neauzit al clipelor, despre bătrîneţea singuratică, fără o geană de lumină, şi-i mai spuneau că trecutul nu se mai întoarce niciodată.

Multă vreme a mai tremurat în văzduh, stingîndu-se cu încetul, ultima bătaie, parcă spunînd:

Di doman nori c'è certezza...
Nu ştii ce-ţi aduce mîine...

VI

Învoindu-se a lua parte la lucrările de abatere a Arnului dinspre Pisa, Leonardo era aproape convins că mai devreme sau mai tîrziu această lucrare de natură strategică va aduce foloase mai paşnice şi mai de preţ.

Încă din primii ani ai tinereţii visa să construiască un canal care să facă Arno navigabil între Florenţa şi mare. Aceasta ar fi îngăduit să se brăzdeze ogoarele pînă dincolo de Pisa cu o plasă de artere aducătoare de hrană, transformînd Toscana într-o grădină înfloritoare.

„Participînd la aceste lucrări, scria el în însemnări, Prato, Pistoia, Pisa şi Lucea ar putea să ridice deverul lor anual la 200.000 de ducaţi. Căci cel ce va şti să dirijeze apele Arnului în adîncime şi la suprafaţă, va scoate o comoară din fiecare falcă de pămînt.”

I se părea că acum, în pragul bătrîneţii, soarta îi oferea poate un ultim prilej de a împlini în slujba poporului ceea ce nu izbutise să realizeze slujind pe monarhi: să dovedească oamenilor întreaga putere a ştiinţei.

Cînd Machiavelli îi mărturisi că l-a dus de nas pe Soderini ascunzîndu-i greutăţile reale ale proiectului şi asigurîndu-l că-i vor fi de ajuns treizeci-patruzeci de mii de zile muncă pentru a termina lucrarea, Leonardo refuză să-şi mai ia vreo răspundere.

Hotărîse să-i comunice gonfalonierului tot adevărul, prezentîndu-i totodată un deviz în care se vădea că pentru construirea a două canale de 7 picioare adîncime şi 20 – 30 lăţime pînă la mlaştinile Livornului care acopereau o suprafaţă de 800.000 de coţi pătraţi, aveau să fie necesare cel puţin 200.000 de zile muncă, poate şi mai mult, în raport direct cu însuşirile solului.

Auzind acestea, signorii se îngroziră, şi pe capul lui Soderini curse ploaie de învinuiri. Nu se dumireau cum de-i trecuse prin minte asemenea inepţie.

În vremea asta Niccolò tot mai spera, se zbuciuma şi intervenea, scria rapoarte elocvente, punea la cale vicleşuguri şi încerca să-i ducă de nas, asigurîndu-i de succesul lucrărilor. Între timp, cheltuielile, şi pînă atunci uriaşe, creşteau cu fiecare zi, iar treaba mergea din ce în ce mai prost.

Pe tot ce punea mîna messer Niccolò ieşea pe dos, îl trăda, eşua, se topea, transformîndu-se în vorbe goale, noţiuni abstracte sau glume răutăcioase care îi dăunau tot lui cel mai mult, ca şi cum l-ar fi urmărit un blestem. Leonardo îşi aminti fără să vrea de veşnicele sale pierderi la cărţi, atunci cînd se apuca să explice regulile cîştigului fără greş, de nenorocoasa încercare de a o elibera pe Maria, de ghinionista falangă macedoneană.

În acest om ciudat, însetat de acţiune şi cu totul incapabil de ea, măreţ în proiecte şi neputincios în viaţă asemenea lebedei pe uscat, Leonardo se recunoştea pe sine.

Leonardo îi sfătuise pe gonfalonier şi pe signori, în raportul ce li-l adresase, fie să renunţe la plan pe loc, fie să-l realizeze pînă la capăt, dar fără a da înapoi în faţa cheltuielilor, oricît ar fi ele de mari.

Cîrmuitorii republicii aleseră însă, după obiceiul de totdeauna, calea de mijloc. Hotărîrea lor a fost să profite de şanţurile gata săpate, care după socoteala lor ar fi putut sluji drept piedică în caz de înaintare a oştirii pisane, dar pentru că proiectele mult prea îndrăzneţe ale lui Leonardo nu le insuflau încredere, invitară de la Ferrara alţi constructori de apeducte şi alţi săpători. Or, în vreme ce la Florenţa disputele şi demascările erau în toi, chestiunea era dezbătută în fel şi fel de consilii şi sfaturi şi votată cu bile albe şi negre, duşmanii, fără a mai aştepta rezultatul consfătuirilor, distruseră cu artileria lor ceea ce fusese făcut.

Pînă la urmă toată povestea asta îi deveni atît de nesuferită lui Leonardo, că nici nu mai putea să audă pomenindu-se de ea fără să simtă o mare silă. S-ar fi putut întoarce numaidecît la Florenţa, dar aflînd de înapoierea lui messer Francesco în oraş, hotărî să mai întîrzie cu vreo zece zile pînă după sosirea acestuia, ca s-o găsească pe monna Lisa la Florenţa.

Număra zilele, atît era de nerăbdător. Şi numai la gîndul că despărţirea lor s-ar putea prelungi, o groază superstiţioasă îi strîngea în cleşti inima. Se străduia să nu se mai gîndească la asta, nu vorbea şi nu întreba de ea niciodată pe nimeni, de

teamă să nu i se spună că mai întîrzie.

Sosi în oraş într-o dimineaţă devreme.

Florenţa împîclită, sub vălul de estompate culori autumnale, i se păru mai dragă ca oricînd, într-un fel intimă, semănînd cu Gioconda. Şi ziua era tot a ei, ceţoasă, molcomă, cu un soare ce strălucea aburit pe după o pîclă subţire, ca în adîncul unei ape, aşternînd un farmec insolit pe chipurile femeieşti.

Nu se mai întreba cum o va întîlni, nici ce-i va spune sau ce va face ca ei doi să nu se mai despartă niciodată şi soţia lui messer Francesco să rămînă pînă-n ultima zi a vieţii unica şi eterna lui prietenă. Era convins că totul se va aranja de la sine – greul va fi uşor şi imposibilul posibil. Numai de-ar revedea-o cît mai repede.

,,E preferabil să nu mă gîndesc, iese mai bine, repeta fraza lui Rafael. Am s-o întreb ce-a vrut să spună atunci şi n-a apucat: ce este mai presus de curiozitate, ca să pătrunzi ultima şi poate cea mai minunată dintre tainele Peşterii?”

Bucuria ce-i umplea sufletul era atît de mare, de parcă ar fi avut şaisprezece şi nu cincizeci şi patru de ani, şi toată viaţa încă înainte. Numai în adîncul cel mai tainic al inimii, unde nu pătrunde vreo rază a raţiunii, o presimţire de groază îi rodea bucuria.

Hotărî să se ducă la Niccolò, ca să-i predea documentele şi schiţele lucrărilor de pămînt. Pe la messer Giocondo socotea că va trece a doua zi dimineaţa. Pînă la urmă nu se putu abţine şi hotărî să dea pe la ei, pe Lungarno delle Grazzie, la înapoiere de la Machiavelli şi să întrebe pe grăjdar sau vreo altă slugă, ori portarul, dacă li s-au întors stăpînii şi toate-s bune şi la locul lor.

Cu acest gînd cobora pe Via Tornabuoni către podul Santa Trinità, exact drumul pe care îl parcursese în noaptea din ajunul plecării, numai că acum îl străbătea în sens invers.

Către seară timpul se schimbase brusc, cum se întîmplă adesea la Florenţa. De pe cheiurile lui Mugnone porni să bată un vînt rece şi tăios, piscurile lui Mugello se albiră de promoroacă, ca şi cum ar fi încărunţit fără veste. Începeau să cearnă primii stropi de ploaie. Deodată, de jos, un snop de raze ţîşnind de sub pologul norilor, tăiat cu jungherul parcă anume ca să vezi o fîşie de cer deasupra orizontului, lumină cu o lucoare arămie, rece şi sinistră străzile murdare, acoperişurile glazurate de stropi, feţele trecătorilor. Pînzele ploii păreau o pulbere de aramă incandescentă. Ici-colo, în depărtare, sclipiră geamuri ca nişte cărbuni aprinşi.

Lîngă pod, acolo unde strada Tornabuoni se întîlnea cu cheiul Arnului, dinaintea bisericii Santa Trinità, se înălţa monumentalul Palazzo Spini, cu zidurile sure crenelate, din piatră nativă, şi ferestrele zăbrelite amintind o fortăreaţă medievală.

Jos, la temelii, se înşirau ca la mai toate vechile palate florentine, bănci de piatră de jur împrejur, unde cetăţeni ai Florenţei de toate vîrstele şi tagmele îşi făceau veleatul jucînd zaruri sau şah, stînd la taifas, discutînd treburi şi aflînd ultimele noutăţi, iama încălzindu-se la soare, vara odihnindu-se la umbră.

În partea dinspre Arno, palatul avea deasupra băncilor şi un umbrar de ţiglă sprijinit pe coloane, un fel de loggie.

Şi cum trecea pe lîngă această loggie, Leonardo zări adunată acolo o societate numeroasă, mai mult sau mai puţin cunoscută lui. Unii şedeau jos, alţii stăteau în picioare şi discutau cu atîta însufleţire, încît nu băgau de seamă tăioasa suflare a vîntului şi spornica darabană a ploii.

— Messere! Messer Leonardo! îl strigă careva de acolo. Poftiţi încoace şi ne fiţi de judecător în dispută.

Leonardo se opri.

Neînţelegerea pornea de la cîteva stihuri enigmatice ale *Divinei Comedii* din cîntul treizeci şi patru al Infernului, unde poetul povesteşte despre gigantul Dis înfundat în gheaţă pînă la jumătatea pieptului în adîncurile Fîntînii Blestemate, el fiind căpetenia oştilor de îngeri prăbuşiţi şi însuşi „suveranul Tristei împărăţii". Cele trei feţe ale sale – neagră, roşie şi galbenă – sînt un fel de parodie demonică a ipostazei divinei Treimi. Şi în fiecare din cele trei guri se află cîte un păcătos pe care Dis îl sfîşie în eternitate: în gura neagră – Iuda Trădătorul, în gura roşie – Brutus şi în cea galbenă – Cassius. Şi zgomotoasa adunare se întreba de ce Alighieri, osîndindu-l pe cel mai mare apostat, cel ce s-a ridicat împotriva Omului Dumnezeu, supune la aceeaşi caznă pe ucigaşul lui Iulius Caesar, căci toată deosebirea dintre ei constă în faptul că Brutus are picioarele în gura lui Dis şi capul afară, în timp ce capul lui Iuda se află în gura gigantului şi picioarele-i sînt afară. Unii o explicau prin faptul că Dante, acest înflăcărat ghibelin şi apărător al monarhiei împotriva domniei pămînteşti a papilor socotea Imperiul Roman, pesemne, la fel de sfînt şi necesar salvării omenirii ca şi biserica romană. Alţii obiectau că o asemenea explicaţie miroase a eres şi apoi nici nu i se potriveşte spiritului creştinesc al celui mai cucernic dintre poeţi. Cu cît disputa era mai aprinsă cu atît sensul tainic pus de poet în stihuri era mai anevoie de desluşit.

Şi în timp ce bătrînul lînar îi explica artistului în amănunţime obiectul disputei lor, Leonardo, adunîndu-şi pleoapele asupra ochilor din pricina vîntului tăios, îşi aţintea privirile în depărtarea cheiului Lungarno Acciaioli, de unde venea cu pas de urs un om ciolănos, adus de spate, în veşminte sărace şi neglijente, cu capul mare năpădit de cîrlionţi negri, aspri ca peria, şi o bărbuţă care stătea proţap între urechile mari şi depărtate de ţeastă, urîţind şi mai mult obrazul slut, cu pometţii ieşiţi în afară, în mijlocul căruia trona un nas inform, frînt de o lovitură de pumn. Era Michelangelo Buonarroti. Nasul i-l turtise un sculptor rival, pe care glumele maliţioase ale lui Michelangelo îl aduseseră în pragul nebuniei.

Pupilele ochilor de un galben de chihlimbar aveau uneori stranii sclipiri sîngerii, iar pleoapele iritate, şi neîmpodobite de gene erau roşii şi iritate, căci Michelangelo nu se mulţumea să lucreze numai ziua, dar îşi continua munca şi noaptea. Atunci îşi fixa pe frunte un mic felinar rotund care-l făcea să semene cu Ciclopul cu un ochi în mijlocul frunţii care scormoneşte în beznele subpămîntene. De altminteri, ca şi acesta, mormăind asemeni ursului şi bocănind cu ciocanul, lupta şi el dîrz cu piatra.

— Ce părere aveţi, messer Leonardo, cum interpretaţi stihul acesta? îl

întrebau între timp pe întrecute cei din loggie, făcînd roată în jurul său.

Leonardo întotdeauna sperase că neînţelegerile dintre el şi Buonarroti vor sfîrşi într-o împăcare. De altminteri, cît a fost plecat, numai la cearta asta nu i-a stat gîndul, aşa că aproape uitase de ea. Şi era atîta linişte şi limpezime în sufletul său în clipa aceea şi cuvintele pe care se pregătea să i le adreseze rivalului erau atît de blajine, încît i se păru cu neputinţă ca Michelangelo să nu le înţeleagă.

— Messer Buonarroti este un mare cunoscător al lui Dante Alighieri, rosti el cu zîmbet liniştit şi amabil, arătînd spre Michelangelo care se apropiase, el o să vă interpreteze acest pasaj cu mult mai bine decît mine.

Michelangelo, care călca pămîntul posac, cu capul în piept, fără să privească în jur, nici nu observase adunarea şi cînd îşi auzi numele rostit de buzele lui Leonardo, se opri locului ca împietrit şi ridică privirea.

De felul său nespus de sfios, de o timiditate vecină cu stîngăcia, Michelangelo îndura mai totdeauna greu privirile îndreptate asupra lui, căci nu-şi uita niciodată sluţenia şi se ruşina de ea pînă la tortură. I se părea că toată lumea îşi bate joc de el.

Luat prin surprindere, în primul moment îşi pierdu cumpătul şi clipind neputincios din pleoapele fără gene, îşi trecea de la unul la altul privirile bănuitoare ale ochilor mici şi iritaţi, mijindu-şi-i penibil, ca să-i apere de soare şi de curiozitatea omenească.

Cînd descoperi însă zîmbetul senin al rivalului său, privirea-i pătrunzătoare îndreptată involuntar de sus în jos, căci Leonardo era mai înalt decît Michelangelo, sfiala sa se prefăcu în furie, lucru care i se întîmpla adesea. Clipe lungi nu izbuti să articuleze nici un cuvînt; sîngele cînd îi fugea din obraz, lăsîndu-i-l palid ca de mort, cînd venea val acoperindu-l cu pete stacojii. Şi, în sfîrşit, cînd izbuti să-şi descleşteze gura, izbucni gîtuit:

— Explică tu, dacă ai nevoie! Tu, cărturarule, cel mai deştept din cîţi sînt pe faţa pămîntului, tu, care te-ai dat pe mîna claponilor de lombarzi, tu, care ai meşterit şaisprezece ani la *Colosul* de lut, ca să nu fii în stare apoi să-l torni în bronz şi praful să se aleagă de el, şi să te acoperi de ocară în faţa lumii!

Îşi dădea seama că vorbeşte alandala şi căuta de zor alte cuvinte jignitoare şi nu le găsea îndeajuns de grele ca să-i îndestuleze setea de a-şi umili adversarul.

Ceilalţi amuţiseră cu ochii ţintă la ei doi.

Leonardo tăcea şi el.

Cîteva clipe rămaseră aşa, privindu-se unul pe altul în ochi – primul cu acelaşi zîmbet blajin, acum mirat şi întristat, cel de-al doilea, cu un rînjet de dispreţ, care nu izbutea decît a-i schimonosi ca un spasm obrazul, urîţindu-l şi mai tare.

Faţă-n faţă cu forţa furiei lui Buonarroti, farmecul discret şi feminin al lui Leonardo părea slăbiciune, o nesfîrşită slăbiciune.

Avea Leonardo un desen care reprezenta lupta a doi monştri – Dragonul şi Leul. Şi în acesta, balaurul înaripat stăpîn peste văzduhuri îl biruia pe neînaripatul rege pămîntean.

Ceea ce se întîmpla acum între ei, în afara conştiinţei şi voinţei lor, semăna aidoma acestei lupte.

Într-adevăr, monna Lisa avusese dreptate, rivalul său nu-i va ierta niciodată „liniştea, care este mai mare decît furtuna”...

Michelangelo vru să mai adauge ceva, dar se mulţumi să dea din mînă şi, întorcîndu-i iute spatele, se depărtă cu acelaşi pas de urs, mormăind ininteligibil, cu capul în piept şi spatele gheboşat, ca şi cum o povară incalculabilă îl apăsa pe umeri. Curînd dispăru din vedere, de parcă s-ar fi topit în tulbureala ploii de aramă şi a soarelui roşu ca focul.

Îşi continuă şi Leonardo drumul.

Pe pod însă îl ajunse din urmă unul dintre cei din loggia de la Palazzo Spini, un individ pirpiriu, cu o înfăţişare respingătoare de cămătar, roşu şi urît, de-ai fi zis că-i venetic, deşi era neam de neamul lui din Florenţa. Leonardo nu-şi mai aducea aminte cum îl cheamă şi cine este, ştia doar că-i un bîrfitor şi o gură rea cum nu se mai află.

Pe pod vîntul îi lua pe sus, şuiera în urechi şi le înţepa obrajii cu mii de ace. Şi valurile Arnului care se învălătuceau unul după altul de la picioarele lor şi pînă hăt departe, pînă la soarele în scăpătat, pînă sub cerul scund şi sur, ca de piatră, păreau aramă topită ce izvora de-a dreptul din pămînt.

Leonardo mergea pe îngusta porţiune uscată a podului fără să-l ia în seamă pe omul ce se ţinea scai după dînsul, cînd tîrîndu-şi încălţările prin noroi, cînd luînd-o înainte şi privindu-l în ochi ca un căţeluş bătut. Şi vrînd probabil să-l tragă de limbă pe Leonardo, aducea din cînd în cînd vorba de Michelangelo, ca după aceea să-i strecoare spusele aceluia, şi să le răspîndească în tot oraşul. Leonardo însă tăcea.

— Spuneţi-mi, messere, nu se lăsa sîcîitorul, nu-i aşa că n-aţi terminat portretul Giocondei?

— Nu l-am terminat, îi răspunse laconic artistul, încruntîndu-se. Dar dumitale ce-ţi pasă?

— A, nu, nimic. Numai aşa... Cînd te gîndeşti că dumneavoastră trudiţi de trei ani întregi la un singur tablou şi tot nu l-aţi terminat, în vreme ce nouă, profanilor, acesta ni se pare de pe acuma o întruchipare a perfecţiunii, zîmbi el linguşitor. Nici nu ne putem închipui ceva mai presus de el!...

Leonardo îl măsură cu dispreţ. Omuleţul acesta pirpiriu şi sîcîitor îi devenise de-a dreptul nesuferit. Să nu fi avut stăpînire de sine, cît ai clipi l-ar fi înhăţat de guler şi l-ar fi aruncat în apă.

— Dar ce-o să se întîmple *acum* cu portretul? continua agasantul său însoţitor. Ori n-aţi auzit încă, messer Leonardo?

Pesemne, înadins îndruga vrute şi nevrute şi o tot tărăgănea. Avea un plan anume.

Leonardo simţi deodată o frică animalică biruindu-i dezgustul pentru făptura acesta omenească, de parcă i-ar fi umblat în sîn un miriapod tîrîndu-şi pe pielea sa trupul iute, poliarticulat. Probabil că şi celălalt simţise o schimbare într-însul, căci mîinile începuseră să-i tremure, iar ochii să alerge de colo-colo, încît semăna şi mai bine a cămătar.

— Dumnezeule! Uitasem!... Într-adevăr, aţi sosit abia azi-dimineaţă şi încă nu ştiţi nimic. Închipuiţi-vă ce nenorocire pe bietul messer Giocondo! Pentru a treia oară rămîne văduv! De o lună şi mai bine pe monna Lisa a chemat-o la el Cel Preaînalt...

Leonardo simţi că i se face negru dinaintea ochilor. Timp de o clipă crezu că o să leşine. Iar pricăjitul îl aţintea cu priviri de vampir. Făcu însă un efort neînchipuit şi doar păli întrucîtva, expresia feţei sale rămase însă de nepătruns. În orice caz, însoţitorul său nu surprinse nimic şi, definitiv dezamăgit şi împotmolit pînă la glezne în noroiul din piaţa Frescobaldi, rămase în urmă.

Primul gînd al lui Leonardo cînd îşi veni în fire fu bănuiala că pirpiriul îl minţise, ca să vadă asupra lui efectul veştii năprasnice şi apoi să aibă prilej să alimenteze din nou zvonul despre legătura amoroasă dintre el şi Gioconda.

Ca de obicei, în prima clipă adevărul implacabil al morţii părea de necrezut şi era respins cu străşnicie.

În aceeaşi seară însă îndoliata veste fu confirmată cu toate amănuntele. La întoarcere din Calabria, unde messer Francesco îşi pusese la cale cît se poate de avantajos treburile negustoreşti, şi printre altele avusese grijă şi de un transport de piei crude de oaie ce urma să sosească de pe o zi pe alta la Florenţa, monna Lisa murise în micul orăşel provincial Lagonero, pare-se de friguri de baltă, după cum spuneau unii, dacă nu din pricina unei boli de gît molipsitoare, cum susţineau alţii.

VII

Încercarea de a abate Arno de la Pisa se încheie cu un eşec de-a dreptul ruşinos.

Toamna, cînd apele crescură mari, ele nimiciră definitiv lucrările începute, prefăcînd şesul înfloritor într-o mlaştină putredă, unde săpătorii mureau cu zecile de molimă. Totul se ducea de rîpă fără vreun folos, uriaşa muncă depusă, banii, vieţile omeneşti.

Scuturîndu-se de răspundere, constructorii de la Ferrara dădeau vina pe Soderini, Machiavelli şi Leonardo. Pe stradă lumea le întorcea spatele.

Bietul Niccolò, de ruşine şi amărăciune, căzu la pat.

Cu doi ani înainte de aceste întîmplări murise tatăl artistului.

„La 9 iulie 1504, miercuri, la şapte seara, nota Leonardo cu obişnuitul său laconism, s-a stins din viaţă tatăl meu, ser Piero da Vinci, notar pe lîngă palatul lui Podesta. Avea optzeci de ani. Au rămas de pe urma lui zece fii şi două fiice."

De faţă cu martori, ser Piero îşi exprimase nu o dată dorinţa de a-i lăsa primului născut, deşi nelegitim, o parte din moştenire egală cu a celorlalţi. Dar fie că-şi schimbase gîndul înainte de moarte, fie că fiii lui au refuzat să-i împlinească voia, fapt este că fraţii săi vitregi declarară în public cum că Leonardo nu va lua parte la împărţeala moştenirii. Aflînd acestea, unul dintre cămătari, un evreu nelipsit de pricepere în afaceri, de la care artistul, luînd împrumuturi, pusese în gaj moştenirea, se oferi să-i cumpere drepturile ce vor rezulta din procesul cu fraţii săi.

Şi oricît îi displăceau certurile de familie şi judecăţile, situaţia lui bănească era pe atunci mai mult decît încurcată, aşa încît trebui să accepte propunerea.

Procesul acesta iscat pentru suma de 300 florini avea să se tărăgăneze şase ani întregi. Iar fraţii, profitînd de animozitatea concetăţenilor, mai puneau paie pe foc şi-l învinuiau pe Leonardo de erezie, de înaltă trădare în folosul lui Cesare Borgia, de vrăjitorie şi profanare de morminte, din care ar fi dezgropat cadavre pentru disecţii anatomice. Şi, nemulţumindu-se numai cu atît, ei reînviară calomnia uitată şi îngropată de douăzeci şi cinci de ani despre presupusele sale vicii împotriva firii şi pîngăriră memoria răposatei sale mame, Caterina Accattabriga.

La toate aceste necazuri se mai adăugă şi necazul cu tabloul din Sala de Consiliu a Signoriei.

Atît de înrădăcinat era în el obiceiul încetinelii, admisibil numai la frescele în ulei, şi neînvins dezgustul faţă de iuţeala necesară celor în culori de apă, încît nici măcar dureroasa experienţă cu *Cina cea de taină* nu-i schimbă hotărîrea să picteze *Bătălia de la Anghiari* tot în ulei, deşi cu un alt soi de culori, perfecţionate, după cum socotea. Cînd o bună parte din frescă fu gata, Leonardo aprinse în faţa ei, pe tăvi de fier, o vîlvoare de foc, ca peretele să absoarbă mai iute culorile şi lacul, conform noii metode inventate.

Din păcate, nu-i trebui mult pînă să se convingă că aceasta nu avea efect decît asupra părţii de jos a frescei, pe cînd în sus, unde căldura nu ajungea, culorile şi lacul nu se absorbeau.

După îndelungi şi zadarnice încercări se lămuri că şi a doua pictură murală în ulei va fi un eşec. *Bătălia de la Anghiari* urma să aibă şi ea soarta *Cinei celei de taină,* în timp ce el, după expresia lui Buonarroti, se va face iarăşi de ocară.

De altminteri, după toate cîte se întîmplaseră, tabloul din Sala de Consiliu îi era şi mai nesuferit decît canalul pisan şi procesul cu fraţii.

Soderini îl tortura cu meticulozitatea sa de prăvăliaş şi pretinzîndu-i să predea lucrarea la timp, îi dădea zor, cu respectarea termenului sub ameninţarea plăţii despăgubirilor.

Văzînd că ameninţările nu prea au efect, îl învinui pe faţă de necinste, cum că şi-ar fi însuşit banii statului. Iar cînd Leonardo, împrumutîndu-se, vru să-i restituie tot, pînă la ultima lescaie, messer Piero refuză să primească.

Pe de altă parte circula pe atunci la Florenţa, răspîndită în còpii prin bunăvoinţa prietenilor lui Buonarroti, scrisoarea gonfalonierului către împuternicitul Florenţei la Milano, în chip de răspuns la intervenţia acestuia de a i se îngădui artistului să se pună temporar la dispoziţia seniorului Charles d'Amboise, locţiitorul regelui Franţei în Lombardia.

„Se cunosc pe seama lui Leonardo destule fapte infamante, se spunea în ea printre altele. După ce a luat o mare sumă de bani ca aconto pentru tablou, abia dacă s-a apucat de lucru şi iată, acum lasă totul la voia întîmplării, procedînd ca un trădător faţă de republică."

Venise iarna. Într-o noapte Leonardo şedea de unul singur în odaia lui de lucru. Vifornița urla în hogeag, cînd şi cînd zidurile casei se cutremurau sub năvala vîntului şi atunci flăcăruia luminării prindea să fluture, gata să se stingă, pasărea împăiată, cu aripile mîncate de molii, ce atîrna de stinghiile aparatului de studiat zborul, părea că vrea să se înalţe în văzduh, în timp ce păianjenul îşi ţesea cu hărnicia de totdeauna vălul de pînză în colţul de deasupra volumelor lui Pliniu Naturalistul.

Stropi de ploaie sau lapoviţă băteau darabana lor în fereastră, ca şi cum s-ar fi cerut înăuntru încetişor.

Leonardo se simţea frînt de oboseală după zbuciumul şi grijile zilei, de parcă toată noaptea din ajun ar fi zăcut în delir. Se apuca ba de studiul legilor mişcării corpurilor pe o suprafaţă înclinată, ba de caricatura bătrînei cu nasul cît o aluniţă, ochi porcini şi buza de sus monstruos ţuguiată, ori încerca să citească, dar toate îi cădeau din mînă. Şi nici nu-i era somn, iar înainte mai avea o noapte întreagă.

Privi grămezile de cărţi vechi, prăfuite, retortele, borcanele cu palizi fetuşi-monştri plutind în spirt, sferele şi cuburile de aramă, toată aparatura slujind experienţelor de mecanică, astronomie, fizică, hidraulică, optică, anatomie, şi o stranie silă, cu totul inexplicabilă, îi umplu inima.

Nu cumva şi el era ca bătrînul păianjen din cotlonul întunecat de deasupra cărţilor mucegăite, a scheletului omenesc şi a moartelor membre ale moartelor maşini? Ce-l mai aştepta în viaţă şi ce-l mai despărţea de moarte decît poate cîteva file ce le va mai acoperi cu semne neînţelese nimănui?

Îşi aminti deodată cum în copilărie, căţărîndu-se pînă aproape de vîrful lui Monte Albano, asculta clamările stolurilor de cocoare, aspirînd parfumul ierburilor îmbălsămate şi privind de sus Florenţa diafan liliachie ca un ametist străpuns de pînzele subţiri ale soarelui, şi atît de miniaturală, încît încăpea între două crengi de tufan înflorit, din cel ce acoperea povîrnişurile lui Monte Albano. Or, într-adevăr, era fericit atunci, pentru că nu ştia şi nu se gîndea la nimic.

E cu putinţă oare ca toată truda unei vieţi să fie o înşelare şi marea iubire să nu purceadă din marea cunoaştere?

Pleca urechea la hăulitul viforniţei, la ţipătul şi geamătul ei şi-i veneau în minte cuvintele de neuitat ale lui Machiavelli: „tot ce-i mai rău în viaţă nu sînt grijile, sărăcia, boala, nenorocirile şi nici chiar moartea, ci numai plictiseala”...

Glasurile neomeneşti ale vîntului nopţii îi vorbeau despre ceva înţeles inimii umane, atît de familiar, şi inevitabil, despre ultima singurătate, înspăimîntătoarea beznă oarbă din sînul străvechiului Haos, părinte atoatefăcător – despre plictiseala fără margini a acestei lumi.

Se sculă, luă lumînarea, descuie uşa şi intrînd în odaia vecină, se apropie de şevaletul acoperit cu o pînză ce cădea în falduri grele, ca un linţoliu şi descoperi tabloul de sub ea.

Era portretul monnei Lisa.

Nu-l mai dezvelise de la ultima lor întîlnire, da, chiar de atunci de cînd lucrase la el. Acum i se părea că-l vede pentru întîia oară. Şi se înspăimîntă de propria lui creaţie, atîta forţă a vieţii descoperă în acel chip. Cunoştea destule legende despre portretele vrăjite, care, înţepate cu acul, pricinuiau moartea celui înfăţişat. Aici, îşi zise el, e tocmai dimpotrivă, i s-a răpit viaţa unei fiinţe vii, ca să se dăruie alteia, moarte.

Totul era atît de limpede şi de precis pînă la cea din urmă cută a rochiei de culoare închisă, pînă la ultimul detaliu al broderiei fine de pe dalbu-i piept. I se părea că la o privire mai atentă ar fi putut vedea pieptul ridicîndu-se de respiraţie, sîngele bătînd în artera din gropiţa de la gît sau cum se schimbă expresia feţei.

Şi totuşi monna Lisa rămînea o apariţie străină şi depărtată, mai străveche în nemuritoarea-i tinereţe decît primordialele îngrămădiri ale stîncilor de bazalt care se întrezăreau în perspectiva tabloului – munţi de-un albastru diafan ca stalactitele, aparţinînd parcă altei lumi, demult stinse. Iar meandrele pîraielor dintre stînci aminteau sinuozitatea încîntătoare a gurii pe care înflorea zîmbetu-i etern. Şi valurile cădeau de sub pîcla străvezie şi întunecată ca şi valurile apei, după aceleaşi legi ale mecanicii divine.

Şi abia acum, ca şi cum pierderea ei ireversibilă prin moarte i-ar fi deschis ochii, înţelese că farmecul monnei Lisa fusese tot ce cu insaţiabila-i curiozitate căutase în natură, şi înţelese că taina lumii e şi taina monnei Lisa.

Dar de data asta nu el, ci ea-l punea la încercare. Oare ce voia să spună privirea acestor ochi, care, sfredelindu-l pînă-n străfunduri, îi oglindeau sufletul la nesfîrşit?

Sau poate şi acum mai repeta ceea ce n-a lăsat-o să spună pînă la capăt la ultima lor întîlnire? Nu cumva e nevoie de ceva mai mult decît curiozitatea pentru a pătrunde în cea mai adîncă şi poate cea mai minunată dintre tainele Peşterei?

Ori poate acesta era zîmbetul nepăsător al atotştiinţei cu care morţii îi privesc pe vii?

Ştia că moartea ei n-a fost o întîmplare. Dacă ar fi vrut, ar fi putut s-o salveze. Niciodată nu privise de atît de aproape în obrazul morţii. Sub privirea blîndă şi rece a Giocondei, o groază paralizantă îi punea stăpînire pe inimă.

Pentru prima oară în viaţă se trase înapoi, neîndrăznind să privească în beznă. Refuza să afle.

Şi cu o mişcare grăbită, hoţească aproape, trase asupra acestui chip ţesătura care cădea în falduri grele, ca un linţoliu.

În primăvară, la rugămintea lui Charles d'Amboise, locţiitorul regelui în Lombardia, Leonardo căpătă învoirea să părăsească Florenţa pe un răstimp de trei luni şi se îndreptă spre Milano.

Şi la fel ca altădată, cu douăzeci şi cinci de ani în urmă, era nespus de bucuros să-şi părăsească patria şi se simţea acelaşi surghiunit fără căpătîi cînd zări tronînd deasupra cîmpiei verzi a Lombardiei masivele cărunte ale Alpilor.

C a r t e a   a   c i n c i s p r e z e c e a

SFÎNTA INCHIZIŢIE

I

Încă pe timpul primei şederi la Milano, cît a fost în slujba lui il Moro, Leonardo studiase anatomia împreună cu un foarte tînăr, dar celebru savant – avea pe atunci vreo optsprezece ani – Marc Antonio, mlădiţă a unui neam străvechi de patricieni veronezi, neamul della Torre, în care dragostea pentru ştiinţă se moştenea din tată în fiu. Părintele lui Marc Antonio era profesor de medicină la Universitatea din Padua, fraţii şi ei nişte învăţaţi. Cît despre el însuşi, se dedicase ştiinţei încă din copilărie, la fel cum odinioară fiii unor neamuri glorioase îşi puneau viaţa în slujba cavalerească a doamnei inimii lor şi a lui Dumnezeu. Nici jocurile copilăreşti şi nici măcar patimile furtunoase ale tinereţii nu-l ispitiseră într-atît ca să-l îndepărteze de la aspra cale a devoţiunii faţă de ştiinţă.

Într-un timp se îndrăgostise de o fată, dar socotind că nu poate sluji doi stăpîni odată – dragostea şi ştiinţa – îşi părăsi logodnica şi se lepădă cu totul de lume.

De copil îşi minase sănătatea cu studiile prea sîrguincioase. Obrazul său palid şi slab de ascet bătrîn tot mai păstra însă urmele frumuseţii în trăsături, amintind oarecum de Rafael, doar că exprima multă tristeţe şi o gîndire profundă.

Pe cînd era încă prunc, doi vestiţi învăţaţi a două universităţi celebre din nordul Italiei, Universitatea din Padua şi Universitatea din Pavia, s-au certat din pricina lui. Iar cînd Leonardo sosi a doua oară la Milano, Marc Antonio, care abia împlinea douăzeci de ani, îşi cîştigase renumele unui savant dintre cei mai vestiţi în Europa.

Năzuinţele lor către ştiinţă erau după cît se părea aceleaşi, amîndoi înlocuiseră anatomia scolastică a tălmăcitorilor arabi medievali ai lui Hipocrate şi Galen prin experienţă şi observaţia directă asupra naturii şi studierea structurii trupului viu. Dar aceste asemănări exterioare ascundeau de fapt deosebiri profunde.

Dincolo de ultimul hotar al ştiinţei, artistul presimţea existenţa unei taine care, emanînd din toate fenomenele lumii, îl atrăgea cum atrage magnetul obiectul metalic şi prin pînză.

Descriind muşchii umărului, Leonardo scria: „Aceşti muşchi sînt fixaţi cu capetele filamentelor subţiri numai pe partea exterioară a receptacolului lor. Marele meşter a făcut astfel ca ele să aibă putinţa să se contracte sau să se dilate nestingherit, să se scurteze sau să se lungească după trebuinţă.”

Iată ce spunea el în nota de la planşa ligamentelor femurului: „Cercetează aceşti muşchi superbi, indicaţi cu *a, b, c, d,* şi *e* şi dacă ţi se va părea că sînt prea mulţi, încearcă şi redu-le numărul, dacă vei crede că-s puţini, mai adăugă, iar dacă sînt destui, dă laudă celui dintîi constructor al unei maşini atît de minunate.”

Astfel, supremul ţel al fiecărei cunoştinţe noi era pentru el marea uimire înaintea celui ce nu poate fi cunoscut pînă la capăt, înaintea Necesităţii Divine, această voinţă a Primului Motor în mecanică şi a Primului Constructor în anatomie.

Şi Marc Antonio simţea că există o taină în fenomenele naturii, dar nu se împăca cu ideea şi, nefiind în stare nici s-o respingă, nici s-o înfrîngă, lupta cu ea şi se temea de ea. Ştiinţa lui Leonardo urca spre divinitate, ştiinţa lui Mac Antonio se ridica împotriva ei, iar credinţa pierdută se cerea înlocuită printr-o alta, nouă, credinţa în raţiunea umană.

Marc Antonio era un om milos. De multe ori, refuzîndu-i pe bogaţi, îi vizita pe săraci şi-i îngrijea fără plată, ba îi ajuta şi cu bani şi era gata să se lepede de orice bun în folosul lor, cum se leapădă schimnicul dedat reculegerii. Cînd venea însă vorba de ignoranţa monahilor şi clericilor, învrăjbiţii duşmani ai ştiinţei, obrazul i se schimonosea de furie nedomolită şi Leonardo îşi dădea seama că, de-ar fi avut putere, ar fi trimis semeni de-ai săi pe rug în numele raţiunii, după cum vrăjmaşii săi, monahii şi clericii, îi trimiteau în numele dumnezeirii.

Leonardo era pe tărîmul ştiinţei la fel de însingurat ca şi în artă, pe cînd Marc Antonio era înconjurat de ucenici. El atrăgea mulţimea, aprindea flacăra în inimi ca prorocii, făcea minuni, învia din morţi şi punea pe picioare bolnavii nu atît prin medicamente, cît prin focul credinţei. Iar tinerii săi auditori, ca toţi ucenicii, exagerau peste măsură ideile învăţătorului lor. Nu mai luptau, ci respingeau fără ocol taina lumii, îşi închipuiau că de nu azi, atunci mîine ştiinţa va învinge tot, va rezolva tot şi nu va lăsa piatră peste piatră din vechea zidire a credinţei. Se lăudau cu necredinţa lor precum copiii cu o jucărie nouă şi se zbenguiau asemenea şcolarilor, iar zburdălnicia lor triumfătoare îi amintea lui Leonardo hîrjoana puilor de căţea.

Şi fanatismul acestor pretinşi slujitori ai ştiinţei i se părea lui Leonardo tot atît de respingător ca şi cel al făţarnicilor slujitori ai lui Dumnezeu.

„Cînd ştiinţa va triumfa şi mulţimea va pătrunde în sanctuarul ei, mă întreb, oare nu va profana ea cu recunoaşterea-i şi ştiinţa cum a profanat biserica? Şi va fi oare mai puţin vulgară ştiinţa vulgului decît credinţa lui?”

Să procuri cadavre pentru disecţiile anatomice interzise de bula papei Bonifaciu al VIII-lea, *Extravagantes,* era pe atunci o treabă nu tocmai uşoară şi fără primejdie. Cu două veacuri înainte, Mundini dei Luzzi, primul dintre învăţaţi, cutezase a diseca în mod public două cadavre la Universitatea din Bologna. Alesese pentru aceasta două cadavre de femei, „ca fiind mai apropiate de natura animală”. Şi totuşi, după aceea conştiinţa îl mustrase într-atît, după propria lui mărturisire, încît nu îndrăznise să le disece capul, „acest sălaş al raţiunii şi sufletului”...

Dar timpurile se schimbaseră. Auditorii lui Marc Antonio erau mai puţin sfioşi. Ca să dobîndească niscaiva cadavre proaspete nu ar fi dat înapoi înaintea primejdiei şi nici măcar a crimei. Nu se mulţumeau să le cumpere cu bani grei de la călăi şi paznici de spitale, le luau cu forţa, le furau din spînzurători, le dezgropau din morminte. De le-ar fi îngăduit învăţătorul, ar fi ucis trecători la ceas tîrziu de noapte prin mahalalele pustii.

Numărul mare de cadavre pe care la avea la dispoziţie della Torre era un lucru deosebit de preţios pentru Leonardo.

Pregătise un şir întreg de planşe anatomice în peniţă şi creion roşu cu explicaţii şi note marginale. Aici în metodele de cercetare, se vădea şi mai limpede întreaga deosebire între cei doi cercetători.

Primul era doar savant, cel de-al doilea îngemăna în sine savantul cu artistul. Marc Antonio ştia. Leonardo ştia şi iubea, iar iubirea făcea cunoaşterea mai profundă. Planşele sale vădeau atîta precizie, rămînînd în acelaşi timp adevărate capodopere, încît cu greu îţi dădeai seama unde sfîrşea arta şi unde începea ştiinţa. Ele se contopeau într-una singură şi se întrepătrundeau.

„Ţie care-mi vei spune că e mai bine să studiezi anatomia pe cadavre decît pe planşele mele, scria Leonardo în însemnări, îţi voi răspunde că ţi-aş da dreptate numai dacă ai putea vedea într-o singură secţiune tot ce reprezintă desenul. Din păcate însă, oricît vei fi fiind de pătrunzător, nu vei putea descoperi decît cîteva vene. Pe cînd eu, pentru a-mi însuşi perfect cunoştinţele, am disecat mai bine de zece cadavre omeneşti de vîrste diferite, distrugîndu-le membrele şi desfăcînd de pe ele carnea care înfăşoară venele, fără să vărs sînge, decît poate o picătură din capilare. Şi dacă un cadavru nu-mi era de ajuns pentru că în timpul cercetării intra în putrefacţie, disecam atîtea cadavre cîte-mi pretindea cunoaşterea absolută a obiectului şi procedam aşa şi a doua oară la aceeaşi cercetare, ca să mă verific. Multiplicînd planşele, dau imaginea fiecărui membru şi organ, ca şi cum l-ai avea în mînă şi, întorcîndu-l pe o parte şi pe alta, l-ai putea vedea pe toate părţile, pe dinăuntru şi pe dinafară, de jos şi de sus.”

Puterea minţii sale clarvăzătoare dădea mîinii şi ochiului său precizia unui aparat de măsurători matematice. Mîna lui stîngă, înzestrată cu o mare forţă, încît putea să îndoaie potcoava de fier, dar şi cu o delicateţe care i-a îngăduit să surprindă taina farmecului feminin al Giocondei, izbuti să descopere şi să dezgolească cu ajutorul bisturiului neştiute ramificaţii de vase sanguine ascunse în ţesutul conjunctiv sau mucoase, şi nervi neînchipuit de fini, ramificaţi în muşchi.

Pînă şi Marc Antonio, care refuza să creadă în altceva decît în raţiune, încerca uneori un fel de sfială, aproape frică în faţa acestei ştiinţe profetice ca înaintea unei minuni.

„Aşa e mai bine, aşa trebuie să fie...” îşi spunea cîteodată artistul. Şi se convingea după cercetări că într-adevăr aşa era, i se părea că voia Creatorului era de acord cu voia raţiunii, frumosul era adevăr şi adevărul frumos.

Şi pentru că bănuia că Leonardo se dedica ştiinţei numai temporar, ca şi în

toate celea, păstrîndu-şi toată libertatea pentru alte pasiuni, de parcă s-ar fi jucat, Marc Antonio vedea în acelaşi timp nesfîrşita răbdare şi toată „îndîrjita asprime” cîtă îi pretindea această trudă care în mîinile lui nu părea decît joacă şi desfătare.

„Şi dacă ai dragoste de ştiinţă, se adresa Leonardo în însemnări cititorului, nu te va împiedica cumva dezgustul? Iar dacă îţi vei învinge dezgustul, nu te va stăpîni la miezul nopţii groaza de cadavrele însîngerate şi sfîşiate? Şi dacă îţi vei învinge groaza, vei avea oare un plan limpede necesar unei asemenea reprezentări a corpului? Şi dacă vei avea şi planul, cunoşti oare şi legile perspectivei? Şi dacă le stăpîneşti şi pe astea, oare posezi metodele demonstraţiilor geometrice şi cunoştinţele necesare în domeniul mecanicii pentru a putea măsura forţa şi încordarea muşchilor? Şi mai ales vei avea destulă răbdare şi precizie? În ce măsură le stăpînesc eu o vor demonstra cele o sută douăzeci de cărţi de anatomie pe care le-am alcătuit. Şi dacă nu am dus această trudă la bun sfîrşit cum înţeleg eu, de vină n-a fost lăcomia de bani, nici neglijenţa, ci numai lipsa de timp.”

„Descriu corpul omenesc la fel cum a descris Ptolomeu universul în *Cosmografia* sa, căci în acesta e un univers mai mic – univers în univers.”

Îşi dădea seama că dacă lucrurile sale ar fi fost cunoscute şi înţelese de oameni, ele ar fi produs o adevărată revoluţie în ştiinţă şi jinduia după adepţi, după „discipoli” şi „succesori” care să-i preţuiască planşele, descoperind în ele „binefacerile făcute neamului omenesc”.

„Cartea despre începuturile mecanicii trebuie să preceadă, scria el, cercetările tale asupra legilor mişcării şi forţelor omului şi altor animale, ca referindu-te la mecanică să poţi dovedi cu limpezime geometrică fiecare teză anatomică.”

Membrele omului şi ale animalelor le privea ca pe nişte pîrghii vii. Orice ştiinţă, după părerea sa, îşi avea rădăcinile în mecanică, această întruchipare a „divinei echităţi a Primului Motor”. Pînă şi bunăvoia Primului Constructor decurgea din bunăvoia şi dreapta judecată a Primului Motor, Taina tuturor tainelor.

Dar pe lîngă respectul preciziei matematice mai avea Leonardo şi puterea de a intui, iar prorocirile sale îl speriau pe Marc Antonio prin îndrăzneală şi i se păreau de necrezut, aşa după cum de necrezut îi va părea omului care, văzînd prima dată munţii şi luînd piscurile lor drept nişte nori ce plutesc în văzduh, să afle că nălucirile sale au rădăcini de granit care coboară pînă spre inima pămîntului.

De cîte ori avea prilejul să studieze pe cadavrele de gravide treptele consecutive ale dezvoltării fătului în uter, Leonardo constata cu surprindere izbitoarea asemănare dintre structura acestui făt omenesc cu cel al patrupedelor, şi nu numai al acestora, dar şi al păsărilor şi peştilor.

„ Compară-l pe om, scria el, cu maimuţa şi alte multe animale apropiate ca soi. Compară rărunchii omului cu cei ai maimuţei, leului, taurului, peştelui, păsării. Compară degetele de la mîna omului cu degetele de la laba ursului, cu cartilagiile aripii de peşte, cu osatura aripilor de pasăre şi de liliac.”

„Cel ce cunoaşte cu desăvîrşire structura corpului omenesc, poate fi cu uşurinţă atotcuprinzător în anatomia animală, căci structura animalelor se apropie una de alta.”

Iar în multitudinea structurilor corporale el descoperea o unică lege a evoluţiei şi o unică idee de corelaţie reciprocă în natură.

Marc Antonio îl contrazicea, se aprindea, numea afirmaţiile sale aiureli nedemne de un savant şi potrivnice spiritului ştiinţei exacte. Uneori însă, înfrînt, vrăjit parcă, amuţea şi-l asculta îmbătat. În asemenea clipe obrazul său de o candoare şi gingăşie copilărească, purtînd pecetea asprimii ascetice, arăta dumnezeieşte de frumos. Şi privindu-i ochii adînci, întotdeauna plini de tristeţe, Leonardo îşi dădea seama că acest schimnic întru ştiinţă este şi victimă a ei, nu numai sacerdot.

Pentru el marea mîhnire era „fiica marii cunoaşteri”.

II

În urma unor demersuri făcute de Charles d’Amboise şi chiar de regele Franţei însuşi, Signoria florentină îi îngădui artistului un concediu fără termen şi în anul următor, 1507, intrînd definitiv în slujba lui Ludovic al XII-lea, Leonardo se stabili la Milano. La Florenţa venea doar cu treburi. Trecură astfel patru ani.

Pe la sfîrşitul lui 1511, Giovanni Beltraffio, care ajunsese între timp un maestru în pictură, lucra la o frescă în biserica cea nouă, San Maurizio, care ţinea de străvechea mănăstire de maici Monastero Maggiore, ridicată pe ruinele circului roman şi ale templului lui Jupiter. Alături, după un gard înalt, în Via della Vigna erau un parc sălbăticit şi un palat cîndva de o rară frumuseţe, însă de mult părăsit şi pe jumătate ruinat, aparţinînd unei familii de vază, Carmagnola.

Maicile închiriaseră parcul şi casa alchimistului Galeotto Sacrobosco şi nepoatei sale Cassandra, fiica răposatului său frate, vestitul colecţionar de antichităţii, messer Luigi. Se înapoiaseră de scurtă vreme la Milano din călătoriile lor, căci puţin după invazia franceză şi jefuirea modestei căsuţe a moaşei monna Sidonia de pe lîngă iezătura Cataranei din mahalaua Porţilor Vercelline, unchiul şi nepoata părăsiseră Lombardia şi timp de nouă ani au călătorit prin Orient, Grecia, insulele Arhipelagului, Asia Mică, Siria şi Palestina.

Circulau pe seama lor zvonuri ciudate. Unii susţineau că alchimistul găsise piatra filozofală care preface plumbul în aur, alţii că ar fi smuls prin înşelăciuni diodarului Siriei sume uriaşe de bani, promiţîndu-i să pună la cale unele experienţe, după care ar fi şters-o frumuşel. Mai erau şi dintre aceia care afirmau că monna Cassandra, călăuzită de o indicaţie lăsată de tatăl ei, dar şi cu preţul vînzării sufletului diavolului, ar fi dezgropat pe locul templului fenician al Astartei o comoară din vechime. Şi, în sfîrşit, alţii îşi exprimau bănuiala că ea ar fi jefuit la Constantinopole un bătrîn negustor de la Smirna, neasemuit de bogat, căruia îi făcuse mai întîi farmece şi îl îmbătase cu licori vrăjitoreşti. Oricare ar fi fost

adevărul un lucru era de necontestat: plecaseră din Milano cerşetori şi se întorceau oameni bogaţi.

Fostă vrăjitoare, ucenica lui Demetrius Halcondila şi a bătrînei meşteriţe în farmece monna Sidonnia, Cassandra se dovedea acum, sau poate se prefăcea numai, a fi o cucernică fiică a bisericii. Ţinea cu stricteţe rînduielile bisericii şi posturile cuvenite, nu lipsea niciodată de la slujbe şi cu danii bogate îşi cîştigase protecţia nu numai a maicilor de la Monastero Maggiore, care o adăpostiseră pe domeniile mănăstirii, dar şi a preasfîntului părinte, arhiepiscopul Milanului. Gurile rele zvoneau totuşi (numai din invidie, pesemne, lucru văzut adesea cînd cineva se îmbogăţeşte aşa deodată) că s-ar fi întors din lungile-i călătorii şi mai păgînă decît plecase şi că vrăjitoarea şi cu alchimistul s-au văzut siliţi să fugă de la Roma, ca să scape de neiertătoarea mînă a Sfintei Inchiziţii. Vrăjmaşii se consolau cu gîndul că oricum, mai devreme sau mai tîrziu, tot n-au să scape ei de rug.

Şi acum messer Galetto îl admira la fel de mult pe Leonardo şi-l socotea dascălul său „posesorul desăvîrşit al de trei ori tainicei înţelepciuni a lui Hermes”.

Alchimistul adusese cu el din peregrinări multe cărţi de matematici rare, în majoritate de-ale învăţaţilor din Alexandria, de pe timpul lui Ptolemeu. Şi artistul le împrumuta de la el, trimiţînd de obicei după ele pe Giovanni care lucra în apropiere, la biserica San Maurizio.

De la o vreme, reluîndu-şi obiceiul de altădată, Beltraffio începu s-o viziteze iarăşi şi din ce în ce mai des pe Cassandra sub un pretext oarecare, în realitate însă pentru că se simţea irezistibil atras de ea.

La început, în timpul întîlnirilor, fata se arăta precaută şi, făcînd-o pe păcătoasa ce se căieşte, îi vorbise despre hotărîrea ei de a intra la mănăstire. Puţin cîte puţin însă, convingîndu-se că n-are de ce să se teamă, deveni mai încrezătoare.

Îşi amintiră vremurile de altădată şi cum stăteau îndelung de vorbă pe malul pustiu al Cataranei, lîngă temeliile mănăstirii Sfînta Redegonda, întocmai ca în seara aceea tăcută cu fulgere palide în zare, miros înăbuşitor de apă călîie din canal şi mormăit surd, parcă subpămîntean, de tunet, cînd ea îi prezicea că vor învia zeii olimpici şi-l chema la sabat. Nişte copii nevîrstnici, asta fuseseră pe atunci, că doar au trecut din ziua aceea zece ani şi mai bine.

Acum Cassandra ducea o viaţă de schimnică, era sau părea numai suferindă şi mai tot timpul liber de slujbele bisericeşti şi-l petrecea singură într-o încăpere retrasă, una din puţinele rămase întregi din tot palatul, în care nu primea pe nimeni.

Era o sală mohorîtă, cu ferestre ogivale, dînd în parcul cu ierburi nalte care dormeau sub straja zidului mut al chiparoşilor şi al bătrînilor ulmi cu trunchiurile scorburoase năpădite de muşchi verde.

Sala, cu toate cîte erau în ea, amintea o bibliotecă, un muzeu de antichităţi. Aici se înşiruiau toate cele aduse de ea din Orient – frînturi de statui greceşti, zei de-ai Egiptului antic cu capete de cîini cioplіţi din granit negru lustruit, pietre de-ale gnosticilor purtînd încrustate pe ele trei sute şaizeci şi cinci de ceruri din înalt,

şi alături cuvîntul vrăjit: *Abraxas,* pergamente bizantine tari ca fildeşul cu fragmente din operele pe veci pierdute ale poeziei eline, cioburi de lut cu inscripţii asiriene cuneiforme, cărţi de-ale magilor persani în coperţi ferecate şi papirusuri de la Memfis, subţiri şi translucide ca petalele de flori.

Cassandra îi povestea despre călătorii, despre minunile văzute, despre măreţia părăsitelor temple din marmoră albă ce se înalţă pe stînci negre roase de ape, printre talazurile veşnic albastre ale Mării Ionice plutind într-un parfum de sare şi prospeţime, de parcă ar mai fi purtat cu ele balsamurile trupului zeiţei, alb ca spuma valurilor din care s-a născut. Despre neînchipuita-i trudă şi necazurile şi primejdiile prin care a trecut.

Într-o zi, cînd Giovanni a întrebat-o ce-a căutat în peregrinările sale şi pentru ce-s acele cioburi antice adunate cu preţul atîtor chinuri, ea îi răspunse în cuvintele tatălui său, răposatul messer Luigi Sacrobosco.

— Ca să înviez morţii!

Ochii ei scînteiară plini de flacără şi după ei Giovanni recunoscu în Cassandra pe vrăjitoarea de altădată.

Se schimbase prea puţin. Avea acelaşi chip strein de bucurie şi tristeţe, şi imobil, ca de statuie antică – o frunte lată, joasă, sprîncene subţiri şi drepte, o gură cu buzele strînse a severitate, pe care nu ţi-o puteai închipui înflorită de zîmbet, şi nişte ochi de chihlimbar, galbeni-străvezii. Acum însă acest obraz subţiat şi mai mult de boală sau de unicul gînd peste măsură de ascuţit, şi în special partea lui inferioară, prea îngustă şi mică, cu buza de jos puţin ţuguiată, exprima şi mai limpede calmul aspru ce şi-l impunea şi în acelaşi timp neputinţa de copil. Pletele ei uşoare şi mătăsoase, mai vii decît toată faţa, de parcă ar fi avut o viaţă a lor independentă, încununau ca şerpii Meduzei chipul palid cu aureola lor neagră, care-i scotea şi mai mult în evidenţă paloarea, imobilitatea obrazului, roşul aprins al gurii, iar ochii galbeni îi făcea mai străvezii. Şi farmecul acestei fete care-i trezea în suflet curiozitate, teamă, milă, îl atrăgea pe Giovanni cu şi mai multă putere decît cu zece ani în urmă.

În timpul călătoriei prin Grecia, Cassandra vizitase locurile natale ale mamei sale, tristul şi neînsemnatul orăşel Mistra, aciuiat la poalele minelor Lakedemonului, între colinele Peloponesului, unde cu o jumătate de veac înainte se stinsese Gemistos Plethon, ultimul dintre dascălii înţelepciunii eline. Cassandra a strîns ce-a mai rămas din operele sale nepublicate, scrisorile sale şi legendele închinate cu evlavie memoriei sale de ucenicii care erau convinşi că sufletul lui Platon era acela care a mai coborît o dată din Olimp, ca să se încarneze în învăţătorul lor. Şi povestindu-i lui Giovanni despre această vizită, îi repetă profeţia pe care el o mai auzise din gura ei într-una din trecutele întîlniri acolo, la marginile Cataranei şi n-a mai izbutit s-o uite niciodată. Era atribuită centenarului filozof Plethon:

„Nu va trece mult după ce-mi voi da sfîrşitul, ar fi spus el cu trei ani înainte de moarte, şi asupra neamurilor şi popoarelor pămîntului străluci-va unicul adevăr şi se vor întoarce cu toatele în sînul unicei credinţe”.

Iar cînd l-au întrebat: în care din ele, a lui Cristos sau a lui Mahomed? – el a răspuns:

„Nici una, nici cealaltă, ci într-o credinţă nouă care nu se prea deosebeşte de păgînismul antic.”

— A trecut mai bine de o jumătate de secol de la moartea lui Plethon, obiectă Giovanni, şi totuşi, profeţia, iată, nu s-a împlinit. Tu tot mai crezi în ea, monna Cassandra?

— Plethon n-a cunoscut adevărul absolut, spuse ea fără să se tulbure. În multe privinţe se înşela, pentru că multe nu ştia.

— Ce nu ştia? se interesă Giovanni, dar simţi deodată că-i cade inima în gol sub privirea aceea sfredelitoare.

Iar Cassandra, în loc să-i răspundă, luă de pe poliţă un pergament măcinat de vreme – tragedia lui Eschil, *Prometeu înlănţuit,* şi-i citi din versurile acesteia.

Giovanni ştia puţină greacă, iar cînd nu izbutea să le înţeleagă, i le tălmăcea Cassandra.

După ce enumera darurile, cîte le hărăzise muritorilor, uitarea că li-i hărăzit să moară, speranţa, focul răpit din cer – care mai devreme sau mai tîrziu avea să-i facă egali cu zeii, Titanul vestea căderea lui Zeus:

În ziua aceea crîncenă se va fi împlinit
Blestemul părintesc cu care pe-al său fiu
Blestemă Kronos însuşi din scaunu-i zvîrlit.
Din zeii toţi un leac pentru-ăst pustiu
Şi crîncene năpaste singur eu îl ştiu,
Căci taina o deţiu...

În timp ce Hermes, trimisul olimpienilor, îi prorocea lui Prometeu:

Să vezi sfîrşit de cazne nu-ţi e scris
Pîn’ ce altul asupra-i lua-va chinul,
Şi Zeu Martir, lăsînd pe veci seninul,
Va coborî în Iad, la morţii din abis...

— Ce zici, Giovanni, îl întrebă Cassandra încet, închizînd cartea, cine e acest Zeu Martir care va coborî în iad?

Giovanni tăcea. I se părea că s-a căscat înaintea-i la lumina unui fulger din senin un hău fără fund.

În vreme ce monna Cassandra continua să-l privească tot ca mai înainte, cu ochii săi straniu de limpezi, transparenţi şi imobili. În clipa aceea semăna într-adevăr cu profetica fecioară Cassandra, nefericita captivă a lui Agamemnon.

— Giovanni, ai auzit de Flavius Claudius Iulianus, îl mai întrebă ea după

cîteva clipe de tăcere... Omul care cu mai bine de zece veacuri înainte visa la fel ca filozoful Plethon să învie zeii morţi?

— De Iulian Apostatul?

— De el, căci lui i-au spus aşa vrăşmaşii săi, galileenii, şi chiar au crezut-o. Pînă şi el se credea apostat, dar n-a îndrăznit să fie, căci în burdufuri noi se turnase vin vechi... L-ar fi putut numi Apostat, şi pe drept cuvînt, elinii, tot atît cît şi creştinii...

Giovanni îi povesti că văzuse odată la Florenţa un mister de-al lui Lorenzo de Medici Magnificul care înfăţişa martiriul a doi tineri, San Giovanni şi San Paolo, puşi la cazne pentru credinţă de Iulian Apostatul. Ţinea minte pînă şi cîteva versuri din mister, care-l impresionaseră în mod deosebit, şi printre altele şi ultimul cuvînt al lui Iulian înainte să moară străpuns de paloşul sfîntului Mercur:

Tu ai învins, Galileene!
O Christo Galileo, tu hai pur vinto!

— Ascultă, Giovanni, urmă Cassandra, soarta ciudată şi demnă de plîns a acestui om ascunde o mare taină. Amîndoi, şi cezarul Iulian şi Plethon înţeleptul n-au avut dreptate, pentru că au cunoscut numai jumătate din adevăr, care, fără cealaltă jumătate, e minciună. Amîndoi uitaseră prorocirea Titanului, că doar atunci vor învia zeii, cînd Luminoşii se vor uni cu întunecaţii şi cerul de sus cu cerul de jos şi Doi vor fi Unul... Asta n-au înţeles ei şi zadarnic şi-au jertfit sufletul pentru zeii din Olimp...

Cassandra amuţi, de parcă n-ar fi îndrăznit să continue, apoi adăugă cu glas stins:

— Dacă ai şti, Giovanni... Dacă aş putea să-ţi spun totul pînă la capăt!... Dar nu, e prea devreme. Deocamdată am să-ţi dezvălui un singur lucru: există un zeu printre zeii olimpici care e mai aproape decît toţi ceilalţi de fraţii lui subpămînteni, zeu luminos şi întunecat ca zorile de zi şi necruţător ca moartea, care a coborît pe pămînt şi a dăruit oamenilor uitarea morţii – o nouă flacără din focul lui Prometeu – propriul său sînge în îmbătătorul suc al viţei-de-vie. Şi cine dintre pămînteni, cine va înţelege şi va spune lumii, frate, cît de aproape şi asemeni este înţelepciunea celui încununat cu ciorchinii de struguri înţelepciunii celui încununat cu spini, care a spus: .,Eu sînt viţa cea adevărată”... Şi la fel ca Dionisos îmbată lumea cu sîngele lui? Înţelesu-m-ai, Giovanni? Dacă nu, să nu mă mai întrebi, căci este o taină de mijloc şi încă n-a venit timpul s-o dezvălui...

În ultima vreme, în mintea lui Giovanni se născuse un gînd nou şi cutezător. Nu se temea de nimic, pentru că nu avea ce pierde. Simţea că nici credinţa lui fra Benedetto, nici ştiinţa lui Leonardo nu-i potolesc chinul şi nu împacă antagonismele care-i ucid puţin cîte puţin sufletul. Numai în profeţiile misterioase ale Cassandrei i se părea că ar putea descoperi cel mai crîncen, dar şi unicul drum de împăcare şi pe acest ultim drum se îndrepta spre ea, mînat de curajul disperării.

Încetul cu încetul erau tot mai aproape unul de celălalt, într-o zi Giovanni o întrebă de ce se preface şi ascunde oamenilor ceea ce i se pare că e adevărul.

— Nu totu-i pentru toţi, obiectă Cassandra. Spovedania martirilor, la fel ca şi minunea şi semnul prevestirilor sînt necesare numai mulţimii, căci doar cei ce nu cred pînă la capăt mor pentru credinţa lor, ca să şi-o dovedească lor şi altora. Însă credinţa desăvîrşită înseamnă cunoaştere desăvîrşită. Oare crezi că moartea lui Pitagora ar fi demonstrat adevărul geometric descoperit de el? Credinţa desăvîrşită este mută, şi taina ei este mai presus de spovedanie, după cum a spus învăţătorul: „Voi să-i cunoaşteţi pe toţi, pe voi să nu vă cunoască nimenea”.

— Care învăţător? bolmoji Giovanni, gîndind în sinea lui: „Ar fi putut s-o spună Leonardo, căci şi el îi cunoaşte pe toţi, iar pe el nimenea”.

— Gnosticul egiptean Basilide, răspunse Cassandra şi-i explică apoi că îşi spuneau gnostici teoreticienii şi învăţătorii primelor veacuri ale creştinismului, pentru care credinţa desăvîrşită şi ştiinţa desăvîrşită erau una şi aceeaşi.

Şi îi încredinţă ciudatele, uneori de-a dreptul monstruoasele teze ale acestora, asemănătoare delirului.

Mai ales îl surprinse una din ele, învăţătura ophiţilor din Alexandria, închinători ai şarpelui, despre facerea lumii şi a omului:

„Deasupra tuturor cerurilor este întunericul nenumit, nemişcat, nenăscut, mai frumos decît orice lumină, Πατλραγυωδυξ pater incognoscibilul, beznă şi tăcere. Unica lui fiică, înalta înţelepciune divină, despărţindu-se de părintele său, cunoscu viaţa şi se posomori şi se mîhni. Fiul mîhnirii sale a fost Ialdabaoth, ziditorul. El voi să fie singur şi se despărţi de mamă, se scufundă în viaţă şi mai afund decît ea şi creă un univers al cărnii trupeşti, o copie denaturată a celui sufletesc, şi în sînul lui, omul menit să-i reflecte măreţia şi să fie o mărturie a puterii lui fără margini. Dar ajutoarele lui Ialdabaoth, spirite haotice, ştiură a modela din plămadă numai o carne informă care se tîra ca viermii în tina primordială. Şi cînd fu adus înaintea stăpînului său Ialdabaoth, ca să-i insufle viaţă, înalta înţelepciune divină, fiindu-i milă de om, s-a răzbunat pe fiul libertăţii şi mîhnirii sale, pentru că s-a despărţit de ea, şi odată cu suflul vieţii trupeşti, prin însăşi suflarea Ialdabaothului, sădi în el şi o scînteie de înţelepciune divină, primită de la tatăl ei incognoscibilul. Şi jalnica creatură, lut din lut şi ţărînă din ţărînă, asupra căreia ziditorul ei vrusese să-şi arate atotputernicia, ajunse astfel nemăsurat mai presus decît acesta, după chipul şi asemănarea nu a Ialdabaothului, ci a părintelui acestuia incognoscibilul.

Şi a ridicat atunci omul fruntea din ţărînă. Şi făcătorul lui, văzînd creatura sa care-i scăpase de sub putere, se umplu de mînie şi groază. Şi-şi aţinti ochii care ardeau cu flacăra geloziei devorante în însuşi măruntaiele materiei, în tina primordială, şi acolo s-a răsfrînt ca într-o oglindă toată flacăra lor sumbră şi întreg chipul lui palid de furie şi s-a prefăcut chipul acesta în ophiomorful cu trup de şarpe tîrîtor şi viclean, în diavol, în înger al întunericului, înţelepciunea cea blestemată. Şi cu ajutorul ei a creat Ialdabaoth toate cele trei regnuri ale firii şi l-a aruncat pe om în cea mai adîncă beznă a acestora ca într-o temniţă duhnitoare şi i-a poruncit: fă asta şi cu ailaltă, nu face astălalta, şi dacă vei călca legea, de

moarte vei muri. Căci tot mai nădăjduia să înrobească a sa creatură strivind-o sub jugul legii, frica răului şi a morţii. Dar înalta înţelepciune divină izbăvitoare tot nu l-a părăsit pe om şi iubindu-l o dată, l-a iubit în veci şi i-a trimis spre consolare duhul cunoaşterii, pe înaripatul cu chip de şarpe, îngerul zorilor cel asemeni luceafărului dimineţii, despre care spusu-s-a: „Fiţi înţelepţi ca şerpii”. Şi a pogorît el la oameni şi le-a spus: „Mîncaţi din rodul pomului acesta şi vi se vor deschide ochii şi veţi fi ca zeii”.

Oamenii gloatei, copiii acestei lumi, sînt robi ai Ialdabaothului şi ai şarpelui cel viclean. Ei trăiesc cu frica morţii şi se tîrăsc şi se încovoaie sub jugul legii. În vreme ce copiii luminii, gnosticii care posedă cunoaşterea, sînt aleşii cărora li s-a dezvăluit taina înaltei înţelepciuni; ei calcă aceste legi şi trec peste toate opreliştile, şi sînt asemenea spiritelor, insesizabili ca zeii, liberi şi aripaţi, nu se înalţă prin bine, ci rămîn curaţi în rău ca aurul în tină.

Şi îngerul zorilor, care asemeni luceafărului scînteiază în pîclele dimineţii, îi călăuzeşte prin viaţă şi prin moarte, prin bine şi rău, prin toate blestemele şi grozăviile universului zidit de Ialdabaoth, către mama sa, Sofia înaltei înţelepciuni, şi prin ea, în matca întunericului nenumit, mai presus de toate cerurile şi beznele, nemişcat şi nenăscut, care-i mai frumos decît orice lumină – în sînul părintelui incognoscibil”.

Ascultînd această legendă a ophiţilor, Giovanni îl compară pe Ialdabaoth cu Kronion, divina scînteie a Sofiei cu focul lui Prometeu şi pe Şarpele binelui sau Lucifer Purtătorul luminii cu Titanul înlănţuit.

Astfel în toate veacurile şi la toate popoarele – în tragedia lui Eschil sau legendele gnosticilor, în povestea vieţii împăratului Iulian Apostatul sau în învăţătura înţeleptului Platon descoperea îndepărtate, dar familiare ecouri ale propriilor sale mari contradicţii şi ale propriei sale lupte care-i sfîşiau inima. Şi mîhnirea sa se potolea, cobora mai în adînc, datorită gîndului că şi cu zece veacuri înainte oamenii sufereau şi luptau cu aceleaşi „năzuiri dedublate”, ba uneori chiar piereau căzînd jertfă aceloraşi ispite şi antagonisme lăuntrice ca şi ale sale.

Erau şi clipe cînd se dezmeticea din ameţeala acestor obsesii ca după o beţie grea sau un delir din friguri. Şi atunci i se părea că monna Cassandra se preface a fi puternică în profeţiile sale şi cunoscătoare a marii taine, pe cînd în realitate nu ştie nimic şi bîjbîie ca şi el. Amîndoi sînt nişte copii rătăciţi şi neputincioşi, încă mai demni de milă ca atunci, cu doisprezece ani în urmă, iar acest nou sabat al înţelepciunii semidemoniace şi semidivine este şi mai nebunesc decît sabatul vrăjitoarelor la care îl chema odinioară, în vreme ce acum îl dispreţuieşte ca pe o joacă pe măsura şi gustul gloatei.

Şi i se făcea frică şi-i venea s-o ia la fugă. Dar era prea tîrziu. Forţa curiozităţii îl paralizase ca o vrajă. Giovanni simţea că n-o s-o poată părăsi pînă nu va afla tot pînă la capăt şi... fie că se va salva, fie că va pieri odată cu ea.

Or, tocmai pe atunci sosea la Milano renumitul doctor în teologie, inchizitorul fra Giorgio da Casale. Îl trimisese aici papa Iuliu al II-lea, înarmîndu-l cu bule crunte, neliniştit de zvonurile despre nemaiauzita răspîndire a vrăjitoriei în

Lombardia. Maicile de la Monastero Maggiore, laolaltă cu protectorii ce-i avea monna Cassandra la palatul arhiepiscopal, o preveniseră că este în primejdie. Fra Giorgio era tocmai acel membru al Inchiziţiei de ale cărui persecuţii şi urmărire monna Cassandra şi messer Galeotto abia scăpaseră cu fuga de la Roma. Ştiau că dacă ar mai pune o dată mîna pe ei nici o protecţie din lume nu i-ar salva de flăcările rugului, de aceea hotărîră să fugă în Franţa, iar la nevoie, şi mai departe, în Anglia, în Scoţia...

Într-o dimineaţă, cu vreo două zile înainte de plecarea hotărîtă, Giovanni, ca de obicei stătea de vorbă cu monna Cassandra în camera ei de lucru, însingurată sală a palatului Carmagnola.

Soarele care-şi prefira razele prin coroanele dese şi întunecate ale chiparoşilor părea palid ca luna şi în această lumină fantomatică obrazul fetei straniu de nemişcat părea mai frumos ca altădată. Abia acum, în ajunul despărţirii, înţelese Giovanni cît îi este de dragă.

Giovanni o întreba dacă se vor mai revedea şi dacă-i va dezvălui vreodată acea ultimă taină despre care îi pomenise adesea.

Ea îl privi lung în ochi, apoi scoase dintr**-o** casetă **o** piatră verde, dreptunghiulară şi plată. Era vestita *Tabula Smaragdina,* tăbliţa de smaragd găsită într**-o** peşteră din apropierea oraşului Memfis, între degetele mumiei sacerdotului în care, după cum spune legenda, s-ar fi întruchipat Hermes Trismegistos, sau egipteanul Horus, stăpîn al hotarului dintre cele două lumi şi călăuza morţilor în ţara unde se duc umbrele fără întoarcere. Patru stihuri erau săpate în slova coptă pe o parte a smaragdului şi reproduse pe cealaltă, în caractere eline:

Ουραυο αυω ουραυο χατω
Αστερα αυω αστερα χατω
Παυ αυω ταυ τουτο χατω
Ταυτα λαβε χαι ευτυχε.

Un cer sus şi un cer jos,
Stele sus şi stele jos,
Toate sus şi toate jos –
De-nţelegi, eşti norocos.

— Ce înseamnă asta? o întrebă Giovanni.

— Vino aici la noapte, îi şopti ea încet şi solemn, şi-ţi voi spune tot ce ştiu... Auzi? – totul pînă la capăt... Iar acum să bem după datină cupa franţuzească înaintea despărţirii...

Cassandra luă din raft un mic vas de lut, rotund, pecetluit la gură, din cele care se folosesc în Orient, îi desfăcu pecetea şi curse din el un vin rozaliu bătînd în aur, gros ca uleiul, şi răspîndind în odaie un parfum ciudat.

Şi apropiindu-se de fereastră, ea ridică sus, ca pentru o libaţie, cupa de crizolit împodobită cu un brîu de încrustaţii înfăţişîndu-l pe Dionisos cu bacantele

şi în lumina palidă a soarelui, pe pereţii ei translucizi, trupurile goale ale bacantelor, înviate de vinul rozaliu ca un sînge cald, slăviră cu dansul lor pe zeul încununat cu ciorchini.

— A fost un timp, Giovanni, spuse Cassandra încet şi încă mai solemn, cînd am crezut că învăţătorul tău Leonardo cunoaşte taina supremă, deoarece chipul său era atît de frumos, de parcă zeul olimpic s-ar fi contopit în el cu Titanul subpămîntean. Acum însă îmi dau seama că el doar tinde şi nu atinge, numai caută şi nu găseşte, numai ştie, dar nu-şi dă seama. El e premergătorul celui ce va veni după dînsul şi este mai mare decît el. Să bem, dară, amîndoi această cupă a despărţirii, frate al meu, pentru Incognoscibilul pe care amîndoi îl chemăm, pentru ultimul nostru consolator!

Şi Cassandra bău din licoare pînă goli pe jumătate cupa. Bău cu evlavie, ca şi cum ar fi oficiat o mare taină, apoi i-o întinse şi lui.

— Nu te teme, spuse, nu are vrăji dăunătoare. Vinul acesta e curat şi sfînt. El este rodul viţei care creşte pe dealurile Nazaretului. E cel mai curat sînge a lui Dionisos Galileanul.

Iar cînd bău şi el, Cassandra îi puse palmele pe umeri cu o mîngîiere încrezătoare şi netemătoare, şoptindu-i la ureche tainic şi grăbit:

— Vino, dară, dacă vrei să ştii tot... Vino şi-ţi voi spune taina pe care n-am mărturisit-o niciodată nimănui. Îţi voi dezvălui ultimul chin şi bucuria în care vom fi alături în veci, ca un frate şi o soră, ca mirele cu mireasa!

Şi în raza soarelui care se prefira printre crengile dese şi aproape negre ale chiparoşilor, o rază palidă ca a lunii, Cassandra apropie de al său, ca în noaptea memorabilă pe Catarana luminată de fulgere palide, obrazul ei imobil, cumplit, ca o ameninţare, alb ca marmora statuilor, cu buze roşii ca o pecete de sînge, cu ochi galbeni ca chihlimbarul, aureolat de nimbul pletelor negre şi mătăsoase dăruite cu o viaţă a lor proprie, vii ca şerpii Meduzei.

Şi un fior de atîtea ori încercat îl săgetă în inimă pe Giovanni.

„Demonul Alb” strigă cu groază, dar, numai în sinea lui, cu glas mut.

III

La ora stabilită, Giovanni aştepta în Via della Vigna, pustie, la portiţa dosnică îngropată în zidul ce împrejmuia palatul Carmagnola.

Însă portiţa rămînea încuiată.

Bătu multă vreme, dar nu-i deschise nimeni. Atunci trecu pe partea cealaltă, prin strada Sant’Agnese, la poarta mare a mănăstirii Maggiore şi astfel află de la maica portărească îngrozitoarea veste că fra Giorgio de Casale, marele inchizitor al lui Iuliu al II-lea, sosind pe neaşteptate la Milano, a şi poruncit să fie arestat Galeotto Sacrobosco, alchimistul, şi nepoata sa monna Cassandra, sub învinuirea

că ar practica magia neagră.

Galeotto izbutise totuşi să le scape, însă monna Cassandra se şi afla în camerele de tortură ale Sfintei Inchiziţii.

Aflînd despre acestea, Leonardo adresă rugăminţi şi făcu intervenţii pe lîngă binevoitorii săi, Florimond Robertet, marele vistiernic al lui Ludovic al XII-lea, şi pe lîngă Charles d'Amboise, locţiitorul regelui Franţei la Milano.

La rîndul său Giovanni încerca şi el unele demersuri, alerga să ducă scrisorile învăţătorului şi făcea recunoaşteri la tribunalul Sfintei Inchiziţii instalat nu departe de catedrală, în palatul episcopal.

Aici avu prilejul să-l cunoască pe secretarul general al lui fra Giorgio, un oarecare fra Michele da Valverda, magistru în tehnologie, cel care scrisese *Noul Mai al Vrăjitoarelor,* o carte ce trata despre magia neagră şi în care se demonstra printre altele că *Hyrcus Nocturnus,* Ţapul Nopţii ce tronează la sabaturi, ar fi frate bun cu ţapul pe care odinioară elinii îl aduceau jertfă zeului Dionisos, însoţind jertfa cu dansuri şi coruri pline de patimă, ca din ea să se nască apoi tragedia antică.

Fra Michele, rămînînd mereu foarte amabil, era insinuant cu Giovanni. Arăta sau se prefăcea că arată profund interes pentru soarta Cassandrei şi o profundă compătimire, căci ar fi crezut nestrămutat în nevinovăţia ei. Pe de altă parte, făcînd-o pe marele admirator al „celui mai ilustru dintre meşterii creştinătăţii", după propria expresie, încerca să-l tragă de limbă pe ucenic cu privire la viaţa şi obiceiurile, preocupările şi principiile dascălului său. Numai că, îndată ce venea vorba de meşterul său, Beltraffio devenea foarte circumspect. Ar fi preferat să moară decît să scape vreun cuvînt care să-i dăuneze lui Leonardo.

Şi convingîndu-se că toate şiretlicurile sînt zadarnice, fra Michele îi declară într-o zi că, deşi se cunosc de puţină vreme, a apucat să-l îndrăgească, de parcă i-ar fi frate, şi consideră de datoria sa să-l prevină că-l paşte o mare primejdie din vina lui messer Leonardo da Vinci, întrucît acesta-i bănuit de vrăjitorie şi magie neagră.

— Minciună! strigă Giovanni. Niciodată nu s-a ocupat cu magia neagră şi nici măcar...

Dîndu-şi seama că a făcut o gafă, lăsă fraza să plutească neterminată.

— Ce-ai vrut să spui, messer Giovanni? îl iscodi inchizitorul aţintindu-l cu o lungă privire.

— A, nu, nimic...

— Nu eşti sincer cu mine, dragul meu. Cu toate astea ştiu ce ai vrut să spui. Că messer Leonardo nici măcar nu crede că ar exista magie neagră.

— Nu asta am vrut să spun, îşi luă seama Giovanni. Dar chiar dacă n-ar crede, oare şi aceasta e o dovadă a vinovăţiei sale?

— Diavolul este un logician măiestrit, obiectă monahul cu zîmbet tainic. Uneori pune în încurcătură şi pe cei mai încercaţi duşmani ai săi. Nu de mult, o

vrăjitoare ne-a redat discursul său rostit la sabat. „Copiii mei, spunea el, bucuraţi-vă şi vă veseliţi, căci cu sprijinul noilor noştri aliaţi, învăţaţi care neagă existenţa diavolului şi astfel tocesc paloşul Sfintei Inchiziţii, în scurtă vreme vom cîştiga victoria deplină şi vom instaura împărăţia noastră în tot universul”.

Fra Michele vorbea cu tot calmul şi convingerea despre cele mai incredibile uneltiri ale puterii necurate, de pildă despre semnele după care se pot recunoaşte pruncii vîrcolaci născuţi din împreunarea demonilor cu vrăjitoare. Aceştia, deşi nu cresc şi rămîn totdeauna mici, sunt mult mai grei decît pruncii obişnuiţi, cîntărind între optzeci şi o sută de pfunzi, şi ţipă de nu le mai tace gura şi nu le ajunge laptele nici de la şase doici.

Monahul cunoştea cu precizie matematică cîţi stăpîni mai de seamă are infernul, şi anume, exact 572. În vreme ce supuşii lor drept-credincioşi, dracii mai mărunţei, avînd diverse funcţii şi titluri, sînt cu totul 7.405.926.

Dar mai cu seamă îl ului pe Giovanni teoria sa despre incubi şi succubi, demoni bisexuali care se întruchipează cînd în femei, cînd în bărbaţi, după dorinţă, pentru ca, ispitindu-i pe oameni, să se poată împreuna cu ei. Călugărul îi explică în ce fel îşi alcătuiesc dracii trupurile trebuincioase în preacurvie – fie îngroşînd aerul pînă la solidificare, fie furînd cadavre din spînzurători, trupuri care pînă şi în timpul celor mai focoase mîngîieri rămîn de gheaţă, parcă ar fi stîrvuri.

I-l cită apoi pe sfîntul Augustin care nega existenţa antipozilor ca pe un eres şi o blasfemie, în schimb nu s-a îndoit niciodată de existenţa incubilor şi succubilor, care, spunea el, ar fi fost veneraţi de păgîni sub nume de fauni, satiri, nimfe, hamadriade şi alte divinităţi ce-şi aveau sălaşul în copaci, ape şi văzduh.

— Şi tot aşa precum în antichitate, mai adăugă de la el fra Michele, zeii necuraţi şi zeiţele păgîne coborau la oameni pentru împerecheri necurate, la fel şi astăzi nu numai dracii cei mai mărunţi, dar şi demonii puternici ca Apolo şi Bacchus se pot întruchipa în incubi, iar Diana şi Venus în succubi.

Din spusele sale Giovanni putu să încheie că Demonul Alb, Maica cea bălaie, urmăritoarea sa din fragedă copilărie, nu era alta decît succubul Afroditei.

Cîteodată fra Michele îl poftea la judecăţile sfîntului tribunal, tot mai sperînd pesemne că o dată şi o dată va găsi în el un complice şi un denunţător. Ştia din experienţă proprie cum te înrobesc şi-ţi deschid pofta grozăviile inchizitoriale.

Şi Giovanni, învingîndu-şi înfiorarea şi dezgustul, nu refuza să asiste la interogatorii şi torturi, căci nădăjduia la rîndul său dacă nu să uşureze soarta Cassandrei, cel puţin să afle ceva despre ea.

Şi uneori auzea din sala de judecată sau din gura inchizitorilor despre întîmplări de necrezut în care comicul se împletea strîns cu grozăvia.

O vrăjitoare tînără de tot, doar o copilă, după ce se căi şi se întoarse în sînul bisericii, îşi binecuvîntă călăii că au scăpat-o din ghearele Satanei şi îndură toate chinurile cu nesfîrşită răbdare şi blîndeţe, mergînd la moarte cu o tihnită bucurie, căci era încredinţată că flacăra pieritoare o va izbăvi de cea veşnică. Şi-atît îi ruga pe judecătorii ei: înainte de-a fi dusă la execuţie, să-i fie smuls diavolul din braţul

ei în care intrase, luîndu-şi chipul de fus ascuţit. Sfinţii părinţi poftiră un chirurg cu multă experienţă, dar cu toate că i se oferi ca onorariu o sumă considerabilă, medicul refuză să-l extirpe pe demon, temîndu-se, probabil, ca necuratul să nu-i frîngă grumazul în timpul operaţiei.

O altă vrăjitoare, văduvă de brutar, femeie zdravănă şi frumoasă, a fost acuzată că, trăind în dragoste necurată timp de optsprezece ani cu diavolul, ar fi rezultat din această legătură cîţiva vîrcolaci. Nefericita, cînd se ruga în timpul cumplitelor torturi, cînd începea să latre ca un cîine sau înţepenea de durere, amuţea şi devenea nesimţitoare, şi călăii, pentru a o sili să vorbească, trebuiau să-i deschidă gura cu o unealtă de lemn destinată anume. În cele din urmă, scăpînd din mîna chinuitorilor, se năpusti spre juzi cu un răcnet inuman: „Mi-am vîndut sufletul diavolului şi-i voi aparţine în veci!”

După care căzu ca un snop, fără suflare.

Presupusa mătuşă a Cassandrei, monna Sidonia, arestată şi ea, într-o noapte, după îndelungi torturi, ca să scape de cele ce aveau să-i urmeze, dădu foc saltelei de paie de sub ea şi muri sufocată.

O bătrînică smintită, de felul ei peticăreasă, fu învinuită că ar fi mers noapte de noapte la sabat călare pe propria-i fiică, o fiinţă schiloadă, cu mîinile şi picioarele mutilate. Inchizitorii susţineau că era astfel, pentru că ar fi potcovit-o dracii. Şi bătrînica primi de bună voie toate vinele ce i se aduceau, clipind poznaş şi cu blîndeţe către juzi, ca şi cum i-ar fi fost părtaşi într-o păcăleală ce o puneau la cale laolaltă.

Era tare friguroasă biata bătrînă. „Focuşorul! Focuşorul!” morfolea de bucurie gura ei ştirbă, înecîndu-se în chicoteli de prunc nevinovat şi frecîndu-şi mîinile cînd o aduseră în faţa rugului, s-o ardă. „Deie-vă Dumnezeu sănătate, dragii mei. În sfîrşit, m-oi încălzi şi eu odată!”

O fetiţă de zece ani mărturisi judecătorilor, fără ruşine şi nici teamă, că într-o seară stăpîna ei văcăreasa îi dăduse, pe cînd se afla în ograda vitelor, un codru de pîine uns cu unt şi presărat cu ceva acrişor, foarte gustos. Şi acel ceva nu era altul decît dracul. Cînd înghiţi pîinea, veni lîngă ea un motan negru cu ochii arzînd ca jeraticul şi începu să se alinte, torcînd şi arcuindu-şi spinarea. Ea se duse cu el în coşar şi aici i se dărui pe un aşternut de paie. Şi de multe ori, zburdînd şi neştiind că-i rău ce face, îi îngădui orice-a vrut. Văcăreasa îi spunea: „Vezi ce mire ai tu?” La scurtă vreme născu un vierme alb cu cap negru cît un prunc omenesc. Ea-l îngropă în bălegar, dar veni motanul şi, zgîriind-o, îi ceru cu glas de om să-şi hrănească odrasla cu lapte proaspăt muls.

Fetiţa povestea toate acestea atît de amănunţit şi cu atîta precizie, privindu-şi inchizitorii cu ochii-i candizi, încît nu puteai pricepe dacă înşiră scorneli din cele ciudate şi fără noimă cum fac uneori copiii sau pur şi simplu delirează.

O groază de neuitat îi semănă lui Giovanni în inimă o vrăjitoare de vreo şaisprezece ani, frumoasă ca o icoană, care la toate întrebările răspundea neschimbat cu un strigăt: „Vă implor, ardeţi-mă! Ardeţi-mă pe rug!” Susţinea că diavolul „se plimbă prin corpul ei ca la el acasă”, iar cînd „aleargă şi i se zbenguie

în măruntaie ca un şobolan în beci”, o groază fără margini pune stăpînire pe ea. Dacă n-ar fi ţinut-o de mîini sau n-ar fi fost legată cu frînghii, şi-ar fi zdrobit de mult ţeasta de zid. Despre iertare sau pocăinţă nici nu vroia să audă, se considera rămasă grea de la diavol, pierdută fără scăpare şi osîndită încă din timpul vieţii la chinuri veşnice. Se ruga s-o ardă pe rug pînă nu s-a născut monstrul. Era orfană şi foarte bogată şi după moartea ei averea sa avea s-o moştenească un bătrîn zgîrcit, rudă de departe. Sfinţii părinţi ştiau că dacă ar rămîne în viaţă, nefericita ar jertfi toate avuţiile Inchiziţiei, de aceea se străduiau din răsputeri s-o salveze. Zadarnic însă. În cele din urmă trimiseră la ea un duhovnic vestit prin meşteşugul lui de a îmblînzi pînă şi sufletele păcătoşilor celor mai înrăiţi. Cînd acesta începu să stăruie că nu există păcat pe care Domnul Dumnezeu să nu-l fi răscumpărat prin jertfa sufletului său şi pe care să nu-l ierte, vrăjitoarea răspunse cu acelaşi strigăt înspăimîntător: „Nu mă va ierta, nu mă va ierta, o ştiu. Ardeţi-mă, de nu, îmi iau singură viaţa!’“

— Sufletul ei era însetat după focul sacru ca cerbul rănit după apa rece a unui izvor! îi spuse cuvînt cu cuvînt fra Michele.

Marele Inchizitor, fra Giorgio da Casale, un bătrînel pirpiriu şi gîrbov, cu obrazul de-o paloare cadaverică şi ochii căzuţi adînc în găvane, exprimînd o nesfîrşită şi neprefăcută milă, amintea ca înfăţişare de sfîntul Francisc. După spusele celor cel cunoşteau, era bunătatea întruchipată acest ascet care nu se atingea de mîncărurile de frupt, ţinea legămîntul tăcerii, era neiubitor de arginţi şi neprihănit ca o fecioară.

Uneori, cînd Giovanni se uita mai cu luare-aminte la acest obraz, i se părea că într-adevăr nu descoperă pe el ură sau viclenie şi nici răutate. Îşi spunea că probabil suferă mai profund decît victimele sale şi de milă le torturează şi le arde pe rug, deoarece crede că altfel nu pot fi mîntuite de flăcările veşnice.

Altă dată însă, şi mai ales în timpul celor mai rafinate torturi şi monstruoase mărturisiri, se aprindeau în ochii lui fra Giorgio asemenea scînteieri de voluptate încît Giovanni n-ar fi ştiut să spună cine este mai înspăimîntător şi mai adînc cuprins de nebunie – victimele sau înşişi judecătorii.

Într-o zi, o bătrînă vrăjitoare şi moaşă mărturisea inchizitorilor cum, apăsînd cu degetul mare pe creştetul noului născut, îi zdrobea ţeasta omorîndu-l pe loc. Ucisese astfel peste două sute de prunci fără vreun scop anume, doar pentru că-i plăcea să-i audă cum trosnesc ţestele moi ale pruncilor, de parcă erau din coajă de ou. Şi descriind această joacă macabră, moaşa chicotea cu un chicot stins, încît pe Giovanni îl trecură fiorii.

Deodată i se păru că vede în ochii bătrînului inchizitor aceeaşi flacără de voluptate ca şi în ai vrăjitoarei. În clipa următoare îşi zise că-i o năzărire, cu toate acestea numai fulgerarea de o clipă a acestui gînd îi lăsă în suflet o urmă de groază cu neputinţă de zugrăvit.

Altă dată, fra Giorgio mărturisi el însuşi cu mare mîhnire că dintre toate păcatele cel mai greu îl apasă pe suflet faptul că în urmă cu mulţi ani, „dintr-o milă criminală inspirată de diavol”, în loc să urce pe rug copiii de şapte ani bănuiţi de a se fi împreunat cu incubii şi succubii, poruncea doar să fie biciuiţi înaintea

rugurilor pe care se carbonizau părinţii lor.

Nebunia care-şi făcuse sălaş în camerele de tortură ale Sfintei Inchiziţii, printre victime ca şi printre călăi, molipsi tot oraşul. Oameni cu bun simţ începeau să creadă în toate celea de care în vremuri normale îşi bătuseră joc ca de nişte născociri stupide. Denunţurile se ţineau lanţ. Slugile îşi pîrau stăpînii, soţiile soţii, copiii pe părinţi. O bătrînă a fost arsă pe rug numai pentru că spusese: „Să mă ajute dracu' dacă nu m-ajută Dumnezeu!" Alta fu declarată vrăjitoare din pricină că vaca ei dădea de trei ori mai mult lapte decît socoteau că s-ar fi cuvenit.

Un diavol cu chip de dulău îşi făcu obiceiul să dea zi de zi pe la mănăstirea Santa Maria della Scala. Venea după Ave Maria şi profana pe rînd toate maicile de la novicea de şaisprezece ani şi pînă la bătrîna maică stareţă, şi nu doar în chilii, ci şi în biserică, în timpul slujbei. Călugăriţele se deprinseseră şi ele în aşa măsură, încît nu se mai temeau şi nici nu se ruşinau. Şi asta dură opt ani de zile de-a rîndul.

În aşezările de munte din jurul Belgamului fură descoperite patruzeci şi una de strigoaice care sugeau sîngele şi mîncau carnea pruncilor nebotezaţi. Pînă şi la Milano au fost prinşi asupra faptei treizeci de preoţi care botezau copiii nu în numele Tatălui, al Fiului şi al Sfîntului Duh, ci în numele diavolului, femei care-şi meneau copiii nenăscuţi Satanei, fetiţe şi băieţaşi între trei şi şase ani ispitiţi de necuratul, care se dedau cu el la un desfrîu fără seamăn. Inchizitorii cu destulă experienţă recunoşteau pe aceşti copii după strălucirea aparte a ochilor lor, după zîmbetul galeş de pe buzele lor umede şi roşii. Nu puteau fi salvaţi astfel decît prin ardere pe rug.

Dar lucrul cel mai de spaimă era că pe măsură ce rîvna sfinţilor inchizitori creştea, dracii nu numai că nu se domoleau, dar îşi înmulţeau uneltirile, ca şi cum ar fi prins gust şi-şi făceau de cap cu mai mult foc.

În laboratorul pustiu al lui messer Galeotto Sacrobosco a fost descoperit un drac nespus de gras şi flocos, după unii viu, după alţii fără suflare, dar foarte bine conservat într-o lentilă de cristal. Şi cu toate că după o cercetare mai atentă se dovedi că nu era decît puricele pe care alchimistul îl studiase printr-o lentilă, mulţi au rămas la convingerea că era drac sadea, care s-a prefăcut în purice abia în mîna inchizitorilor, ca să-şi bată joc de ei.

Totul părea posibil. Dispăruse orice hotar dintre realitate şi delir. Umbla zvonul că fra Giorgio ar fi descoperit în Lombardia un complot pus la cale de douăsprezece mii de vrăjitori şi vrăjitoare, care juraseră să dezlănţuie asupra Italiei timp de trei ani în şir asemenea secetă şi sărăcie, încît oamenilor nu le-ar fi rămas altceva de făcut, decît să se mănînce între ei ca fiarele.

Marele inchizitor, acest mult experimentat conducător al Oastei lui Cristos, care cunoştea ca pe cele zece degete ale sale toate uneltirile vrăjmaşului, el însuşi încerca un soi de nedumerire şi aproape frică în faţa nemaivăzutului asalt mereu crescînd al armiei Satanei.

— Nu ştiu cu ce va sfîrşi asta, spuse într-o zi lui Giovanni fra Michele, într-o convorbire confidenţială. Cu cît ardem mai mulţi, cu atît mai mulţi renasc din

cenuşă.

Torturile de rînd ca, de pildă, cizma spaniolă, un fel de calapoade de fier care se înşurubau treptat, încît se auzeau oasele victimelor pîrîind, smulgerea unghiilor cu cleştii înroşiţi în foc, păreau un joc de copii pe lîngă chinurile rafinate născocite de fra Giorgio, această „întruchipare a blîndeţii". Spre exemplu, cazna nesomnului – *tormetum insomniae* – inculpaţii cărora li se interzicea somnul erau alergaţi prin galeriile temniţelor timp de cîteva zile şi nopţi fără întrerupere pînă ce picioarele li se acopereau de răni sîngerînde şi nenorociţii începeau să delireze. Dar şi de aceste încercări vrăjmaşul îşi bătea joc adesea. El era mai tare decît foamea, somnul, setea, fierul, focul, pe cît spiritul este mai tare decît carnea trupului.

Zadarnic recurgeau judecătorii la tot soiul de şiretlicuri, de pildă, introduceau vrăjitoarele în camerele de tortură cu spatele înainte, pentru ca privirile acestora să nu-l vrăjească pe jude, inspirîndu-i milă condamnabilă. Înaintea torturilor femeile şi chiar fecioarele erau dezbrăcate pînă la piele şi rase de ultimul firicel de păr ca mai uşor să poată fi descoperită „pecetea diavolului" – *stigma diabolicum* – care, ascunsă sub piele sau păr, făcea vrăjitoarea nesimţitoare. Acuzaţii erau apoi stropiţi, ba chiar li se dădea să bea agheasmă, uneltele de tortură se tămîiau, se sfinţeau şi erau presărate cu părticele din Mielul de jertfă şi de moaşte sfinte, iar cei ce urmau a fi supuşi torturii erau încinşi peste mijloc cu benzi de pînză reprezentînd lungimea trupului lui Isus şi li se atîrnau de corp hîrtiuţe care purtau scrise cuvinte rostite de Mîntuitorul pe cruce.

Şi toate astea nu ajutau la nimic. Vrăjmaşul triumfa asupra tuturor lucrurilor sfinte.

Călugăriţele care se căiau că ar fi trăit în desfrîu cu necuratul mărturiseau că Satana intra în ele între două *Ave Maria,* ba şi cît mai aveau pe limbă sfînta cuminecătură îl simţeau pe blestematul amant profanîndu-le cu mîngîieri necurate. Nenorocitele, plîngînd în hohote, recunoşteau că „trupul lor îi aparţine, şi odată cu el şi sufletul"...

Prin gura vrăjitoarelor vicleanul îşi bătea joc de inchizitori, făcînd să iasă din gurile păcătoşilor blasfemii atît de înspăimîntătoare, încît pînă şi celor mai neînfricaţi dintre ei li se făcea părul măciucă. Speculînd cele mai subtile contradicţii teologice cu sofisme din cele mai rafinate, Satana punea în derută pe învăţaţii doctori şi magistri în teorie sau le smulgea măştile punîndu-le întrebări ce dovedeau o profundă cunoaştere a inimii omeneşti, astfel că învăţătorii înşişi se transformau în acuzaţi şi învinuitorii în învinuiţi.

Panica cetăţenilor Milanului atinsese culmea cînd se răspîndi zvonul că papa se află în posesia unui deţinut sprijinit pe dovezi incontestabile, din care reiese limpede că în fruntea oştilor satanice stă însuşi marele inchizitor, fra Giorgio da Casale, care ca un lup în piele de oaie a pătruns în ograda Păstorului, prefăcîndu-se numai a fi prigonitorul puterilor necurate, pentru a pierde mai fără ocol turma lui Cristos.

Din spusele şi faptele judecătorilor, Beltraffio putea deduce că puterea diavolului li se pare egală cu cea a lui Dumnezeu şi încă nu se ştie cine pe cine va

înfrînge pînă la urmă.

Nu se minuna decît de un lucru, şi anume, că cele două teze, cea a inchizitorului fra Giorgio şi cea a vrăjitoarei Cassandra se întîlnesc pe undeva în extremităţile lor, căci pentru ambele cerul de sus era şi cerul de jos, iar sensul vieţii consta în lupta celor două hăuri din sufletul omenesc, cu singura diferenţă că vrăjitoarea tot mai căuta, pesemne, o împăcare, cu neputinţă de înfăptuit, pe cînd inchizitorul aţîţa cît putea vîlvătaia acestei vrajbe, făcînd-o şi mai zadarnică, fără sfîrşit.

Iar sub înfăţişarea diavolului cu care fra Giorgio se încăiera fără puteri, sub înfăţişarea vicleanului tîrîtor cu chip de şarpe, Giovanni recunoştea figura anume întunecată şi deformată parcă de-o oglindă strîmbă a Şarpelui înaripat al Binelui, chipul Ophiomorfului, fiul preaînaltei Înţelepciuni Izbăvitoare, Lucifer Purtătorul luminii, cel asemenea luceafărului dimineţii, sau al titanului Prometeu. Şi ura neputincioasă a duşmanilor lui, slugi mizerabile ale lui Ialdabaoth, suna ca un nou cînt de slavă Neînvinsului.

Între timp, fra Giorgio aduse la cunoştinţa poporului milanez că peste cîteva zile va avea loc o festivitate fără egal, spre spaima vrăjmaşilor şi bucuria fiilor credincioşi ai bisericii lui Cristos, arderea pe rug în piaţa Broletto a o sută treizeci şi nouă de vrăjitori şi vrăjitoare.

Auzind despre aceasta de la fra Michele, Giovanni murmură pălind:

— Şi monna Cassandra?

Cu toată prefăcuta simpatie şi locvacitatea zisă sinceră a monarhului, nu izbutise să afle de la acesta nimic despre nepoata lui Galeotto.

— Monna Cassandra, răspunse dominicanul, este osîndită laolaltă cu ceilalţi, deşi ar merita cea mai cumplită pedeapsă din cîte există. Fra Giorgio socoate că ea este vrăjitoarea dotată cu cele mai mari puteri din cîte i-a fost dat să vadă. Atît de neînvinse sunt aceste vrăji ale insensibilităţii cu care este îngrădită în timpul torturilor, încît juzii nu i-au putut smulge nu mărturii sau căinţă, dar nici un geamăt, sau un singur cuvînt... Nici măcar nu i-au auzit glasul.

Şi spunînd acestea, îl privi pe Giovanni drept în lumina ochilor cu o privire lungă şi scormonitoare, ca şi cum ar fi aşteptat ceva de la el. Lui Beltraffio îi fulgeră în clipa aceea gîndul să termine odată cu toate astea, să se denunţe singur, mărturisind că este complicele monnei Cassandra, ca să piară odată cu dînsa. N-o făcuse, nu din laşitate, ci din nepăsare, din pricina unei stranii împietriri ce-l stăpînea tot mai des, aducînd a „vrăjile insensibilităţii” care o îngrădeau pe vrăjitoare în timpul torturilor. Era calm pe cît de liniştiţi sînt morţii.

Tîrziu, seara, în ajunul zilei fixate pentru arderea pe rug a vrăjitoarelor, Beltraffio era cu Leonardo în odaia de lucru, învăţătorul tocmai terminase planşa care reprezenta tendoanele şi muşchii antebraţului şi ai umărului, cu atît mai importanţi pentru el, cu cît ei trebuiau să pună în mişcare pîrghiile maşinii de zbor.

În acea seară chipul său îi părea ucenicului mai plin de farmec ca oricînd. Cu

toate brazdele săpate în obraz de moartea Giocondei, se citea pe el o desăvîrşită seninătate şi calmul contemplaţiei.

Uneori, ridicînd ochii de la desen, Leonardo şi-i oprea asupra ucenicului. Tăceau amîndoi. De multă vreme Giovanni nu mai aştepta şi nu mai spera nimic de la învăţătorul său.

Nu se îndoia că Leonardo este la curent cu toate grozăviile Inchiziţiei, cu execuţia de a doua zi a Cassandrei şi a altor mulţi nefericiţi, ca şi cu propria, a lui Giovanni, pieire. Se întreba adesea ce gîndeşte învăţătorul despre toate acestea.

Dar terminînd planşa, Leonardo notă pe foaie, în margine:

„Şi tu, omule, care contempli în aceste desene minunatele creaţii ale firii, dacă socoţi o crimă faptul de a distruge truda mea, gîndeşte-te cu cît mai criminală este fapta de a răpi omului viaţa. Dacă alcătuirea trupului ţi se pare desăvîrşită, cu cît e mai presus alcătuirea sufletului ce sălăşluieşte în acest trup, căci oricum ar fi, el este o parte din dumnezeire. O poţi deduce văzînd cu cîtă greutate se desparte sufletul de trup, căci mîhnirea şi plînsetul lui nu sînt fără cauză. Nu-l împiedica, dar, a sălăşlui în trupul creat de el cît va voi şi fie ca ura sau perfidia ta să nu distrugă această viaţă atît de frumoasă, încît, adevăr îţi grăiesc ţie, cine n-o preţuieşte, acela n-o merită.”

Şi cît timp învăţătorul scria, ucenicul îi privea chipul stăpînit de atîta linişte cu aceeaşi deznădăjduită bucurie cum priveşte rătăcitorul în deşert, murind de arşiţă şi sete, munţii din zare strălucind sub omături eterne.

IV

A doua zi, Beltraffio nu a ieşit din odaie. Încă de dimineaţă se simţise rău şi îl durea capul. Pînă seara zăcu în pat fără gînd, într-un fel de semileşin.

Cînd se întunecă, deasupra oraşului pluti dangăt ciudat de clopote, parcă a prohod, parcă a sărbătoare, iar în văzduh se răspîndi un miros persistent şi greţos de ars. Din pricina mirosului, durerea de cap îl apucă şi mai tare.

Giovanni ieşi în stradă.

Ziua fusese zăpuşitoare, cu atmosfera umedă şi caldă, ca într-o baie de abur. Era una din acele zile de sfîrşit de vară sau început de toamnă, cînd în Lombardia suflă siroco. Nu ploua, dar picura din streşini şi copaci. Caldarîmul de cărămizi lucea umed, iar sub cerni liber, în ceaţa lipicioasă, tulbure, gălbuie, mirosea şi mai greţos a ars.

Cu tot ceasul tîrziu, străzile erau pline de lume. Şi puhoiul venea dintr-o singură direcţie, a pieţei Broletto. Cînd Giovanni cercetă mai cu luare-aminte feţele trecătorilor, i se păru că şi ei, ca şi el, sînt într-un fel de neştire de sine, vor şi nu pot să se trezească.

Mulţimea vuia cu un vuiet straniu, înăbuşit. Deodată, din cîteva cuvinte

aruncate la întîmplare ce pomeneau despre monna Cassandra şi cei o sută treizeci şi nouă de vrăjitori arşi pe rug, Giovanni înţelese ce-i cu mirosul acela îngrozitor şi obsedant. Era duhoarea trupurilor omeneşti arse pe rug.

Şi Giovanni grăbi pasul, începu să alerge nici el nu ştia încotro, dînd peste oameni, clătinîndu-se, de parcă era beat, tremurînd scuturat de frisoane. Simţea că duhoarea îi calcă pe urme prin ceaţa gălbuie şi lipicioasă, îl învăluie şi-i pătrunde în plămîni, îi face greaţă şi-i strînge tîmplele într-un cerc de durere neostoită şi surdă.

N-a mai ştiut apoi cînd şi cum ajunsese la mănăstirea San Francesco şi s-a tîrît pînă la chilioara lui fra Benedetto. Călugării îl lăsară să intre nestingherit, însă fra Benedetto lipsea – plecase la Bergamo.

Giovanni încuie uşa, aprinse o făclie şi căzu istovit pe pat.

În acest schit umil şi atît de bine cunoscut, totul respira ca şi altădată linişte şi sfinţenie.

În sfîrşit, suspina uşurat. Aici nu se mai simţea duhoarea aceea îngrozitoare, pretutindeni plutea iz din cel mănăstiresc, de ulei de candelă, de tămîie, de ceară, de cărţi vechi legate în piele, iz de lac proaspăt şi de gingaşe culori cu care fra Benedetto, nesocotind, în simplitatea inimii sale, legile deşarte ale anatomiei şi ale perspectivei, îşi zugrăvea Madonnele cu chipuri candide, martirii aureolaţi de slavă, îngerii aripaţi, în culorile curcubeului, cu plete ca aurul soarelui şi mantii albastre ca cerul.

La căpătîiul patului atîrna pe zidul neîmpodobit, doar dat cu var alb, un crucifix negru, iar deasupra, darul lui Giovanni, o cunună împletită din maci roşii ca focul şi violete aproape negre, flori de mult uscate, pe care le culesese şezînd la picioarele lui Savonarola în crîngul de chiparoşi de pe culmile lui Fiesole, în memorabila dimineaţă cînd fraţii călugări de la San Marco dănţuiau şi cîntau din gură şi din viole în jurul dascălului lor ca nişte copii sau ca nişte îngeri nevinovaţi.

Giovanni ridică ochii la crucifix. Mîntuitorul de pe cruce îşi deschidea, ca totdeauna, braţele priponite, de parcă ar fi chemat omenirea să vină la pieptul său. „Veniţi la mine, voi, cei trudiţi şi împovăraţi...”

„Oare nu acesta e unicul şi desăvîrşitul adevăr?” se întrebă Giovanni. Să cadă la picioarele lui şi să exclame: „O, Doamne, cred în tine, ajută-mă în necredinţa mea...!”

Dar rugăciunea muri pe buzele sale. Nu, chiar de l-ar ameninţa flăcările veşnice ale iadului tot n-ar putea să mintă sau să nu ştie ce ştia şi nici să respingă sau să împace cele două adevăruri care se războiau în sufletul său.

Cuprins din nou de muta-i deznădejde de mai adineauri, se întoarse cu spatele la crucifix şi în aceeaşi clipă i se năzări că vede ceaţa densă pătrunzînd în chilioară laolaltă cu mirosul acela înspăimîntător, şi aici, în ultimul său refugiu.

Giovanni îşi acoperi faţa cu mîinile.

Şi i se năzări că vede ceea ce mai văzuse de curînd, deşi n-ar fi putut spune

dacă era vis sau realitate. În adîncul camerei de tortură, luminat de reflexele roşiatice ale flăcărilor, printre uneltele de tortură, călăi şi trupuri omeneşti însîngerate, trupul alb ca laptele şi nud al Cassandrei, păzit cu toate farmecele sale de Şarpele Binelui, Izbăvitorul. Şi trupul acesta statuar era nesimţitor la truda sîngeroasă a uneltelor de tortură. Sub fierul, focul şi privirile chinuitorilor el rămînea nepieritor şi invulnerabil ca şi marmora tare, feciorelnic pură a statuilor.

Cînd se dezmetici, înţelese după făclia care era pe sfîrşite şi după numărul bătăilor de clopot ce cădeau din clopotniţa mănăstirii că se scurseseră cîteva ore de cînd zace în nesimţire şi că e trecut de miezul nopţii.

Pretutindeni domnea tăcerea. Ceaţa se risipise pesemne, duhoarea de neîndurat nu se mai simţea, zăpuşeala însă era şi mai insuportabilă. Pe la fereastră, fulgere îşi scuturau penele lor sinilii şi, la fel ca în noaptea aceea pe Catarana, undeva departe, parcă sub pămînt, mormăia surd tunetul.

Giovanni era ameţit, îşi simţea gura iasca şi îl chinuia setea. Amintindu-şi că zărise într-un colţ ulciorul cu apă, se ridică şi, sprijinindu-se cu mîna de pereţi, se tîrî pînă acolo, bău cîteva înghiţituri, îşi stropi fruntea şi era gata să se întoarcă în aşternut cînd îşi dădu seama că mai este cineva în chilioară. Şi atunci se întoarse.

Într-adevăr, chiar dedesubtul crucifixului negru şedea pe patul lui fra Benedetto o umbră cu un strai negru lung pînă la pămînt, poate o sutană. În cap avea o glugă moţată ca cele ale fraţilor *battuti,* acoperindu-i toată faţa.

Giovanni se miră, căci ştia că uşa o încuiase cu cheia, nu simţi însă nici o spaimă. Mai degrabă o uşurare, ca şi cum s-ar fi dezmeticit abia acum după multe încercări. Apoi şi durerea de cap se domoli deodată.

Se apropie de cel care şedea şi prinse a-l cerceta cu luare-aminte.

Atunci umbra se ridică, gluga îi căzu pe spate şi Giovanni văzu un chip alb imobil ca marmora statuilor, cu buze roşii ca o pecete a sîngelui şi ochi galbeni asemeni chihlimbarului, nimbat de neagra aureolă a pletelor vii, mai vii decît faţa, de parcă ar fi posedat o viaţă a lor aparte, asemenea şerpilor Meduzei.

Cu încetineală, solemn, Cassandra – căci ea era – ridică mîinile ca pentru un descîntec. Şi deodată se auzi bubuitul de tunet, de data asta însă aproape, şi lui Giovanni i se năzări că tunetul repetă cu rostogolirile-i surde cuvintele pe care ea le rostea:

Un cer sus şi un cer jos,
Stele sus şi stele jos,
Toate sus şi toate jos -
De-nţelegi, eşti norocos...

Mantia neagră, desfăcîndu-se de la sine, îi căzu la picioare şi Giovanni fu orbit de strălucirea unui trup alb şi neprihănit ca al Afroditei ieşind din mormîntul milenar, la fel de pur ca şi al zeiţei lui Sandro Botticelli, care-i asemenea Preacuratei Fecioare Maria, cu tristeţea-i fără de margini în priviri precum al voluptuoasei Leda în vîlvătăile rugului aţîţat de Savonarola.

O ultimă privire aruncă Giovanni crucifixului şi cel de pe urmă gînd plin de groază fu un strigăt mut:

„Demonul alb!”.

Şi se făcu de parcă marea cortină a vieţii se sfîşia înaintea-i şi se dezvăluia privirilor lui ultima taină a ultimei împreunări.

Ea se apropie de el, îl cuprinse în braţe şi-l strînse la piept. Şi atunci un fulger orbitor împreună pămîntul şi cerul.

Ei doi se prăbuşiră în sărmanul aşternut al monahului şi Giovanni simţi cu tot trupul său arzînd răceala feciorelnică a goliciunii ei, care-i fu dulce şi înfricoşătoare ca şi moartea.

V

Zoroastro da Peretola nu muri, dar nici nu se întremă de-a binelea de pe urma căzăturii din timpul nenorocoasei verificări a aripilor, ci rămase infirm pe toată viaţa. Se dezvăţase să vorbească articulat şi doar mormăia cîteva cuvinte fără înţeles, încît nu-l mai putea pricepe nimeni în afara învăţătorului său.

Rătăcea ore în şir prin casă negăsindu-şi rostul, tîrîndu-se greoi în cîrje, uriaş, zbîrlit, neîndemînatic ca o pasăre rănită, ori îşi pleca urechea la spusele oamenilor, ca şi cum ar fi vrut să înţeleagă ceva. Altă dată se aciuia în vreun colţ mai ferit, cu picioarele strînse sub el şi, nemailuînd în seamă pe nimeni, înfăşură cu repeziciune o bandă de pînză pe o stinghioară de lemn, ocupaţie născocită anume pentru dînsul de Leonardo, căci mîinile mecanicului îşi păstraseră dibăcia de odinioară şi aveau nevoie de o preocupare.

Altă dată Astro geluia beţişoare, strunjea figuri pentru popice, cioplea titireze, sau se legăna cu ceasurile în neştire, cu un zîmbet tîmp pe buze, fluturîndu-şi braţele şi îngăimînd pe sub nas mereu acelaşi cîntecel:

Oare, oare,
Colo sus, pe sub soare,
Unde-s vulturi, cocoare,
Şi pămîntul – nicăieri,
Unde urcat-am ieri...
Oare, oare...

Apoi îşi aţintea cu unicu-i ochi învăţătorul şi începea să plîngă tăcut, cu belşug de lacrimi.

În asemenea clipe trezea atîta jale, încît Leonardo îşi întorcea privirile aiurea sau ieşea din odaie. Nu se îndura să-l îndepărteze însă definitiv pe infirm. Niciodată, nicicînd nu-l părăsise, în toate pribegiile se îngrijise de el, îi trimitea bani şi îndată ce se stabilea de-a binelea, trimitea după el.

Aşa treceau anii şi acest biet schilod era un fel de reproş viu şi o veşnică batjocură la adresa întregii vieţi de trudă şi eforturi a lui Leonardo întru crearea unor aripi omeneşti.

Nu mai puţin îl durea sufletul şi pentru un alt ucenic al său, Cesare da Sesto, poate cel mai drag inimii sale.

Cesare nu se mulţumea să imite, ci vroia să rămînă el însuşi, învăţătorul său îl nimicea însă, îl înghiţea, îl transforma în sine.

Nu îndeajuns de slab, ca să se supună, şi nici destul de tare, ca să învingă, Cesare doar se tortura în zadar şi se înrăia, neizbutind nici să se salveze pînă la capăt, nici să piară definitiv. Şi la fel ca Giovanni şi Astro, era şi el un infirm, nici mort, nici viu, unul dintre cei pe care Leonardo îi „deochiase” sau îi „pocise”.

Andrea Salaino îl ţinea la curent pe Leonardo cu conţinutul corespondenţei pe care Cesare o întreţinea cu ucenicii lui Rafael Sanzio, care, primind comandă de la papa Iuliu al II-lea, lucra de zor la frescele din sălile Vaticanului.

Mulţi preziceau ca în lumina acestui astru nou, hărăzit îi e gloriei lui Leonardo să scapete.

Uneori învăţătorului i se părea că Cesare unelteşte o trădare.

La drept vorbind, nu o dată credinţa prietenilor era poate mai rea decît trădarea duşmanilor.

Sub denumirea de Academie a lui Leonardo, luase fiinţă la Milano o şcoală a tinerilor pictori lombarzi, în parte foşti ucenici de-ai săi, în parte adepţi nou-iviţi care se înmulţeau pe zi ce trecea şi îşi îndeseau rîndurile, închipuindu-şi ei înşişi şi asigurîndu-i şi pe alţii că ar călca pe urmele artistului.

Leonardo urmărea de la distanţă forfota acestor trădători fără vină, care nici ei nu ştiau ce fac. Şi uneori simţea cum urca în el dezgustul, văzînd că tot ce-a avut el mai sfînt cade pradă vulgului. Chipul domnului din *Cina cea de taină* se transmitea urmaşilor în clişee care-l reconciliau cu trivialitatea ţîrcovnică, zîmbetul Giocondei se dezvăluia cu neruşinare, devenind lasciv, sau, şi mai rău, trecînd prin ciurul viselor despre iubirea platonică, se îmblînzea şi devenea stupid.

În iama anului 1512, muri în localitatea Riva di Trento, situată pe malul lacului Garda, Marc Antonio della Torre în vîrstă de numai treizeci de ani, molipsindu-se de friguri palustre de la sărmanii pe care-i îngrijea.

În el pierdea Leonardo pe ultimul dintre oamenii, dacă nu chiar apropiaţi, atunci mai puţin străini lui decît alţii, căci pe măsură ce umbrele bătrîneţii îi învăluiau viaţa, rupeau şi puţinele fire care-l legau de lumea celor vii şi un deşert tot mai necuprins cufundat în tăcere îl înconjura din ce în ce, încît i se părea uneori că pe zi ce trece coboară mai adînc sub pămînt pe o scară îngustă, cufundată în beznă, croindu-şi cu „îndîrjită asprime” drum cu tîrnăcopul, prin stînca dură, în nebuneasca speranţă că va găsi acolo, sub pămînt, o cale de a ieşi sub un alt cer.

Într-o noapte de iarnă şedea singur în odaia lui de lucru, plecînd urechea la

urletul viforniţei de afară, ca altădată, în ajunul zilei îndoliate cînd a aflat de moartea Giocondei. Glasurile sălbatice ale viforului noptatic îi vorbeau despre ceva pe înţelesul inimii, intim şi inevitabil, despre ultima singurătate în spăimîntătoarea şi oarba întunecime din sînul străvechiului Haos, părinte a toate cîte există, şi despre plictiseala fără margini ce domneşte în lume.

Se gîndea şi la moarte, şi gîndul acesta, care acum îl bîntuia adesea, se împletea cu amintirea Giocondei.

Deodată se auzi o bătaie în uşă. Artistul se ridică şi deschise.

În prag se afla un tînăr necunoscut, cu ochi veseli şi plini de bunătate, obraji rumeniţi de gerul de afară şi steluţe fragile de nea topindu-i-se în pletele castanii cîrlionţate.

— Messer Leonardo! exclamă tînărul. Nu mă recunoaşteţi?

Leonardo îl privi mai adînc în ochi şi abia atunci recunoscu în el pe junul prieten de altădată, băieţaşul de opt ani cu care colinda crîngurile din Vaprio îmbălsămate de suflul primăverii. Într-adevăr, era Francesco Melzi.

Şi artistul îl îmbrăţişă cu părintească dragoste.

Tînărul îi povesti că soseşte din Bologna, unde tatăl său, nevoind să vadă cu ochii săi ruşinea şi calamităţile care-i loviseră patria, se retrăsese puţin după invazia franceză din anul 1500. Nu trecu mult însă şi se îmbolnăvi de o boală grea şi zăcu un şir lung de ani. Se stinsese din viaţă de puţină vreme şi Francesco, rămas singur pe lume, amintindu-şi de făgăduială, se grăbi să-l regăsească pe Leonardo.

— Care făgăduială? se minună învăţătorul.

— Ah, aţi uitat? Şi eu nădăjduiam, prostănacul de mine... Chiar nu ţineţi minte, messere...? Mi-aţi făcut-o înaintea despărţirii noastre, în satul Mandello cel de lîngă lacul Lecco de la poalele lui Campione. Coboram într-o mină părăsită şi mă duceaţi în braţe ca să nu cad. Iar cînd mi-aţi spus că aţi intrat în slujba lui Cesare Borgia şi plecaţi în Romagna, am început să plîng şi v-am spus c-am să fug de-acasă, de la tata, ca să vă urmez. Dar nu v-aţi învoit, în schimb mi-aţi făgăduit că peste zece ani, cînd voi creşte mare...

— Îmi amintesc, îmi amintesc! îl opri învăţătorul cu bucurie.

— Vedeţi?! Eu ştiu, messere, că nu aveţi nevoie de mine. Dar n-am să vă fiu piedică. Vă rog, nu mă alungaţi. Ba chiar de m-aţi goni, tot n-aş pleca... Voia ta, învăţătorule, dar fie ce-o fi, eu tot n-am să te părăsesc... Niciodată...

— Dragul meu copil! îngăimă Leonardo cu voce tremurătoare.

Şi iarăşi îl cuprinse în braţe şi-l sărută pe frunte, iar Francesco se alipi de pieptul său cu aceeaşi duioşie încrezătoare cu care se alipea copilul de altădată purtat de Leonardo pe braţe în timp ce cobora în mina de fier părăsită, tot mai jos şi mai jos în bezna subterană, pe o scară alunecoasă care-ţi trezea spaimă.

VI

De cînd părăsise Florenţa în 1507, Leonardo deţinea funcţia de pictor de curte în slujba regelui Franţei, Ludovic al XII-lea, dar funcţia aceasta nu-i asigura şi o retribuţie oarecare. Nu-i rămînea decît să conteze pe generozitatea protectorilor care adesea îl uitau cu desăvîrşire, iar ca să le amintească despre sine şi lucrările sale nu se pricepea, mai ales că, odată cu trecerea anilor, lucra din ce în ce mai puţin şi mai încet. Şi acum veşnic ducea lipsă, ca şi înainte, veşnic era încurcat în socotelile băneşti, se împrumuta de la toţi la cîţi se putea împrumuta, pînă şi la propriii săi ucenici, iar înainte de a-şi fi plătit vechile datorii contracta altele noi. Şi întocmai ca şi altădată lui il Moro, scria aceleaşi neîndemînatice, neîndrăzneţe şi nedibace epistole lui Charles d'Amboise, locţiitorului regelui Franţei la Milano şi vistiernicului său Florimond Robertet.

„Nedorind a plictisi pe Signoria-Voastră, îmi iau îndrăzneala totuşi să vă întreb dacă voi primi şi eu un salariu. Am scris de nenumărate ori despre aceasta Signoriei-Voastre, dar pînă acum n-am primit vreun răspuns."

Aştepta cu smerenie în anticamerele prinţilor să-i vină rîndul, printre alţi solicitatori, deşi, pe măsură ce mai grele îi erau bătrîneţile, mai abrupte îi păreau scările străine şi mai amară pîinea de la alţii. Se simţea la fel de inutil în slujba monarhilor, cum fusese şi în slujba republicii. Un străin întotdeauna şi pretutindeni.

În vreme ce Rafael, profitînd de generozitatea papei, ajunsese din cerşetor un bogătaş şi un patrician al Romei, în vreme ce Michelangelo strîngea bani albi pentru zile negre, Leonardo rămînea un pribeag fără căpătîi, care la ceasul morţii nu va şti să-şi plece capul.

Războaiele, victoriile sau înfrîngerile unora sau altora, schimbările de legi sau de cîrmuiri, înrobirile de popoare şi răsturnările de tirani, toate cîte păreau oamenilor singurele veşnice şi de seamă, treceau pe lîngă el ca un vifor de praf pe lîngă pelerinul de pe şleaul mare. Cu aceeaşi neschimbată nepăsare faţă de politică întărea castelul milanez pentru regele Franţei împotriva lombarzilor, cum îl întărise cîndva pentru ducele lombard împotriva francezilor, în cinstea victoriei de la Agnadello a lui Ludovic al XII-lea asupra veneţienilor ridică un arc triumfal ornat cu aceiaşi îngeri de lemn care fluturaseră odinioară din aripile poleite, salutînd Republica Ambrogiană, pe Francesco Sforza şi pe Lodovic il Moro.

Trei ani mai tîrziu papa, cezarul şi regele Spaniei, Ferdinand Catolicul, încheiară împotriva lui Ludovic al XII-lea un tratat de agresiune sub numele de Liga Sfîntă, îi alungară pe francezi din Lombardia şi cu ajutorul mercenarilor elveţieni îl urcară pe tron pe Massimiliano Moretto, sau „micul il Moro", fiul lui Lodovico Sforza, un tînăr de nouăsprezece ani, crescut în exil, la curtea împăratului.

Şi acestuia Leonardo îi ridică un arc triumfal.

Însă domnia lui il Moretto se dovedi mult prea puţin durabilă, lucru cu totul

explicabil, de altminteri. Mercenarii elveţieni nu se sinchiseau de el, tratîndu-l ca pe o marionetă, în vreme ce aliaţii din Liga Sfîntă îl dădăceau prea cu zel.

Nu în zadar zicala spune că pruncul cu şapte moaşe rămîne cu buricul netăiat.

Micului duce numai la pictură nu-i stătea gîndul, totuşi îl luă în slujba lui pe Leonardo, îi comandă şi un portret, ba îi fixă şi o leafă, pe care însă nu i-o plăti.

Tot pe atunci în Toscana avu loc o răsturnare la fel cu cea lombardă. Voinţa poporului laolaltă cu voinţa lui Dumnezeu, plus tunurile lui Ferdinand Catolicul îl îndepărtară de la cîrma ţării pe ghinionistul Piero Soderini. Dezamăgit de virtuţile republicane ale concetăţenilor săi, ser Piero se refugiase la Ragusa, în timp ce tiranii de odinioară, fiii lui Lorenzo de Medici Magnificul, se înapoiară la Florenţa. Unul din ei, Giuliano, un straniu visător indiferent şi rece la onoruri şi la farmecele puterii, un original copleşit de tristeţe şi cu inima nu lipsită de bunătate, fiind mare admirator al alchimiei şi avînd capul împuiat de poveştile lui Galeotto Sacrobosco – căci aici îşi găsise acesta adăpost după precipitata sa plecare din Milano – despre tot felul de minuni şi mistere ale ştiinţei lui Leonardo, îl pofti pe artist să intre în slujba sa mai mult în calitate de alchimist decît ca om al artei.

Or, pe la începutul lui 1513, mareşalul Giangiacomo Trivulzio începuse tratativele cu mercenarii elveţieni în privinţa predării micului il Moro, pe care îl aştepta aceeaşi soartă ca şi pe tatăl său. Leonardo prevedea o nouă schimbare în Lombardia.

De la o vreme începuse să simtă oboseală asistînd la asemenea capricii ale politicii, mereu aceleaşi, după cate însă trăgea ponoasele. Şi apoi i se urîse să tot ridice arcuri de triumf şi să repare aripile jumulite ale îngerilor. Adesea îşi zicea că ar fi timpul să iasă la pensie cu îngeri cu tot.

Aceasta îl hotărî să părăsească Milanul şi să intre în slujba lui Giuliano de Medici.

Dar tocmai atunci se stinse din viaţă papa Iuliu al II-lea şi-i luă locul Giovanni de Medici sub numele de Leon al X-lea. Noul papă îl numi pe fratele său Giuliano mare căpitan şi stegar al bisericii romane, funcţie ce o îndeplinise cîndva Cesare Borgia. Giuliano plecă la Roma, iar lui Leonardo nu-i rămînea decît să-l urmeze acolo spre toamnă.

Cu puţin înainte de a părăsi Milano, în zorii unei zile – era exact după arderea pe Broletto a celor o sută treizeci şi nouă de vrăjitori şi vrăjitoare – călugării de la San Francesco îl găsiră pe ucenicul său, Giovanni Beltraffio, zăcînd în nesimţire pe podeaua de piatră a chiliei lui fra Benedetto.

După toate aparenţele era a doua criză a aceleiaşi boli de care suferise cu cincisprezece ani în urmă. Prima avusese loc în seara cînd fra Págolo istorisise despre moartea lui Savonarola. De data aceasta însă Giovanni se întremă repede. Numai cîteodată în adîncul ochilor nepăsători la toate şi pe chipul său de o imobilitate stranie de mort se desluşea o undă de expresie care-i inspira lui Leonardo mai multă teamă pentru el decît însăşi boala grea de dinainte.

Şi pentru că tot mai spera să-l salveze îndepărtîndu-l de la sine şi de ochiul său rău, învăţătorul îl sfătui să rămînă cu fra Benedetto la Milano pînă ce se va însănătoşi pe deplin. Giovanni însă insistă pe lîngă el să-l ia cu dînsul la Roma cu atîta îndărătnicie şi tăcută deznădejde, încît Leonardo n-avu puterea să-l refuze.

Armatele franceze se apropiau de Milano. Pe străzi poporul era în fierbere. Micul il Moro îşi risca stupid viaţa, cu imprudenţă şi încăpăţînare copilărească. Nu mai era timp de pierdut.

Şi la fel ca altădată, trecînd de la Lorenzo de Medici la il Moro, de la il Moro la Cesare, de la Cesare la Soderini, de la Soderini la Ludovic al XII-lea şi de la acesta la ultimul său protector Giuliano de Medici, cu plictisită resemnare porni Leonardo la drum, spre a-şi continua peregrinările fără nădejde, ca un veşnic rătăcitor cum se afla.

„La 23 septembrie 1513, notează el în jurnal cu laconismul de totdeauna, am părăsit Milano, pentru a mă muta la Roma, însoţit de Francesco Melzi, Salaino, Cesare, Astro şi Giovanni.”

C a r t e a   a   ş a i s p r e z e c e a

LEONARDO, MICHELANGELO ŞI RAFAEL

I

Şi papa Leon al X-lea, rămînînd credincios tradiţiilor neamului Medici, a ştiut să-şi cîştige renumele de mare protector al artelor şi ştiinţelor. Cînd află că a fost ales papă, îi spuse fratelui său Giuliano:

— Să ne delectăm deci cu puterea papală, odată ce ne-a hărăzuit-o Dumnezeu.

— Ba să trăim, sfinte părinte, spre desfătarea noastră, căci tot restul nu face nici cît o piersică putredă! îl dăscăli cu filozofică gravitate fra Mariano, măscăriciul lui preferat.

Papa se înconjură cu poeţi, muzicieni, pictori, învăţaţi. Oricine avea pricepere cît de cît, turna la versuri cu nemiluita, căci şi dacă erau mediocre, dar sunau frumuşel din coadă, putea nădăjdui o prebendă grasă şi un locşor bine încălzit pe lîngă sfîntul părinte. Începea cu adevărat un veac de aur pentru epigonii care făceau un cult din perfecţiunea prozei lui Cicero şi a versurilor lui Vergiliu.

„Numai ideea că noii poeţi ar putea fi mai presus decît anticii, spuneau ei, ar fi un izvor al necinstei."

În predici păstorii sufletelor creştineşti evitau să-l numească pe Cristos pe nume, deoarece cuvîntul nu era cuprins în discursurile lui Cicero, călugăriţele erau numite vestale, Sfîntul Duh, suflul supremului Jupiter şi i se cerea papei învoirea de a-l trece pe Platon în rîndul sfinţilor.

Autorul cărţii *Asolani,* dialogare despre dragostea ne-pămîntească, şi al nemaipomenit de cinicului poem *Priap,* Pietro Bembo, viitor cardinal, recunoscu în public că nu citeşte epistolele apostolului Pavel, „ca să nu-şi dăuneze stilului propriu".

Cînd Francisc I, după victoria asupra papei îi ceru în dar pe Laocoon abia descoperit, Leon al X-lea îi mărturisi că mai uşor s-ar lipsi de capul apostolului, ale cărui moaşte se aflau păstrate la Roma, decît de acesta.

Papa ţinea mult la învăţaţii şi artiştii săi, dar la măscărici ţinea şi mai mult. Pe vestitul stihar, mîncău şi beţivan Cuerno, căruia îi acordase titlul de episcop, îl încunună cu lauri şi frunze de varză într-un *trionfo* solemn şi-l acoperi de nu mai puţine daruri decît pe Rafael Sanzio.

Cu ospeţele luculice care se dădeau în cinstea învăţaţilor cheltuia uriaşele venituri aduse de Marca de Ancona. Spoletto, Romagna. Cît despre el însuşi, era foarte cumpătat, căci stomacul său refuza să digere. Acest epicurean suferea de o

boală incurabilă, o fistulă purulentă.

Dar şi sufletul său era, asemenea trupului, măcinat de o racilă tainică – plictiseala. Îşi popula menajeria cu tot soiul de animale rare, aduse de peste ţări şi mări, iar adunarea de măscărici – cu infirmi, amuzanţi monştri şi nebuni din ospicii. Dar nici fiarele şi nici oamenii nu izbuteau să-l amuze. De sărbători şi la ospeţe, în mijlocul celor mai veseli ghiduşi, expresia de plictiseală şi dezgust nu i se ştergea de pe faţă.

Numai în politică se vădea adevărata sa fire: era la fel de crud, nesimţitor şi sperjur ca şi Borgia.

În timp ce Leon al X-lea zăcea pe moarte, părăsit de toţi, călugărul fra Mariano, măscăriciul lui preferat, aproape singurul prieten care-i mai rămăsese credincios pînă la capăt, om cu suflet blînd şi cucernic, văzînd că papa moare ca un păgîn, îl imploră cu lacrimi în ochi: „Sfinte părinte, aminteşte-ţi de Dumnezeu! Aminteşte-ţi de Dumnezeu!”

Aceasta a fost poate cea mai răutăcioasă batjocură, altminteri involuntară, la adresa aceluia care o viaţă întreagă îşi bătuse joc de toţi şi de toate.

La cîteva zile după sosirea sa la Roma, Leonardo se afla la Vatican şi aştepta în anticamera papei rîndul la audienţă. Nu era pentru prima oară, căci ca să capeţi o audienţă la sanctitatea-sa nici măcar pentru acei pe care papa însuşi dorise să-i vadă nu era lucru uşor.

Leonardo asculta convorbirea a doi curteni despre organizarea unui *trionfos* în cinstea lui Baraballo, favoritul papei, un pitic monstruos care avea să fie purtat pe străzi călare pe elefantul de curînd sosit din Indii. Se povestea de asemenea despre noile pozne ale sale şi anume, cum în ajun, la cină, de faţă cu pontiful, Baraballo se urcase pe masă şi în hohotele oaspeţilor alergase de la un capăt la altul al ei, lovindu-i pe cardinali şi pe episcopi în cap şi azvîrlindu-le ca pe o minge bucăţi de clapon fript, în timp ce stropii de sos se scurgeau pe hainele şi feţele sfinţiilor lor.

Dar tocmai atunci se auzi de după uşa anticamerei muzică şi cîntece, ceea ce făcu să se aştearnă pe feţele istovite de aşteptare o mai mare plictiseală.

Papa era un muzician mediocru, în schimb extrem de pasionat, şi concertele la care lua întotdeauna parte în calitate de executant durau la nesfîrşit, astfel că auzind sunetele muzicii, îi apuca o adevărată disperare pe cei ce veneau la el cu treburi.

— Ştiţi messere, îi şopti poetul fără nume, cu un obraz tras şi înfometat, care şedea alături de Leonardo (aştepta şi el de peste două luni să fie primit de papă), ştiţi care-i mijlocul de a obţine o audienţă la înaltpreasfinţitul? Să te declari măscărici. Un bun prieten de-al meu, vestitul învăţat Marco Masuro, văzînd că aici nu răzbeşti cu ştiinţa, porunci camerierului papal să fie anunţat ca un nou Baraballo. Fu primit de îndată şi obţinu tot ce-şi dorise...

Leonardo nu-i urmă sfatul acesta, nu lipsit de simţ practic şi plecă aşa cum venise, fără să fi obţinut nici de data aceasta audienţa dorită.

În ultima vreme îl chinuia o stranie presimţire care i se părea lipsită de orice temei. Nici grijile vieţii de toate zilele, şi nici ghinioanele de care avea parte la curtea lui Leon al X-lea şi al lui Giuliano de Medici nu-i tulburau somnul. Se deprinsese de mult cu asemenea necazuri. Şi totuşi neliniştea rău prevestitoare creştea şi tot creştea. Mai ales în această seară de flăcări a toamnei, în timp ce se întorcea de la Vatican îşi simţea inima grea ca înaintea unei nenorociri.

Locuia şi în această a doua şedere la Roma tot în aceeaşi casă ca şi pe timpul lui Alexandru al VI-lea, la cîţiva paşi de Vatican, pe strîmta ulicioară din spatele bazilicii Sfîntului Petru, într-una din măruntele clădiri separate ale Monetăriei papale. Clădirea era veche şi dărăpănată. După plecarea lui Leonardo la Florenţa, stătuse cîţiva ani pustie şi zidurile i se mucegăiseră, căpătînd o înfăţişare şi mai sumbră.

Leonardo intră în sala boltită, cu zidurile brăzdate de păienjenişul crăpăturilor în tencuiala căzută şi ferestrele dînd spre zidurile clădirii vecine. Deşi afară totul strălucea în lumini crepusculare, aici se şi lăsase amurgul.

Într-un colţ şedea, cu picioarele strînse sub el, mecanicul infirm Astro, cioplind nişte beţişoare şi îngăimînd pe sub nas veşnicul său cîntecel:

Oare, oare,
Acolo sub soare,
Unde-s vulturii, cocoare,
Şi pămîntul – nicăieri,
Unde urcat-am ieri...
Oare, oare...

Văzîndu-l, inima lui Leonardo se strînse, împovărată de o presimţire şi mai grea.

— Ce-i cu tine, Astro? îl întrebă cu tandreţe, punîndu-i mîna pe creştet.

— Nimic, ce să fie, răspunse desluşit mecanicul şi-l privi pe meşter lung şi aproape conştient, chiar cu oarecare viclenie. Cu mine nu-i nimic, dar în schimb cu Giovanni... Ei, dar aşa-i mai bine pentru el... A zburat sus...

— Ce tot îndrugi? Unde-i Giovanni? se înfioră Leonardo înţelegînd că presimţirea care-i împovăra inima era legată de Giovanni.

Însă infirmul nu-l mai lua în seamă, continuîndu-şi cioplitul beţigaşelor.

— Astro! insistă Leonardo apucîndu-l de mînă. Te rog prietene, adu-ţi aminte ce-ai vrut să spui. Unde-i Giovanni? Mă auzi, Astro? Am mare nevoie de el... chiar acum... Unde-i? Ce-i cu el?

— Da ce, parcă nu ştii? se scutură infirmul. E-acolo sus. S-a musugrat... s-a sumugrat...

Îşi căuta şi nu găsea cuvintele, lucru care i se întîmpla adesea, încurca sunetele şi chiar cuvinte întregi, folosindu-le unele în locul altora.

— Nu ştii? rosti deodată liniştit. Atunci, să mergem. Ţi-l arăt, numai să nu te temi... Aşa-i mai bine...

Şi ridicîndu-se, porni să urce scara scîrţîitoare, călcînd greoi, neîndemînatic şi legănîndu-se pe cîrje. Leonardo îl urma.

În pod, din pricina acoperişului de olane încins, era zăpuşeală, mirosea a găinaţ şi a paie. Prin lucarnă pătrundea o rază piezişă, roşie, în care jucau firicele de praf. Cînd deschiseră uşa, un stol de porumbei, speriaţi de neaşteptata lor apariţie, zburătăci printre căpriori, foşnind mătăsos din aripi – şi îşi luă zborul precipitat.

— Iată-l, spuse Astro la fel de liniştit, arătînd spre fundul podului unde domnea umbra.

Şi artistul îl văzu pe Giovanni stînd în picioare sub una din grinzile groase, dar parcă prea drept, prea întins ca o coardă şi privindu-l cu ochii largi deschişi.

— Giovanni! îl strigă învăţătorul.

Şi deodată păli. Glasul i se frînsese.

Dădu fuga şi atunci îi descoperi faţa groaznic schimonosită, îi atinse mîna – era de gheaţă. Trupul se clătina, căci atîrna de un şnur de mătase din cele folosite de Leonardo pentru maşinile de zbor. Era agăţat de un cîrlig de fier nou şi zdravăn, pesemne de curînd înşurubat în grindă. Şi tot acolo zăcea şi săpunul cu care îşi unsese ştreangul.

Iar Astro uitase iarăşi de sine şi, apropiindu-se de lucarnă, îşi pironi ochii în depărtări.

Casa fusese înălţată pe o colină şi de acolo, de sus, se deschidea priveliştea unei puzderii de acoperişuri cu obloane, turnuri şi clopotniţe de-ale Oraşului Etern, iar dincolo de ele, spre larga perspectivă a văluritului şes al Campagnei, de un verde tulbure ca marea, scăldat de razele asfinţitului şi despicat de dungile lungi şi negre ale apeductului roman, ici-colo întrerupte. Şi mai departe se ghiceau siluetele munţilor Albano, Frascati, Rocca di Papa pierzîndu-se în nemărginirea cerului în care săgetau rîndunele.

Cu ochii întredeschişi şi un zîmbet de desfătare pe obraz, Astro se legăna şi flutura din mîini, de parcă erau aripi, îngăimînd încetişor:

Oare, oare,
Acolo, sub soare,
Unde-s vulturi, cocoare...

Leonardo dădu să alerge, să cheme într-ajutor, dar nu se putu mişca, pietrificat de groază între cei doi ucenici ai săi, unul mort, celălalt nebun...

Peste cîteva zile, făcînd ordine în hîrtiile lui Giovanni, dascălul său găsi printre ele jurnalul răposatului, şi-l citi cu atenţie.

Contradicţiile care-l sfîşiară, pricinuindu-i moartea, Leonardo nu le putu înţelege, doar simţi şi mai limpede că el a fost cauza principală, l-a „deochiat”, l-a „pocit”, l-a otrăvit cu roadele Pomului Cunoaşterii.

Mai ales l-au prins ultimele rînduri ale jurnalului, aşternute, judecînd după diferenţa de culoare a cernelurilor şi scrisului, după o întrerupere de mai mulţi ani.

„Deunăzi, aflîndu-mă la schitul lui fra Benedetto, un călugăr sosit de pe muntele Athos mi-a arătat pe Ioan Pretesa înaripatul într-o vinietă zugrăvită în culori, dintr-un străvechi pergament. Asemenea chipuri nu vei vedea în Italia. E fără doar şi poate copiat după icoanele greceşti. Membrele-i sînt subţiri şi prelungi, chipul ciudat şi înspăimîntător. Trupul înfăşurat în mantia miţoasă din păr de cămilă pare acoperit cu pene, ca o pasăre. «Iată, îl trimit pe îngerul meu şi pregăti-va el calea venirii mele şi va veni îndată în templul său Dumnezeu pe care-l căutaţi şi îngerul legămîntului pe care îl doriţi. Iată-l, soseşte...» Prorocul Maleahi, 111,1. Dar cel pe care l-am văzut nu-i înger, nu-i spirit, ci un om cu aripi uriaşe...

Ţin minte că-n 1503, care a fost ultimul an de domnie al Fiarei Sîngerii, adică a lui Alexandru al VI-lea Borgia, călugărul augustin Thomas Schweinietz povestea la Roma despre zborul Anticristului:

«Şi atunci Fiara care şedea pe pristolul Domnului Dumnezeu din Sion şi care a răpit focul din cer va spune oamenilor: De ce staţi la îndoială şi ce voiţi? O, neam necredincios şi viclean, vreţi semne? Ei bine, veţi avea semne. Şi-l veţi vedea pe Fiul Omului venind pe nouri, pentru a judeca viii şi morţii.» Aşa va spune el şi va lua aripi mari de foc făurite de viclenia drăcească şi va urca printre fulgere şi tunete, înconjurat de ucenicii săi cu chip de îngeri şi va zbura...”

Urmau alte slove disparate, scrise pesemne cu o mînă tremurătoare şi în multe locuri şterse:

„Asemănarea dintre Crist şi Anticrist este desăvîrşită. Chipul lui Anticrist este şi al lui Crist, precum chipul lui Crist este şi al lui Anticrist. Cine-i poate deosebi? Cine se va împotrivi ispitei? Suprema taină este şi suprema mîhnire cum n-a mai fost alta pe pămînt.”

„În fresca lui Luca Signorelli, de la Domul din Orvieto, vezi faldurile hainei lui Anticrist fluturînd în bătaia vîntului. Şi alte aidoma falduri semănînd cu aripile unei paseri uriaşe fluturau după umerii lui Leonardo în timp ce stătea pe marginea prăpastiei, sus pe creştetul lui Monte Albano, deasupra satului Vinci...”

Iar pe ultima filă, jos de tot, din nou cu alt scris, probabil iarăşi după o lungă vreme, se putea descifra:

„Demonul alb este mereu pretutindeni. Fie el blestemat! Ultima taină – doi într-unui singur, Crist şi Anticrist sînt unul şi acelaşi. Cerul sus şi cerul jos... Dar nu vreau, nu vreau să fie aşa! Mai bine moartea. Primeşte-mi, Doamne, sufletul în mîinile tale şi mă judecă...”

Cu acestea se încheia jurnalul.

Şi Leonardo înţelese că ele au fost scrise în ajunul sau poate chiar în ziua

morţii lui Giovanni.

II

Papa Leon al X-lea, înconjurat de dregătorii bisericii romane, poeţi, învăţaţi, saltimbanci, pitici, măscărici, şedea chiar dedesubtul frescei din aşa-zisa Stanza della Segnatura, una din sălile de primire ale Vaticanului, de curînd terminată de Rafael. Fresca îl reprezenta pe Apolo printre muze, în Parnas.

Trupul uriaş al papei, alb şi puhav, ca de babă suferind de dropică, la fel ca şi obrazul revărsat, rotund şi palid, cu ochi de albinos şi bulbucaţi ca la broască, era de-a dreptul respingător. Cu un ochi aproape nu vedea de loc, celălalt avea vederea slăbită, aşa încît cînd Leon avea nevoie să cerceteze vreun obiect mai îndeaproape, în locul lentilei măritoare el folosea un *occhiale* de beril făţuit, cu multe muchii. Ochiul său văzător sclipea de inteligenţă rece, pătrunzătoare, dominată de o plictiseală fără margini. Dar mîndria papei erau mîinile sale într-adevăr frumoase pe care nu scăpa prilejul să le pună în evidenţă, să se fălească cu ele, de altminteri ca şi cu timbrul vocii.

La ceasul acela sfîntul părinte se odihnea după audienţele de afaceri, discutînd cu apropiaţii săi despre două poeme noi.

Amîndouă erau scrise în versuri latineşti de-o eleganţă incontestabilă, imitînd perfect Eneida lui Vergiliu. Unul, intitulat *Cristiada,* era într-un fel transpunerea Evangheliei, un amestec de imagini creştine şi păgîne, aşa cum cerea moda vremii. Aici sfînta cuminecătură era numită „hrana zeiască ascunsă vederii pămîntenilor şi întrupată în frumoasa Ceres şi în Bacchus” – adică pîine şi vin. Diana, Thetis, Eol făceau diverse servicii maicii Domnului, Iar cînd Arhanghelul Gavril aduse la Nazaret sfînta veste, Mercur care trăsese cu urechea la o uşă o transmitea adunării olimpienilor, sfătuindu-i să ia măsuri hotărîte.

Celălalt poem al lui Fracastoro, intitulat *Siphilis* şi dedicat viitorului cardinal Pietro Bembo (cel care evita să citească epistolele apostolului Pavel „spre a nu-şi dăuna stilului propriu”), scris în stihuri tot atît de impecabile, demne de un nou Vergiliu, avea ca temă boala franţuzească şi tratamentul ei cu băi sulfuroase şi alifie de mercur. Printre altele, se presupunea că boala s-ar trage de la întîmplarea din vremuri vechi în care un păstor pe nume Siphilis mîniase într-atît cu batjocurile sale pe zeul Soare, încît acesta, drept pedeapsă, îi trimisese o boală care nu ceda la nici un fel de leacuri. Pînă ce nimfa America i-a destăinuit secretul puterii sale şi l-a dus într-un crîng de gaiac tămăduitor, unde se afla şi un izvor cu apă sulfuroasă pe lîngă un lac de mercur.

Mai tîrziu, navigatorii spanioli, trecînd oceanul şi descoperind Lumea Nouă, unde îşi avea sălaşul nimfa America, mîniară la rîndul lor pe zeul Soare, deoarece împuşcară la vînătoare nişte păsări sacre. Una din ele proroci cu glas omenesc că pentru acest sacrilegiu Apolo, ca pedeapsă, le va trimite boala franţuzească.

Şi papa declamă curţii pe de rost cîteva fragmente din ambele poeme. Mai

ales fu izbutită cuvîntarea lui Mercur înaintea zeilor Olimpului despre buna vestire a arhanghelului, ca şi jelania păstorului Siphilis adresată nimfei America.

Cînd în şoaptele unor laude extatice ori aplauze respectuos reţinute, parcă fără voie scăpate, papa îşi încheie recitarea, îi fu anunţată venirea lui Michelangelo sosit de curînd de la Florenţa.

Leon se încruntă, oarecum contrariat, cu toate acestea porunci să fie introdus numaidecît.

Posacul Buonarroti îi inspira un fel de teamă. Papa îl prefera pe veselul şi înţelegătorul Rafael, acest „băiat de ispravă” gata oricînd să-i facă pe voie.

Îl primi pe Michelangelo cu neschimbata-i amabilă plictiseală, dar cînd artistul deschise vorba despre comanda încredinţată şi apoi retrasă pentru marmorele de pe faţada capelei San Lorenzo din Florenţa, ceea ce Michelangelo socotea drept o insultă grea, sanctitatea-sa schimbă îndată vorba şi, cu o mişcare familiară a mîinii, potrivi la ochiul văzător monoclul de beril, privindu-l cu un aer blajin, îndărătul căruia se ghicea ironia amuzată.

— Messer Michelangelo, spuse papa, am avea o chestiune în care dorim să-ţi spui părerea. Fratele nostru, ducele Giuliano, ne sfătuieşte să-l folosim la vreo lucrare pe concetăţeanul tău, florentinul Leonardo da Vinci. Fă bunătatea şi spune ce gîndeşti despre acest artist şi ce lucrare ar fi cel mai de cuvinţă să-i încredinţăm.

Cu ochii plecaţi în pămînt, Michelangelo tăcea, chinuit ca de obicei de privirile curioase care-l aţinteau, din pricina sfielii de neînvins şi a conştiinţei urîţeniei sale. Însă papa continua să-l privească stîrnitor prin ocheanul de beril.

Aştepta răspunsul.

— Sfinţia-voastră poate nu ştie, îngăimă în cele din urmă Buonarroti, că multă lume mă consideră inamicul lui messer da Vinci. Va fi fiind adevărat sau nu, socot că nu mi-ar sta bine să mă erijez în judecător şi să-mi exprim părerea asupra lui, indiferent că-i bună sau rea.

— *Per Bacco!* exclamă însufleţindu-se papa. Era evident că punea la cale o farsă cu care să se amuze. Chiar dacă lucrurile ar sta precum spui, cu atît mai mult am vrea să ştim părerea ta despre messer Leonardo, căci te socot mai presus de părtinire şi nu mă îndoiesc că pronunţîndu-te asupra duşmanului vei şti să-ţi dovedeşti nobleţea sufletească nu mai puţin decît judecînd un prieten. Dar niciodată n-am crezut şi nu voi crede că voi doi sînteţi într-adevăr duşmani. Artiştii de talia voastră sînt deasupra vanităţii. Ce aveţi de împărţit şi în ce rivalizaţi? Chiar de-a fost ceva între voi, mai merită oare să-ţi aminteşti? Nu e mai recomandabil să trăiţi în pace şi bună înţelegere? Pînă şi ce-i mic în pace creşte, iar în vrajbă şi ce-i mare se miceşte. E cu putinţă oare, fiul meu, ca eu, părintele tău, să încerc a vă uni mîinile într-o strîngere prietenească, iar tu, refuzîndu-mă, să nu întinzi mîna?

Ochii lui Buonarroti scăpărară. I se întîmpla de multe ori să treacă de la sfială la furie.

— N-am să întind mîna unui trădător! bolmoji el surd, stăpînindu-se anevoie.

— Trădător? repetă după el papa, înviorat. Grea învinuire, Michelangelo, foarte grea, şi sîntem convinşi că nu te-ai încumeta s-o pronunţi fară temeiuri...

— N-am nici un fel de dovezi, dar nici nu e nevoie de ele. Spun ceea ce ştiu toţi. Timp de cincisprezece ani a lins blidele trădătorului de il Moro, cel dintîi aţîţător al barbarilor la cotropirea Italiei. Iar cînd Dumnezeu i-a trimis cuvenita pedeapsă şi tiranul a pierit, Leonardo a intrat în slujba unui ticălos şi mai mare, Cesare Borgia, şi, deşi era cetăţean al Florenţei, a ridicat hărţi strategice din Toscana, ca să-i uşureze duşmanului cucerirea propriei lui patrii.

— Nu judeca pentru a nu fi judecat... murmură papa cu zîmbet tainic. Uiţi, dragul meu, că messer Leonardo nu e oştean, nu e om de stat, ci artist. Oare slujitorii slobodelor Camene n-au dreptul la mai multă libertate decît ceilalţi muritori? Ce vă pasă de politică, de vrajba dintre noroade şi suverani, vouă, artiştilor, care sălăşluiţi în sfere mai înalte, unde nu sînt nici sclavi, nici oameni liberi, iudei sau elini, barbari sau sciţi, ci pretutindeni şi în toate numai Apolo? Oare n-aţi putea să vă numiţi şi voi, asemeni filozofilor din vechime, cetăţeni ai universului, pentru care *ubi bene, ibi patria?...*

— Mă iertaţi, sfinte părinte, îl întrerupse grosolan Michelangelo, dar eu sînt un om simplu, nededat în ale literelor şi neiscusit în subtilităţi filozofice. M-am deprins să-i zic albului alb şi negrului negru. Şi omul cel mai demn de tot dispreţul mi se pare acela care nu-şi cinsteşte mama şi se leapădă de patrie. Ştiu, messer Leonardo se socoate mai presus de toate legile omeneşti. Dar cu ce drept? El tot făgăduieşte să înmărmurească lumea cu minunile sale. Dar oare n-ar fi timpul să se apuce şi de treabă? Unde sînt minunile şi semnele sale profetice? Nu-s cumva aripile acelea de saltimbanc cu care s-a gîndit să zboare unul din ucenicii lui şi a izbutit doar să-şi frîngă gîtul ca un prostănac ce se află? Pînă cînd să mai credem în palavrele lui? Oare nu e în dreptul nostru de simpli muritori de rînd să ne îndoim de el şi să ne arătăm curioşi de a afla ce se ascunde la urma urmelor pe după toate misterele şi ghicitorile sale?... Ei, dar ce să mai vorbim! Altădată, unui aventurier i se spunea pe nume – aventurier, şi unui ticălos – ticălos. Astăzi li se zice înţelepţi şi cetăţeni ai universului. Curînd n-ai să mai vezi trîntor sau coţcar să nu facă pe Hermes Trismegistos şi pe titanul Prometeu!...

Papa îl aţintea pe Michelangelo cu ochii săi de broască, luminoşi, observîndu-l cu calm şi răceală şi meditînd la zădărnicia celor lumeşti şi deşertăciunea deşertăciunilor. Contempla umilirea celui mîndru şi nimicnicia celui măreţ. I-ar fi plăcut să-i pună pe cei doi rivali faţă-n faţă şi aţîţîndu-i pe unul împotriva celuilalt să-i încaiere. Astfel avea să-şi ofere un spectacol nemaivăzut, ca un fel de luptă de cocoşi de proporţii monumentale, un amuzament de categorie filozofică, de care el, amatorul rafinat a tot ce-i monstruos şi rar, avea să se desfete cu aceeaşi curiozitate epicureană, niţeluş plictisită şi sătulă, cu care gusta încăierările dintre măscăricii, nebunii, infirmii, piticii şi maimuţele sale.

— Fiul meu, rosti el în cele din urmă încet şi cu întristare, văd acum că duşmănia în care nu crezusem pînă azi există într-adevăr între voi. Sînt uimit, da, mărturisesc, uimit şi întristat de judecăţile tale asupra lui messer Leonardo. Cum

se poate una ca asta, Michelangelo? Am auzit despre dînsul atîtea lucruri frumoase. Lăsînd deoparte marele său talent atît de rafinat, se spune că are şi o inimă bună, încît îi e milă nu numai de oameni, dar şi de jivinele fără grai, pînă şi de plante. Nici altora nu îngăduie să le pricinuiască vreun rău, asemeni înţelepţilor hinduşi numiţi himnosofişti, despre care călătorii ne povestesc multe lucruri minunate...

Michelangelo tăcea, ferindu-şi ochii într-o parte. Obrazul său se crispa din cînd în cînd, străbătut de cîte un spasm de ură. Era perfect conştient că papa îşi bate joc de el. Pietro Bembo, care, aflîndu-se în apropiere, urmărea cu atenţie convorbirea lor, îşi dădu seama că gluma poate sfîrşi rău. Buonarroti nu era omul potrivit pentru jocul pus la cale de papă. Şi dibaciul curtean se grăbi să-i vină într-ajutor, cu atît mai mult, cu cît nici el nu-l prea avea la inimă pe Leonardo de cînd auzise că-şi bate joc de epigonii anticilor, poreclindu-i „ciori care se împodobesc cu pene de păun”.

— Sfinte părinte, spuse el, poate că cele spuse de Michelangelo vor fi avînd şi un dram de adevăr. Pe seama lui Leonardo umblă zvonuri atît de contradictorii, încît într-adevăr nu mai ştii ce să crezi şi ce nu. Are milă de dobitoace e drept, aşa se spune, carne nu pune în gură, dar asta nu-l împiedică să inventeze arme aducătoare de moarte pentru nimicirea neamului omenesc. Nici nu-i displace să petreacă pe cei condamnaţi la moarte pînă la locul execuţiei, spre a vedea pe feţele lor ultimul fior de groază. Auzisem de asemeni că ucenicii săi şi ai lui Marc Antonio nu se mulţumesc numai să fure cadavre din bolniţe pentru a face disecţii anatomice pe ele, dar dezgroapă şi morminte în cimitirele creştineşti. Se pare însă că în toate timpurile învăţaţii au dovedit mari ciudăţenii. Anticii povestesc, de pildă, că Erasistratos şi Herophilos, vestiţii naturalişti din Alexandria, ar fi făcut disecţiile lor pe oameni vii, criminali condamnaţi la moarte. Ei îşi justificau cruzimea faţă de semeni prin dragostea lor de ştiinţă. În acest sens vorbeşte şi mărturia lui Celsius: *„Herophilos homine odit ut nosset...”* spune acesta, Heraphilos ura oamenii de dragul de a şti...

— Taci, Pietro! Dumnezeu fie cu noi! îl opri papa copleşit de o spaimă de data asta neprefăcută. Să disece oameni vii! Frumoasă ştiinţă, nimic de zis! Să nu mai îndrăzneşti a ne vorbi de asemenea ticăloşii. Şi dacă vom afla că Leonardo...

Lăsînd să plutească ameninţarea nerostită, papa se închină cu evlavie, din care pricină tot trupul său puhav se cutremură ca o enormă piftie.

Era un sceptic Leon al X-lea, ceea ce nu-l împiedica să fie superstiţios ca o babă. Dar mai cu seamă îl înfricoşa magia neagră şi dacă adesea cu o mînă acoperea de daruri pe compilatorii de poeme alde *Priap* şi *Siphilis,* cu cealaltă semna fără să pregete împuternicirile marelui inchizitor fra Giorgio da Casale întru războiul său cu vîrcolacii şi vrăjitoarele.

Auzind despre furtul cadavrelor din cimitir, îi veni în minte denunţul abia sosit, pe care nu-l luase în seamă. Venea din partea neamţului sticlar Johann, unul din oamenii de încredere ai lui Giuliano, care locuia cu Leonardo în casă. Acesta susţinea că meşterul, sub pretextul disecţiilor anatomice, iar în realitate practicînd magia neagră, extirpă fetuşii din cadavrele gravidelor.

E drept, groaza papei nu dură cine ştie cîtă vreme. După plecarea lui Michelangelo avu loc un concert în timpul căruia partitura dificilă îi reuşi în mod deosebit sfinţiei-sale, ceea ce îl bine dispuse, ca întotdeauna. Iar mai apoi, în timpul prînzului, punînd la cale într-un mare consiliu de măscărici un *trionfo* în cinstea piticului Baraballo care trebuia să defileze călare pe elefant, Leon se înveseli de-a binelea şi-l dădu uitării pe Leonardo.

Cu toate acestea, priorul mănăstirii Santo Spirito, la spitalul căreia artistul practica anatomia, primi poruncă straşnică să nu-i mai pună la îndemînă cadavre şi nici să-i mai permită a intra în sălile bolniţei. Ordinul era însoţit de o reconfirmare a bulei lui Bonifaciu al VIII-lea, *De sepulturis,* care interzicea, sub pedeapsa excomunicării din sînul bisericii, disecarea trupurilor omeneşti fără ştirea Curiei apostolice.

III

După moartea năprasnică a lui Giovanni, şederea la Roma începu să i se pară lui Leonardo silnică şi apăsătoare.

Necunoscutul ce i-l rezerva viitorul, aşteptarea fără sfîrşit, inactivitatea nevoită îl obsedau peste măsură. Preocupările sale de totdeauna, cărţile, maşinile, experienţele, pictura – toate începuseră să-l plictisească.

Cînd se simţea stingher şi înfiorat în serile prea lungi de toamnă şi în această casă mai sumbră de cînd rămăsese singur cu Astro nebun şi cu umbra lui Giovanni, se ducea uneori pe la messer Francesco Vettori, solul Florenţei, care, fiind în corespondenţă cu Niccolò Machiavelli, îi mai povestea despre acesta şi-i dădea scrisorile sale să le citească.

Soarta se arăta şi acum la fel de vitregă cu acest om. Visul întregii sale vieţi, crearea unei miliţii populare de la care aşteptase salvarea Italiei, se dovedi un eşec. La Prato, în timpul asediului din 1512, sub ochii săi, oştenii o şterseră ca potîrnichile, la explozia primelor obuze spaniole. Cînd se înapoiară Medicii, Niccolò fu îndepărtat din slujbă – „detronat, azvîrlit, despuiat”, după propria lui expresie. Curînd a fost descoperit un complot care îşi pusese ca ţel să restaureze republica şi să-i doboare pe tirani. Era şi Niccolò părtaş la acesta. Fu arestat, judecat, torturat. Torturile le-a îndurat cu o bărbăţie „neaşteptată pentru mine”, mărturisea el. În cele din urmă, eliberat pe cauţiune, rămase sub observaţia celor în drept şi sub interdicţia de a trece pe timp de un an graniţa Toscanei. Sărăcia traiului său începea să frizeze mizeria, încît a trebuit, părăsind Florenţa, să se mute într-un cătun de munte, pe părăginita proprietate rămasă moştenire, nu departe de San Casciano, la vreo zece mile de oraş pe drumul Romei. Dar şi aici, cu toate nenorocirile încercate, nu se lăsă de năzdrăvănii şi din înflăcărat republican se transformă brusc într-un prieten al tiranilor la fel de înfocat, de o sinceritate proprie numai lui în asemenea treceri bruşte de la o extremă la alta.

Încă pe cînd zăcea în temniţă, adresase lui Medici epistole în versuri de

laudă şi căinţă. În cartea sa *Il Principe,* închinată lui Lorenzo de Medici, Niccolò Machiavelli îi dădea lui Giuliano, nepotul Magnificului, ca model de înţelept om de stat şi exemplu demn de urmat pe Cesare Borgia, care murise în exil, cîndva ponegrit de el, iar acum, tot de dînsul trecut în rîndul eroilor nemuritori şi înconjurat de o aureolă a măreţiei supraomeneşti.

Nu încape îndoială, Machiavelli îşi dădea seama că încearcă să se înşele pe sine însuşi, căci autocraţia filistină a Medicilor îi era tot atît de nesuferită ca şi republica lînarilor în frunte cu Soderini. Dar nu mai era în stare să renunţe la această ultimă iluzie şi se agăţa de ea ca înecatul de un pai.

Bolnav, părăsit de toţi, cu răni încă neînchise la mîini şi la picioare de pe urma torturilor, îl implora pe Vettori să intervină pe lîngă papă sau pe lîngă Giuliano şi să-i facă rost „de o slujbă cît de neînsemnată, căci inactivitatea este mai înspăimîntătoare decît moartea”... Numai de l-ar primi – e gata să facă orice muncă, „de-ar fi să car şi pietre...”

Şi ca să nu-l plictisească prea tare pe protectorul său cu rugăminţile şi cu văicărelile, Niccolò făcea ce făcea ca să-l mai distreze cu glume şi istorisiri ale aventurilor sale amoroase. Om de cincizeci de ani, capul unei familii înfometate, Niccolò era sau se prefăcea a fi îndrăgostit ca un şcolar.

„Am pus deoparte toate gîndurile înţelepte şi importante, nimic nu mă mai preocupă, nici faptele măreţe ale antichităţii nici convorbirile pe tema politicii contemporane. Sînt îndrăgostit...”

Cînd Leonardo citea aceste rînduri poznaşe, îi veneau în minte cuvintele lui Niccolò rostite odată în Romagna, în ziua cînd părăsea acel tripou după ce făcuse pe măscăriciul, spre amuzamentul coţcarilor spanioli:

„Ce nu face sărăcia!
Cîntă, ţopăie, te-mbie...”

De altminteri şi aici printre sfaturile epicureice, spumoasele mărturisiri de amor şi batjocura cinică de sine însuşi, desluşeai cîte un strigăt de deznădejde:

„E cu putinţă oare ca nici un suflet viu să nu-şi amintească de mine? Dacă mai ţineţi la mine, messer Francesco, aşa cum aţi ţinut cîndva, n-aţi putea vedea fără indignare traiul lipsit de glorie pe care îl duc.”

Într-o altă scrisoare descria existenţa sa cam în felul acesta: „Vînătoarea de sturzi a fost pînă mai deunăzi singura mea distracţie. Mă sculam înaintea zorilor, întocmeam cu mîna mea laţurile şi ieşeam din casă încărcat de colivii, asemenea libertului get care se întorcea din port cu «Amphitrion» sub braţ. De obicei reuşeam să vînez între doi şi şase sturzi. Aşa am petrecut toată luna septembrie. După aceea n-am avut parte nici de această petrecere şi, oricît de stupidă ar fi fost, am regretat-o.

Acum mă scol ceva mai tîrziu, mă duc în crîngul meu, care e în curs de tăiere, rămîn acolo un ceas-două, controlînd ce s-a lucrat cu o zi înainte şi flecărind cu tăietorii, apoi merg la fîntînă, de acolo în pădure, unde cu puţin

înainte îmi desfăşurasem vînătorile, şi întotdeauna am cu mine o carte, Dante sau Petrarca, Tibul sau Ovidiu. Şi citindu-le tînguirile pătimaşe, mă gîndesc la propriile mele nemulţumiri sentimentale şi îmi găsesc în aceste vise deşarte o alinare nu îndeajuns de durabilă, dar cel puţin tot atît de dulce. După aceea merg la hanul de la drumul mare, stau de vorbă cu muşteriii, trag cu urechea la noutăţi şi observ gusturile, toanele şi deprinderile oamenilor. Cînd vine ceasul prînzului, mă înapoiez acasă şi aşezîndu-mă la masă cu toţi ai mei, îmi astîmpăr foamea cu acele feluri modeste pe care mi le îngăduie sărăcăcioasele mele venituri aduse de moşioară. După masă mă tîrăsc iarăşi pînă la han. Aici s-a şi adunat tot soborul: hangiul, morarul, măcelarul, cei doi brutari. Şi tot restul zilei mi-l petrec cu ei jucînd şah, *cricca* sau *zara.* Ne ciorovăim, ne înfierbîntăm, ne ocărîm de cele mai multe ori pentru un bănuţ şi facem o zarvă, de se aude pînă la San Casciano.

Iată ce smîrc mă trage la fund şi dacă am vreo grijă, e aceea să nu mă mucegăiesc definitiv sau să nu-mi ies din minţi de plictiseală, oferindu-i, de altminteri, destinului prilejul să mă calce în picioare şi să facă din mine ce pofteşte, ca să mă dumiresc odată şi odată dacă există vreo margine a neruşinării lui.

Seara mă întorc acasă. Dar înainte de a mă încuia în odaie, arunc de pe mine îmbrăcămintea ponosită, de toate zilele, şi-mi pun toga de senator sau tunica de curte şi abia cu această haină potrivită prilejului păşesc în palatele antichităţii, unde marii învăţaţi şi eroii mă întîmpină cu bunăvoinţă, unde mă pot hrăni cu hrana pentru care am fost adus pe lume, şi fără sfială stau de vorbă cu ei, întreb şi aflu pricinile uneia sau altei fapte şi în bunătatea lor ei îmi răspund ca unui egal. Timp de cîteva ceasuri nu ştiu ce-i plictiseala, nici teama de sărăcie sau de moarte, uit de toate necazurile şi trăiesc întru totul în trecut. Apoi îmi notez tot ce-am aflat de la ei şi mă apuc să-mi scriu cartea – *Il Principe*”.

IV

Citind aceste scrisori, Leonardo îl simţea pe Niccolò aproape de sufletul lui şi asemănător cu el, cu toate că-i era în fond opus ca fire. Îşi aminti de prorocirea lui care spunea că ei doi au aceeaşi soartă. Amîndoi vor rămîne în vecii vecilor doi pelerini fără căpătîi în această lume a vulgarităţii. Într-adevăr, existenţa lui la Roma era tot atît de lipsită de glorie ca şi traiul lui Machiavelli la San Casciano – plictiseală, singurătate, inactivitate nevoită, mai rea decît orice tortură, şi aceeaşi cunoştinţă a inutilităţii proprii. La fel ca Niccolò,

Îngăduia destinului să-l calce în picioare şi să facă ce vrea cu el, dar cu mult mai multă supunere – nici măcar nu se întreba dacă există o limită a neruşinării lui, căci de mult se convinsese că ea nu există.

Leon al X-lea, ocupat cu organizarea procesiunii triumfale a măscăriciului Barabolla, încă nu-şi găsise timp să-l primească pe Leonardo şi, ca să se descotorosească de el, îi încredinţă sarcina de a perfecţiona maşina de bătut monedă de la Monetăria papală. Iar el, nedispreţuind după obicei nici o muncă

oricît de modestă, execută comanda într-un mod desăvîrşit. Construi o maşină nouă din care monedele, care înainte vreme aveau forme neregulate şi margini mîncate, arătau acum perfect circulare şi cu zimţii neştirbiţi.

Pe atunci treburile lui băneşti, din pricina vechilor datorii, erau atît de încurcate, încît cea mai mare parte a retribuţiei ce-o primea se ducea pe dobînzi. Dacă nu l-ar fi ajutat Francesco Melzi din moştenirea părintească, Leonardo ar fi trăit în mizerie.

În vara anului 1514 artistul se îmbolnăvi de malarie romană. Era prima lui boală de cînd trăia pe lume, şi se lăsa greu doftoricit, refuza medicamentele, nu admitea să se apropie de el vreun medic, îl îngrijea doar Francesco Melzi şi pe zi ce trecea Leonardo prindea mai mare drag de el şi preţuia tot mai mult dragostea lui neprefăcută. Uneori i se părea că Dumnezeu i-a trimis în persoana lui Francesco un ultim prieten, îngerul păzitor şi un toiag pentru bătrîneţea lui fără cămin.

Îşi dădea seama că adesea lumea îl dă uitării şi făcea eforturi zadarnice de a reaminti altora de sine. Bolnav la pat, îi scria protectorului său, Giuliano de Medici, scrisori de salut presărate cu obişnuitele amabilităţi de curtean care anevoie îşi atingeau ţinta.

„Cînd am aflat de însănătoşirea Voastră, o Suveranul meu drag, bucuria mi-a fost aşa de mare, încît m-a întremat şi pe mine, m-a sculat din morţi, cum s-ar zice.”

Către toamnă malaria îl părăsise. Dar tot se mai simţea slăbit şi trăgea la zăcere. Numai la cîteva luni după moartea lui Giovanni, Leonardo îmbătrînise şi se schimbase, de parcă s-ar fi scurs mulţi ani.

Tot mai des punea stăpînire pe el tristeţea şi o stranie lipsă de curaj, un fel de oboseală de moarte.

Se apuca uneori cu vădită înflăcărare de vreuna din ocupaţiile preferate de mai înainte, matematica, anatomia, pictura sau maşina de zbor, dar numaidecît o lăsa baltă şi se apuca de alta, ca s-o părăsească şi pe aceea cu dezgust.

Şi lucru ciudat, în zilele cele mai negre din cîte i-au fost hărăzite, puse stăpînire pe el pasiunea pentru jocurile de copii.

De pildă, intestinele de oaie bine spălate şi uscate, atît de moi şi de subţiri, că ar fi putut încăpea toate în căuşul unei palme, le punea în legătură cu nişte foale ascunse în odaia vecină şi cînd ele se umflau în chip de băşici uriaşe, încît vizitatorul neavizat se trăgea înapoi de spaimă, artistul le compara cu virtutea care, deşi la început pare fără însemnătate şi demnă de dispreţuit, creşte treptat pînă umple lumea întreagă.

Şopîrla cea mare pe care o găsise în parcul Belvedere şi o domesticise o acoperi cu solzi de peşte şi de şarpe, îi puse coarne, barbă, ochi şi aripi umplute cu mercur şi, urcînd-o pe un scrin, o arăta musafirilor care luau monstrul drept diavol şi se retrăgeau îngroziţi.

Sau modela din ceară mici animale stranii, le punea aripi umplute cu aer

cald şi ele deveneau atît de uşoare, încît urcau sus şi pluteau sub tavan, în timp ce Leonardo, desfătat de mirarea sau teama superstiţioasă a privitorilor, triumfa şi, în plasa cutelor adînci ale feţei cu ochi trişti şi lipsiţi de viaţă, se aprindea o scînteie de veselie copilărească, naivă, care-ţi trezea atîta milă s-o vezi ivindu-se pe acest obraz obosit de bătrîn, încît Francesco simţea că i se frînge inima.

Într-o zi, îl auzi întîmplător pe Cesare de Sesto spunînd în timp ce conducea nişte oaspeţi – Leonardo ieşise din odaie:

— Asta-i messeri! De asemenea fleacuri ne ţinem. Ce să ne mai ascundem după degete? Bietul bătrînel a dat în mintea copiilor. Şi cînd te gîndeşti că a început cu aripile omeneşti şi termină cu păpuşi de ceară zburătoare. Muntele a născut un şoarece!

Apoi adăugă cu un hohot de rîs silnic, plin de ură:

— Mă mir de papa! Orice-ai spune, dar la măscărici şi nebuni se pricepe. Messer Leonardo ar fi o adevărată comoară pentru sanctitatea-sa. Sînt făcuţi unul pentru altul. Zău aşa, signori, interveniţi dumneavoastră pentru meşter ca sfîntul părinte să-l ia în slujba sa. Nu vă temeţi, va rămîne foarte mulţumit! Bătrînul se va pricepe să-l distreze mai grozav ca fra Mariano şi chiar ca piticul Baraballo!

Dar gluma aceasta era mai aproape de adevăr decît s-ar fi putut crede. Cînd zvonul despre toate născocirile lui Leonardo – intestinele de oaie umflate în foaie, şopîrla înaripată, păpuşile de ceară zburătoare – ajunseră la urechile lui Leon al X-lea, acesta dori atît de mult să le vadă, încît i se risipi şi frica de vrăjitoria ereticului Leonardo. Iscusiţii curteni îi dădeau artistului de înţeles că era timpul să acţioneze. Soarta îi oferea un prilej să rivalizeze în graţiile sanctităţii-sale nu numai cu Rafael, dar şi cu Barballo însuşi. Dar Leonardo nu ascultă nici de data aceasta, cum mai făcuse de atîtea ori în viaţă, sfatul înţelepciunii lumeşti şi nu ştiu să profite de ocazie pentru a se agăţa de roata Fortunei.

Simţind prin intuiţie că Cesare îi este vrăjmaş dascălului său, Francesco îl preveni pe acesta. Leonardo însă nu-l crezu.

— Lasă-l în pace, îi luă el apărarea. Nu ştii cît mă iubeşte, cu toate că ar fi vrut să mă urască. E la fel de nefericit ca... Poate şi mai nefericit...

Şi Leonardo tăcu, lăsînd fraza neterminată, însă Francesco Melzi înţelese ce-a vrut să spună – mai nefericit decît Giovanni Beltraffio.

— Cum pot să-l judec? urmă dascălul. Poate că eu sînt vinovat faţă de dînsul...

— Dumneavoastră faţă de Cesare? se minună Francesco.

— Da, dragul meu. N-ai s-o înţelegi. Dar mi se pare uneori că l-am deochiat, l-am vătămat, pentru că vezi tu, fiule, mi se pare că într-adevăr deochi...

Şi adăugă cu un zîmbet blînd, după cîteva clipe de tăcere:

— Lasă-l, Francesco, şi nu te teme de el. N-o să-mi facă vreun rău şi nici n-o să plece de lîngă mine. Nu, niciodată n-o să mă trădeze. Iar că se răscoală şi se luptă cu mine, e doar pentru sufletul său, pentru libertate... Se caută pe el însuşi

şi vrea să rămînă neştirbit. Cum m-aş putea împotrivi?... Dumnezeu să-l ajute! Ştiu că se va întoarce la mine cînd va învinge, mă va ierta şi va înţelege cît îl iubesc şi atunci îi voi da tot ce am şi-i voi dezvălui toate tainele artei şi ştiinţei, ca după moartea mea să le propovăduiască oamenilor. Căci dacă nu el, atunci cine?...

Încă din timpul verii, pe cînd Leonardo zăcea bolnav de friguri, Cesare lipsea cu săptămînile de acasă. În toamnă însă dispăru de-a binelea şi nu se mai întoarse.

Observîndu-i absenţa, învăţătorul îl întrebă de el pe Francesco. Acesta plecă ochii ruşinat, îngăimînd că Cesare a plecat la Siena pentru o comandă urgentă.

Se temea că Leonardo îl va întreba de ce a plecat fără să-şi ia rămas bun. Dar dascălul, încrezîndu-se sau prefăcîndu-se a fi crezut neiscusita minciună, schimbă vorba. Numai colţurile buzelor i se crispară tremurătoare şi se lăsară în jos într-o silă amară, o expresie care-i poposea adesea pe obraz în ultima vreme.

V

Toamna se nimeri ploioasă. Dar spre sfîrşitul lui noiembrie veniră zile însorite, cu văzduhul limpede, de o strălucire molcomă, cum nu vezi nicăieri aiurea, doar la Roma, căci veştejirea luxuriantă a împărăţiei vegetale este însuşi elementul magnificului Oraş Etern.

Leonardo dorea mult să viziteze Capela Sixtină, ca să vadă frescele lui Michelangelo. Dar o tot amîna, de parcă s-ar fi temut. În sfîrşit, într-o dimineaţă porni într-acolo însoţit de Francesco Melzi.

Capela era o clădire lungă şi îngustă, foarte înaltă, cu pereţii goi, ferestre ogivale şi bolţi acoperite de frescele abia terminate.

Cînd Leonardo ridică ochii, simţi că rămîne înmărmurit. Oricît se temuse, nu se aştepta să vadă ceea ce vedea.

Înaintea măreţelor chipuri, de parcă erau năzăriri dintr-un delir, a Dumnezeului Sabaoth care în sînul Haosului primordial despărţea întunericul de lumină, sau binecuvînta apele şi plantele, care-i crea pe Adam din lut şi pe Eva dintr-o coastă a lui Adam, sau înaintea căderii în păcat şi a jertfei lui Cain şi Abel, a Potopului, a batjocurii lui Sim şi Ham la vederea goliciunii părintelui lor, înaintea efebilor cu trupuri goale, genii ale stihiei care însoţeau cu neobosite cîntări şi jocuri tragedia universului şi lupta omului cu Dumnezeu, înaintea Sibilelor şi a prorocilor, a cumpliţilor giganţi împovăraţi de înţelepciunea şi mîhnirea mai presus de puterea omenească de îndurare, înaintea strămoşilor lui Isus, un şir de generaţii neluminate care-şi transmit una alteia povara fără sens a vieţii, care nasc în dureri, cunosc tortura foamei şi a morţii şi care aşteaptă venirea Necunoscutului izbăvitor – înaintea tuturor acestor creaţii ale rivalului său, Leonardo nu era în stare nici să judece, nici să măsoare sau să compare, ci doar se simţea umilit.

Prefira în minte propriile sale opere: *Cina cea de taină* condamnată la pieire, *Colosul* care şi pierise, *Bătălia de la Anghiari* şi alte nenumărate lucrări neterminate, un şir de eforturi zadarnice, de eşecuri ridicole, de înfrîngeri lipsite de glorie. Toată viaţa n-a făcut decît să înceapă, să se pregătească, să aibă intenţia, dar n-a realizat nimic, şi – ce rost are să se mai înşele? – e prea tîrziu acum să mai nădăjduiască, niciodată nu va mai realiza nimic. Cu toată truda fără preget a întregii sale existenţe, semăna cu robul viclean care şi-a îngropat talantul în pămînt.

Şi totuşi îşi dădea seama că tinsese spre ceva mai înalt, mai presus de ce realizase Buonarroti, spre acea contopire în suprema armonie pe care acesta nici n-a cunoscut-o şi nici n-a căutat-o în veşnica sa dezbinare, violenţă, revoltă şi haos. Îşi aduse aminte de ce a spus monna Lisa despre Michelangelo. Forţa lui, spunea ea, seamănă cu uraganul pustiitor care dărîmă munţii şi prăbuşeşte stîncile înaintea Domnului. Pe cînd el, Leonardo, e mai tare decît Michelangelo, precum mai tare e liniştea decît furtuna, pentru că în linişte, nu în furtună sălăşluieşte Domnul Dumnezeu.

Şi acum lucrul acesta devenise mai limpede ca oricînd. Nu, monna Lisa nu se înşelase, mai devreme sau mai tîrziu spiritul omenesc se va întoarce şi va porni pe căile arătate de el, se va întoarce de la haos la armonie, de la dezbinare la contopire, de la furtună la acalmie. Dar cine ştie cîtă vreme va mai triumfa Michelangelo Buonarroti, cîte generaţii va atrage el după sine?

Şi conştiinţa dreptăţii sale în contemplaţie făcea şi mai chinuitoare conştiinţa neputinţei sale în acţiune.

Ieşiră tăcuţi din Capelă.

Francesco bănuia ce se petrece în sufletul învăţătorului şi nu îndrăznea să deschidă vorba. Dar îi privi faţa şi i se năzări că Leonardo s-a trecut şi mai mult şi a îmbătrînit brusc în ceasul şederii în Capela Sixtină, de parcă s-ar fi scurs un şir lung de ani.

Lăsară în urmă Piazza San Pietro luînd-o pe Borgo Nuovo spre podul San'Angelo.

Leonardo se gîndea acum la un alt rival nu mai puţin primejdios decît Buonarroti – la Rafael Sanzio.

Văzuse frescele, aşa-zisele *Stanze* din sălile de primire ale Vaticanului, de curînd terminate de Rafael şi nu se putea dumeri nicidecum – ce au mai mult în ele, măreţie în execuţie sau nimicnicie în alegerea subiectului, perfecţiune inimitabilă amintind de cele mai luminoase şi diafane creaţii ale anticilor sau linguşire slugarnică a preaputernicilor lumii acesteia?

Papa Iuliu al II-lea visase să-i izgonească pe francezi din Italia. Rafael îl înfăţişă privind cu măreţie la izgonirea din templul Dumnezeului Celui Preaînalt de către puterile cereşti a profanatorului sfintelor, sirianul Eliodor.

Leon al X-lea se credea mare orator. Rafael îl glorifica sub chipul lui Leon I cel Mare, care-l mustră pe barbarul Attila şi-i porunceşte să despresoare Roma.

Căzînd prizonier la francezi în timpul bătăliei de la Ravenna, Leon al X-lea scăpă nevătămat. Şi acest eveniment îl eternizează Rafael în scena eliberării apostolului Petru din temniţă.

Astfel izbutea Rafael să transforme arta într-o unealtă atît de necesară la palatul Vaticanului, în smirna şi tămîia linguşirii de curtean.

Acest tînăr venit din Urbino, un visător cu chip neprihănit de madonă, ai fi zis, înger coborît din ceruri, ştia să-şi aranjeze cum nu se poate mai bine treburile pămînteşti. El nu se dădu în lături să picteze grajdurile bancherului roman Agostino Chigi, şi nici să facă desenele pentru vesela sa, acele celebre platouri şi farfurii de aur pe care, după ce l-a ospătat pe papa, Chigi le-a aruncat în Tibru, ca să nu mai fie folosite de nimeni. Acest „*fortunato garzon*” cum îi spunea Francia, îşi dobîndea gloria, bogăţia, onorurile cu atîta uşurinţă, de parcă s-ar fi jucat. Pe cei mai înrăiţi duşmani şi invidioşi ai săi îi dezarma cu amabilitatea sa fermecătoare. Şi pe ce punea mîna toate îi izbuteau, darurile Fortunei curgeau şuvoi în căuşul palmelor sale fără nici un efort din partea lui.

Ocupase avantajosul post de arhitect, odinioară al răposatului Bramante, însărcinat cu construcţia noii bazilici şi veniturile sale creşteau pe zi ce trecea. Cardinalul Bibbiena era dispus a-şi da nepoata după el, însă Rafael mai stătea în expectativă, căci şi lui i se promisese purpurile de cardinal.

Ducea un trai de lux regesc în palatul plin de graţie pe care şi-l construise în Borgo. De dimineaţă pînă seara se îngrămădeau în anticameră tot soiul de oameni de vază, înalţi dregători şi ambasadori ai unor suverani străini care-şi doreau un portret sau cel puţin un tablou ieşit de sub penelul său, ori măcar un desen ca amintire.

Rafael însă refuza pe toată lumea – prea avea mult de lucru.

Solicitanţii însă nu se lăsau şi îl asediau în continuare. În vreme ce Rafael nu mai avea cînd să-şi termine lucrările, le începea doar, punea cîteva tuşe şi le trecea îndată ucenicilor, care le terminau cît ai bate din palme. Atelierul său ajunsese o uriaşă fabrică unde afaceriştii dibaci, alde Giulio Romano, prefăceau cu impertinenţă de prăvăliaş şi o iuţeală de necrezut pînza şi culorile în monedă sunătoare.

Cît despre Rafael, el nu ţinea la perfecţiune, se mulţumea cu mediocritatea. Slujea vulgul şi acesta i se închina şi-l primea în sînul lui cu entuziasm, ca pe un ales al său, ca pe o zămislire a sa, trup din trupul şi os din osul său, o zămislire a propriului spirit. Şi vulgul îl decretă cel mai mare pictor al tuturor timpurilor şi popoarelor. Astfel Rafael ajunse Dumnezeul picturii.

Dar lucrul cel mai rău stătea în faptul că Rafael era măreţ, era frumos, era fermecător pînă şi în decăderea sa şi nu numai pentru vulg, dar şi pentru aleşi şi primind din mîinile zeiţei norocului strălucitoarele jucării cu naivă nepăsare, rămînea pur şi nevinovat ca un prunc. „Băiatul norocos” nu-şi dădea seama de faptele sale.

Şi această facilă armonie a lui Sanzio, această împăcare falsă, moartă, academică, era mai păgubitoare pentru artă decît dezbinarea şi haosul lui

Michelangelo.

Leonardo simţea intuitiv că pe după aceste două piscuri ale artei – Michelangelo şi Rafael – nu se deschid drumuri spre viitor, ci se cască doar hăul fără fund. Şi în acelaşi timp îşi dădea seama limpede cît de multe îi datorează lui cei doi. De la el au luat ştiinţa despre lumină şi umbră, de la el anatomia, perspectiva, cunoaşterea naturii şi a omului. Dar, debarasîndu-se de el acum, îl distrugeau.

Cufundat în aceste meditaţii, mergea în neştire cu capul în piept şi ochii plecaţi.

Francesco încerca să-l trezească, să-l atragă într-o discuţie, dar de fiecare dată, privind obrazul dascălului său, vedea expresia de resemnat dezgust şi cuvintele îi mureau pe buze.

Cînd ajunseră la podul Sant'Angelo, trebuiră să se ferească pentru a lăsa drum liber unui grup mare de vreo şaizeci de inşi călări şi pedeştri, în haine luxoase, care le ieşiseră înainte pe îngusta ulicioară Borgo Nuovo.

Leonardo îi privi într-un fel distrat, crezînd că este suita vreunui prinţ sau cardinal, ori poate ambasador roman. Îl uimi însă figura unui tînăr îmbrăcat mai luxos ca ceilalţi călărind pe un armăsar alb arăbesc cu tacîmul aurit bătut cu nestemate. Parcă-l mai văzuse undeva. Şi deodată îi veni în minte băieţaşul palid şi slăbuţ, într-o tunică mînjită cu vopseluri şi coatele roase, pe care îl întîlnise cu vreo opt ani în urmă la Florenţa.

„Michelangelo nu-i demn nici să vă lege curelele încălţărilor, messer Leonardo!" îi spusese acela cu sfioasă încîntare. Da, era el, „Dumnezeul picturii", Rafael Sanzio, rivalul de azi al lui Leonardo şi al lui Michelangelo.

Obrazul lui Rafael, deşi la fel de copilăros, de candid şi golit de gînduri, semăna ceva mai puţin cu un chip de heruvim. Se împlinise parcă, se îngreunase şi arăta puhav.

Venea dinspre palatul său din Borgo şi se ducea să se întîlnească la Vatican cu papa. Şi ca de obicei era însoţit de prieteni, ucenici şi admiratori. Nu i se întîmplase niciodată să iasă fără o suită de onoare de cel puţin cincizeci de oameni, aşa încît fiecare ieşire arăta a procesiune triumfală.

Rafael îl recunoscu pe Leonardo şi, roşind uşor, scoase bereta şi se grăbi să-l salute cu politeţe exagerată. Unii dintre ucenicii săi care nu-l cunoşteau la faţă pe Leonardo întoarseră miraţi ochii după bătrînelul modest îmbrăcat, care se lipea de zid ca să le facă loc şi pe care „divinul" îl salutase cu o atît de adîncă plecăciune.

Dar neluîndu-l în seamă, Leonardo aţintise privirile asupra acelui ce mergea alături printre cei mai apropiaţi ucenici. Privirea învăţătorului exprima nedumerire, de parcă nu şi-ar fi crezut ochilor, căci cel privit nu era altul decît Cesare da Sesto.

Şi dintr-o dată Leonardo înţelese totul, absenţa lui Cesare, neliniştea din suflet şi presimţirea grea ca un bolovan, neiscusinţa minciunii lui Francesco. Ultimul său ucenic îl trădase.

Cesare îi susţinu privirea cu un zîmbet impertinent şi totodată jalnic, care-i crispa dureros obrazul, făcîndu-l să arate înspăimîntător, de parcă era nebun.

Şi nu el, ci Leonardo, cuprins de o inexprimabilă sfială, coborî privirile, ca şi cum s-ar fi simţit vinovat de ceva.

Suita trecu şi se duse. Cei doi îşi continuară drumul în tăcere. Leonardo se sprijinea de braţul însoţitorului.

Chipul său era palid şi calm.

Cînd podul Sant'Angelo rămase în urmă şi ei cotiră pe Via dei Coronari, li se deschise în faţă Piaţa Navona, unde se ţinea tîrgul de păsări.

Leonardo cumpără o mulţime de păsări – coţofene, cintezoi, măcăleandri şi turturele, un şoim de vînătoare şi un pui de lebădă sălbatic. Cheltui toţi bani pe care-i avea la el, ba mai şi împrumută de la Francesco.

Acoperit din cap pînă la picioare cu colivii în care ciripeau păsărelele, atrăgeau atenţia tuturor. Trecătorii întorceau curioşi privirile după cei doi, un bătrîn şi un tînăr, iar ştrengarii ţopăiau în urma lor.

Traversară toată Roma, trecînd pe lîngă Pantheon şi pe lîngă Forul lui Traian, urcară pe Esquilino şi prin Porta Maggiore ieşiră din oraş, luînd-o pe străvechiul drum roman Via Labicana.

Înaintea lor se desfăşura palida şi netulburata Campagna în tot necuprinsul ei.

Prin spărturile apeductului ridicat de Claudius, Titus şi Vespasianus şi acum căzut în ruină, peste care iedera îşi aşternea covorul, se vedeau colinele de un verde stins ce se întuneca treptat, de parcă erau valurile unei mări în înserare. Ici-colo cîte un turn singuratic, vreun cuib risipit de prădalnici cavaleri, iar departe, departe, în marginea cerului, munţii de un albastru aerian înconjurînd cîmpia ca treptele unui amfiteatru de proporţii uriaşe. Deasupra Romei, de după norii albi şi bucălaţi, soarele în asfinţit trimitea snopi de raze lungi şi strălucitoare. Boii albi cu părul lucind ca mătasea şi coarnele răsucite întorceau alene ochii blînzi şi cuminţi la sunetul paşilor, rumegînd înainte hrana; bale picurau din botul lor umed pe frunzişul ţepos şi prăfuit al mărăcinilor. Ţîrîitul greierilor din iarba aspră, pîrjolită, foşnetul vîntului între vrejurile moarte ale pelinăriţei şi, deasupra zidurilor în ruină, cîntecul de clopote din îndepărtata Romă păreau să adîncească şi mai mult tăcerea. Aici, deasupra acestui şes, în paragina lui solemnă şi stranie se săvîrşeau parcă cele ce prorocise îngerul care „jurase celor vii în numele Celui fără de moarte că vremea nu mai vine...”

Îşi aleseră un loc pe unul din tăpşane, dezlegară coliviile, le puseră jos şi Leonardo se apucă să slobozească păsările.

Era cea mai îndrăgită joacă de cînd fusese copil. Iar cînd păsările cu freamăt de bucurie îşi luau zborul foşnind din aripi, el le petrecea cu o privire duioasă pînă departe, şi chipul său se lumina de zîmbet. În clipele acestea uita de toate amărăciunile. Părea fericit ca un copil.

În colivii mai rămăsese doar şoimul de vînătoare şi puiul de lebădă. Învăţătorul îi păstrase pentru la urmă.

Se aşeză jos să se odihnească şi scoase din desagă modesta cină – pîinea, castanele coapte, un pumn de smochine, bidonaşul cu vin roşu de Orivieto într-o împletitură de paie şi două bucăţi de brînză, pentru sine din cea de capră, pentru însoţitorul său brînză grasă de vacă. O luase anume pentru el, ştiind că lui Francesco nu-i place brînză de capră.

Şi dascălul îl pofti pe ucenic să împartă cu el hrana şi începu să îmbuce aruncînd priviri mulţumite păsărilor care, presimţind libertatea, se zbuciumau şi băteau din aripi în coliviile lor. Îi plăcea să sărbătorească cu asemenea modeste petreceri la iarbă verde eliberarea captivelor înaripate.

Mîncau în tăcere. Francesco îl privea din cînd în cînd cu discreţie. Pentru prima oară, de cînd fusese bolnav, îi vedea obrazul la lumina puternică a zilei, în aer liber.

Niciodată nu i se păru atît de obosit şi bătrîn. Părul său cu reflexe roşietice, presărat cu fire cărunte, se rărise şi dezvelea fruntea înaltă, avîntată, cu brazdele cutelor trase adînc, cu îndărătnicie, iar în jos, pe tîmple şi pe lîngă urechi, rămas încă des şi pufos, se unea cu barba înfoiată care începea de sub ochi şi cobora pînă la jumătatea pieptului, pălită şi ea de cărunţeală ici-colo. Ochii de cel mai luminos albastru, adînciţi în orbitele încercănate, priveau cu aceeaşi agerime şi curiozitate temerară de sub sprîncenele streşinite. Dar această expresie de forţă a gîndirii şi de voinţă de a cunoaşte aproape supraomenească era în flagrantă contradicţie cu mina de slăbiciune omenească, de oboseală fără margini în cutele dureros amare ale obrajilor vesteji, în pungile bătrîneşti de sub ochi, în colţurile gurii subţiri, lăsate şi în buza de jos puţin ieşită în afară, în masca de amărăciune şi inexprimabil dezgust a acestui Prometeu aproape sfîrşit.

Francesco îl privea ca şi în alte dăţi şi o milă nespusă punea treptat stăpînire pe el.

Observase de mult că era de ajuns un lucru cît de mic, pentru ca feţele omeneşti să-şi schimbe expresia într-o singură clipă, dezvăluindu-şi profunzimi nebănuite. Astfel, în timpul călătoriei, cînd tovarăşii săi de drum, oameni necunoscuţi şi de care nu-i păsa, scoteau legăturica sau pacheţelul cu mîncare de-acasă, se aşezau deoparte şi îşi luau gustarea, ferindu-se, puţintel ruşinaţi, cu sfiala proprie celor care mănîncă într-un loc străin, printre necunoscuţi, simţea pentru ei deodată, fără nici un motiv evident, o ciudată şi inexplicabilă milă. I se păreau însinguraţi şi nefericiţi. Lucrul acesta i se întîmpla adesea în copilărie, dar şi mai tîrziu cîteodată. N-ar fi putut explica în nici un chip mila aceasta ale cărei rădăcini erau mai profunde decît conştientul. Aproape că uitase de ea, îi zburase din minte, dar cînd îi umplea inima, o recunoştea numaidecît şi nu i se putea împotrivi.

La fel şi acum, privindu-l pe învăţătorul său, care, aşezat pe iarbă, printre coliviile goale, şi aruncînd din cînd în cînd cîte o privire păsărilor ce-i mai rămăseseră, tăia cu un briceag vechi cu plăseaua de os ruptă pîinea şi felii subţiri de brînză, le băga în gură tacticos şi apoi le mesteca anevoie, aşa cum mestecă

bătrînii cu gingiile slăbite, încît pielea veştedă a obrajilor se încreţeşte, Francesco simţi cum urcă în el acea cunoscută milă sfîşietoare. Şi era cu atît mai de neîndurat, cu cît ea se înfrăţea cu veneraţia. Ar fi vrut să cadă la picioarele lui Leonardo şi, îmbrăţişîndu-le şi plîngînd cu suspine, să îngaime că dacă e umilit şi obijduit de oameni, e mai multă slavă în această umilinţă decît în triumful lui Rafael şi al lui Michelangelo laolaltă.

Dar n-o făcu, nu îndrăzni s-o facă şi continuă să-l privească pe învăţătorul său în tăcere, reţinîndu-şi lacrimile care-i urcau în gîtlej înghiţind anevoie bucăţelele de pîine şi de brînză.

Sfîrşindu-şi cina, Leonardo se ridică, redădu libertatea şoimului, apoi deschise ultima colivie, cea mai mare, aceea cu puiul de lebădă.

Uriaşa pasăre albă zburătăci cu vioiciune, îşi desfăcu larg aripile, care se făcuseră trandafirii în lumina apusului, şi porni în zbor drept spre soare.

Leonardo o petrecu îndelung cu privirea şi se citea în ea o nesfîrşită mîhnire şi invidie.

Francesco înţelese că învăţătorul se întristează pentru visul deşert al întregii vieţi – aripile omeneşti. Pentru „Pasărea Mare” pe care o prezicea cîndva în jurnal.

„Omul va porni în primul său zbor pe spinarea unei lebede uriaşe...”

VI

Papa, cedînd rugăminţilor fratelui său Giuliano de Medici, comandă lui Leonardo un mic tablou. Dar artistul tărăgăna şi amîna cu începerea lucrului, apucîndu-se de premergătoarele experienţe în materie de perfecţionare a culorilor şi născocirea unui lac nou pentru tabloul ce urma să-l picteze.

Şi cînd află despre acestea, Leon al X-lea exclamă cu prefăcută disperare:

— Caraghiosul asta n-o să facă nimic niciodată! El se gîndeşte la sfîrşit, înainte de a începe.

Curtenii gustară gluma şi o răspîndiră prin oraş. Soarta lui Leonardo era deci hotărîtă. Leon al X-lea, cel mai mare cunoscător şi preţuitor al artei, îşi rostise verdictul. De aici încolo Pietro Bembo şi Rafael, piticul Baraballo şi Michelangelo puteau să se culce liniştiţi pe lauri. Rivalul era nimicit.

Si toţi îi întoarseră deodată spatele, de parcă erau înţeleşi dinainte, şi-l uitară cum sînt uitaţi morţii. Ceea ce nu-i împiedică să-i transmită părerea papei. Leonardo o primi cu atîta nepăsare, ca şi cum ar fi prevăzut-o dinainte şi nici nu se aştepta la altceva.

În aceeaşi noapte, rămas sigur, scria în jurnal:

„Răbdarea obijduiţilor e aidoma hainei călduroase pentru rebegit. Pe măsură ce frigul e mai pătrunzător, îmbracă-te mai gros şi nu-l vei mai simţi. Şi cînd se

înmulţesc jignirile, înmulţeşte-ţi răbdarea şi atunci insulta nu-ţi va atinge inima.”

La 1 ianuarie 1515 se stinse din viaţă regele Franţei Ludovic al XII-lea. Întrucît nu avea moştenitori, îi urmă la tron François de Valois, duce de Angoulème, fiul Louisei de Savoia, sub numele de Francisc I. Era ruda lui cea mai apropiată, soţul fiicei sale Claude de France.

Îndată după suirea pe tron, tînărul rege întreprinse o campanie de recucerire a Lombardiei. Cu o iuţeală de necrezut trecu Alpii, străbătu cheiurile d’Argentière, se ivi fără veste în Italia şi, cîştigînd o victorie la Marignano, îl detronă pe il Moretto şi intră în Milano în chip de biruitor.

Între timp Giuliano de Medici se retrăsese în Savoia.

Văzînd că nu mai are ce face la Roma, Leonardo hotărî să-şi caute norocul la noul suveran şi în toamna aceluiaşi an porni spre Pavia, unde îşi avea reşedinţa Francisc I cu toată curtea.

Aici învinşii dădeau serbări în cinstea învingătorilor şi la organizarea lor fu invitat şi Leonardo în calitate de mecanic, dată fiind vechea sa faimă stabilită încă de pe vremea cînd trăia il Moro.

Şi Leonardo construi un leu automat. La una din serbări leul parcurse sala de la un capăt la altul, se opri în faţa regelui, se ridică în două labe şi, deschizîndu-şi pieptul, făcu să cadă la picioarele maiestăţii-sale un mănunchi din crinii albi ai Franţei.

Această jucărie îi aduse lui Leonardo mai multă glorie decît toate celelalte opere ale sale, invenţii şi descoperiri.

Francisc I invitase îndeobşte în slujba lui învăţaţi şi artişti italieni. Papa nu îngădui însă lui Rafael şi Michelangelo să-l părăsească. Atunci regele îl pofti în slujba lui pe Leonardo, oferindu-i un venit anual de şapte sute *écus.* Şi îi punea la dispoziţie un mic castel, castelul Cloux în Touraine, nu departe de oraşul Amboise, între Tours şi Blois.

Leonardo îi acceptă propunerea şi la începutul lui 1516, în al şaizeci şi patrulea an al vieţii, veşnicul exilat, părăsind patria fără speranţă şi fără regret, însoţit doar de bătrînul servitor Villanis, bucătăreasa Mathurine, Francesco Melzi şi Zoroastro da Peretola, pornea spre hotarele Franţei.

VII

Călătoria, mai ales în acest anotimp al anului, era anevoioasă pe drumurile Piemontului spre Torino, apoi de-a lungul văii rîului Dora-Riparia, afluentul Padului prin trecătoarea Col-de Fréjus către şaua dintre Mont-Tabor şi Mont-Cenise.

Din sătucul Bardonecchia porniră la drum de cu noapte, ca să ajungă la trecătoare pe lumină.

Catîrii cu samarele şi cu călăreţii în spinare, bocănind cu copitele în stîncă şi

zuruind din zurgălăi, urcau tot mai sus pe poteca îngustă ce şerpuia pe buza prăpastiei.

Jos, în văile orientate spre miazăzi mirosea a primăvară, pe cînd acolo sus iarna era încă în toi. Dar în aerul uscat, şi rarefiat, neclintit de vreo adiere, frigul se simţea prea puţin.

Abia se lumina de ziuă şi în prăpăstiile unde viţele cascadei înălbeau în chip de fantastice stalactite, iar creştetele negre ale molizilor înfipţi în buza hăului străpungeau ca peria troienele, negurile nopţii mai odihneau netulburate. Iar sus, pe cerul palid, coloşii înzăpeziţi ai Alpilor începeau a străluci, parcă luminaţi pe dinăuntru.

La o cotitură a potecii Leonardo descălecă. Vroia să privească mai de-aproape munţii. Cînd află de la călăuză că brîna lăturalnică, bună numai de străbătut cu piciorul şi mai îngustă, mai abruptă ca cealaltă pentru catîri duce tot într-acolo, pomi să se caţăre pe repezişul vecin de unde spera să vadă mai bine piscurile, luîndu-l cu el pe Francesco.

Cînd sunetul de zurgălăi se stinse în depărtare, coborî atîta linişte asupra lor, cum se întîmplă numai la înălţime, încît călătorii noştrii îşi puteau auzi bătaia propriilor inimi, înăbuşită doar din cînd în cînd de vuietul vreunui grohotiş îndepărtat, asemenea cu tunetul repetat de ecouri fără număr.

Urcau tot mai sus şi mai sus.

Leonardo se sprijinea de braţul lui Francesco. Şi ucenicul îşi aminti cum cu mulţi ani în urmă coborau în beznele subpămîntene ale minei de fier de lîngă satul Mandello, la poalele muntelui Campione, pe o scară alunecoasă şi spăimîntătoare. Pe atunci Leonardo îl ducea pe el în braţe, acum Francesco îşi sprijinea învăţătorul. Şi acolo sub pămînt domnea aceeaşi linişte ca şi aici, în aceste înălţimi.

— Priviţi, priviţi, messere, strigă Francesco arătînd spre prăpastia care se deschisese pe neaşteptate la picioarele lor. Iarăşi valea Dorei-Riparia! Asta-i, cred, pentru ultima oară. Intrăm în chei şi n-o s-o mai putem vedea!

Şi adăugă apoi mai încet:

— Priviţi, se vede Lombardia... Italia...

Ochii săi scînteiau de bucurie şi tristeţe. Mai spuse o dată:

— Pentru ultima oară...

Dascălul se uită şi el în direcţia arătată de Francesco, însă chipul său rămase impasibil. Întoarse ochii în tăcere şi porni mai departe, într-acolo unde scînteiau zăpezile veşnice pe gheţarii lui Mont-Tabor, Mont-Cenise şi Rocciamelone.

Nemailuînd în seamă oboseala, mergea acum atît de repede, încît Francesco, întîrziind pe buza prăpastiei, ca să-şi ia rămas bun de la Italia, rămase mult în urmă.

— Pe unde... pe unde o luaţi, învăţătorule? îi strigă luînd-o la picior. Nu vedeţi? Poteca s-a sfîrşit. Mai sus nu se poate merge. Vă prăbuşiţi în prăpastie!

Păzea!

Dar Leonardo urca mai sus şi mai sus, fără să-i dea ascultare, cu un pas uşor de adolescent, înaripat parcă, pe acolo unde dedesubt, la picioarele sale, se căscau hăuri ameţitoare.

Iar pe cerurile palide, coloşi de gheaţă se limpezeau, creşteau ca un zid ridicat de Domnul Dumnezeu între cele două lumi. Şi-l îmbiau, şi-l atrăgeau, ca şi cum dincolo de ei se ascundea suprema taină, singura care-i putea astîmpăra curiozitatea. Dragi şi doriţi, cu toate că îl despărţeau de ei beznele de netrecut, păreau aproape, să întindă mîna, şi îl priveau cum privesc morţii pe vii – cu eternul lor surîs tainic, asemenea surîsului Giocondei.

Reflexele lor palide iluminau paloarea obrajilor lui Leonardo. El le zîmbea cu aceeaşi lumină în zîmbet. Şi privind aceşti coloşi de gheaţă translucidă pe cerul translucid şi rece ca şi gheaţa, se gîndea la Gioconda şi la moarte.

C a r t e a   a   ş a p t e s p r e z e c e a

MOARTEA. PRETESA ÎNARIPATUL

I

Castelul regal Amboise din inima Franţei străjuia cu maiestate malurile Loirei. Seara, cînd flăcările asfinţitului se stingeau în undele pustii, turnurile din piatră albă de Touraine răsfrînte în lucoarea lor verzuie ca de adînc de ape păreau fragile, aproape diafane, ca un contur de nor.

De la înălţimea turnului său din colţ se deschidea priveliştea unor codri seculari necălcaţi de picior omenesc, lunci şi ţarine de-o parte şi de alta a Loirei, şi covoarele lor de maci roşii se îmbrăţişau în zare cu cerni albastru ca floarea de in. Şesul acesta ce se odihnea sub pîcle uşoare, brăzdat de şiruri drepte de plopi negri şi sălcii argintate, amintea pe departe cîmpiile Lombardiei, tot aşa cum unda Loirei amintea imaginea Addei, doar că apele tinerei muntence erau năvalnice, zglobii, pe cînd cele ale Loirei curgeau molcome şi agale, lăsînd în urmă puzderie de grinduri şi ostroave, de parcă ar fi îmbătrînit şi obosit.

La picioarele castelului se îngrămădeau pîlcuri de case ale oraşului cu acelaşi nume, cu acoperişuri din plăci de ardezie, negre şi scînteietoare sub razele soarelui, străjuite de coşuri de cărămidă înalte. Totul respira Ev Mediu în meandrele ulicioarelor strîmte şi întunecoase, iar sub cornişe şi burlane, la colţurile ferestrelor sau pe la usciorii uşilor se alipeau omuleţi cioplіţi din aceeaşi piatră albă din care fusese înălţat castelul, înfăţişînd călugări graşi cu mătăniile de gît şi picioarele în saboţi adunate sub ei, care rîdeau cît îi ţinea gura, strîngînd la piept vreo ploscă de vin, ori slujbaşi, juzi, doctori în teologie în robe, privindu-te cu falã, tîrgoveţi strîngători cu capul plin de griji şi punga doldora alipită temător de burdihan. Făpturi aidoma cu acestea circulau şi pe ulicioare, şi toate dovedeau bunăstarea omului de aici, iubitor de curăţenie, chibzuit la orice bănuţ, cu inima cucernică şi rece.

Orăşelul se însufleţea doar cînd venea regele la vînătoare. Atunci străzile se umpleau de tropotul cailor, hămăitul de cîini, glas de corn, iar luxul şi aurăria curtenilor îţi luau ochii. Noaptea, muzica din sălile castelului se auzea pînă jos în oraş, iar zidurile albe păreau însîngerate sub răsfrîngerile purpurii ale făcliilor.

Dar regele pleca şi pologul de tăcere de totdeauna se aşternea iarăşi peste oraş. Numai duminica şi de sărbători se animau străzile. Gătite cu bonete de dantelă, din cea care se împleteşte cu andrele de pai lungi, orăşencele se duceau la biserică. În zilele de lucru tîrgul era mort de-a binelea: nici tu pas pe lespezi, nici tu glas omenesc, doar ciripit sonor de rîndunele care săgetau văzduhul dintre albele turnuri înfipte în cer, sau foşnet de tocilă în cine ştie ce dugheană

dărăpănată. Doar în serile de primăvară, cînd adieri înmiresmate de izul crud al mugurilor de plop veneau valuri-valuri din grădinile înconjurătoare, ieşeau la joacă băieţi şi fetiţe. Se jucau cuviincios, ca nişte oameni în toată firea: se aşezau în cerc, se luau de mîini şi, rotindu-se, cîntau cîntecul acela vechi de cînd lumea despre Saint-Denis.

Şi merii de după zidurile de piatră scuturau în cenuşile amurgului ploaie de petale pal-trandafirii pe tinerele lor creştete.

Dar cum se stingea cîntecul, se instaura din nou tăcerea, o tăcere atît de mare, încît în tot oraşul se auzea cum bate inima ornicului din turnul Horlorge, împletindu-se doar cu clamările lebedelor care poposeau în cîrduri pe grindurile Loirei în ale cărei oglinzi se răsfrîngea verdele stins al cerului.

Mai la sud-est de castel, cam la vreo zece minute de drum înspre moara Saint-Thomas, se ridica un altul, mai mărunt, castelul Cloux care aparţinuse cîndva majordomului şi scutierului lui Ludovic al XI-lea al Franţei.

De-o parte un zid înalt, de alta afluentul Loirei, Amasse, împrejmuiau domeniul. Înaintea intrării, o pajişte de un verde crud cobora pînă la rîu. În dreapta se ridica hulubăria, acolo unde sălcii şi răchite îşi împleteau crengile, şi la umbra lor apa, cu tot cursul sprinţar, părea neclintită, stătătoare, ca o fîntînă sau un eleşteu. Prin frunzişul întunecat al castanilor, frasinilor, ulmilor, se întrezăreau zidurile de cărămidă, trandafirii, ale castelului cu o cornişă albă şi crenelată din piatră de Touraine, subliniind unghiurile zidurilor şi înrămînd ogivele ferestrelor şi uşilor. Clădirea nu prea mare, cu un acoperiş ascuţit din plăci de ardezie, cu miniaturala ei capelă din dreapta intrării principale, dominată de micul turn octogonal în interiorul căruia urca o scară de lemn în spirală, unind cele opt odăi de jos cu tot atîtea iatacuri de sus, amintea o vilă sau un conac de ţară. Refăcută cu patruzeci de ani în urmă, părea pe dinafară cu totul nouă, veselă şi primitoare.

Acesta era castelul pe care Francisc I i-l pusese la dispoziţie lui Leonardo.

II

Regele îi făcu o primire călduroasă, stătu cu el de vorbă îndelung despre lucrările sale trecute şi viitoare, numindu-l respectuos „părinte” şi „învăţător”.

Leonardo îi propuse o reclădire a castelului Amboise şi construcţia unui canal uriaş care să transforme Sologne, regiunea de mlaştini din apropiere, infestată de malarie, într-o grădină fermecată, şi apoi, unind Loire cu matca Sâonei la Mâcon să facă legătura prin ţinutul Lyonului între Touraine, inima Franţei, şi Italia şi să deschidă astfel un nou drum dinspre nordul Europei către ţărmurile Mării Mediterane. Acesta era visul lui Leonardo, să dăruiască cel puţin unei ţări streine binefacerile ştiinţei respinse şi nesocotite de patria sa.

Francisc I primi cu bunăvoinţă propunerea lui Leonardo în ce priveşte construcţia canalului şi artistul porni la cercetarea regiunii aproape numaidecît după sosirea sa la Amboise. Şi în timp ce regele îşi vedea de vînătorile lui,

Leonardo studia pe lîngă Romorantin compoziţia solului din Sologne, cursul afluenţilor Loirei şi ai Cherului, măsura nivelul apelor şi întocmea schiţe şi hărţi.

Şi colindînd prin aceste părţi, se opri într-o zi la Loches, un mic orăşel mai la sud de Amboise, aşezat pe malul Indrei, printre întinsele păduri şi luncile Tourainei. În castelul de aici, care ţinea tot de domeniile regale, în vechiul turn prefăcut în temniţă tînjise opt ani după libertate şi murise Lodovico il Moro, ducele Lombardiei.

Bătrînul temnicer îi povesti cum încercase Lodovico să evadeze şi chiar izbutise, ascunzîndu-se într-un car sub paie, dar cum, necunoscînd drumul, se rătăcise în pădurea vecină şi a doua zi cîinii de vînătoare ai urmăritorilor l-au găsit într-un desiş de tufani.

Ultimii ani ai vieţii, ducele milanez şi-i petrecuse în meditaţii cucernice, rugăciuni şi lecturi din opera lui Dante, singura comoară ce i-a fost îngăduită s-o ia cu el din Italia. La numai cincizeci de ani părea un bătrîn fără putere. Numai cîteodată cînd îi parveneau veşti despre diversele meandre ale politicii, ochii săi prindeau a scînteia ca altădată.

Se stinse la 17 mai 1508, după o scurtă zăcere.

După cîte spunea temnicerul, il Moro născocise cu vreo cîteva luni înaintea sfîrşitului o joacă stranie. Ceru să i se aducă pensule şi culori şi se apucă să picteze pereţii şi bolţile temniţei sale.

Artistul mai putu desluşi ici-colo urmele acestor picturi pe zidurile cu tencuiala căzută, desene complicate, o împletire de dungi, beţişoare, stele, cruciuliţe roşii pe cîmp alb sau galbene pe cîmp albastru, şi printre ele un impunător cap cu coif de ostaş roman, probabil portretul neizbutit al ducelui însuşi, dedesubt cu o inscripţie într-o franceză stîlcită: „Deviza mea în chinuri şi captivitate: mi-e amară – răbdarea”.

O alta şi mai ininteligibilă şi agramată se întindea pe tot tavanul, la început în litere de-o şchioapă, galbene, caractere arhaice, cum poţi vedea numai într-un codice vechi:

Celui qui...

Apoi, pentru că n-ar fi avut loc să încapă: *n’est pas contan*.

Cuvinte care voiau să însemne: „Cel care este nefericit...”

Desluşind jalnicele inscripţii şi mîzgăleli care aminteau de primele încercări din caietele şcolarilor, Leonardo îşi aminti de seara cînd il Moro admira cu un zîmbet bun lina plutire de lebede pe apa şanţului ce înconjura Castello di Milano.

„Cine ştie, poate că dragostea de frumos a acestui om o să-l scuze pentru faptele sale înaintea supremei judecăţi”, se gîndi artistul.

Şi meditînd la destinul nefericitului duce, îi reînviară în minte cele ce i le povestise odată un călugăr sosit din Spania despre pierirea celuilalt protector al său, Cesare Borgia.

Urmaşul lui Alexandru al VI-lea, papa Iuliu al II-lea, îl trădase pe Cesare,

dîndu-l pe mîna duşmanilor săi.

Şi el fu dus în Castilia şi întemniţat în turnul Medina del Compo.

Dar reuşi să evadeze şi de acolo. Dovedind un curaj fără egal, coborî cu o frînghie din turn de la o înălţime ameţitoare. Temnicerii apucară însă a-i tăia frînghia şi el căzu şi se zdrobi de pietre. Totuşi, venindu-şi în fire, avu atîta tărie cît să se tîrască pînă la caii pregătiţi de complici şi, încălecînd, să dispară. Se prezentă la Pamplona, la curtea cumnatului său, rege al Navarrei, şi se făcu condotier în slujba acestuia. Cînd se află despre fuga lui Cesare, groaza se înstăpîni în Italia. Papa însuşi tremura de spaimă. Se puse pe capul lui o recompensă de zece mii de ducaţi.

Într-o seara din iarna anului 1507, în timpul unei încăierări cu mercenarii francezului Beaumont sub zidurile Vianei, Cesare, luînd-o înaintea celorlalţi şi înfigîndu-se ca un pumnal în grosul trupei inamice, fu părăsit de ai săi şi lăsat la voia întîmplării. Duşmanii hăituindu-l ca pe o fiară, îl împinseră într-o rîpă din cele ce se căscau pe malul rîului secat şi aici Cesare căzu, străpuns de mai bine de douăzeci de lovituri, după ce se apărase pînă la capăt cu o bravură cu adevărat nebunească. Ademeniţi de bogăţia armelor şi a îmbrăcămintei, mercenarii lui Beaumont i le smulseră de pe trupul cald încă, lăsînd pe fundul rîpei un cadavru complet gol. Navarrezii, care pătrunseră noaptea în cetate, îl găsiră, şi multă vreme nu l-au putut recunoaşte. Abia la urma Juanito, micul paj, se aruncă peste cadavru, recunoscîndu-şi stăpînul, şi începu să plîngă în hohote şi să-l îmbrăţişeze, căci îl iubise pe Cesare.

Chipul mortului cu privirile îndreptate spre cer era neasemuit de frumos. Se părea că murise la fel cum a trăit – fără teamă şi nici căinţă.

Ducesa de Ferrara, madonna Lucrezia Borgia, l-a deplîns pe fratele ei pînă la moarte. Iar cînd a murit, i se găsi pe trup o fărsînă, împletită din păr de capră.

Cît despre principesa Charlotte d’Albert, tînăra văduvă a ducelui de Valentino, care apucase să-l îndrăgească asemenea Griseldei, cu o dragoste devotată pînă la mormînt, în puţinele zile cîte se scurseseră de la cununie, ea se închise ca o pustnică în castelul Lamotte-Feuilly, aşezat în adîncul unui parc bătrîn şi părăginit unde vîntul cînta ca într-o orgă în frunzele moarte. Ieşea din îndoliatele sale odăi îmbrăcate în catifea cernită doar ca să împartă pomeni în satele dimprejur, rugîndu-i pe sărmani să înalţe rugi pentru sufletul lui Cesare.

Şi plugarii din Romagna, supuşii lui de altă dată, la fel ca şi ciobanii din cheile Apeninilor, sălbăticiţi în pustietăţile lor, i-au păstrat o amintire de neştirbită recunoştinţă. Ba chiar multă vreme n-au vrut să creadă că a murit şi l-au tot aşteptat pe izbăvitorul şi Dumnezeul lor, nădăjduind că odată şi odată tot o să se întoarcă să facă dreptate pe pămînt, răsturnînd pe tirani de pe tronurile lor şi luînd apărarea poporului.

Şi ani de-a rîndul cîntăreţii cerşetori au intonat prin sate şi oraşe „bocetul întru pomenirea ducelui de Valentino”, în care se putea desluşi un asemenea stih:

Fe cose extreme, ma senza misura
Nelegiuite făptuirile i-au fost ades măreţe...

Şi Leonardo, comparînd vieţile acestor doi oameni, il Moro şi Cesare Borgia, vieţi năvalnice, numai acţiune, cu viaţa sa proprie dăruită întru totul marii contemplaţii, care se petrecuse ca o umbră fără să lase urmă, o găsi mai puţin lipsită de roade şi nu mai cîrti împotriva destinului.

III

Reconstrucţia castelului Amboise şi proiectul marelui canal prin Sologne avură sfîrşitul tuturor iniţiativelor sale – au intrat în eclipsă şi s-au încheiat cu nimic.

Sub influenţa stăruinţelor unor sfetnici cuminţi care se îngrozeau de prea marea cutezanţă a planurilor lui Leonardo, regele îşi pierdu cu încetul entuziasmul şi interesul, apoi uită de ele cu desăvîrşire. Artistul avu astfel prilejul să-şi dea seama că nici de la Francisc, cu toată desăvîrşită lui curtoazie, nu avea ce să aştepte mai mult decît de la il Moro, Cesare, Soderini, Medici sau Leon al X-lea. I se răpea astfel ultima speranţă de a fi înţeles şi de a dărui oamenilor măcar o părticică din cîte adunase pentru ei într-o viaţă. Şi Leonardo hotărî să se scufunde, de data aceasta definitiv, în marea lui solitudine, renunţînd la orice activitate.

Primăvara anului 1517 îl aduse înapoi la castelul Cloux, bolnav, istovit de frigurile de care se molipsise în mlaştinile Solognei. Către vară se simţi mai bine, dar sănătatea de odinioară n-o mai recăpătă niciodată.

Codrul de la Amboise începea aproape de sub zidurile castelului Cloux, pe malul celălalt al rîului Amasse.

Şi în fiecare zi Leonardo ieşea din casă după-prînz, sprijinindu-se de braţul lui Francesco, deoarece tot mai era slăbit, şi, urmînd meandrele unei poteci neumblate, se strecura pînă-n bungetul cel mai negru şi acolo se-aciua pe un bolovan, să se odihnească. Iar ucenicul, întins pe iarbă la picioarele sale, îi citea din Dante, din Biblie sau din vreun filozof antic grec.

De jur împrejurul lor era stăpînă umbra. Doar undeva departe, unde săgeţile soarelui izbuteau s-o străpungă, se aprindea pe pajişte văpaia roşie sau violetă a unei flori cum nu s-a mai văzut, ori scînteia ca smaragdul în umbra groasă muşchiul din scorbura vreunui putregăios uriaş prăvălit de furtună.

Vara era zăpuşitoare, bîntuită de furtuni, însă norii se vînturau pe cer de colo-colo, fără să verse un strop de ploaie.

Cînd Francesco amuţea obosit, auzea înstăpînindu-se în jur tăcerea aceea ţiuitoare, ca la miez de noapte. Doar vreo pasăre care-şi pierduse de bună seamă puiul tot repeta la nesfîrşit chemarea-i jalnică, de parcă ar fi plîns. Dar şi ea

amuţea pînă la urmă şi pogora înjur o neclintire şi mai profundă. Pămîntul aburea şi aerul era greu şi înăbuşitor din pricina izului de frunze putrede, al ciupercilor, umezelii, putrefacţiei. Tunete se rostogoleau undeva departe, parcă sub pămînt.

Şi din cînd în cînd ucenicul ridica ochii la învăţătorul său.

Nemişcat, cuprins de o stranie încremenire, Leonardo asculta liniştea mare, privind cerul, frunzele, pietrele, muşchiul, iarba cu nişte ochi care-şi luau parcă un ultim rămas bun de la ele înaintea eternei despărţiri.

Puţin cîte puţin încremenirea şi vraja tăcerii puneau stăpînire şi pe Francesco. Chipul învăţătorului părea că se depărtează treptat, ca în vis, se pierde, se afundă tot mai mult în tăcerea aceasta ca într-o bulboană. Vroia să se trezească şi nu izbutea. Şi-l apuca frica de ceva fatal şi implacabil, de parcă se aştepta să răsune strigătul zeului Pan la auzul căruia orice-i viu fuge cuprins de o groază primară.

Iar cînd după o sforţare izbutea să-şi revină, i se împovăra inima de presimţiri negre şi se umplea de o nespusă milă pentru Leonardo. Şi atunci, fără un cuvînt, îşi alipea buzele cu sfială de mîna învăţătorului.

Leonardo îl privea ca pe un copil speriat şi-l mîngîia pe creştet cu o duioşie încărcată de atîta tristeţe, încît inima lui Francesco se strîngea şi mai dureros.

În zilele acelea artistul începuse un tablou straniu.

Sub streaşină unor steiuri în jilava umbră şi tăcerea amiezii moarte, covîrşită de o taină mai adîncă decît miezul nopţii însuşi, şedea un zeu cu plete lungi, cu chipul palid şi voluptuos de o neasemuită şi feciorelnică frumuseţe, încununat de ciorchinii viţei-de-vie şi cu o blană de leopard aruncată pe umăr. Şedea picior peste picior, cu tirsul în mînă, plecîndu-şi capul într-o parte, numai curiozitate, numai aşteptare, de parcă asculta ceva, pe buze cu un zîmbet bizar, arătînd cu degetul într-acolo de unde venea poate un cîntec al menadelor, poate un vuiet de departe sau însuşi glasul marelui Pan, strigătul lui asurzitor, la auzul căruia fuge tot ce-i viu, cuprins de o groază primară.

Căci Leonardo găsise în năstrapul răposatului Beltraffio ametistul cu Bacchus încrustat, probabil darul monnei Cassandra.

Şi tot acolo dăduse printre foile risipite peste nişte stihuri traduse din greacă, fragmente din *Bacantele* lui Euripide, transcrise de însăşi mîna lui Giovanni.

Le citise şi le recitise de nenumărate ori.

În tragedie, cel mai tînăr dintre zeii Olimpului, Bacchus, fiul Fulguratorului şi al Semelei, se înfăţişa oamenilor ca un oarecare pelerin din Indii, fermecător efeb cu chip feciorelnic. Penteu, regele Tebei, poruncea să fie aruncat în temniţă spre a fi dat morţii, pentru că, sub înfăţişarea noii înţelepciuni bahice, propovăduia oamenilor rituri barbare şi-i îmbia la nebunia unor jertfe sîngeroase şi pline de patimă.

„Eşti frumos, streine, spunea el în batjocură zeului necunoscut. Ai totul

pentru a ademeni femeile: pletele lungi îţi curg pe obraji pline de vrajă, te fereşti ca fecioarele de soare, pentru ca obrazul tău alb ca laptele s-o poată fermeca pe Afrodita.”

Dar corul bacantelor, nesocotind spusele nelegiuitului rege, îl preaslăvea pe Bacchus – „cel mai crud şi mai milos dintre zei, care dăruie muritorilor în beţie bucuria desăvîrşită...”

Şi pe aceleaşi foi, alături cu stihurile lui Euripide erau notate pe margini de mîna lui Beltraffio citate din Sfînta Scriptură.

Din *Cîntarea Cîntărilor:*

„Beţi, şi ne vom îmbăta, preaiubiţilor.”

Din Evanghelie:

„Adevăr grăiesc vouă, de-acum n-am să mai beau din rodul viei pînă-n ziua cînd voi bea vin nou întru împărăţia lui Dumnezeu.”

„Eu sînt adevărata viţă-de-vie, iar Tatăl meu este grădinarul.”

„Amin, amin grăiesc eu vouă, sîngele meu este adevărata beutură.”

„Cel ce bea din sîngele meu, viu va fi în veci.”

„Tu cel însetat, vină la mine şi bea.”

Lăsîndu-l pe Bacchus neterminat, Leonardo se apucă de un alt tablou şi mai ciudat, care-l reprezenta pe Ioan Pretesa.

Lucra la el cu nemaipomenită îndîrjire şi grabă ca şi cum ar fi ştiut că zilele îi sînt numărate, puterile prea puţine şi, cu fiecare zi, descrescînde, iar el s-ar fi zorit să exprime în această ultimă operă cea mai sacră taină a sa, pe care o ţinuse ascunsă cu străşnicie nu numai de alţii, dar şi de sine însuşi.

După cîteva luni lucrarea avansă de-ajuns cît să se desluşească ideea artistului.

Cel de-al doilea plan al tabloului amintea de bezna acele Peşteri care-i trezise groază şi curiozitate şi despre care îi povestea cîndva monnei Lisa Gioconda, o bezně ce părea la început de nepătruns, dar pe măsură ce privirile se afundau în ea devenea tot mai transparentă, încît umbrele cele mai dense, păstrîndu-şi taina neştirbită, se contopeau cu lumina cea mai puternică, alunecau şi se topeau în ea ca fumul sau ca sunetul une melodii venite din depărtare. Iar dincolo de umbre şi lumină, dincolo de acel ceva care nu era nici umbră, nici lumină, ci „umbră luminoasă” sau „lumină adumbrită”, după expresia lui Leonardo, se ivea ca într-un miracol – dar mai real decît realitatea, şi asemeni unei năluciri, dar mai viu decît viaţa însăşi, se ivea, zic, în această umbră luminoasă trupul gol al unui făt cu chip gingaş de copilă, fermecător de frumos, amintind întru totul cuvintele lui Penteu:

„Pletele lungi îţi curg pe obraji pline de vrajă, te fereşti ca fecioarele de soare, pentru ca obrazul tău alb ca laptele s-o poată fermeca pe Afrodita...”

Dar dacă acesta era Bacchus, atunci de ce în locul unei piei de leopard

bălţat era înfăşurat peste coapse din o mantie din păr de cămilă? De ce în locul tirsului orgiilor bahice ţinea în mînă o cruce din trestia deşertului său, o copie fidelă a crucii de pe Golgota, şi plecîndu-şi capul pe o parte, numai curiozitate, numai aşteptare, ca şi cum ar fi ascultat, arăta cu o mînă crucea, zîmbind parcă trist, parcă a batjocură, iar cu alta pe sine însuşi, ca şi cum ar fi spus:

„După mine vine altul, mai puternic, căruia nu sînt demn să-i dezleg, plecîndu-mă, nici curelele încălţărilor”.

IV

În primăvara anului 1517 s-au dat la Amboise mari serbări în cinstea naşterii delfinului.

Francisc I îl invitase pe papă să-i fie naş. Dar papa trimise în loc pe nepotul său, pe fratele lui Giuliano, Lorenzo de Medici, duce de Urbino, logodit cu principesa Madeleine, fiica prinţului de Bourbon.

Printre solii ţărilor Europei era aşteptat să ia parte la festivităţi şi Nikita Karaciarov, ataşatul Ţării Moscovite pe lîngă pristolul pontifului roman.

Karaciarov avea să vină direct de la Roma.

De la o vreme, şi nu puţină, Leon al X-lea întreţinea relaţii de bună înţelegere cu marele cneaz al Moscovei, Vasili Ioanovici, contînd pe sprijinul său de aliat vajnic în Liga puterilor europene menită a ţine piept sultanului Selim, care cu forţele sporite după cucerirea Egiptului, ameninţa să cotropească Europa. Papa se mai lăsa ademenit şi de o altă speranţă, aceea într-o contopire a celor două biserici. Si cu toate că marele cneaz nu îndreptăţise cu nimic nădejdile sale, Leon al X-lea trimise la Moscova pe fraţii Schomberg, doi foarte abili dominicani. Înaltul prelat al Romei era gata oricînd să jure că nu se va atinge de dogmele şi rînduielile bisericii răsăritene, numai de s-ar învoi Moscova să recunoască supremaţia spirituală a Romei; făgăduia totodată să aşeze aici un patriarh rus neatîrnat, ba chiar să încunune pe marele cneaz cu o coroană regală, iar în cazul că va fi cucerit Constantinopolul, promitea solemn să-i fie hărăzit lui. Şi marele cneaz, socotind linguşirile papei în avantajul său, trimise la Roma doi soli, pe Dmitri Gherasimov şi pe Nikita Karaciarov.

Cel de-al doilea era acelaşi Karaciarov care cu douăzeci de ani în urmă, aflîndu-se în trecere la Milano, luase parte împreună cu Danilo Mamîrev la festivităţile Veacului de Aur şi îi vorbise lui Leonardo despre Moscova.

Dmitri Gherasimov, după poreclă, „Mitea Tîlmaciul, iscusit întru cărţile sfinte”, altminteri om cu experienţă şi în treburile consulare, vizitase şi el la vreme de tinereţe Italia. Hălăduise pe aici doi ani şi mai bine din însărcinarea lui vlădica novgorodeanul, „avînd trebuinţa unor iscodiri cărturăreşti” la Veneţia, Roma, Florenţa. Iar înapoindu-se în patrie, adusese cu el la Novgorod date cu privire la aliluia dublă şi triplă, păscălia pe a opta mie de ani, precum şi celebra *Poveste a Camilafcii Albe.* Tot el, mai tîrziu, ajuns la adînci bătrîneţe, avea să-l

informeze asupra Rusiei pe scriitorul italian Paolo Giovio.

Dar scopul principal al înfiinţării ambasadei ruse la Roma se dezvăluia în însuşi ucazul marelui cneaz cu privire la aceasta: „... spre a se trimite la Moscova ştiutori în ale mineritului, şi în ale ziditului, vreun iscusit în asaltul cetăţilor, un altul care să aibă pricepere la tragerea cu tunuri, meşteri pietrari măiestriţi în clădirea palatelor, un argintar care să ştie a turna vase mari, a le cizela şi scrie pe ele, un vraci mult priceput, precum şi un meşter cîntăreţ de orgă.”

Funcţia de secretar principal pe lîngă Karaciarov o deţinea Ilia Potapîci Kopîla, un slujbaş al curţii ambasadei, om bătrîn de vreo şaizeci de ani. Acesta mai avea la dispoziţie alte două ajutoare, pe Evtihi Paiseievici Gagara şi pe Feodor Ignattievici Rudometov, nepotul de văr al lui Ilia Potapîci, poreclit şi Fedka Tăciunaş.

Îi înfrăţea pe aceştia trei o mare dragoste pentru arta iconografiei. Feodor şi Evtihi erau ei înşişi buni zugravi, pe cîtă vreme Ilia Potapîci doar un foarte fin preţuitor.

Fiu al sărmanei prescurărese de la biserica Bunavestirii din Uglici, Evtihi, rămas orfan după moartea mamei, fu crescut de clopotarul de acolo, Vassian Eleazarov, şi, „încă din anii prunciei dat la învăţătură unui meşter iconar”, un oarecare moş Prohor de la Gorodeţ, om de mare cucernicie, dar nu tare iscusit în meşteşugul său, despre care pe drept cuvînt se putea spune întocmai ce spunea *îndreptarul iconarilor* despre Antoni Siiski: „...carele sfînt nu se fălea cu cine ştie ce înţelepciune acătării şi nici icoanele sale nu vădeau mare iscusinţă, căci se străduia mai mult întru posturi şi rugăciuni decît întru împlinirea lipsei acesteia...”

De la moş Prohor, Evtihi trecu la un alt dascăl, posluşnicul Dănilă cel Negru. Tocmai pe atunci acest ucenic al lui Andrei Rubliov, mult vestit meşter rus din vechime, zugrăvea bisericile de la mănăstirea Sfîntul Andronic.

După ce birui pe rînd toate treptele acestei arte, de la cea dintîi, zisă salahorie, de simplu lucrător la cărat apă, la aceea de pregătitor de culori, şi pînă la aceea de desenator, Evtihi ajunse datorită darului său înnăscut la un asemenea grad de măiestrie, încît fu invitat la Moscova să picteze în sala Murovarnaia a palatului patriarhal tripticul: *Mîntuitorul, Maica Domnului şi Pretesa.*

Aici legă prietenie cu Feodor Ignatievici Rudometov, zis şi Fedka Tăciunaş, iconar şi el şi „meşter mare întru ştiinţa perspectivei”, care migălea „cu ierbi pe aur” pereţii aceleiaşi săli a palatului.

Iar noul său prieten îl introduse în casa boierului moscovit Feodor Karpov, cea de pe lîngă biserica sfîntului Nikola de pe Bolvanovka.

În casa acestuia pictase Fedka pe tavanul sufrageriei, călcînd porunca meşterilor din vechime care opreau pe iconari să zugrăvească orice fel de obiecte sau chipuri în afară de cele sfinte, „crugul aştrilor cereşti, cele douăsprezece zodii şi fugile în tării”, precum şi „ istorii de gen, în perspectivă, şi altele”, „ierbi smălţate cu flori sau fără acelea”, ba chiar „posmaje”, adică peisaje.

Feodor Karpov era prieten bun cu neamţul Nikolai Buliov, medicul preferat al

marelui cneaz Vasili Ioanovici. Acest Buliov, „un hulitor dedat latiniei”, după spusa lui Maxim Grek, „se rostea dezmăţat asupra credinţei pravoslavnice”, propovăduind unirea celor două biserici. Moscoviţii drept-credincioşi susţineau că sub influenţa nemţoiului „s-a latinit” şi boierul Feodor, începînd „a se preasîrgui întru „strologie” (astrologie), „hotărnicie” (geometrie), „hostromie” (astronomie), magie neagră si „multe alte bazaconii eline”, înclinînd către cărţile eretice osîndite de biserică, „tot felul de alcătuiri şi înţelepciuni necurate, care, vrăjindu-l pe om, îl dau legat în mîinile diavolului...”

Îl mai învinuiau şi de eresul iudaizanţilor.

Boierul Feodor îi îndrăgi mult pe cei doi tineri iconari, Fedka Rudometov şi Tişa Gagara, care lucrau la el în casă şi socotind că unele călătorii prin ţări streine puteau aduce mari foloase meşteşugului lor, le dobîndi cele două slujbe de secretari şi ajutori la curtea soliei.

Încă pe cînd era la Moscova, în casa lui Karpov, printre toate acele minunăţii aduse de pe alte meleaguri, cărţi eretice şi tăifăsuieli despre învăţătura iudaizanţilor, Fedka se clătinase în credinţă. Iar cînd se pomeni pe pămînt strein, printre miracolele oraşelor italiene de pe atunci, Veneţia, Milano, Roma, Florenţa, îşi pierdu capul de-a binelea.

Trăia într-o continuă mirare şi „frenezie a minţii”, cum spunea Ilia Potapîci, vizitînd cu aceeaşi pioşenie biblioteci şi tripouri, vechi catedrale şi case de desfrîu.

Se năpustea la cîte toate cu nesăţioasa curiozitate a copilului, cu o lăcomie fără stavilă.

Studia de zor latina, iar visul său cel mai drag era să îmbrace haina florentină, ba chiar să-şi radă barba şi mustăţile, ceea ce ar fi însemnat a comite un păcat de moarte.

— Cel care îşi rade barba şi moare astfel, îl prevenea Ilia Potapîci pe nepotul său, nu se va învrednici de slujbele după datină, nici de prohod sau împărţeală de prescuri şi făclii aprinse la biserică, ci trecut va fi în tagma păgînilor, căci bărbătescul obraz astfel dezgolit cu pervertire de o seamă este cu acela al tîrfei, sau cu botul pisicesc şi cîinesc, avînd mustăţi resfirate cît colo, dar barbă ioc.

Chiar şi tăifăsuind începuse Feodor să folosească tam-nisam şi fără nici o trebuinţă cuvinte din grai strein. Se fălea foarte cu preamulta sa carte şi înaltele-i ştiinţe, aducînd vorba adesea despre „alchimia” care învaţă meşteşugul fabricării aurului, dialectica, „cea care-ţi vine într-ajutor la izvodirea şi tălmăcirea adevărului”, ba şi „sofistichia”, a cărei menire este să dezvăluie ceea ce pînă şi „natura omenească abia dacă poate cunoaşte”.

Iar cînd era cu chef, îi plăcea să dezbată teze ale credinţei, „ridicînd întrebări nedumeritoare.”

— Am sîrguit oleacă întru înţelepciunile filozoficeşti şi cînd şi cînd mă năpădeşte trufia, mărturisea el. Ştiu tot şi pretutindeni, orice şi oriunde se petrece!

Uneori ajungea la atîta îndrăzneală în cugetările sale nevolnice despre

credinţă, încît nu se mulţumea cu păgîna „sofistichie”, dar exprima păreri şi mai extreme, aparţinînd chiar unor filozofi ruşi, adepţi ai ereziei iudaizante, care demonstrau că Isus Cristos încă nu s-a născut, iar cînd se va naşte, se va numi Fiul lui Dumnezeu, „nu prin fiinţa lui, ci prin har”, pe cînd cel numit de creştini Isus Cristos Dumnezeu a fost ca toţi oamenii şi a murit şi a putrezit în mormînt. Susţinea că nu se cuvine să te închini la icoane sau crucii şi nici potirului. „Se cade a da cinstire şi a te închina doar unicului Dumnezeu” şi nici a te supune vreunei puteri pămînteşti.

Fedka cita de asemeni unele teze asupra nemuririi sufletului şi a vieţii de dincolo de mormînt atribuite mitropolitului Zosima al Moscovei, ispitit, chipurile, de diavol şi căzut şi el în eresul iudaizanţilor.

„Ce-i aceea împărăţie cerească? Dar a doua venire? Sau învierea morţilor din mormînt? Nu este nimic asemenea. Cine a murit mort este, atît şi nimic mai mult.”

Dar cu toată bravura sa de şcolit, Fedka se temea ca de foc de moş Ilia Potapîci, care-l dăscălea pe nepotu-su nu numai cu vorba, dar şi cu bastonul.

Căci Ilia Potapîci era omul rînduielii şi al datinii celei vechi, ştia să „steie pînă la capăt întru apărarea neprefăcutei cuvioşii”. Minunile artelor şi ştiinţelor streine nu-l ispiteau.

— Toate acestea sînt semnele venirii lui Anticrist, care începe cu boleşniţe felurite, ricana el. Nu ne mai îmbrobodiţi, boieri dumneavoastră, pe noi, oile Domnului, cu sofistichiile voastre, n-avem vreme pentru înţelepciunile filozoficeşti. Iacătă, vine sfîrşitul de veac şi judecata lui Dumnezeu bate la uşă. Ce să cate latinia scîrnavă întru credinţa noastră pravoslavnică? Ce amestec are una cu alta? Cît lumina cu întunericul sau cît Crist cu Veliar...

— În Europeia, spunea Kopîla, care-i o treime a pămîntului, partea lui Iafet, fiul lui Noe, trăiesc oameni falnici, trufaşi, cu multă viclenie şi viteji tare întru dezbinări şi vrăjmăşie, iar întru poftele cărnii şi toate cele dulceţuri ale desfrîului, slabi nevoie-mare. Sîrguincioşi în înţelepciune şi fel de fel de învăţături, dar rătăciţi de credinţa cea bună şi cucernică, şi ispitiţi de diavol şi dedaţi la eresuri puzderie. Pe vremea noastră nu se pomeneşte decît pămîntul rusesc trăind într-o cucernicie neclintită, şi deşi nu avem aplicaţie către meşteşugul literelor şi nici deprinderi de ascuţime a minţii în filozofările deşarte ale sofistichiei, în schimb credinţa o păstrăm în inimă cu tărie nezdruncinată. Cît despre oamenii de la noi, sînt falnici, cu bărbi şi îmbrăcăminte după cuviinţă, iar sfintele biserici le podobesc cu cîntări plăcute auzului, încît evlavia şi credinţa de pe acest pămînt cu adevărat că n-are egal în toată Europeia.

În schimb lui Evtihi, fiul prescurăresei de la Uglici, meleagurile streine îi trezeau o curiozitate nu mai mică decît cea a lui Fedka Tăciune. El nu dădea prea multă crezare libertăţii în cugetări a prietenului său, bănuindu-l mai mult de bravadă şi lăudăroşenie decît de erezie. Dar nici nu împărtăşea dispreţul calm al lui Ilia Potapîci pentru tot ce era strein. După toate cîte văzuse şi auzise în ţară streină nu-l mai satisfăceau *Izmaragdele, Zlatostruiele* şi *Torjestvenicele* care îşi făceau o falĂ în a susţine că îmbrăţişează întreaga sferă de cunoştinţe omeneşti în

întrebări ca de pildă:

„Ghici, filozofule, ce-a fost mai întîi, oul sau găina?”

Sau: „Cine s-a născut înaintea lui Adam, cu barbă?”

Răspuns: „Ţapul”.

„Care a fost primul meşteşug?”

Răspuns: „Croitoria. Căci Adam şi Eva şi-au cusut haine din frunze de copaci.”

„Ce se înţelege prin aceea cînd se spune că patru vulturi au făcut un singur ou?”

Răspuns: „Cei patru evanghelişti au făcut o Evanghelie”.

„Ce ţine pămîntul?”

Răspuns: „O apă înaltă”.

„Ce ţine apa?”

Răspuns: „O piatră mare”.

„Ce ţine piatra?”

Răspuns: „Opt balene mari şi treizeci şi trei mai mici pe lacul Tiberiadei”.

De altmiteri, Evtihi n-o lua de-a bună nici în ce privea eresul lui Fedka cel care susţinea că pămîntul nu-i nici în patru colţuri, şi nici în trei, ci are forma unui ou – înăuntru gălbenuşul, pe dinafară albuşul şi coaja. La fel şi cu pămîntul: el e gălbenuşul dinăuntrul oului, iar văzduhul e albuşul „înfăşurîndu-l pe dinafară ca o coajă, de jur împrejur”.

Dar deşi nu credea nici într-o astfel de afirmaţie ademenitoare, simţea totuşi că pentru el neclintitele balene de odinioară pe care s-ar fi sprijinit pămîntul o luaseră din loc definitiv şi irevocabil şi de aici încolo nici o putere din lume nu i le mai putea aşeza la loc.

O anume intuiţie îi sugera că în toată această ploconeală înaintea minunăţiilor streine şi cu toată bravada lui Fedka, se ascunde oricum, o bună părticică de adevăr din cel pe care nici batjocurile sau ameninţările şi nici bastonul noduros a lui moş Kopîla nu le puteau dezice.

„Nu-i lucru de ruşine să înveţi ce-i bun de la alţii, fie chiar şi din ţări streine. Aritmetica şi perspectiva sînt folositoare, chiar de mare preţ şi pe placul bunului Dumnezeu”, spunea adesea Fedka nu fără un profund sentiment de emoţie. Şi spusele sale găseau răsunet în inima lui Evtihi.

El se ruga celui-de-sus doar să-l ajute ca fără să se lepede de credinţa strămoşească, fără a se rătăci şi a se „latini”, ca prietenul său, dar şi fără a respinge de-a valma tot ce-i strein, asemenea lui Ilia Potapîci, să poată alege grîul de neghină, binele de rău, găsind „chipul cel adevărat al înţelepciunii, calea ei cea adevărată”... Şi oricît de grea i se părea această misiune, şi uneori de-a dreptul înspăimîntătoare, o voce tainică îi şoptea că e sfîntă şi că Dumnezeu nu-l va lipsi

de ajutorul său.

La serbările de la Amboise date în cinstea cununiei ducelui de Urbino şi a botezului delfinului nou-născut, trebuia să ia parte şi unul din cei doi soli aflaţi la Roma, şi anume Nikita Karaciarov. El urma să înfăţişeze regelui „plocoanele” marelui cneaz al Ţării Moscovite: un caftan din atlaz roşu cu desen mărunt în aur, căptuşit cu hermină, un alt caftan pe piei de castor, încă unul căptuşit cu jder, de patruzeci de ori cîte patruzeci de soboli şi de vulpi brune şi albastre, tot atîţia pinteni de argint poleiţi cu aur şi o seamă de păsări dresate pentru vînătoare.

Împreună cu droaia de secretari şi scribi, Nikita luă cu el în Franţa pe Ilia Potapîci Kopîla, însoţit de cei doi ajutori ai săi, Fedka Tăciunaş şi Evtihi Gagara.

V

Într-o dimineaţă devreme, pe la sfîrşitul lui aprilie, anul de graţie 1517, pe şleaul cel mai mare din codrul vechi de la Amboise, pădurarul regal putu zări un pîlc de călăreţi purtînd veşminte atît de ciudate şi vorbind o limbă atît de stranie, încît rămase locului descumpănit şi îi petrecu multă vreme cu privirea, întrebîndu-se nedumerit dacă sînt turci sau trimişii Marelui Mongol, sau poate ai preamăritului Presbyter Ioan care şade la capătul lumii unde se îngeamănă cerul cu pămîntul.

Călăreţii însă, nici turci şi nici trimişii Marelui Mongol sau ai Presbyterului Ioan, erau doar nişte ruşi de la ambasada condusă de Nikita Karaciarov, ce-i drept, venind de pe un meleag nu mai puţin bizar decît al legendarelor seminţii Gog şi Magog.

Alaiul greoi cu servitorimea şi „plocoanele” regale fusese trimis înainte. Cît despre Nikita, el se alăturase suitei ducelui de Urbino. Călăreţii pe care i-a zărit pădurarul însoţeau şoimii persieni, ereţii şi alt păsăret dresat pentru vînătoare trimis în dar lui Francisc I. Preţioasele aripate trebuiau transportate cu infinită grijă, într-o caleaşcă anume, fiecare în cutia ei de mesteacăn căptuşită cu blană de miel.

Alături de convoi, călărea pe zburdalnica iapă sur-rotată însuşi Fedka Tăciunaş.

Era atît de falnic şi înalt de stat, încît pe străzile oraşelor streine trecătorii întorceau capul după el cu mirare. Obrazul smolit îl avea lătăreţ, cu pomeţii ieşiţi în afară, înrămat de părul negru ca smoala. De aici îi şi venea porecla de Tăciunaş, căci părea să fi fost trecut prin foc. Ochii sinilii ca cerul privind leneş şi totodată lacom şi iscoditor orice lucru nou aveau acea expresie schimbătoare şi contradictorie proprie ruşilor, un fel de amestec de sfială şi obrăznicie, naivitate şi şiretenie, tristeţe şi bravură.

Fedka pleca urechea la cele ce vorbeau cei doi slujbaşi ai ambasadei, Martin Uşak şi Ivaşka Trufaneţ, răspunzători în calitate de meşteri în ale vînătorii cu şoimii, cu transportul păsărilor pînă la Amboise.

Ivaşka tocmai povestea despre o partidă de vînătoare organizată în pădurile Châtillonului în cinstea ducelui de Urbino de către prinţul Anne de Montmorency.

— Şi zici că a mers strajnic Gamaiun?

— Ti-i, da' ce-a mers, frăţioare! n-am cuvinte să-ţi spun! se extazia Ivaşka. Nici că se poate închipui. Da să-l fi văzut a doua zi sîmbătă, cînd ieşirăm la Şatilovo (aşa-i zicea el Châtillonului) în poiană să ne distrăm cu zburătoarele. Cînd a ţîşnit o dată în sus... cînd a ţîşnit, drept la cuiburile de raţe s-a oprit! Erau vreo două, ba şi unul de lişiţă. Şi cînd a mai ţîşnit în sus şi a doua oară, cît ai clipi puse pe goană o răţuşcă. Aia dă s-o şteargă în hăţiş să-i scape din gheare, da pas de-o şterge! El de colo cînd îi trage una la scăfîrlie, se şi dă peste cap şi o întinde pe apă, cum dă Dumnezeu. Au vrut s-o puşte din flinte, da n-a mai fost nevoie, o atinsese aşa de zdravăn, că-i dăduseră maţele afară. A mai plutit pe apă cît au mai ţinut-o puterile şi s-a tîrît pe mal să-şi dea duhul. Ei, şi atunci a şi-nhăţat-o Gamaiun al nostru...

Povestea cu atîta foc cum „i-a tras” şi cum „a atins-o”, încît calul de sub el se cabra şi sărea speriat la o parte.

— Mda-a, mult e plăcută inimii asemenea joacă... mormăi cu semeţie Uşak, mare iubitor al unui limbaj plin de emfază. Ţi-alungă tristeţile... Ce să zic, tare-i frumoasă şi de laudă vînătoarea cu ereţi... Da' măre, că nespusă desfătare înfăţoşază aceea de şoimi!

Ceva mai în faţă, la oarecare distanţă de caleaşcă, se legăna în şa şi Ilia Potapîci Kopîlo, însoţit de Evtihi Gagara.

Obrazul oacheş al lui Ilia Potapîci era sever, barba albă colilie, tot aşa şi pletele, totul, totul respira bună-cuviinţă vajnică. Numai în ochişorii verzi şi lăcrimoşi jucau scînteioarele de haz şi de agerime ale unei minţi treze.

Evtihi, deşi avea treizeci de ani trecuţi, de departe arăta atît de subţire şi pirpiriu, ca un băieţaş, cu ţăcălia lui rară pe un obraz atît de comun, că-ţi venea greu să ţi-l întipăreşti în minte. Numai arareori, atunci cînd se însufleţea, ochii lui cenuşii prindeau a scînteia de profundă simţire.

Între timp, Fedka, sătul de trăncăneala celor doi despre şoim şi sitari, simţea nevoia „să filozofeze întru înţelepciuni”, mai cu seamă că, deşi era dimineaţă devreme, se împărtăşise, şi nu o dată, din plosca de la şold, prinzînd ca de obicei gust de „voroavă”.

Din cîte îi ajungeau la ureche, cei doi din faţă discutau despre arta iconografiei, aşa încît dădu pinteni calului şi-i ajunse din urmă.

— Astăzi, spunea Ilia Potapîci, chipurile sfinţilor, în loc să fie zugrăvite, se tipăresc pe foi de hîrtie şi cu acestea se împodobesc bisericile, fără teama de Dumnezeu şi fără ruşine, numai de dragul frumosului. Care foi, tăiate pe o scîndură, sînt tipărite de nemţi şi alţi eretici cu desfrînare multă şi nesaţ, cum li se năzare blestemaţilor, după chipul şi asemănarea meleagului şi a lor înşile, sfinţii purtînd haine spurcate, cum e obiceiul la dînşii, şi nicidecum copiind vechile icoane pravoslavnice. Ba şi Preasfînta Născătoare e zugrăvită de iconari după

moda latinei, cu capul descoperit şi pletele zbîrlite...

— Cum aşa, unchiule? se amestecă Fedka în vorbă, cu smerenie şi prefăcut respect, dar cu tainică poftă de încăierare, după care mai luă o duşcă din ploscuţă. Oare crezi că numai ruşilor li-i dat să zugrăvească icoane? Şi, mă rog matale, de ce n-ar fi şi meşteşugul streinilor de ispravă, dacă e sfînt şi binecuvîntat întru frumuseţe, după cuviinţă?

— Nu-i de nasul tău, Fedka, să bălăcăreşti ca despre cele necurate despre sfintele icoane, îl opri aspru Kopîlo, încruntîndu-se. Astea nu-s vorbe de cuviinţă, ci desfrîu şi curată cîrtire.

— Unde vezi mata cîrtire, unchiule? făcu în chip de supărare Fedka.

— Cel ce îndrăgeşte credinţa streină şi o laudă, îşi bate joc de credinţa lui din strămoşi, căci nu se cuvine a călca rînduielile veşnice.

— Dar nu despre credinţă vorbeam, Potapîci, îţi spuneam doar că perspectiva este lucru bun şi mult folositor.

— Ian ascultă, ce mi-o tot vîri în ochi? Proespectivă în sus, proespectivă-n jos... Doar scrie în scripturi: în afară de spusa sfinţilor părinţi, nu cuteza. Auzit-ai, nepoate?! Că-i proespectivă, că e altăceva, nu cuteza vreo schimbare nici cu gîndul, nici cu fapta. Căci unde-i noutatea, acolo-i strîmbătatea.

— Bine zici, unchiule, se fofilă iarăşi Fedka cu făţarnică supunere. Bine zici. D-apăi şi eu parcă nu spun la fel? Nu de puţine ori zugrăvesc iconarii fără minte şi fără judecată, ori multe, măre, se cer zugrăvite dînd un răspuns anume. Căci scrie în scripturi: copiază întocmai zugrăvelile meşterilor din vechime. Atîta numai că mulţi au fost meşterii din vechime: şi novgorodeni, şi moscoviţi, şi korsuneni, fiecare zugrăvind în felul lui. Unii au una, alţii au alta. Uneori ce-i vechi îţi apare nou, alteori ce-i nou îţi apare vechi. Pas de te descurcă unde-i noutatea şi unde-i vechimea. Ba nu, Potapîci, orice-ai zice, fără minte şi fără judecată nu poate fi nimeni meşter de ispravă!

Bătrînul rămase descumpănit de această întorsătură neaşteptată şi tăcu.

— Şi-apoi, urmă Fedka cu şi mai multă îndrăzneală, unde ai văzut scris că un singur chip, oacheş şi întunecat, se cuvine să aibă sfinţii din icoane. Oare tot neamul omenesc a fost făcut pe un singur calapod? Şi oare toţi sfinţii au fost trişti şi slabi? Nu-ţi vine a rîde cînd auzi asemenea prostie, cum că întunecarea-i demnă de mai multă cinste decît lumina? Eu ştiu că bezna şi întunecarea i-au fost hărăzite numai diavolului de către Domnul Dumnezeu, iar fiilor săi, şi nu numai celor drepţi, dar şi păcătoşilor, le-a făgăduit lumină... „Vă curăţ ca lîna albă şi vă-nălbesc ca neaua...” Şi altă dată: „Eu sînt lumina cea adevărată, cel ce nu mă cunoaşte, umblă în beznă...” 0 spune şi prorocul: „Dumnezeu a intrat în stăpînirea ei şi lumină se făcu...”

Fedka vorbea cu toată sinceritatea, dar nu fără oarecare cărturărească emfază.

Evtihi tăcea. Dar după flăcările ochilor îl vedeai că ascultă lacom.

— După rînduiala lăsată de sfinţii părinţi, dădu s-o ia de la început, nu fără fală, Ilia Potapîci, ceea ce e sfinţit de Dumnezeu este şi luminat...

— Şi ce-i luminat e şi sfînt, îi luă vorba din gură Fedka. Nu, unchiule, asta-i unul şi acelaşi lucru.

— Nicidecum, se înfurie în cele din urmă bătrînul. Există lumină şi de la diavol...

Şi se întoarse spre nepot privindu-l drept în lumina ochilor, ca şi cum s-ar fi întrebat dacă nu e cazul să recurgă la argumentul său de totdeauna, bastonul noduros. Dar Fedka îi susţinea privirea fără să coboare ochii.

Şi atunci Kopîlo ridică dreapta ca pentru a profera un blestem asupra duhului necurat şi spuse solemn:

— Piei, Satană, cu înţelepciunile tale viclene! Isus mi-e lumina şi mîntuirea, şi veselia şi zid nedoborît!

Tocmai ieşeau la sprînceana pădurii Amboise, şi lăsînd în stînga zidurile castelului Cloux, fruntea trenului intra pe porţile oraşului.

VI

Ambasadei ruse îi fu rezervată o locuinţă în apropierea turnului Horloge, la casa notarului regal, maître Guillaume Boureau, ca singura neocupată din oraşul arhiplin de invitaţi.

Astfel Evtihi şi cu tovarăşii lui au trebuit să se mulţumească doar cu o odăiţă la mansardă, tocmai sub acoperişul casei. Aici, în nişa lucarnei, îşi instală el atelierul microscopic: pe nişte policioare aşeză scîndurile din lemn de tei şi de stejar pentru icoane, oale smălţuite cu ulei şi cu cleiuri de somon şi de sturion, străveziu ca cleştarul, cioburi şi cochilii cu poleială topită, şi culori cu ou. Dedesubt Evtihi puse lada căptuşită cu pîslă care-i servea de pat şi atîrnă deasupra ei icoana Maicii Domnului din Uglici, darul monahului Dănilă cel Negru.

Era oarecare strîmtoare şi înghesuială în ungher, în schimb liniştea şi lumina de acolo îţi încălzeau inima. Din lucarnă se deschidea printre coşuri şi cumpenele acoperişurilor o privelişte asupra Loirei celei verzi şi, dincolo de ea, a luncilor bogat tivite pe de margini cu albastrul creştetelor codrului bătrîn. Cîteodată venea de jos, din vreo grădină şi pătrundea pe fereastră, căci zilele erau zăpuşitoare, parfum de mălini, amintindu-i lui Evtihi de patrie, de îndrăgita grădiniţă de zarzavat de la marginea Ugliciului cu brazde de mărar şi hamei, tufe de coacăze şi zăplazul de nuiele pe jumătate prăbuşit dinaintea căscioarei clopotarului de la biserica Bunăvestirii de acolo.

Într-o seară, la cîteva zile după sosirea lor la Amboise, Evtihi şedea de unul singur în ungherul său. Ceilalţi plecaseră la castel, unde se desfăşura un turnir dat în cinstea ducelui de Urbino.

Casa toată dormita în tăcere. Numai sub fereastră gungureau porumbeii, se auzea foşnetul mătăsos de aripi şi din cînd în cînd bătaia răsunătoare a ornicului din turn măsura timpul.

Evtihi citea din *Îndrumarul iconarilor,* cartea lui de căpătîi. Era o culegere de scurte reguli arătînd în ordinea calendaristică, după zile şi luni, în ce fel trebuiesc zugrăviţi sfinţii. Deşi cunoştea cartea din scoarţă în scoarţă, de fiecare dată o recitea cu proaspătă curiozitate şi descoperea în ea noi bucurii. Cu toate acestea, de la o vreme, şi mai ales după discuţia lui Ilia Potapîci cu Fedka în drumul lor spre Amboise, îi reînviaseră în suflet gînduri de nelinişte tăinuite adînc, inspirate de toate cîte văzuse pe meleaguri streine. Şi acestora le căuta alinare răsfoind filele *Îndreptarului,* unicul izvor neabătut în „sublima cunoaştere a chipurilor celor adevărate...”

„Cum adică arăta ca înfăţişare trupească Maica Domnului? citea el într-unul din pasajele preferate. Statura o avea mijlocie, la chip ca bobul de grîu împlinit, părul bălai, ochii ageri cu pupilele negre ca rodul măslinului, sprîncenele ca pana corbului arcuite, nasul nu tocmai scurt, gura ca rozmarinul, plină de o dulce gingăşie, obrazul nici rotund, nici oval, ci doar întrucîtva alungit, cît despre degetele venerabilelor mîini, erau subţiri şi dăltuite. Altfel destul de simplă şi lipsită de moliciune, înfăţişînd toate acestea cu o desăvîrşită smerenie. Hainele – de culoare închisă.”

Sau despre sfînta martiră Ecaterina, care pentru marea frumuseţe a luminatului obraz fusese poreclită de eleni „sora lunii”, ori despre Filaret Milostivul, care „s-a înfăţişat la nouăzeci de ani, dar nici la atît de adînci bătrîneţe nu se schimbase la obraz, ci chipul său venerabil era frumos şi rumen ca mărul domnesc...”

„Are dreptate Fedka, îşi zise Evtihi, spunînd că sfintele chipuri s-ar cădea să fie vesele şi luminoase. Oare Dumnezeu, el însuşi nu şi-a luat o înfăţişare sublimă, iar tot ce-i frumos vine de la Cel-de-sus...”

Dar ceva mai departe citi: „La 9 noiembrie este hramul sfintei Theoctistia Lesbianini. Un pescar oarecare a întîlnit-o în pustiu şi i-a dat cămaşa de pe el să-şi acopere goliciunea. Stătea înaintea lui spăimîntătoare, abia mai păstrînd chip omenesc. Nu se mai vedea la ea trup viu, căci din pricina postului rămase numai ciolane goale cu încheieturile acoperite cu piele. Părul îl avea alb ca lîna de oaie, iar obrazul pîrjolit, puţin spus palid, pămîntiu, ochii căzuţi adînc în găvane şi tot chipul – ca al mortului care zace de multă vreme în groapă. Aproape că nu mai respira şi nu putea vorbi. Nu mai avea în ea nimic din frumuseţea omenească.”

„Prin urmare, îşi zise Evtihi, nu tot ce-i sfînt e şi luminos sau sublim. Există îngerescul pînă şi-n fioroşenia de sălbăticiune care calcă în picioare tot sublimul omenesc, ca la marii martiri.”

Îşi aduse aminte de sfîntul Cristofor înfăţişat adesea în icoanele ruseşti pe care *Îndreptarul,* de ziua hramului acestuia, la 9 mai, îl pomenea astfel: „Despre acest sfînt martir se zice, lucru de mirare, cum că ar fi avut cap de cîine...”

Dar imaginea sfîntului cu cap de cîine îi sădi în inimă o mare nelinişte. Alte

noi gînduri, tulburate şi înfricoşătoare, prindeau a-l frămînta cu îndoieli.

Dădu deoparte *Îndreptarul* şi puse mîna pe o altă carte, vechea psaltire de la Uglici întocmită în anul 1485. După ea învăţase cîndva buchiile şi încă de pe atunci îi cunoştea naivele desene care tălmăceau psalmii.

Întîmplarea făcuse ca psaltirea să nu-i fi căzut în mînă de cînd părăsise Moscova. Şi acum, după ce văzuse nenumărate capodopere ale artei prin palatele şi muzeele Veneţiei, Romei, Florenţei, imaginile cunoscute din fragedă copilărie căpătau dintr-o dată un sens nou şi neaşteptat. Omul albastru, cu gîtul înclinat, care vărsa apă, o ilustraţie la stihul: „Precum e cerbul dornic de-un izvor, aşa-i de doritor sufletul meu după tine, o Doamne!” – se dovedea a fi ştima apelor, iar femeia care zăcea pe pămînt printre grîne era Ceres, zeiţa pămîntului. Tînărul cu cunună împărătească în carul cu cai roşii era Apolo, iar bărbosul bătrîn călare pe monstrul verde, ţinînd o femeie goală, care ilustra stihul: „Blagosloviţi izvoarele mării şi ale rîurilor”, nu era altul decît Neptun cu Nereida.

Oare prin ce minune şi după cîte rătăciri şi transformări ajunseseră zeii izgoniţi din Olimp sub penelul unui străvechi meşter rus din vechime, inspirat dintr-un îndreptar bizantin şi mai vechi, pînă la urbea Ugliciului?

Urîţiţi de penelul artistului primitiv, zeii păreau greoi şi plini de sfială, de parcă le era ruşine de goliciunea lor între severii proroci şi schimnici, sau înfriguraţi şi cu trupurile ţepene în frigul nopţii hiperboreice. Totuşi ici-colo se întrezărea în arcuirea gîtului, a braţului îndoit din cot, în rotunjimea şoldului o ultimă sclipire a farmecului lor nemuritor.

Şi Evtihi recunoscu, nu fără spaimă şi mirare, în aceste figuri familiare, intime şi dragi încă din copilărie, altădată pline de sfinţenie, care defilau pe filele vechii psaltiri de la Uglici, pe ispititorii demoni ai elinilor.

Îi reveneau în memorie şi alte chipuri necurate, transmise din străvechi crestomaţii ruseşti, nişte palide umbre ale antichităţii păgîne. „Fecioara Gorgoneia cu chip omenesc, mîini cu degete, însă cu picioare de cal, precum şi o coadă după toată regula, în timp ce pe cap îi cresc şerpi încolăciţi în loc de păr...” „Giganţi cu un ochi în frunte care îşi au sălaşul pe pămîntul zis al Siciliei, sub muntele Etna...” şi un rege Citovras sau Centaurus „cu cap de om şi picioare de măgar...” „Isatarii sau satirii care sălăşluiesc în codri merei, laolaltă cu fiarele...” şi „care au mersul iute, de nu-i ajunge nimeni, şi umblă goi, doar năpădiţi de păr ca bradul de cetină, şi nu vorbesc, ci doar behăie ca ţapii”.

Evtihi se cutremură şi, dezmeticindu-se, îşi făcu semnul crucii cu evlavie, rostind în şoaptă formula magică a cărturarilor ruşi auzită de la Ilia Potapîci:

„Totu-i minciună, n-a fost nici Centaurus, nici fecioara Gorgoneia, nici oameni acoperiţi de păr. Toate sînt născociri de-ale filozofilor elini. Cît despre farmecele acestora, ele au fost lepădate şi blestemate de pravilele apostolilor şi sfinţilor părinţi...”

Dar se întrebă numaidecît: „Să fie adevărat? Chiar totu-i minciună, totu-i blestemat şi lepădat? Atunci cum de se întîmplă că în vechile biserici ruseşti alături de sfinţi sînt zugrăviţi poeţi şi sibile, înţelepţi păgîni, care au prorocit şi ei

întrucîtva naşterea Domnului şi, deşi necredincioşi, spune *Îndreptarul,* de dragul vieţii în curăţenie s-au împărtăşit şi ei din Sfîntul Duh.”

Şi o mare bucurie păru că desluşeşte Evtihi în aceste slove despre sfinţenia aproape creştinească a prorocilor păgîni.

Se ridică şi luă de pe raft o scîndurică, icoana începută de curînd avînd ca titlu: „Lăudat fie Domnul de orişice suflare”. Nenumăratele chipuri erau zugrăvite aici cu un penel de mare fineţe, iar amănuntele ai fi putut să le desluşeşti doar cu lupa.

În împărăţia cerurilor şedea pe pristol Atoatestăpînitorul, la picioarele lui, în cele şapte sfere cereşti, soarele, luna, stelele, iar de-a curmezişul lor se vedea scris cu slovă de aur: „Lăudaţi-l pre Domnul, ceruri cereşti, lăudaţi-l, soare şi lună, lăudaţi-l stelelor toate, şi tu, lumină.”

Mai jos se vedeau păsări în zbor şi „duhul furtunii”, grindină, zăpadă, copaci, munţi, flăcări ieşind din pămînt, tot felul de Fiare şi tîrîtoare, bezna sub chip de peşteră, iar de-a curmezişul lor scria: „Lăudaţi-l pre Domnul, pomilor cu roadă, şi voi, cedri toţi, şi voi fiarelor, şi voi culmilor toate...”

De-o parte şi de alta se vedeau oşti de îngeri, împăraţi, juzi, mulţimi omeneşti fără număr, iar de-a curmezişul lor stătea scris: „Lăudaţi-l pre Domnul, îngerilor toţi, lăudaţi-l voi fii ai lui Israel, neamurile toate şi popoare cîte sînt pe lume...”

Evtihi se apucă de lucru, şi, neştiind să exprime într-altfel sentimentele care-i umpleau mima ca potirul, pînă-n margini, adăugă de la dînsul, alături de figurile tradiţionale, pe mucenicul Cristofor cel cu cap de cîine şi pe Centaurus, zeul fiară.

Ştia că astfel calcă regula *Îndreptarului,* dar n-avea în suflet îndoială şi nici ispită. I se părea că o mînă nevăzută îi îndrumă penelul.

Şi sufletul său intona laolaltă cu cerul şi infernul, cu focul şi duhul furtunii, cu munţii şi copacii, cu fiarele şi năpîrcile, cu oamenii şi puterile fără trup, laolaltă cu însuşi Cristofor cel cu cap de cîine şi cu Centaurus transformat în Crist, mereu acelaşi cînt:

„Lăudat fie Domnul de orişice suflare...”

VII

Francisc I era un mare muieratic. De cîte ori pleca în vreo campanie, alături de marii dregători, nebuni, măscărici, pitici, astrologi, bucătari, harapi, mignoni, paznici ai haitei şi prelaţi, îl urmau neapărat şi „fetiţele vesele” sub ocrotirea unei „doamne respectabile”, Johanna Liegner. Şi ele luau parte la toate festivităţile, chiar şi la procesiunile religioase. Astfel curtea regală se contopea cu bordelul ambulant şi era greu să-ţi dai seama unde sfîrşeşte prima şi începe cel de-al doilea, căci „fetiţele vesele” erau şi ele pe jumătate doamne de curte, iar veritabilele doamne de curte se învredniceau a dobîndi soţilor, prin desfrîu,

colanul de aur al sfîntului arhanghel Mihail.

Şi risipa regelui pentru răsfăţul femeilor era fără margini. Dările şi birurile se măreau pe zi ce trecea, şi totuşi vistieria era goală. Cînd Francisc se convinse că nu mai are ce lua de la popor, începu să-i despoaie pe dregătorii săi luîndu-le preţioasa veselă de argint, ba într-o zi bătu monedă din grilajul de argint de la mormîntul sfîntului Martin de Tours.

De altminteri, nu pentru că ar fi fost liber-cugetător, ci de nevoie, căci se socotea fiul credincios al bisericii romane şi orice eres şi păgînie o pedepsea cumplit ca pe o crimă de lezmajestate.

Încă de pe timpul lui Ludovic cel Sfînt se împămîntenise o credinţă în popor cum că regii din neamul Valois ar poseda puteri tămăduitoare. Doar cu o atingere a mîinii puteau tămădui rîioşi şi scrofuloşi. De obicei, de Paşti, de Crăciun sau de Rusalii şi alte sărbători mari veneau din toate colţurile Franţei, ba chiar din Spania, Italia, Savoia, cîrduri de bolnavi şi schilozi.

La fel şi în timpul serbărilor date cu prilejul cununiei lui Lorenzo de Medici şi a botezului delfinului se adunase la Amboise lume puzderie, astfel că în ziua hotărîtă li se deschiseră conform tradiţiei porţile castelului.

Înainte vreme, cînd credinţa era mai înrădăcinată în oameni, monarhul, trecînd de la un bolnav la altul şi făcînd semnul crucii asupra fiecăruia, rostea formula sacramentală: „Regele te-a atins, Dumnezeu te va tămădui”. De la o vreme însă, de cînd ea slăbise şi tămăduirile erau mai rare, formula căpătase forma unei urări: „Tămăduiască-te Dumnezeu, căci regele te-a atins”.

Ceremonialul tămăduirii luînd sfîrşit, au fost aduse trei prosoape, unul muiat în oţet, altul în apă curată şi cel de-al treilea în parfum de floare de portocal. Monarhul se spălă, şi îşi şterse cu ele mîinile, obrazul, gîtul.

După această paradă a sărăciei, urîţeniei şi mizeriei omeneşti, Francisc dori să-şi risipească indispoziţia, odihnindu-şi ochii pe ceva frumos. Îşi aduse aminte că de multă vreme se gîndea să viziteze atelierul lui Leonardo şi pomi spre Cloux, însoţit de o mică suită alcătuită din curtenii săi cei mai apropiaţi.

Leonardo, neluînd în seamă starea de slăbiciune şi răul din trup, se apucase încă de dimineaţă să lucreze la Ioan Pretesa.

Razele piezişe ale asfinţitului pătrundeau prin ferestrele ogivale ale atelierului, luminînd o cameră mare şi rece, cu podeaua de cărămizi şi tavanul din grinzi de stejar, în timp ce artistul, profitînd de ultimele reflexe ale zilei, se grăbea să termine mîna ridicată a Botezătorului ce arăta către cruce, cînd deodată sub fereastră se auziră paşi şi glasuri omeneşti.

— Nu primeşti pe nimeni, auzi? se întoarse el spre Francesco Melzi. Pe nimeni! Spune-le că sînt bolnav sau că nu sînt acasă.

Ucenicul ieşi în vestibul să-i oprească pe nepoftiţi, dar văzîndu-l pe rege, îi deschise uşa înclinîndu-se cu respect.

Leonardo abia mai apucă să tragă pologul peste portretul Giocondei pînă ce

regele intră în atelier. Se afla alături de şevaletul la care lucra. Era o regulă pe care o respecta neabătut şi întotdeauna, căci nu-i plăcea s-o vadă streinii.

Francisc era îmbrăcat cu o eleganţă şi un lux nu tocmai de bun-gust, cu haine prea viu colorate, încărcate de aurărie, broderii şi pietre preţioase. Purta un pantalon negru de atlaz strîns pe corp, peste care cădea o camizolă scurtă de catifea neagră dungată cu brocart auriu, cu mînecile exagerat de bufante şi cu nenumărate despicături sau „ferestre”, o beretă tot neagră turtită, împodobită cu o pană albă de struţ. Deschizătura de la piept de formă dreptunghiulară descoperea un gît alb şi zvelt, ca dăltuit din fildeş.

Şi mai presus de toate, era peste măsură de parfumat.

Avea pe atunci douăzeci şi patru de ani. Admiratorii săi susţineau că avea atîta măreţie în înfăţişare, încît era de ajuns să-i priveşti chipul ca să exclami fără a-l cunoaşte: iată regele!

Într-adevăr, era zvelt, foarte puternic şi nu lipsit de graţie, ştia să fie fermecător de amabil, dar în obrazul său prelung şi îngust, foarte alb, înrămat de o coleretă inelată, neagră ca smoala, cu nasul peste măsură de lung, subţire şi ascuţit ca un jungher înfipt între ochişorii mici de-o viclenie rece, lucind asemeni cositorului, unde-i tăietura proaspătă, cu buzele subţiri, foarte roşii şi întotdeauna umede, se citea o expresie neplăcută, de patimă animalică nedisimulată, ca la maimuţe sau la ţap, făcîndu-l să semene unui faun.

Leonardo dădu să-şi plece genunchiul înaintea monarhului, după rînduiala curţii, acesta însă nu-l lăsă, ci plecă el genunchiul, îmbrăţişîndu-l cu respect.

— De mult nu ne-am văzut noi doi, maître Leonard, spuse regele cu căldură. Cum o mai duci cu sănătatea? Tot lucrezi, lucrezi? Ai cumva vreun tablou nou?

— Bolesc, sire, îi răspunse artistul şi puse mîna pe portretul Giocondei, să-l dea deoparte.

— Ce ai acolo? întrebă Francisc.

— Un portret vechi, sire. Aţi mai binevoit a-l vedea...

— N-are a face, arată-mi-l. Tablourile tale, cu cît le priveşti, cu atît te încîntă mai mult.

Văzînd că artistul şovăie, unul din curteni se apropie şi trase pologul, dezvelind pe Gioconda, iar regele se instală într-un fotoliu şi rămase îndelung să-l privească.

Leonardo asista mut la scenă, mai întunecat decît noaptea.

— E uimitor! rosti în sfîrşit Francisc, ca şi cum s-ar fi trezit dintr-o reverie. Iată cea mai frumoasă femeie din cîte am văzut vreodată! Cum o cheamă?

— Madonna Lisa, soţia cetăţeanului florentin pe nume Giocondo, răspunse Leonardo.

— Ai pictat-o demult?

— Sînt de-atunci zece ani.

— E la fel de frumoasă şi acum?

— A murit, sire.

— Maître Leonard de Vinci, îl lămuri pe rege poetul de curte Saint-Gelais, pocindu-i numele după moda franţuzească, a lucrat cinci ani la acest tablou şi n-a izbutit să-l termine... Sau cel puţin aşa susţine.

— Nu l-a terminat? se minună regele. Dar ce-i mai lipseşte? Madonna Lisa parcă-i vie, doar că nu vorbeşte...

— Eşti bun de invidiat, maître Leonard, i se adresă apoi artistului. Să petreci cinci ani alături de o asemenea femeie! Nu te poţi plînge de soartă, ai fost fericit, bătrîne!... Dar mă întreb ce-o fi păzit soţul ei? Dacă ea n-ar fi murit nu l-ai fi terminat probabil nici pînă-n ziua de azi, nu-i aşa?

Şi adunîndu-şi pleoapele peste ochişorii pofticioşi, se făcu şi mai asemănător cu faunul. Nici nu-i trecea prin minte că monna Lisa ar fi putut rămîne soţie credincioasă.

— Da, prietene, adăugă el zîmbind cu tîlc, recunosc, te pricepi la femei. Ce umeri! Ce sîni! Iar cele ce nu se văd trebuie să fi fost şi mai superbe...

O privea cu ochii bărbatului care dezbracă femeia şi o posedă cu mîngîieri neruşinate.

Leonardo tăcea, numai obrajii îi păreau peste măsură de palizi şi ochii plecaţi în pămînt.

— Ca să pictezi un asemenea portret, urmă regele, nu e de-ajuns ca să fii un mare artist, trebuie să pătrunzi şi în sfînta sfintelor a inimii de femeie, în acel labirint prin care poţi umbla numai condus de ghemul lui Dedal pe care nici Belzebut nu-l mai descurcă! Ia te uită la ea, ce cuminte şi smerită şade. Şi-a adunat mînuţele pe piept ca o călugăriţă, de-ai zice că nu-ţi tulbură nici apele, dar ia încrede-te în dumnezei şi încearcă de află ce are pe suflet!...

Souvent famme varie
Bien fol est qui s'y fie...[2]

cită el din cîntecul pe care într-o zi, meditînd asupra perfidei femeieşti, îl compusese şi-l săpase cu diamantul pe unul din geamurile castelului din Chambord.

Leonardo se dăduse mai la o parte, prefăcîndu-se că vrea să tragă şevaletul cu un alt tablou mai aproape de lumină.

— Nu ştiu dacă-i adevărat, sire, şopti regelui la ureche Saint-Gelaise în aşa fel ca să nu-l poată auzi Leonardo, dar unii m-au asigurat că acest caraghios nu numai că n-a iubit-o pe monna Lisa Gioconda, dar că n-a existat în toată viaţa lui nici măcar o singură femeie, ba chiar că ar fi virgin...

Şi mai adăugă ceva şi mai încet, cu un zîmbet jucăuş, probabil o glumă

2[*] Adesea femeile-nşală
Şi cel ce le crede e nebun

scabroasă cu privire la iubirea socratică, la neobişnuita frumuseţe a unora dintre ucenicii lui Leonardo şi la moravurile libertine ale meşterilor florentini.

Francisc se miră, dar se mulţumi să strîngă din umeri cu un zîmbet de îngăduinţă, zîmbetul omului de lume inteligent şi lipsit de prejudecăţi, care trăieşte după plac, dar îi lasă şi pe alţii să trăiască, înţelegînd că în asemenea treburi gusturile nu se discută.

După Gioconda îi atraseră atenţia cartonul de alături, încă neterminat.

— Dar asta ce-i?

— Judecînd după tirs şi după ciorchini, trebuie să fie Bacchus, presupuse poetul.

— Dar cel de aici? întrebă regele arătînd un altul.

— Un al doilea Bacchus? murmură în nehotărîre Saint-Gelais.

— Ciudat! se miră Francisc. Pletele, pieptul, faţa, ca de fecioară. Dar ştii că seamănă cu Lisa Gioconda? Are acelaşi zîmbet.

— Poate e Androgin? observă poetul, şi cînd regele, care nu se lăuda cu o prea vastă cultură, întrebă cine-i acela, Saint-Gelais îi aminti o veche fabulă a lui Platon despre fiinţele bisexuate, bărbaţi-femei, mai perfecte decît oamenii de o frumuseţe sublimă, copii ai Soarelui şi ai mamei Terra care îmbinau cele două principii, feminin şi masculin, dar atît de puternice şi de mîndre, încît, asemenea titanilor, şi-au pus în gînd să se răzvrătească împotriva zeilor şi să-i izgonească din Olimp. Zeus, îmblînzindu-i, dar nevoind să nimicească pe răzvrătiţi, spre a nu renunţa la rugăciunile şi jertfele lor, i-a despicat în două cu ajutorul fulgerului său „cum taie ţărăncile cu o aţă ouăle fierte tari, ca să le pătrundă mai bine sarea...” spune Platon. De atunci cele două jumătăţi, bărbatul şi femeia, se doresc şi se caută cu acel dor nepotolit care se cheamă dragoste, amintindu-le veşnic oamenilor de primordiala unitate de sex.

— Poate că maître Leonard a încercat să reînvie în realizarea acestui vis al său ceea ce nu mai există în natură? încheie poetul. Să unească cele două naturi, masculină şi feminină, dezbinate de către zei?

Ascultîndu-i explicaţiile, Francisc privea şi acest tablou cu aceiaşi ochi neruşinaţi care dezbracă, după cum făcuse mai adineauri cu monna Lisa.

— Dă o dezlegare dubiilor noastre, meştere, i se adresă el artistului. Cine e, Bacchus sau Androgin?

— Nici unul, nici celălalt, sire spuse Leonardo, roşind, de parcă se simţea vinovat cu ceva. Este Ioan Pretesa.

— Pretesa? Nu se poate! Ce tot spui!...

Dar privind mai îndelung tabloul, observă în adîncul lui întunecat crucea de trestie şi clătină din cap nedumerit.

Acest amestec de sfinţenie cu lucru necurat i se părea un sacrilegiu şi în acelaşi timp îi plăcea. De alminteri, îşi zise că nu merită să-i dea importanţă. Cîte

năzdrăvănii nu le trec prin minte artiştilor?

— Maître Leonardo, voi cumpăra ambele tablouri: pe Bacchus, vreau să spun pe Ioan Botezătorul, şi pe monna Lisa Gioconda. Cît ceri pe ele?

— Sire, dădu să spună artistul cu sfială, ele nu sînt terminate. Socoteam că...

— Fleacuri! îl întrerupse Francisc. Pe Ioan termină-l dacă ţii cu tot dinadinsul. Mai aştept. Dar de Gioconda nu cumva să te atingi. Tot n-ai putea-o face mai frumoasă. Şi apoi, vreau s-o am la mine numaidecît, mă auzi? Deci, spune preţul şi nu te teme, doar n-am să mă tocmesc!

Leonardo încerca să găsească o scuză, un pretext pentru a-l refuza. Dar ce putea să spună acestui om care prefăcea în scabroasă trivialitate orice-ar fi atins? Cum ar fi putut să-i explice ce însemna pentru dînsul portretul Giocondei şi de ce nu s-ar fi învoit pentru tot aurul din lume să se despartă de el?

Francisc îşi închipuia că Leonardo tace temîndu-se că preţul cerut va fi prea mare.

— Bine, fie, dacă nu vrei să mi-l spui tu, îl voi fixa eu. Şi spuse, arătînd spre portretul monnei Lisa:

— Trei mii de é*cus.* E prea puţin? Atunci trei mii cinci sute ‘?

— Sire, dădu să spună iarăşi cu voce tremurătoare artistul, rog pe majestatea-voastră să mă creadă...

Dar tăcu şi obrajii îi păliră iarăşi.

— Fie, patru mii, maître Leonardo. Mi se pare că-i de-ajuns, nu-i aşa?

O şoaptă de uimire foşni în rîndurile curtenilor. Niciodată nici unul din protectorii artelor, nici măcar Lorenzo de Medici nu oferise un asemenea preţ pentru vreun tablou.

Cuprins de o tulburare de nedescris, Leonardo ridică ochii la Francisc. Era gata să-i cadă la picioare şi să-l implore să nu i-o ia pe Gioconda lui cum implori numai să ţi se cruţe viaţa. Însă Francisc luă tulburarea lui drept elan de recunoştinţă, se ridică şi, plecînd, îl îmbrăţişă din nou.

— Prin urmare, batem palma? Patru mii. Banii îi vei primi cînd doreşti. Mîine trimit după Gioconda. Fii pe pace, am să-i găsesc un loc, de-ai să rămîi şi tu mulţumit. Îi cunosc valoarea şi voi şti s-o păstrez pentru urmaşi.

După plecarea regelui, Leonardo căzu sfîrşit în jeţ. O privea pe Gioconda descumpănit, nevenindu-i să creadă că s-a întîmplat ceea ce se întîmplase. Îi treceau prin minte planuri copilăreşti absurde, s-o ascundă undeva unde nimeni să n-o poată găsi şi să n-o restituie nici dacă l-ar ameninţa pedeapsa cu moartea sau s-o trimită în Italia cu Francesco Melzi, ba chiar să fugă el însuşi cu ea.

Afară pogora amurgul. Francesco tot deschidea uşa atelierului, dar nu îndrăznea să-l tulbure cu vorba pe învăţătorul său. Leonardo şedea în faţa Giocondei şi în surul amurg chipul lui părea alb şi nemişcat ca de mort.

Noaptea el veni în odaia lui Francesco, care se culcase, dar încă nu dormea.

— Scoală, Francesco, mergem la castel. Trebuie să-i vorbesc regelui.

— E tîrziu, învăţătorule. Ai obosit de atîta trudă azi. Şi nici nu te simţi prea bine. Ce-ar fi să laşi pe mîine?

— Nu, nu, acum. Aprinde felinarul şi condu-mă. Deşi, dacă nu vrei, mă duc şi singur...

Francesco se ridică din pat fără alte obiecţii, se îmbrăcă şi amîndoi porniră spre castel.

VIII

Aveau de mers pînă acolo cel mult zece minute, însă drumul era greu şi abrupt, iar caldarîmul schilodit de hîrtoape.

Leonardo mergea anevoie, sprijinindu-se de braţul lui Francesco.

Noaptea fără o stea pe cer era zăpuşitoare, neagră, de parcă mergeau pe sub pămînt. Vîntul bătea în rafale şi sub năvala lui crengile copacilor se cutremurau cu spaimă şi dureros. Sus, deasupra lor şi printre ele, scînteiau geamurile luminate ale castelului şi se revărsau din ele frînturi de melodii.

Regele cina în mijlocul unei societăţi alese şi intime, amuzîndu-se cu jocul său preferat: tinere doamne de curte şi *demoiselles* erau puse să bea de faţă cu toată lumea dintr-o cupă de argint cu iscusite incrustaţii la gură şi pe picior, înfăţişînd obscenităţi, şi se distra copios să vadă cum reacţionează fiecare. Unele rîdeau, altele roşeau pînă la lacrimi, se înfuriau, închideau ochii să nu vadă sau, în sfîrşit, se prefăceau că, deşi văd, nu înţeleg nimic.

Era de faţă şi sora bună a regelui însuşi, prinţesa Marguerite sau „perla perlelor”, cum i se mai zicea. Arta de-a place „îi era mai necesară decît pîinea cea de toate zilele”. Dar fermecîndu-i pe toţi, rămînea ea însăşi rece, numai pe fratele ei îl iubea cu o iubire stranie, exaltată. Slăbiciunile lui i se păreau calităţi, viciile – virtuţi, iar figura de faun – chipul frumosului Apolo. Ar fi fost gata oricînd să-i jertfească viaţa sau cum spunea ea singură: „nu doar să-mi risipesc în vînt cenuşa trupului, dar să-mi dau pentru el şi sufletul nemuritor...” Umblau zvonuri că l-ar iubi mai mult decît era îngăduit unei surori să-şi iubească fratele. Iar el apela la ajutorul ei nu numai în împrejurări ca boala, primejdia, truda, dar şi în toate aventurile sale amoroase.

În seara aceea avea să bea din cupa obscenităţilor o nouă invitată, fiinţă foarte tînără, aproape un copil, urmaşa unui neam ilustru descoperită de către Marguerite într-un fund de ţară al Bretagnei şi prezentată la curte, care de altmiteri şi începuse să-i placă maiestăţii-sale. Tînăra n-avea nevoie să se prefacă, într-adevăr nu ştia ce reprezintă încrustaţiile obscene şi dacă roşea puţin era doar pentru că simţea toţi ochii pironiţi asupra sa.

Aşa încît regele era foarte vesel.

Şi tocmai atunci i se anunţă sosirea lui Leonardo.

Francisc porunci să fie poftit înăuntru şi, însoţit de Marguerite, porni în întîmpinarea lui.

În timp ce artistul, cu ochii plecaţi de sfială, trecea prin sălile luminate ca ziua, printre doamne şi cavaleri, pretutindeni îl petreceau priviri parcă mirate, parcă batjocoritoare. Pînă şi cei mai uşuratici ori lipsiţi de griji dintre oaspeţi simţeau că bătrînul acesta înalt, cu plete lungi şi cărunte şi chipul posac, cu privirile sfioase ca de sălbăticiune aduce cu el, asemenea omului care intră în casă de afară din ger, un suflu de pe alt tărîm, strein sufletului lor.

— A-a, maître Leonard! îl salută regele, îmbrăţişîndu-l după obicei. Eşti un oaspete rar! Cu ce te putem ospăta? Ştiu, ştiu, nu mănînci carne. Dar poate legume sau fructe?

— Vă mulţumesc, sire... Iertaţi-mă, dar aş dori să vă spun cîteva cuvinte...

Regele îl privi lung.

— Ce-i cu tine, prietene? Ori eşti cumva bolnav?

Îl conduse mai la o parte şi-l întrebă arătînd spre sora lui:

— Nu te deranjează?...

— O, nicidecum, răspunse artistul făcînd o plecăciune Margueritei. Îndrăznesc să sper că alteţa-sa va interveni în favoarea mea...

— Vorbeşte. Oricînd sînt bucuros să te ascult, ştii asta.

— Vreau să vă adresez o rugăminte în aceeaşi chestiune, sire... În legătură cu tabloul pe care aţi binevoit a-l cumpăra... portretul monnei Lisa...

— Cu-um? Iarăşi...? De ce nu mi-ai spus atunci? Ce om de haz! Credeam că ne-am înţeles din preţ.

— Nu despre bani e vorba, sire...

— Dar atunci despre ce?

Şi Leonardo simţi că nu e în stare să vorbească despre Gioconda sub privirile indiferent amabile ale acestui om.

— Sire, rosti el în sfîrşit, învingîndu-se, sire, fiţi milostiv, nu-mi luaţi acest portret. E oricum al vostru şi nu-i nevoie să-mi daţi bani pe el. Lăsaţi-mi-l doar pentru un timp, pînă la moartea mea...

Tăcu lăsînd fraza să plutească neterminată şi îşi îndreptă ochii cu implorare către Marguerite.

Regele strînse din umeri şi se încruntă.

— Sire, interveni tînăra fată, împliniţi-i ruga lui maître Leonard. A meritat-o. Fiţi milostiv!

— Şi tu, surioară? O, dar atunci e un adevărat complot! Marguerite puse

mîna pe umărul fratelui şi-i şopti la ureche:

— Cum de nu vezi? O iubeşte şi azi!...

— Dar e moartă de mult!

— N-are importanţă. Nu-i poţi iubi şi pe cei duşi? Doar singur spuneai că este vie în portret. Fii milostiv, frăţioare, şi lasă-i această ultimă mîngîiere a trecutului, nu-l mîhni pe bătrîn...

Şi ca un vis straniu înmuguri în inima lui Francisc amintirea unei legende a eternei uniri a sufletelor într-o iubire nepămînteană şi a fidelităţii cavalereşti, ceva de mult uitat, poate auzit pe băncile şcolii, poate citit în vreo carte. Simţi nevoia să fie generos.

— Fie cum vrei, maître Leonard, spuse cu un surîs neîncrezător. Se vede treaba că mă întreci în îndărătnicie. De altminteri, ai ştiut să-ţi alegi apărătoarea. Fii pe pace, îţi voi îndeplini dorinţa. Numai ţine minte, tabloul îmi aparţine şi ai să primeşti banii cu anticipaţie. Şi bătîndu-l pe spate prieteneşte:

— Nu te teme, prietene, nimeni n-o să te despartă de Lisa ta! Te asigur.

Margueritei îi dădură lacrimile. Ea întinse cu zîmbet molcom mîna artistului şi el i-o sărută cu veneraţie.

În aceeaşi clipă orchestra atacă o melodie veselă şi începu balul. Perechile porniră a se roti în jurul lor.

Şi nimeni nu-şi mai aminti de moşneagul ciudat, atît de strein lor şi întregii atmosfere, care trecuse pe acolo ca o umbră, ca să se întoarcă apoi în bezna nopţii neagră ca într-o subterană, fără lună, fără stele, fără o geană de lumină.

IX

Ca să intre în posesia moştenirii lăsate de o rudă de departe, Francesco trebuia să apeleze, pentru întocmirea unor acte, la notarul regal din Amboise. Maître Guillaume Boureau se dovedi a fi un om amabil şi un mare admirator al lui Leonardo.

Într-o zi, discutînd cu Francesco despre unele lucrări ale învăţătorului, notarul observă între altele, şi mai mult în glumă, că are şi el în casă un pictor uimitor venit tocmai de pe meleaguri hiperboreice. Iar cînd Francesco se arătase curios să-l cunoască, maître Guillaume îl conduse în pod şi aici îi arătă în mansarda de lîngă hulubărie un atelier miniatural de iconar instalat în nişa unei lucarne. Era atelierul lui Evtihi Paiseievici Gagara.

La rîndul său, Francesco, voind să-şi mai înveselească învăţătorul, care în ultimele zile era tot mai dus pe gînduri, îi povesti despre atelierul iconarului ca despre o ciudăţenie ce merita văzută cu primul prilej potrivit. Leonardo nu uitase convorbirea sa pe cînd fusese la Milano, cu prilejul serbării Veacului de Aur, cu solul Moscovit, Nikita Karaciarov, despre îndepărtata Moscovă şi dori să-l vadă pe

artistul venit din ţara de basm.

Astfel că într-o seară – era la vreo cîteva zile după ce Francisc cumpărase portretul Giocondei – cei doi îi făcură o vizită lui maître Guillaume.

Şi în seara aceea, colegii lui Evtihi plecaseră să petreacă la un bal mascat ce se dădea la castel. Evtihi avea de gînd să meargă şi el, şi s-ar fi dus desigur dacă Ilia Potapîci, el însuşi obligat de protocol să asiste la bal, nu l-ar fi sfătuit să renunţe.

— Cînd se adună aici bărbaţii şi femeile cu măşti şi chipuri de scîrbă, îndată pică şi niscai hulitori, avînd gusle, drîmbe, fluiere, dairele, scălîmbăindu-se şi ţopăind, cîntînd cîntece măscăroase, după obiceiul franţuzesc, şi tot omenetul fără alegere se pune să beie beuturi beţive şi fiecare bărbat îi întinde nevestei altuia pocalul cu beutură, sărutîndu-i gura, şi atunci se porneşte curat rîu de vorbe tainice şi uneltiri păcătoase, şi o slobozenie a mîinilor ce nu s-a văzut, punîndu-se la cale alte alea...

Şi nu atît de teama ispitei, cît pentru a lucra la noua sa icoană „Lăudat fie Domnul de orişice suflare”, rămase Evtihi acasă şi, instalîndu-se pe locul obişnuit, în lucarnă, se apucă de lucru,

Pînă şi amănuntele cele mai neînsemnate i se păreau la fel de sfinte ca şi regulile cele înalte. Se îngrijea nu numai de frumuseţea icoanei, dar şi de trăinicia ei. O picta în aşa fel, ca să dureze veacuri fără stricăciune.

Lemnul de tei sau de arţar din cel mai obişnuit îl alegea anume de culoare albă uniformă şi numai de la copacii care creşteau pe loc înalt şi uscat, ca să nu putrezească cu uşurinţă. Scîndurica o chituia cu mare grijă, astupînd toate şănţuleţele, apoi o încleia zdravăn cu clei de cegă bine legat, o îmbrăca în pînză de in, mai veche, asta pentru ca să fie suplă, acoperind-o cu mai multe straturi de grund lichid, dar nu din cel de cretă, folosit de obicei de meşterii care se gîndesc mai mult la ieftinătate decît la trăinicia operelor lor, ci pe cel mai de preţ, din alabastru durabil şi fin. Îl lăsa să se zvînte bine şi-l lustruia apoi cu şomoiog de barba-ursului, după care „însemna”, adică aşternea cu o pensulă fină muiată în tuş contururile, copie fidelă după un model străvechi, şi ca să nu să se încurce cînd va începe să lucreze în culori, cu vîrful unui cui pilit săpa un şănţuleţ în tot lungul conturului. În sfîrşit, pregătea culorile dizolvîndu-le cu gălbenuş de ou şi frecîndu-le în cioburi de oale şi scoici, iar pe cele mai gingaşe, pe propriile unghii care-i ţineau loc de paletă.

Abia după aceea se apuca să picteze întîi fondul şi toate amănuntele, totul în afară de chipurile omeneşti: munţii ca nişte cuşme rotunde şi îndesate, copacii ca nişte ciuperci, ierburile ca nişte alge sau pene negre-roşcate presărate cu steluţe azurii de nu-mă-uita, norii în chip de semicercuri albe şi neregulate. Odăjdiilor le da întîi un grund cafeniu-închis, apoi încondeia faldurile şi pe alocuri le înălbea. Podoabele de aur de pe mantiile îngerilor şi sfinţilor, cîrlionţii ierbii şi cîrceii cei mai subţiri Evtihi îi poleia cu aur de cervoneţi, cu o andrea – „prin zgîriere”.

Toate acestea erau gata la icoana pe care o picta. În seara aceea avea să se

apuce de partea cea mai de seamă a muncii – zugrăvirea feţelor. Le grundui la fel ca şi veşmintele cu o culoare închisă, după care prinse „a le învia” treptat cu trei nuanţe de ocru, una mai deschisă decît alta, şi în fine „a le rumeni obrăjorii, guriţa, bărbia, gîtişorul”...

Şi pentru că nu se împăca deloc cu tonalităţile albe transparente ale zugrăvelii vechi novgorodene, Evtihi înclina către stilul cel nou, înrudit cu acela al lui Rubliov care se inspira din vechea pictură bizantină, mai aproape de desăvîrşire sau „plutitoare ca norii”, cum îi ziceau meşterii de pe atunci, căci pretindea să se pună un strop de trandafiriu în umbrele uşoare şi luminoase. Dar mai cu seamă se îngrijea ca figurile de bărbaţi să fie venerabile, cu barba cînd scurtă şi inelată, cînd lungă şi bogată pînă la pămînt, cînd lată cît pieptul, „miţoasă şi cu smocuri”, ori „afumată”, „înspicată cu galben” sau „sare cu piper”, iar expresia feţelor, vajnică şi severă, sau duioasă şi „muiată-n cazn㔓.

Se cufundase de-a-ntregul în trudă, cînd deodată auzi foşnet şi bătaie de aripi. Asta însemna că vecinica lor, nevasta cea tînără a gîrbovului brutar, dă grăunţe la porumbei. Şi de cîte ori nu a privit-o pe furiş!

Într-adevăr, în dreptunghiul întunecat al ferestrei de deasupra grădiniţei, străvăzîndu-se printre crengile de liliac, stătea brutăreasa. De acolo de sus, Evtihi putea să vadă mai jos de gîtul dezgolit de decolteu adîncitura dintre sîni şi umbra ei caldă şi îmbietoare. Avea pielea daurită de pistruii mărunţi şi părul roşcovan lucind în soare ca aurul cervoneţilor.

„Copile, nu te uita zadarnic la frumuseţea femeiască, îşi aminti iconarul de ce-i spunea Ilia Potapîci, pentru că frumuseţea asta întîi te îndulceşte ca mierea săţioasă, ca după aceea de multe ori să-ţi fie mai amară ca pelinul şi ca fierea. Nu-ţi ridica ochii la ea, spre a nu-ţi hărăzui tu însuţi pierzania. Ci fugi de ea, fiule, şi nu întoarce ochii ca Noe cînd a fugit de potop şi Lot de Sodoma şi Gomora. Căci ce este femeia? O capcană făurită de diavol care te îmbie cu dulceţurile ei. O clevetitoare a sfinţilor şi o ştrengăriţă fără leac. O sărbătoare a Satanei şi un cuib de vipere. O floare diavolească şi o boală fără nădejde de întremare. O capră fără astîmpăr şi un vînt din miazănoapte. O zi fără soare şi o crîşmă ovreiască. Mai bine friguri rele decît o muiere în casă. Frigurile te scutură cît te scutură, da tot te lasă, pe cînd de muiere nu scapi pînă-n ceasul morţii. E ca buba-n cap, ici te doare, colo te ustură. Dacă te porţi blînd cu ea, îşi ia nasul la purtare, dacă o baţi, turbează. O muiere rea e mai rea ca orice rău.”

Cu toate aceste sfaturi, Evtihi nu-şi lua ochii de la vecină, ba chiar îi răspunsese într-o zi la zîmbetul ce-i înflorea fără voie pe gură cu un zîmbet la fel de nevoit.

Cînd se întoarse la truda sa, tocmai îi zugrăvea uneia din martire acelaşi păr auriu-roşcat ca al frumoasei brutărese, cînd deodată se auziră voci pe scară şi intră bătrînul tîlmaci Vlasi, urmat de maître Guillaume, proprietarul casei, Francesco Melzi şi Leonardo.

Oaspeţii, îl lămuri Vlasi, doresc să-ţi vadă atelierul. Şi Evtihi se sfii atît de tare, aproape se sperie, încît stătu cu ochii în pămînt mai tot timpul cît rămaseră ei în odăiţă. Numai lui Leonardo îndrăznea să-i arunce din cînd în cînd cîte o

privire cu coada ochilor, căci chipul său îl impresionase cel mai mult. I se părea că seamănă cu sfîntul Ilie, aşa cum este înfăţişat în *Îndreptar.*

Cînd Leonardo termină de examinat cu de-amănuntul atelierul acela miniatural, cum nu i se întîmplase să mai vadă, cu pensule, pile, scîndurele, scoici cu vopsele, cioburi cu clei şi cu ulei, privirile i se opriră fără voie pe icoana „Lăudat fie Domnul de orişice suflare”. Deşi Vlasi, care mai mult încurca decît lămurea lucrurile, nu ştiu să tălmăcească sensul inscripţiilor, Leonardo înţelese ideea care stătea la baza acestei picturi şi se miră că acest iconar modest a putut să atingă asemenea culme a înţelepciunii omeneşti.

Oare cel care şedea pe pristol deasupra celor şapte sfere cereşti cîntate de toate glasurile naturii, ale cerului şi iadului, preaslăvite de foc şi de duhul furtunii, de plante şi de animale, de oameni şi de îngeri, oare nu era el „Primul Motor” al divinei mecanici – *il Primo Motore* al lui Leonardo însuşi?

De asemeni cercetă cu neabătută luare-aminte şi curiozitate *Îndreptarul iconarilor* pentru zugrăvit chipuri, un caiet gros de format mare înfăţişînd icoane schiţate vag cu cărbune sau cerneală roşie. Aici Leonardo descoperi atîtea şi atîtea chipuri sub care este înfăţişată Maica Domnului în icoanele ruseşti: ,,Alină-mi Întristarea” şi „Tu eşti bucuria tuturor năpăstuiţilor”, şi „Bucură-te, Marie”, şi „Plîngi, Marie”, şi „Tu eşti izvorul dătător de viaţă”, unde Precista era înfăţişată veghind asupra adăpătoarei la care se adăpau toate făpturile, şi „Pătimitoarea”, cu pruncul Isus în braţe, care, cuprinsă de groază, parcă, se fereşte de crucea pe care i-o întinde Arhanghelul întristat. Văzu aici şi pe cea a „Mîntuitorului” cu „barba udă”, cu şuviţele drepte, neinelate, nu zugrăvită de mînă omenească, ci întipărită pe ştergarul cu care Isus, urcînd pe Golgota, şi-a şters obrazul brobonit de sudoare, şi cea „A Mîntuitorului sfîntă tăcere”, cu braţele încrucişate pe piept.

Leonardo îşi dădea seama că ceea ce vede nu e pictură sau cel puţin nu este ceea ce înţelege el prin pictură, dar cu toată imperfecţiunea desenului şi a umbrei şi luminii, a perspectivei şi anatomiei, aici, la fel ca în vechile mozaicuri bizantine (Leonardo le văzuse la Ravena), se desluşea marea putere a credinţei, mai veche şi în acelaşi timp mai tînără decît în cele mai timpurii opere ale meşterilor italieni Cimabue şi Giotto.

Aici presimţeai un dor nedesluşit de o mare şi o nouă frumuseţe. Era ca un fel de amurg tainic în care ultima rază a neînvinsului farmec elen se contopea cu cel dintîi reflex al unei dimineţi încă necunoscute, dar pline de făgăduinţi.

Impresia pe care ţi-o lăsau aceste imagini uneori greoaie, primitive şi chiar bizare, frizînd absurdul, şi în acelaşi timp eterice, transparente şi gingaşe ca visul unui prunc, aducea cu încîntarea ce ţi-o lasă o bucată muzicală după ce sonurile ei s-au stins.

Tocmai în încălcarea legilor firii se ridicau ele pînă la supranatural.

Mai ales l-au impresionat două icoane ce-l înfăţişau pe Ioan Pretesa înaripatul. Într-una ţinea în mîna stîngă potirul cu pruncul, cel fără de moarte, cu dreapta arăta spre el parcă zicînd: „Iată Mielul lui Dumnezeu, cel ce mîntuie păcatul lumii”. În cea de-a doua, cu „tăierea capului”, avea, contrar legilor naturii,

două capete, unul viu, pe umeri, altul zăcînd tăiat pe tipsia pe care o ţinea în mîini, ceea ce voia să însemne că omul numai mortificînd tot ce era omenesc într-însul dobîndeşte înaripare a supraomenescului.

Şi într-un caz, şi în celălalt chipurile erau stranii şi înspăimîntătoare. Privirea ochilor larg deschişi semăna a privire de vultur aţintind spre soare, barba şi pletele fluturau parcă în bătaia vîntului năvalnic, mantia miţoasă din păr de cămilă semăna cu penajul unei păsări, osatura mîinilor şi a picioarelor neînchipuit de lungi, uscată şi ciolănoasă, abia dacă era acoperită de un strat de piele, părînd uşoară şi goală pe dinăuntru, parcă anume destinată zborului, ca la păsări. Şi aripile uriaşe de după umeri semănau a aripi de lebădă. Erau aripile Păsării mari la care visase Leonardo o viaţă întreagă.

Şi atunci îi veniră în minte slovele prorocului Maleahi citate în jurnalul de zi al lui Giovanni Beltraffio:

„Iată, îl trimit pe îngerul meu, şi pregăti-va el calea venirii mele şi va veni îndată în templul său Dumnezeul pe care-l căutaţi şi îngerul legămîntului pe care îl doriţi. Iată-l, soseşte...”

X

Şi cum plecă regele, se înstăpîniră la Amboise obişnuita linişte şi pustiul. Nu se auzea decît bătaia de aramă a ornicului din turnul Horloge măsurînd timpul şi, serile, chemări de lebede pe grinduri în mijlocul unei Loire cu unda abia înfiorată care răsfrîngea bolţile cerului de un verde stins.

Leonardo continua să lucreze la Ioan Pretesa. Dar cu cît înainta lucrul, cu atît devenea mai anevoie şi mergea mai încet.

Uneori i se părea lui Francesco Melzi că învăţătorul tinde spre irealizabil. Cu aceeaşi cutezanţă cu care altădată pătrunsese taina vieţii monnei Lisa, la fel şi acum, trudind la acest Ioan care arăta spre crucea Golgotei, Leonardo pătrundea o şi mai mare taină, aceea în care viaţa şi moartea se contopesc.

Uneori, cînd se lăsa amurgul, artistul, dînd pologul la o parte, o privea îndelung pe Gioconda, apoi pe Ioan cel care stătea pe şevaletul de alături, ca şi cum i-ar fi comparat. Şi atunci ucenicului i se năzărea, poate din pricina luminii incerte, alambicate de umbră, că expresiile celor doi – a Femeii şi a Fătului – se metamorfozează, ei coboară de pe pînză ca nălucile sub privirea sfredelitoare a creatorului lor şi capătă o viaţă mai presus de fire, iar Ioan începe să semene cu monna Lisa şi chiar cu Leonardo, pe cînd era tînăr, aşa cum seamănă fiul cu tatăl şi cu mama sa.

Sănătatea artistului slăbea şi se ruina cu fiecare zi. Zadarnic Melzi se ruga de el să se cruţe, să mai lase truda, Leonardo nici nu vroia să audă.

Într-o seară, după ce trudise toată ziua, învingîndu-şi boala şi oboseala, deşi se simţea tare rău, şi doar se mulţumise să lase lucrul ceva mai devreme (era în

toamna anului 1518), Leonardo îl rugă pe Francesco să-l conducă sus, în dormitor. Scara în spirală era abruptă şi de la o vreme artistul nu mai îndrăznea s-o urce fără un ajutor strein, din pricina veşnicelor sale ameţeli.

Şi ucenicul îl conduse şi-l sprijini cu grija lui de totdeauna. Leonardo urca anevoie, încet, oprindu-se la fiecare două-trei trepte, ca să-şi tragă răsuflarea.

Deodată simţi că se clatină şi se prăvăli cu toată greutatea pe braţele lui Francesco. Acesta, dîndu-şi seama că dascălul său se simte rău, îl chemă în ajutor pe bătrînul fecior Battista Villanis, căci îi era teamă că singur o să-l scape. Îl apucară de subţiori, dar între timp Leonardo se muiase de tot; mai strigară după ajutor şi abia cînd veniră încă doi servitori, putură să-l transporte pe bolnav pe braţe în dormitor.

Leonardo respinse după obicei orice îngrijire medicală şi zăcu la pat şase săptămîni. Partea dreaptă a corpului era paralizată, mîna dreaptă atîrna inertă.

Pe la începutul iernii se simţi ceva mai bine, dar se întrema anevoie.

De cînd se ştia pe lume, Leonardo se folosise de ambele mîini, de stînga ca şi de dreapta în măsură egală şi îi erau amîndouă necesare ca să poată lucra: cu stînga desena, cu dreapta picta. Şi ceea ce făcea una nu putea face cealaltă. În această îmbinare a două forţe opuse consta, după cum susţinea el, ascendentul său asupra altor artişti. Acum însă era terorizat de gîndul că-i va fi cu neputinţă să mai picteze, deoarece, din pricina paraliziei, degetele mîinii drepte îi erau ţepene, încît aproape că nu le putea folosi.

Se ridică din pat în primele zile ale lui decembrie şi o vreme umblă doar prin odăile de sus. Abia într-un tîrziu începu să coboare în atelier. Dar nu reluă lucrul.

Într-o zi, la ceasul mai de tihnă al amiezii, Francesco, voind să-l întrebe ceva pe dascălul său şi negăsindu-l în odăile de sus, coborî şi întredeschise încetişor uşa atelierului. (În ultima vreme Leonardo era şi mai posac ca mai înainte, fugea de oameni şi adesea petrecea ore în şir în deplină singurătate, neîngăduind să se intre la el fără să fie anunţat, ca şi cum s-ar fi temut că l-ar spiona.)

Şi iată scena pe care o văzu Francesco prin deschizătura uşii. Leonardo stătea înaintea lui Ioan Pretesa, încercînd să pună cîteva pensule cu mîna paralizată. Obrazul său era crispat de un efort vecin cu disperarea, sprîncenele îmbinate la rădăcina nasului, colţurile gurii pungite lăsate în jos, şuviţele părului cărunt i se lipiseră de fruntea înmuiată de năduşeli. Dar degetele ţepene refuzau să i se supună, penelul tremura în mîna marelui meşter, de parcă l-ar fi purtat un biet ucenic.

Cuprins de groază, Francesco asista la această ultimă luptă dintre spiritul viu şi trupul pe cale să moară, neîndrăznind să mişte, aproape ţinîndu-şi răsuflarea.

XI

Iarna în anul acela se nimerise nespus de aspră. Sloiurile năruiseră o seamă de poduri pe Loire, drumeţii îngheţau prin troiene, lupii flămînzi se furişau pînă-n mahalalele oraşului. Bătrînul grădinar susţinea că i-ar fi zărit în parc, sub ferestrele castelului Cloux. Noaptea nu puteai ieşi din casă neînarmat. Păsările migratoare cădeau moarte din zbor.

Într-o dimineaţă, ieşind pe peronul castelului, Francesco găsi în zăpadă o rîndunică aproape îngheţată şi o aduse dascălului său. Leonardo îi încălzi trupşorul cu propria răsuflare şi-i amenajă un cuib într-un ungher cald, pe după sobă, cu gîndul să-i redea libertatea la primăvară.

De la ultima încercare renunţase să mai lucreze şi ascunse pensulele şi culorile în colţul cel mai depărtat al atelierului, împreună cu Ioan Pretesa aşa neterminat cum era şi cu celelalte tablouri. Zilele se scurgeau în trîndăvie. Uneori îi vizita notarul, maître Guillaume. Discutau atunci despre recolta viitoare, despre scumpetea sării, despre oile din Languedoc, care au lîna mai lungă, în schimb carnea celor din Limousit şi Berry este mai gustoasă, sau îi dădeau sfaturi bucătăresei Mathurine cum să recunoască iepurii tineri de cei bătrîni – după un oscior mobil al lăbuţelor din faţă.

Mai dădea pe la ei şi călugărul franciscan, duhovnicul lui Francesco Melzi, simpaticul şi blajinul fra Guglielmo, italian de origine, dar oploşit de multă vreme la Amboise.

Acest moşneguţ vesel, cu vorba dulce şi sfătoasă era un nepreţuit povestitor de străvechi nuvele despre năzdrăvăniile ştrengarilor florentini. Ascultîndu-l, Leonardo rîdea cu acelaşi rîs copilăresc ca şi monahul. În serile lungi de iarnă jucau cărţi, şah şi zaruri.

Dar cînd coborau zgurile nopţii timpurii şi o lumină de plumb curgea rîu pe ferestre, oaspeţii se grăbeau să se retragă pe la casele lor şi, rămas singur, Leonardo umbla ceasuri în şir de la un cap la altul al odăii, aruncînd cînd şi cînd cîte o privire lui Zoroastro da Peretola.

Acum, mai mult ca altădată, infirmul era întruchiparea unui reproş viu şi a batjocurii faţă de strădaniile de o viaţă ale învăţătorului în a crea aripi omeneşti. Ca de obicei, Astro se retrăgea în vreun colţ mai ferit şi, cu picioarele strînse sub el, fie că înfăşură banda pe mosor, cioplea popi pentru crichet sau titirezi, fie că se legăna încetişor, cu ochii închişi şi un zîmbet stupid pe buze, fluturînd din mîini ca din aripi şi îngăimînd în uitare de sine mereu acelaşi şi acelaşi cîntecel:

Oare, oare,
Colo sus, pe sub soare,
Unde-s vulturi, cocoare
Şi pămîntul – nicăieri,
Unde urcat-am ieri...

Şi tristeţea acestui cîntec făcea serile şi mai apăsătoare, iar lucoarea de plumb a amurgului şi mai fără nădejde.

În cele din urmă se întuneca de-a binelea şi în casă pogora tăcerea grea, iar dincolo de ferestre hăulea viforniţa, se zbuciumau cioatele golaşe ale copacilor şi vaierul acesta părea sfada unor giganţi învrăjbiţi. Apoi un urlet prelung şi jalnic se împletea cu vaierul vîntului, pesemne urlau lupii la marginea pădurii. Francesco aţîţa focul în cămin şi meşterul se aciuia în jeţul de dinaintea lui, lîngă ucenic.

Melzi cînta frumos din lăută, avea şi o voce caldă şi de multe ori, încercînd să risipească gîndurile sumbre ale învăţătorului, îi cînta. Într-o zi îi cîntă şi vechiul cîntec al lui Lorenzo de Medici care însoţise cîndva un *trionfo,* procesiunea carnavalescă a lui Bacchus şi a Ariadnei. Era cîntecul în care bucuria de viaţă se împletea cu tristeţea şi Leonardo îl îndrăgea mult, căci îi amintea de anii ce-au zburat:

Tinereţea-i primăvară,
Rîzi şi cîntă pînă-ţi vine,
Fii ferice, că-i fugară,
Nu ştii ce-ţi aduce mîine…

De data asta însă învăţătorul îl asculta cu fruntea plecată.

Îşi amintea de o noapte de vară, cu umbre negre ca smoala şi alba lumină a lunii scăldînd ulicioara pustie, zvon de lăută dinaintea unei loggii de marmoră, acelaşi cîntec de dragoste şi gîndurile sale la Gioconda.

Cînd ultimul sunet vibră stingîndu-se, înghiţit de vuietul viforniţei de afară, Francesco ridică ochii la învăţătorul său şi zări lacrimi şiroindu-i pe obraji.

Uneori, cînd îşi recitea jurnalele, Leonardo nota noi gînduri ale sale, toate legate de ceea ce îl preocupa acum mai mult ca orice – moartea.

„Acum vezi că speranţa ta şi dorinţa ta de a te întoarce în patrie, la prima ta existenţă, este asemenea zborului de fluture în flăcări şi că omul care în necontinentele dorinţi ale sale şi în bucuria nerăbdării aşteaptă veşnic o nouă primăvară, o nouă vară, mereu alte luni şi alţi ani, zicîndu-şi că ceea ce aşteaptă întîrzie şi tărăgănează cu venirea, nu observă că-şi doreşte propria nimicire şi propriul sfîrşit. Dorinţa aceasta este la temelia firii însăşi. Spiritul stihiilor care se simte întemniţat în om năzuieşte veşnic să părăsească trupul, întorcîndu-se la cel ce l-a trimis.”

„Nu există nimic în natură, afară de forţă şi mişcare, în vreme ce forţa este voinţa fericirii şi o veşnică năzuinţă a universului spre echilibrul suprem, către Primul Motor.”

„Cînd ce-i dorit se contopeşte cu cel ce-o dorise, se satisface dorinţa şi vine bucuria, iubitul se uneşte cu iubita şi se alină, greutatea cade şi intră în repaos.”

„O parte întotdeauna doreşte să se unească cu întregul, ca să evite imperfecţiunea, sufletul întotdeauna doreşte să fie în trup, căci fără el, fără toate cîte-l compun nu poate nici acţiona nici simţi. Dar odată cu nimicirea trupului nu se nimiceşte şi sufletul, el acţionează în trup ca vîntul în tuburile orgii. Dacă unul din tuburi este stricat, el nu mai produce sunetul corect.”

„Precum ziua petrecută cu folos îţi dăruie odihna împăcată, tot aşa, după o viaţă trăită cu folos, vine moartea împăcată.”

„Orice viaţă trăită cum se cuvine este o viaţă lungă.”

„Orice rău lasă o zgură de amărăciune în suflet, în afară de răul cel mai mare – moartea, care distruge memoria odată cu viaţa.”

„Cînd mă gîndeam că învăţ să trăiesc, învăţam doar să mor.”

„Necesităţile exterioare ale firii corespund nevoii lăuntrice a raţiunii: totul e raţional, totul e cu temei, pentru că aşa e necesar.”

„Facă-se voia ta, Tatăl nostru, precum în cer aşa şi pre pămînt.”

Astfel încerca el să justifice, raţional, moartea ca o necesitate decurgînd din voinţa divină a Primului Motor. Şi cu toate acestea, undeva în adîncul inimii sale se frămînta revolta şi nu putea şi nu voia să se supună raţiunii.

Într-o noapte avu un vis ciudat. Se făcea că este în sicriu, sub pămînt, îngropat de viu, şi cu o sforţare deznădăjduită, sufocîndu-se s-a proptit cu mîinile în capac. Şi a doua zi îi aminti lui Francesco de vechea sa dorinţă de a nu fi înmormîntat pînă nu apar primele semne ale descompunerii.

În nopţile de iarnă îşi amintea, în vaierul viforniţei, privind tăciunii ce mai pîlpîiau sub spuză, anii copilăriei în satul Vinci, clamările nesfîrşit de depărtate şi pline de bucurie ale cocoarelor, ca o chemare adresată lui – „Să zburăm! Să zburăm!” – mirosul de răşină al ienupărului de munte, priveliştea Florenţei cuibărită în valea scăldată de soare, transparent liliachie ca un ametist şi atît de micuţă, că încăpea toată între două crengi aurii de tufan din cel care acoperă coastele Muntelui Alb.

Şi atunci îşi dădea seama că tot îi mai este dragă viaţa, şi aşa cum e, pe jumătate cadavru, se agaţă de ea şi se teme de moarte ca de o groapă neagră în care azi-mîine se va prăbuşi cu un ultim strigăt de groază. Şi atîta sfîşiere îi încleşta inima, că-i venea să plîngă cu suspine, cum plîng copiii mici.

Toate consolările raţiunii, toate palavrele despre necesitatea divină şi despre voinţa Primului Motor i se păreau minciună sfruntată şi se risipeau ca fumul înaintea acestei frici iraţionale.

Întreaga veşnicie a beznei şi toate tainele lumii de dincolo le-ar fi dat pentru o singură rază de soare, pentru o singură adiere a zefirului primăvăratic încărcat de balsamul mugurilor ce se desfac, pentru o singură creangă presărată cu flori galbene ca aurul de la tufanii de pe Monte Albano.

Noaptea, cînd rămîneau singuri şi lui Leonardo nu-i venea somnul, căci de la o vreme începuse să sufere de insomnie, Francesco îi citea din Evanghelie.

Niciodată nu i se păruse această carte atît de nouă, atît de neobişnuită şi neînţeleasă de oameni. Unele cuvinte, pe măsură ce gîndea la ele, se adînceau treptat şi căpătau profunzimi de hău.

Unul din acestea îl găsi la capitolul patru al Evangheliei lui Luca.

Cînd Isus birui cele două ispite dintîi, cea cu pîinea şi cea cu puterea, diavolul l-a ispitit cu aripile:

„Şi-l duse la Ierusalim şi-l urcă pe o aripă a templului, spunîndu-i: dacă tu eşti fiul lui Dumnezeu, aruncă-te jos. Căci scris este: poruncit-am îngerilor mei să te păzească şi pe braţe să te poarte, ca nu cumva să ţi se izbească piciorul de vreo piatră. Şi-i zise Isus drept răspuns: Şi iarăşi scris este: nu-l ispiti pre Domnul tău.”

Cuvintele acestea i se păreau acum lui Leonardo un răspuns la întrebarea întregii sale vieţi: vor fi aripi omeneşti?

„Şi sfîrşind cu toate ispitele, diavolul se depănă de el *pînă la vreme*”.

„Pînă la vreme? Oare ce înseamnă asta? se întreba Leonardo. Şi cînd se va întoarce diavolul la el?”

Dar cuvintele care ar fi putut să-i pară pline de cea mai mare ispită, cele mai potrivnice experienţei şi cunoaşterii legilor necesităţii fireşti, nu-l tulburau:

„De veţi avea credinţă cît bobul de muştar, veţi zice muntelui acestuia: mută-te de aici dincolo, şi el se va muta”.

Întotdeauna i se păruse că suprema cunoaştere, poate inaccesibilă oamenilor, şi suprema credinţă, la fel de inaccesibilă şi ea, ar fi putut duce pe căi diferite spre unul şi acelaşi lucru – contopirea necesităţii exterioare cu necesitatea lăuntrică, a voinţei omului cu o voinţă supremă. Cine va spune muntelui cu adevărată credinţă în suflet – ridică-te şi te aruncă în mare – acela ştie că nu se poate ca porunca să nu i se împlinească şi pentru acela supranaturalul devine natural. Dar oare muşcătura de şarpe a acestor cuvinte nu era tăinuită în faptul că este mai greu să ai în suflet credinţă cît bobul de muştar, decît să porunceşti muntelui: ridică-te şi te aruncă în mare?

Zadarnic încerca să pătrundă şi un alt cuvînt mai plin de taină:

„Slavă ţie, părinte al meu, că ai ascuns acestea de cei înţelepţi şi pricepuţi şi le-ai dezvăluit pruncilor! Adevărat, părinte, căci aşa ţi-a fost voia binecuvîntată.”

Dacă este o taină care se dezvăluie copiilor, dacă desăvîrşită naivitate este şi desăvîrşita înţelepciune, de ce spune tot în această carte:

„Fiţi, dară, înţelepţi ca şarpele şi blînzi ca porumbelul.”

Şi între aceste două slove se deschidea iarăşi hăul.

Şi spusu-s-a încă: „Priviţi crinii cîmpului cum cresc: nu se ostenesc, nici nu torc. Deci nu duceţi grijă spunînd: oare ce vom mînca? Oare ce vom bea? Ori cu ce ne vom înveşmînta? Căci pentru toate astea se străduiesc şi necredincioşii. Ştie doară părintele vostru că aveţi nevoie de ele şi toate vi se vor adăuga vouă.”

Leonardo îşi amintea de descoperirile sale, de toate invenţiile şi maşinile menite să dăruie omului puterea asupra naturii şi se gîndea: „Oare toate acestea sînt numai grija pentru trup? Ce să mănînci? Cu ce să te îmbraci? Numai slujirea lui Mamon? Sau în truda omului nu se află nimic în afara folosului? Şi dacă iubirea este Maria, care alegîndu-şi partea cea binecuvîntată, şade la picioarele

învăţătorului şi pleacă urechea la cuvintele lui, e cu putinţă ca înţelepciunea să fie numai Marta, ea, care se îngrijeşte de multe, cînd nu-i nevoie decît de un singur lucru?”

De altminteri, ştia din proprie experienţă că în cea mai adîncă înţelepciune, ca şi pe marginea alunecoasă a unei prăpăstii, dai de cumplite şi neînvinse ispite. Şi se gîndea la copiii aceştia, la propriii săi ucenici care pieriseră poate din pricina lui, ispitiţi de el – Cesare, Astro, Giovanni – cînd rostea cuvintele:

„Cine va sminti pe unul din pruncii aceştia, mai bine ar fi să-i atîrne cineva de gît o piatră de moară şi să-l scufunde în adîncurile mării. Vai lumii din pricina smintelilor. Căci smintelile trebuie să vină, dar vai omului aceluia prin care vine sminteala.”

Şi totuşi, oare nu în aceeaşi carte spunea:

„*Fericit cel ce nu se va sminti întru mine.* Nu socotiţi că am venit să aduc pace pe pămînt; n-am venit să aduc pace, ci sabie”.

Dar cel mai mult îl îngrozea istorisirea morţii lui Isus de către Marcu şi Matei:

„La ceasurile şase (amiază) s-a făcut întuneric peste tot pămîntul şi ţinu pînă către ceasurile nouă. Iar către ceasul al nouălea strigă Isus cu glas mare: *Eli! Eli! lamma sabahtani!* Adică: Doamne pentru ce m-ai părăsit? Şi strigînd încă o dată cu glas mare, îşi dădu duhul.”

„Pentru ce m-ai părăsit? se gîndea Leonardo. Oare numai duşmanilor săi li s-a părut acest strigăt de moarte, al aceluia care spusese: «Eu şi părintele meu sîntem unul» – un strigăt al supremei deznădejdi? Şi dacă am pune toată învăţătura lui pe un taler al balanţei, iar pe celălalt aceste cuvinte, care din talere ar trage mai greu?”

Şi în timp ce chibzuia la acestea, i se părea că şi vede înaintea lui groapa cea neagră şi spăimîntătoare în care azi-mîine, împiedicîndu-se, va cădea, se va prăbuşi cu un ultim strigăt de groază...

Doamne, pentru ce m-ai părăsit?

XII

Uneori, dimineţile, cînd se trezea din somn, privea pe după geamurile înflorate de ger la troiene, la cerul nordic, sur, la copacii în haina lor de promoroacă şi i se părea că iarna asta n-o să se mai sfîrşească niciodată.

Dar pe la începutul lui februarie prinse a bate un vînt cald, pe partea însorită a caselor picura sonor din ţurţurii ce atîrnau de streşini, răsună ciripit de vrăbii, trunchiurile copacilor se înconjurară cu cîte un cerc de zăpadă topită, mugurii se umflaseră gata să crape şi prin aburul subţiat al norilor începea să se străvadă azurul palid al cerului.

Dimineaţa, cînd soarele furişa în atelier cîteva raze piezişe, Francesco aşeza

în dreptul lor jeţul învăţătorului şi ore în şir moşneagul şedea nemişcat încălzindu-se, cu capul plecat şi adunîndu-şi pe genunchi mîinile obosite şi uscate. Şi în aceste mîini, în obrazul cu pleoapele lăsate, se citea o nesfîrşită oboseală.

Rîndunică ce iernase în atelier, domesticită de Leonardo, zbura acum şi se rotea prin odaie, i se aşeza pe umăr şi pe mînă, îi îngăduia s-o cuprindă în palmă şi s-o sărute pe căpşor, apoi din nou ţîşnea în sus şi săgeta prin cameră cu ciripit nerăbdător, ca şi cum ar fi simţit primăvara venind. Leonardo îi urmărea cu luare-aminte zborul, fiecare meandră a trupşorului ei, fiecare bătaie de aripi şi gîndul la aripile omeneşti îi frămînta din nou mintea.

Într-o zi, descuind scrinul cel mare din atelier, începu să scormone prin mormanele de hîrtii, caiete şi nenumărate file izolate cu schiţe de maşini, cu însemnări trunchiate din cele două sute de *Cărţi despre Natură* pe care le scrisese.

Timp de o viaţă îşi tot spusese că trebuie să se apuce şi să facă ordine în acest haos, să lege cu o singură idee aceste fragmente, să unească într-un tot armonios marea *Carte despre Univers,* şi o tot amînase, o tot amînase.

Ştia că acolo se aflau descoperiri care ar fi scurtat cu cîteva veacuri truda cunoaşterii şi ar fi metamorfozat destinele omeneşti îndrumîndu-le pe alte căi. Şi cu toate acestea iată, astăzi ştia că lucrul acesta nu se va mai întîmpla niciodată, că era prea tîrziu să se mai apuce şi totul va pieri la fel de fără rost, după cum va pieri *Cina cea de taină,* cum a pierit monumentul lui Sforza, sau *Bătălia de la Anghiari,* pentru că şi în ştiinţă numai a dorit fără înaripare, numai a început şi nu a terminat, n-a realizat şi nu va mai realiza nimic, ca şi cum fatalitatea batjocoritoare s-ar fi răzbunat pe el pentru nemăsuratele-i dorinţi prin nimicnicia faptei.

Prevedea că oamenii vor căuta ceea ce el a găsit, vor descoperi ceea ce el a descoperit, vor merge pe drumul lui, pe urmele lui, dar pe lîngă el, uitînd de el, lăsîndu-l deoparte, ca şi cum nici n-ar fi existat.

Descoperind printre hîrtii un caiet cu paginile îngălbenite de vreme, intitulat *Păsările,* îl puse deoparte.

În ultimii ani aproape că nu se mai preocupase de maşina de zbor, dar de gîndit se gîndise întotdeauna la ea. Şi observînd zborul rîndunicii domesticite şi simţind că un nou plan definitiv se naşte în mintea lui, hotărî să se apuce de ultima experienţă cu ultima şi poate nebuneasca speranţă că invenţia aripilor omeneşti ar putea salva şi îndreptăţi truda întregii sale vieţi.

Se apucă de această nouă lucrare cu aceeaşi îndărătnicie şi grabă febrilă cu care lucrase la Ioan Pretesa. Învingîndu-şi slăbiciunea şi boala, uitînd de hrană şi somn, ba pînă şi de gîndul morţii, şedea zile şi nopţi aplecat asupra schiţelor şi calculelor. Uneori lui Francesco i se părea că truda asta nu-i trudă ci delirul unui nebun.

Privea cu teamă şi nelinişte crescîndă obrazul învăţătorului crispat de efortul supraomenesc, de încrîncenarea celui căzut pradă unei dorinţi irealizabile. Or, acest lucru nu se iartă nimănui.

Trecu o săptămînă. Melzi nu-l părăsea o clipă, veghea noapte de noapte. Odată, după o a treia noapte de nesomn, doborît de oboseală, Francesco aţipi în jeţul de lîngă căminul rece.

De afară începea să se cearnă lumina de zgură a zorilor, iar rîndunică ciripea. Cu pana în mînă, Leonardo şedea cocîrjat la măsuţa lui de lucru, plecat asupra hîrtiei împestriţate de cifre.

Deodată se clătină încet şi straniu, pana îi căzu din mînă, capul începu să se plece mai jos, tot mai jos. Făcu o sforţare să se ridice, vru să-l strige pe Francesco, dar strigătul stins îi muri pe buze şi prăvălindu-se greoi, cu toată povara trupului peste masă, o răsturnă laolaltă cu mucul de lumînare. Melzi, trezit de zgomot, sări în picioare şi la lumina sură a zorilor; alături de măsuţa răsturnată, de lumînarea căzută pe jos, şi de foile zburate cît colo, îl văzu pe învăţătorul său zăcînd pe podea. Rîndunică speriată zburătăcea prin odaie, lovindu-se cu aripile-i foşnitoare de pereţi şi tavan.

Şi Francesco înţelese că aceasta era cea de-a doua congestie.

Leonardo zăcu cîteva zile fără cunoştinţă, continuîndu-şi calculele şi în delir. Iar cînd îşi veni în fire, ceru să i se aducă schiţele maşinii de zbor.

— Cu neputinţă, învăţătorule! exclamă Francesco. Omoară-mă şi tot n-o să-ţi îngădui să te apuci de lucru pînă nu te pui pe picioare...

— Unde le-ai pus? îl întrebă cu ciudă bolnavul.

— Oriunde le-aş fi pus, nu te teme, vor fi bine păstrate. Ţi le înapoiez pe toate cînd ai să te ridici din pat...

— Unde le-ai pus? repetă Leonardo.

— Le-am dus în pod şi le-am încuiat în ladă.

— Unde-i cheia?

— La mine.

— Dă-mi-o.

— Te rog messere, ce vrei să faci cu ea?

— Dă-mi-o! Dă-mi-o repede!

Francesco întîrzia să-i aducă la îndeplinire porunca. Abia cînd văzu că ochii bolnavului scînteiază de mînie, i-o dete, ca să nu-l enerveze. Leonardo ascunse cheia sub pernă şi se linişti.

Se întrema neaşteptat de repede, mult mai repede decît şi-ar fi închipuit Francesco.

Pe la începutul lui aprilie, după o zi lungă în care bolnavul se simţi destul de bine, ba chiar jucă pietre cu fra Guglielmo, pe seară, Francesco, frînt de oboseala multor nopţi fără somn, se aciui pe băncuţa de la picioarele lui Leonardo, cu capul sprijinit pe patul lui, şi adormi buştean. Noaptea sări din somn, de parcă ar fi primit o lovitură. Trase cu urechea şi nu auzi răsuflarea adormitului. Lămpiţa de

noapte nu ardea. Francesco o aprinse şi văzu că patul este gol. Străbătu toate odăile de sus, îl trezi pe Battista Vilanis – Leonardo, nicăieri.

Voia tocmai să coboare în atelier cînd îşi aduse aminte brusc de hîrtiile pe care le încuiase în lada din pod. Urcă cîteşipatru treptele scării, întredeschise uşa – nu era încuiată şi-l văzu pe Leonardo şezînd pe podea, dezbrăcat.

Scria. O ladă veche răsturnată îi servea de masă. Pesemne făcea calcule pentru maşina de zbor la lumina unui muc de lumînare de seu, mormăind pe sub nas ceva de neînţeles şi precipitat, ca într-un delir.

Şi mormăiala asta, ochii care-i scăpărau ca jăraticul, pletele cărunte zbîrlite, sprîncenele ţepoase încruntate într-un neomenesc efort al gîndirii, colţul gurii ştirbe lăsate jos într-o expresie de neputinţă a bătrîneţii şi tot chipul acesta care-i părea strein, necunoscut, de parcă nu l-ar fi văzut vreodată, toate erau atît de înspăimîntătoare, încît Francesco se opri în uşă, neîndrăznind să înainteze.

Între timp, Leonardo puse mîna pe creion şi tăie în diagonală pagina împestriţată de cifre, dar cu atîta forţă, încît vîrful se frînse. Şi abia atunci întoarse capul şi-l zări pe ucenic.

Se ridică palid, clătinîndu-se.

Francesco alergă să-l sprijine.

— Îţi spuneam eu, Francesco, murmură învăţătorul cu un zîmbet straniu, resemnat, îţi spuneam eu că termin în curînd. Iată că am şi terminat, am terminat cu toate. De aici încolo nu mai ai de ce te teme, n-am să mai lucrez. Ajunge! Sînt bătrîn şi prost, mai prost decît Astro. Nu mai ştiu nimic. Şi ce am ştiut, am uitat... Eu să născocesc aripi?... Ducă-se dracului totul, totul, totul...

Şi apucînd foile, le rupea şi le mototolea.

Din noaptea aceea începu să-i meargă din ce în ce mai rău. Melzi presimţea că de data asta n-o să se mai ridice. Cîteodată zăcea cîteva zile în şir în neştire, ca într-un leşin.

Francesco era un om evlavios de felul său. Credea cu simplitate în toate cîte învăţa biserica. Era singurul care nu se lăsase doborît de influenţa nefastă a farmecelor sale, a „deochiului” pe care o încercaseră aproape toţi apropiaţii săi. Deşi faptul că Leonardo nu ţine rînduielile bisericii nu era un secret pentru el, graţie unui soi de intuiţie îşi dădea seama că învăţătorul nu este un păgîn şi atît îi era de ajuns. Nu încerca să scormonească mai departe. Nu-l mîna curiozitatea spre aceasta.

Acum însă gîndul că ar putea să moară fără a se fi pocăit îl îngrozea de-a dreptul. Şi-ar fi dat sufletul numai să-l poată salva pe învăţătorul său. Dar nu îndrăznea să i-o spună.

Într-o seară, şezînd la căpătîiul bolnavului, se uita la el prefirînd în minte acelaşi gînd de groază.

— La ce te gîndeşti? îl întrebă Leonardo.

— Fra Guglielmo a trecut azi de dimineaţă, îi răspunse cu oarecare codeală

Francesco, şi a vrut să te vadă. I-am spus că nu se poate...

Leonardo îl privi drept în lumina ochilor plini de implorare, groază şi speranţă.

— Nu la asta te-ai gîndit, Francesco. De ce nu vrei să-mi spui? Ucenicul tăcea cu ochii plecaţi.

Şi Leonardo înţelese totul Şi se încruntă şi întoarse ochii de la el.

Întotdeauna dorise să moară aşa cum a trăit, în deplină libertate şi adevăr. Dar îi era milă de Francesco. Oare şi acum, îi preceasul morţii, va clinti această credinţă smerită, va sminti pe singurul dintre prunci care i-a mai rămas?

Îl privi iar pe ucenicul său şi-i puse mîna descărnată pe mîna lui, spunînd cu zîmbet molcom:

— Fiul meu, trimite după fra Guglielmo şi roagă-l să vină mîine. Vreau să mă spovedesc şi să mă împărtăşesc. Invită-l de asemenea şi pe maître Guillaume.

Francesco nu răspunse, doar îi sărută mîna cu o nesfîrşită recunoştinţă.

XIII

A doua zi de dimineaţă, în 23 aprilie (era sîmbăta Paştilor) Leonardo, cînd veni maître Guillaume notarul, îi dictă ultimele sale dispoziţii testamentare. El lăsa fraţilor săi cu care se judecase cei patru sute de florini daţi în păstrare vistiernicului bisericii Santa Maria Novella din Florenţa, ca un simbol al împăcării definitive. Ucenicului Francesco Melzi îi testa toate cărţile, aparatele ştiinţifice şi maşinile din laboratorul său, precum şi manuscrisele şi rămăşiţa de leafă pe care o avea de primit de la vistieria regală. Feciorului Battista Villanis îi lăsa tot mobilierul de la castelul Cloux şi jumătate din via de lîngă Milano, de la Porţile Vercelline. Cealaltă jumătate avea s-o moştenească ucenicul său Andrea Salaino.

Cît priveşte ceremonialul înmormîntării şi alte asemenea, îl rugă pe notar să i se adreseze lui Melzi pe care îl lăsa executorul său testamentar.

Francesco şi cu maître Guillaume aveau să se îngrijească să organizeze o asemenea înmormîntare, încît să reiasă limpede că Leonardo, cu toate zvonurile care circulau pe seama ateismului său, murise ca un fiu credincios al bisericii catolice.

Bolnavul aprobă totul şi voind să arate că este alături de Francesco în grija lui pentru faptul şi cucernicia înmormîntării, ceru să se cumpere în locul celor opt, cum se propusese, zece ocale de lumînări de ceară pentru slujbele de pomenire, şi să se fixeze în locul sumei de cincizeci, şaptezeci de *sous de Touraine,* pentru împărţit sărmanilor.

Cînd testamentul fu gata şi nu mai rămase decît să fie întărit de semnăturile martorilor, Leonardo îşi aduse aminte deodată de bătrîna bucătăreasă Mathurine. Şi maître Guillaume trebui să întocmească un codicil, după care bătrînei i se lăsa

prin testament o rochie de postav negru din cel mai bun, o găteală de cap, şi ea de postav, şi doi ducaţi în bani pentru că îl slujise mulţi ani cu credinţă.

Şi această atenţie a muribundului faţă de o biată slujnică umplu inima lui Francesco de aceeaşi veche şi binecunoscută jale.

În sfîrşit, în odaie intră fra Guglielmo cu sfintele daruri şi ceilalţi se îndepărtară.

Cînd monahul ieşi de la muribund, el îl linişti pe Francesco spunîndu-i că Leonardo a îndeplinit toate rînduielile bisericii cu smerenie şi supunere faţă de voia Domnului.

— Orice ar spune oamenii despre el, fiul meu, încheie fra Guglielmo, dar Leonardo va fi iertat după porunca: „Fericiţi cei cu inima curată, căci aceia îl vor vedea pe Dumnezeu”.

Noaptea Leonardo avu cîteva crize de sufocare. Melzi se temu că o să-i moară în braţe.

Spre dimineaţa zilei de 24 aprilie – era chiar în sfînta duminică a învierii – în starea bolnavului interveni o uşurare. Dar pentru că tot se sufoca, iar în odaie era tare cald, Francesco deschise fereastra.

În tăriile albastre vîsleau porumbei albi şi foşnetul aripilor se contopea cu zvonul de clopote ale sfintelor Paşti.

Muribundul însă nu mai vedea şi nu mai auzea nimic.

I se părea că poveri nemăsurate, cît stîncile se prăvălesc asupra-i, strivindu-l sub greutatea lor. El încerca să se ridice, să le zvîrle cît colo şi nu izbutea; deodată, cu un ultim efort, se elibera şi zbura purtat de nişte aripi uriaşe; zbura sus, sus de tot. Dar din nou se prăvăleau bolovanii, se îngrămădeau, îl apăsau şi el din nou se lupta şi învingea şi zbura. Şi aşa fără sfîrşit.

Şi de fiecare dată povara care-l strivea era mai mare şi sforţarea peste puteri.

În sfîrşit, simţi că nu mai are vlagă să lupte şi cu un ultim strigăt al disperării: „Doamne, pentru ce m-ai părăsit?” se supuse. Şi numai ce s-a supus, şi înţelese că pietrele şi aripile, povara care-l trăgea în jos şi năzuinţa zborului în sus, în tării, josul şi susul sînt una şi aceeaşi. E totuna dacă zbori sau te prăvăleşti în hău. Şi el zbura şi cădea, cădea, nemaiştiind dacă îl leagănă valurile line ale mişcării perpetue sau mama îl leagănă în braţe şi-i cîntă s-adoarmă împăcat.

Încă vreo cîteva zile trupul său mai păru în viaţă pentru cei din jur, însă el nu-şi mai reveni din neştire. În sfîrşit, într-o dimineaţă – era la 2 mai – Francesco şi fra Guglielmo băgară de seamă că răsuflarea lui Leonardo slăbeşte. Şi atunci monahul îi citi rugăciunea de slobozenie, din preceasul morţii.

La o vreme, ucenicul puse mîna pe pieptul dascălului şi simţi că inima lui nu mai bate. Şi atunci îi închise ochii.

Chipul mortului arăta prea puţin schimbat. Purta întipărită expresia ce o avusese adesea în timpul vieţii – de adîncă şi molcomă luare-aminte.

Cît timp Francesco, Battista Villanis şi bătrîna bucătăreasă Mathurine i-au scăldat trupul, l-au îmbrăcat şi l-au aşezat în sicriu, ferestrele rămaseră deschise. Între timp, rîndunică domesticită, de care în ultimele zile uitaseră cu toţii, presimţindu-şi libertatea, veni în zbor de jos din atelier, pe scară, în odăile de sus şi apoi în sala unde zăcea mortul. După ce se roti deasupra lui printre făcliile îndoliate care ardeau cu flăcărui tulburi în strălucirea soarelui dimineţii, coborî să se aşeze, după vechiul ei obicei, pe mîinile încrucişate pe piept ale lui Leonardo şi deodată bătu din aripi, ţîşni în sus şi, prin fereastra larg deschisă, se pierdu în azururi cu ciripit voios.

Şi Francesco îşi zise că învăţătorul elibera pentru ultima oară o captivă înaripată, joaca pe care o îndrăgise atît de mult.

Respectînd dorinţa răposatului, trupul său mai zăcu trei zile, dar nu în camera mortuară – cu aceasta nu fusese de acord Francesco Melzi – ci în odaia în care murise.

În timpul înmormîntării au fost respectate întocmai toate prevederile testamentului: sicriul fu însoţit de capelani, canonici, călugări, vicari. Şaizeci de săraci purtară în mîini şaizeci de lumînări, trei liturghii mari şi alte treizeci mici se oficiară în cele patru biserici din Amboise, în timpul cărora se consumară zece ocale de lumînări groase de ceară şi fură împărţiţi şaptezeci de *sous de Touraine* sărmanilor de la spitalul Saint-Lazare, prilej cu care toţi oamenii evlavioşi se putură convinge că această înmormîntare era a unui fiu credincios al bisericii catolice.

Leonardo fii înmormîntat la mănăstirea Saint-Florentin. Dar pentru că mormîntul său, în scurtă vreme dat uitării, se făcu una cu pămîntul şi i se şterse fără urmă şi amintirea la Amboise, locul unde odihneau rămăşiţele lui Leonadro a rămas necunoscut generaţiilor ce-au urmat.

Francesco, anunţînd fraţilor la Florenţa moartea lui Leonardo, scria:

„Nu ştiu să-mi exprim în cuvinte durerea ce mi-a pricinuit-o moartea celui care a fost pentru mine mai mult decît un tată. Dar cît voi mai trăi, îl voi regreta cu adîncă mîhnire, căci m-a iubit cu o dragoste mare şi gingaşă. De altminteri, fiecare trebuie să regrete pierderea unui asemenea om cum altul nu-i şi nici nu va mai crea natura.

Fie-i ţărînă uşoară!”

XIV

În ziua morţii lui Leonardo, regele Franţei, Francisc I, era la vînătoare. Vîna în pădurea Saint-Germain.

Aflînd de sfîrşitul artistului, porunci să fie sigilat atelierul lui pînă la sosirea sa la Amboise, deoarece dorea să-şi aleagă tablourile cele mai bune.

La drept vorbind, Francisc avea pe atunci griji mai importante decît

preocupările artei.

Cu cinci luni în urmă, la 12 ianuarie 1519, murise împăratul Maximilian I şi trei capete încoronate, regele Angliei, regele Spaniei şi cel al Franţei se ciorovăiau, uneltind şi înşelînd, pentru tronul Imperiului rămas liber.

Francisc îşi făcuse un vis din a uni în mîna sa sceptrul regilor Franţei cu cel al împăraţilor romani, punînd temelia unei monarhii nemaivăzute în Europa. Intenţiona să cheltuiască cu mituiri trei milioane întregi şi căuta sprijinul şi alianţa papei. Îi făgăduia o cruciadă împotriva turcilor pentru cucerirea Mormîntului Domnului şi făcea jurămînt că la trei ani de la alegerea sa va intra biruitor pe porţile Constantinopolei şi va arbora crucea pe cupola Sfintei Sofii.

Iar pe regele Spaniei îl ura mai crîncen ca pe toţi ceilalţi rivali, susţinînd că mai degrabă s-ar învoi cu alegerea neînsemnatului Kurfürst de Brandenburg sau chiar cu a regelui Sigismund al Poloniei decît cu aceea a lui Carol.

Leon al X-lea, conform obiceiului, uneltea şi-i juca pe ambii rivali, nedînd un răspuns hotărît şi în acelaşi timp continua tratativele prin intermediul dominicanului Dietrich Schomberg cu marele cneaz al Moscovei, Vasili Ioanovici, stăruind întru participarea sa la Liga Sfîntă împotriva turcilor şi oferindu-se să medieze o încheiere a păcii cu regele Sigismund.

Pe atunci, unul din cei doi consuli moscoviţi, şi anume Dmitri Gherasimov, se întorsese din Italia, în vreme ce Nikita Karaciarov rămînea la Roma.

Şi cînd acesta află de viitoarea alegere a cezarului şi de tratativele pe care la ducea Francisc I cu cel mai înrăit duşman al suveranului său, regele Sigismund, Nikita, spre a căpăta informaţii mai exacte şi amănunţite, plecă în Franţa însoţit de legatul papal. Şi ca şi în prima călătorie, luă cu el pe bătrînul secretar al soliei Ilia Potapîci Kopîla, pe tîlmaciul Vlasi şi încă doi tineri copişti, Fiodor Ignatievici Rudometov, zis şi Fedka Tăciunaş, şi Evtihi Paiseievici Gagara.

După obiceiul multor călători ruşi ai vremi, Evtihi ţinea un jurnal în care făcea scurte însemnări despre tot ce i se părea mai ciudat din cîte vedea şi auzea. Iată cum descrie de pildă Florenţa în însemnările sale:

„Este oraşul zis Florenza mare cum nu văzură altele ce s-au descinsu-s-a aice. Este cel mai frumos şi mai bun din cîte sînt în Italia şi văzutu-l-am cu ochii miei. Şi acolo bisericile Domnului măre-s multe frumoase, palatele măre-s nalte şi mult iscusite. Şi este în oraş o biserică mare, din piatră de marmoră albă şi neagră. Şi lîngă biserica ceea ridicatu-s-a un stîlp-clopotniţă aşijderi din piatră de marmoră. Şi iscusinţa lui nedumeritu-ne-a minţile. Şi umblat-am în susul stîlpului şi număratu-am treptele: îs patru sute cincizeci în cap. Totu ce-am putut a scrie, încheie el, cu mintea noastră măruntă, scris-am ce văzut-am, iară altele nu am putut, căci iaşte măre mult ciudat şi greu de spus în vorbe."

Şi într-adevăr, ceea ce îl impresionase mai mult Evtihi n-a ştiut să exprime. Printre basoreliefurile lui Giono cu care este împodobit catul de jos al uriaşului „stîlp" – campanila catedralei Santa Maria del Fiore – care înfăţişează treptele consecutive ale evoluţiei societăţii omeneşti – creşterea vitelor, agricultura, îmblînzirea calului, construirea primei corăbii, a primului război de ţesut,

prelucrarea metalelor, pictura, muzica, astronomia, iconarul descoperise figura iscusitului meşter Dedal experimentînd uriaşeie-i aripi de ceară. Ele sînt prinse de corp cu curele, iar Dedal cu ambele mîini apucă de pîrghiile dinăuntru şi pune în mişcare aripile, încercînd să zboare.

Era acelaşi care-l inspirase cîndva pe adolescentul Leonardo, abia sosit la Florenţa din satul natal Vinci, sădindu-i in minte ideea de a construi o maşină zburătoare – Marea Pasăre.

Misteriosul chip al Omului înaripat îl uimi cu atît mai mult pe Evtihi, cu cît în acele zile tocmai lucra la icoana lui Ioan Pretesa întraripatul. Şi intuia cu nelinişte inexplicabilă ca o presimţire rea contradicţia dintre aceste aripi materiale, făcute de mîna omului, cine ştie poate o uneltire a celui necurat, şi aripile spirituale, „înfăţoşînd zborul celor fără de prihană către Domnul”, aripile lui Ioan Pretesa, „îngerul întrupat”.

După încheierea partidei de vînătoare, Francisc I veni la castelul Fontainebleau, iar de acolo la Amboise. Tot aici sosi în primele zile ale anului 1519 ambasadorul moscovit Nikita Karaciarov şi trase, ca şi în timpul primei şederi, la casa notarului maître Guillaume Boureau, situată pe strada principală a oraşului, nu departe de turnul Horloge.

Şi îndată după sosire, regele veni să viziteze atelierul răposatului Leonardo.

Tot în aceeaşi seară vizită castelul Cloux şi prinţesa Marguerite, însoţită de solul Kurfürstului de Brandenburg şi alţi demnitari streini, printre care şi Nikita Karaciarov.

Aflînd despre acestea, Fedka îl îmbie pe unchiul său Ilia Potapîci şi pe Evtihi Gagara să viziteze şi ei „Cluxovul”, asigurîndu-i că „în casa acestui ilustru meşter Leonardus, un bărbat dăruit cu multă judecată şi îndeobşte minte ageră, bun la inimă, iscusit, nu numai în ale literelor, dar şi mult învăţat, ce-şi cîştigase o mare faimă în ale ştiinţelor naturii”, vor avea de văzut multe lucruri minunate.

Şi Ilia Potapîci cu Evtihi, însoţit de tîlmaciul Vlasi, nu întîrziară să-l urmeze la Cloux.

Cînd sosiră acolo, prinţesa Maguerite şi ceilalţi oaspeţi sfîrşiseră de vizitat castelul şi se pregăteau să plece. Cu toate acestea, Francesco îi primi cu aceeaşi amabilitate cu care primea pe oricine venea în pelerinaj la casa unde locuise învăţătorul său şi nu-i întreba niciodată de titluri sau funcţii. El îi conduse în atelierul artistului răposat şi le arătă tot ce era acolo.

Oaspeţii cercetau cu temătoare uimire nemaivăzutele maşini, hărţi astronomice, globuri terestre, cvadranţi, retorte, calote de alambic, uriaşul ochi omenesc de cristal folosit de Leonardo pentru studiul legilor luminii, instrumentele muzicale cu care stabilea legile propagării sunetului, o miniatură a clopotului de scufundare, schiuri ascuţite în chip de bărcuţe pentru mers pe apă ca pe uscat, planşele anatomice şi schiţele înspăimîntătoarelor maşini de război.

Toate îl fermecau pe Fedka, părîndu-i „înţelepciuni astrologiceşti şi înaltă alchimie”.

Cît despre Ilia Potapîci, acesta îşi tot întorcea mohorît ochii în altă parte, făcîndu-şi pe furiş mărunte cruci cu evlavie.

Pe Evtihi îl surprinse cu deosebire scheletul vechi şi frînt al unei aripi ca de rîndunică uriaşă. Iar cînd prin intermediul tîlmaciului, Melzi izbuti să-i explice că aripa este o parte a maşinii zburătoare la care învăţătorul său lucrase toată viaţa, Evtihi îşi aduse aminte de omul înaripat din basoreliefurile campanilei de marmoră de la Florenţa şi gînduri stranii şi neliniştitoare prinseră a-l frămînta cu o putere sporită.

Iar cercetînd tablourile, se opri nedumerit înaintea lui Ioan Pretesa. La început îl luă drept femeie şi nu vru să creadă cînd Vlasi, traducînd spusele lui Francesco, îl lămuri că este Botezătorul, mai apoi însă, privind tabloul mai cu atenţie şi îndelung, zări crucea de trestie, „toiagul în formă de cruce”, întocmai ca acela cu care îl zugrăveau iconarii ruşi. Observă apoi şi veşmîntul din păr de cămilă şi se tulbură adînc. Dar cu toată deosebirea la chip a celui nearipat faţă de cel cu aripi îngereşti, imagine cu care era deprins de cînd lumea, cu cît privea, cu atît îl fermeca frumuseţea feminină a Fătului şi zîmbetul plin de taină cu care arăta spre crucea Golgotei. Stătea încremenit ca într-o vrajă înaintea tabloului, fără vreun gînd, simţind doar că inima îi bate în piept tot mai năvalnic, cuprinsă de o inexplicabilă emoţie.

Ilia Potapîci nu se mai putu abţine şi scuipă de necaz, proferînd vorbe de ocară:

— Ptiu, ce drăcie fără ruşine! Curat mîrlănie păgînească! Ăsta să fie Botezătorul? Arătarea asta în pielea goală, de parcă ar fi tîrfă? Fără barbă, fără mustăţi? Dacă-i el, apoi l-o botezat pe Anticrist, nu pe Cristos... Să mergem, Evtihi, sa mergem mai iute, fiule, ca să nu-ţi spurci ochii.

Noi ăştia de credinţă pravoslavnică nici că se cuvine să ne uităm la asemenea icoane menite diavolului – fie ele afurisite!

Şi apucîndu-l pe Evtihi de mînă, îl trase aproape cu forţa de dinaintea tabloului. Multă vreme mai ocări după aceea, cînd ieşiră din castel, neputîndu-se linişti.

— Vedeţi cît este de păcătos, de scîrnav şi de spurcat astăzi, îi dăscălea el pe însoţitorii săi, cel care se dedă la hotărnicie, astrologie, alchimie şi alte vrăjitorii? Căci cel care se pleacă înaintea minţii cade uşor în ispita oricăror farmece. Iubiţi deci simplitatea, copiii mei, mai mult ca înţelepciunea. Nu căutaţi cele ce-s mai presus, nu cercaţi ce-i mai adînc, ci cele ce vi se dau de-a gata, de la Domnul şi care sînt învăţătura lui, păstraţi-le cu sfinţenie. Şi dacă te va întreba careva: ştii, măre, toată filozofia? Tu să-i răspunzi cu smerenie; carte, măre, am învăţat... Că despre năzdrăvăniile eline, pe acelea nu le ştiu, pe iluştrii astronomi nu i-am citit, filozofia n-am văzut-o nici cu ochii, ci învăţ din cărţile cu legi binecuvîntate, spre a-mi mîntui sufletul păcătos...

Evtihi îl asculta neatent. Se gîndea la altele, la „icoana menită diavolului”. Voia s-o uite şi nu izbutea. Chipul misterios de-o frumuseţe feciorelnică al Nearipatului stătea înaintea lui ca aievea, îngrozindu-l şi fermecîndu-l. Şi-l obseda

ca o nălucă.

XV

Şi pentru că în timpul acestei de-a doua şederi la Amboise în oraş oaspeţi streini erau mai puţini, stăpînul casei rezervă solilor moscoviţi un apartament la primul cat al clădirii, mai spaţios şi mai confortabil.

Insă Evtihi, preferind singurătatea confortului, se instalase tot la mansardă, în aceeaşi odăiţă unde locuise cu doi ani în urmă, chiar sub acoperiş, alături de hulubărie, şi ca atunci, îşi amenajă atelierul miniatural în nişa lucarnei.

Înapoindu-se acasă de la castelul Cloux şi vrînd să alunge ispita, se apucă de noua sa icoană care era pe terminate. În ea Ioan întraripatul stătea în mijlocul cerurilor albastre, pe vîrful unei movile galbene de nisip, pîrjolite de soare, perfect rotunde, de parcă era marginea globului pămîntesc, înconjurată de oceanul negru-albăstrui. Şi avea două capete – unul viu, pe umeri, celălalt tăiat, zăcînd pe tipsia pe care o ţinea în mînă, în semn că omul, numai sublimîndu-şi tot ce-i în el omenesc, atinge întraripare mai presus de omenesc.

Chipul lui Ioan era straniu şi spăimîntător, privirea ochilor larg deschişi asemenea privirii vulturul aţintită către soare, iar veşmîntul miţos din păr de cămilă aducea cu penajul unei paseri. Barba şi pletele îi fluturau în bătaia furtunii, oasele, abia acoperite de un strat de piele, ale mîinilor şi picioarelor costelive, subţiri, erau peste măsură de lungi, ca de cocor, şi păreau goale pe dinăuntru şi nefiresc de uşoare ca şi oasele şi zgîrciurile de pasăre, iar pe după umerii săi se desfăceau două aripi uriaşe pe azurul cerului, deasupra pămîntului galben şi a oceanului negru, pe dinafară albe ca neaua, pe dinăuntru aurii-roşcate ca flacăra, ca nişte aripi de lebădă uriaşă.

Evtihi avea de terminat dauritul aripilor pe partea dinăuntru şi luînd cîteva foi de aur roşu de cervoneţi, subţiri ca petala de floare le mototoli în podul palmei şi le frecă apoi într-o cochilie cu clei proaspăt. Apoi turnă deasupra apă caldă, „cît îl răbdă inima”, iar cînd aurul căzu la fund şi apa se limpezi, o scurse şi se apucă să picteze cu o pensulă din păr de dihor, subţire şi ascuţită în vîrf, aripile întraripatului, pană cu pană în linioare subţiri, cu mare grijă, şi la fiecare rădăcină a penei, firicel cu firicel, acoperind-o apoi cu albuş de ou, netezind-o cu laba de iepure şi lustruind-o cu dintele de urs, pînă ce aripile prinseră viaţă şi începură a străluci din ce în ce mai tare.

Dar truda aceasta nu-i aduse obişnuita împăcare. Aripile Botezătorului îi aminteau cînd pe cele ale meşterului Dedal, cînd aripa maşinii zburătoare a lui Leonardo. Şi chipul feciorelnic al nearipatului se ridica înaintea lui ca aievea, acoperindu-l pe întraripat, fermecîndu-l şi îngrozindu-l totodată şi urmărindu-l ca o nălucă.

Iconarul îşi simţea inima din piept grea de nelinişte şi văzînd că nu mai este în stare să lucreze, ieşi din casă şi rătăci multă vreme pe străzile tăcute, apoi pe

malul pustiu al Loirei.

Soarele asfinţea şi cerul de un verde stins ca luceafărul serii lucind în tării se răsfrîngea în oglinda nemişcată a apei. Iar din partea opusă se ridica norul. Fulgere dese sclipeau în el ca nişte aripi uriaşe de flacără zbătîndu-se spasmodic. Văzduhul era neclintit şi zăpuşitor. Şi în această acalmie dinainte de furtună Evtihi îşi simţea inima tot mai grea şi mai chinuită de nelinişti.